

6 27

7

A KÉT MAGYARHAZA ELSŐ RANGU

GYÓGYVIZEI

ÉS

FÜRDŐINTÉZETEI

TERMÉSZET-, VEGY-, S GYÓGYTANI SAJÁTSÁGAIKBAN
ELŐTERJESZTVE.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLTAL
KOSZORUZOTT PÁLYAMUNKA.

TÖRÖK JÓZSEF

OS ÉS SEBESZTUDOR, A DEBRECZENI REF. FŐISKOLÁBAN VEGETAN ÉS TERMÉSZETRAJZ NY. R.
ÁRA, A KIR. MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT, A BUDA-PESTI KIR. ORVOSÉGFLET, A
PESTI ORVOSI KAR, S A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA R. TAGJA

Második újra átdolgozott s teljesen bővített kiadás.

Balaton-Füred. 2. Bártfa. 3. Budai Császárfürdő. 4. Harkány. 5. Mehadia.
Parádi Csevice. 7. Parádi timsósfürdő. 8. Pöstyén. 9. Szklénó. 10. Szlacs.
11. Szobráncz. 12. Trencsin-Teplicz tájképeivel.

28 MAY 2004

DEBRECZENBEN

NYOMATOTT A VÁROS KÖNYVNYOMDAJÁBAN

1850.

Quod si quis fide carere ex his aliqua arbitratur, discat in nulla parte naturae,
majora esse miracula.

Plinius.

2005 YAM 05

E L Ő S Z Ó.

A magyar Tudományos Akadémia 1845-iki nagy gyűlésében a következő pályakérdést tűzte ki:

„Határozottassanak meg vegybontások s gyógygyakorlati adatok nyomán a nevezetes honi ásványvizek gyógyjavallatai; mikép lehetne azokat netalán létező hiányaikra nézve orvosrendőrségi tekintetben használhatóbbakká tenni; továbbá adassék elő, melyekkel lehetne azok közül a külföld legnevezetes ásványvizeit teljes sikerrel pótolni; végül említettessék meg, mik történtek irodalmi tekintetben e tárgyra nézve? —

Ezen pályakérdés mutatta ki a mozgási tért s szolgált szerzőnek iránytű gyanánt e munka kiállításában, mely az 1847-iki akadémiai nagy gyűlés által 50 darab arannyal koszorúztatott meg, s a következő 1848-ik évben első kiadásban világot látott, kiadva az akkor keletkezett, de csakhamar ismét feloszlott „magyar irodalom-terjesztő társulat“ által. — Sajnálattal kell fölemlítenem, hogy ezen első, egy évtized előtti szűkebb köröm és láthatáromhoz képest összeállított kiadás, valószínűleg nem szakértő javitnok működése következtében, — magam már akkor Debreczenben foglalván el tanszékeimet — számos sajtóhibákkal befertőztetve jelent meg. Mind ezen fogyatkozások daczára a munka tetszéssel fogadtatott, mit részint több szakértő ügyfeleim kedvező nyilatkozata, részint azon körülményből jogosítva vagyok következtetni, hogy a munka 2000 példánya néhány év elforgása alatt véglegesen elkelt, mi tudományos munkánál a magyar irodalomban fájdalom! nem épen mindennapi tünemény. — A kedvező fogadtatásnak azonban egyik fő tényezője kétségkívül az lehetett, hogy több mint egy

*

félszázadtól t. i. 1783-tól fogva, — midőn La Langue Jánosnak „a magyarországi orvoszivekről és a betegségekben azokkal való élésnek szabott módjairól” czimű munkája megjelent, — nem látott oly magyar munka napvilágot, mely összes gyógyvizeinket tüzetesen tárgyalta volna. — E tekintetből, annyit talán a szerénység megsértése nélkül elmondhatunk e munkáról, hogy minden fogyatkozásai daczára a magyar irodalomban hézagpótló volt. —

E munka első kiadása azonban nem csak hogy elfogyott, hanem, hála a tudományosság nemlőjének! egyszersmind el is avult. A közelebb lefolyt évtized alatt ugyan is hangyaszorgalmú természetbúváraink oly buzgalommal fáradoztak honunk ásványvizei körül, hogy az eredmény, kétségkívül örvendetesen kielégíthetőnek nyilvánítható. Legnevezetesebb ásványvizeink jó része ugyan is Redtenbacher, Rag sky, Hauer, Hauch, Haller, Nendtvich, Vagner, Lang Emil, Molnár, Say Mór, Kiss Antal, Jác z Alajos közméltánylást érdemlő fáradozásaik következtében, a régi és tökéletlen vegybontások helyett, új, a tudomány jelen színvonalának megfelelő vegyelemzésben részesült; a gyógytapasztalatok Habermann Ventura, Rombauer, Erdey, Grosz Lipót, Boross, Klein, Szilágyi, Eleméry, Joachim, Wachtel Dávid stb. észleleteik után jelentélyesen szaporodtak; azelőtt elhanyagolt állapotban sinylődött, vagy egészen újonnan felfedezett gyógyforrások bűvészettel határos gyorsasággal emelkedtek a hír szárnyaira s vivták ki magoknak Európa első rangú gyógyvizei között illetékes helyett. — Az örvendetes előhaladás ezen termékei tették az első kiadást avulttá, s minthogy ezek megszámlálhatlan s nehezen összegyűjthető könyvek, folyó- és röpiratokban elszórvák, s használhatóságuk tekintetébeni értékök növekedik az által, ha egy munkában összesítve föllelhetők: indokoltnak látszott előttem a munka második újra átdolgozott kiadása, mely magába foglalván az előhaladás min-

den adatait, honi gyógyviztanunkat a tudomány jelen állása szerint terjessze elő. Főlemlitendőnek vélem, hogy a gyűjtő eljárás mellett saját a közelebbi évtized elforgása alatt gyógyvizeink körül tett tapasztalatim eredményét is, melyek főleg a budai Császár- és Sáros-fürdő, Szliács, Szklono, Vihnye, Balaton-Füred, Parád, Nagy-Várad, Szobráncz, Ránk, Bártfa, Zovány, Visk, Bikszád és Konyárra vonatkoznak, s melyek nagy részében a fürdői évszakokban nem csak megfordultam, hanem hetekig tartózkodtam, — munkám ezen második kiadásában leraktam, s azt hiszem hogy honunk gyógyviztana nagy épületéhez némely használható helyrajzi és gyógytani anyagokat szolgáltattam. — Sikert-e azonban ama magam elébe tűzött föladat megoldása, miszerint a gyógyvizeinkre vonatkozó minden újabb adatokat fölkarolva, lehető tartalmas rövidletben adjam elő gyógyvizeinkről a legszükségesebb tudnivalókat, azt a jó indúlatu olvasó ítélétére bízom. —

Adja az ég, hogy ezen második kiadás is, orvosaink és természetvizsgálóink ernyedetlen buzgalma következtében minél előbb elavuljon! — Senki sem ohajlja azt melegebben mint

Debreczenben Martius 5-én 1859.

M SZERZŐ.

A KÉT MAGYARHAZA GYÓGYVIZEINEK IRODALMA.*)

A. Magyar munkák.

1631. Scholtz Jeremiás: a Soproni birodalomban lévő Bálfi feredő mérsékletes, állapotja, természetének, munkálódó erejének és használatosságának magyarázó megírása. Csepreg. 4. r.
1777. Fejér Antal: Füredi savanyú viznek hasznáról kiadott versek. — Budán 4.
1779. Fejér Antal: A Balaton Tihanyi eccliónak eleven zengése a füredi savanyú víz forrásánál versekbe foglalt. Budán 4.
1785. La Langue János: a magyarországi orvosvizekről és a betegségekben azokkal való élésnek szabott módjairól. Nagy-Károlyban.
1787. Gr. Gvadányi József: cs. kir. generalis. A pöstényi fürödés a melyet az ottan történt mulatságos dolgokkal élő magyar nyelven versekben foglalt.
1795. Babocsay József: Boldog Zala vármegye! Keszthelyi hévizedről méltán neveztetel így attól, a ki ezen rendeket írta dicséretedre. Sopronban.
1800. Nyulás Ferencz: Az erdélyországi orvosvizeknek bontásáról, közönségesen Kolozsvárt. III. Darab.
1801. Kitaibel Pál: Elő tudósítás a bártfai ásványos vizről. Kassán.
1802. Kitaibel Pál: Rövid tudósítás a szalatnyai bor- (sóssavanyu-) vizről. Pesten.
1818. Pósa Gábor: Tudósítás a daruvári és lipiki fürdőkről. Bécs.
1829. Marikovszky György: A nagy-rótzai orvosvizeknek elbontásáról, orvosi erejéről és használatáról. Rozsnyón.
1836. Ötvös Ágoston: Orvosi értekezés Erdélyország gyógyvizeiről. Budán.
1837. Miskolczy Károly: Balaton Füred mint savanyú víz. Veszprém.
1838. Czilchert Robert: Sziács. Irta orvosok és betegek számára. Pesten.
1839. Fejés Mihály: Az egri fürdők orvosi helyleirési tekintetben. Egerb.

*) A Gyógyvizeinket szakértőleg tárgyaló a részint költeményekben dicsőítő munkák ezen sorozatát, mely legelőször általam s talán már must fogyasztás nélkül sok utána járassal állítottam össze, azért bocsátjuk előre, mivel az itten megnevezett iratok nagy része, forrásul szolgált munkám kidolgozásában.

1841. Cseresznyés Sándor: Az ugodói sós, vasas, gyantáros, ibolyós, hideg forrásokról. Pápán.
1844. Tognio Lajos: Fölszólítás Magyar és Erdélyország orvosaihoz a természetvizsgálóihoz. Pesten.
1845. Tognio Lajos: Néhány szó Magyarhon ásványvizeiről. Pesten.
1845. Deutsch Ferjos. Buziás. A magyar orvosok és természetvizsgálók 4-ik nagygyűlésének emlékeül. Temesvárott.
1845. Edvi Illés László: A budai hévizek, különösen a császárfürdő s gyógyintézetei legújabb átalakulásokban. Pesten.
1844. Lugosi Fodor András: A mehádiai Herkules fürdők. Kolozsvárt.
1846. Sáróssy József: Czigelka ásványos vize, természettani s orvosi tekintetben. Eperjesen.
1846. Patkovics József: A harkányi hév víz és gyógyereje. Pécsen.
1847. Középjaitai Kósa Mózes: a vizaknai kamarai iblányos sós források. Nagy-Szeben.
1848. Horváth Bálint: a füredi savanyúvíz s Balaton környéke. M. Óvár.
1848. Balaton Albuma. Füred és a Balaton vidéke képekkel és magyarízó szöveggel. Pesten.
1848. Török József: a két magyarhaza első rangu gyógyvizei és fürdőintézetei. Természettudományi pályamunka. Pesten.
1853. Erdely Pál: Parád gyógyvizei. Pesten.
1853. Lengyel Dániel: Fürdői zsebkönyv. Pesten.
1854. Értekezés az Erzsébet császárné budai keserűvíz forrásról, hatása s alkalmazása módjáról. Budán.
1855. Eleméry Ferencz: Értekezés a keserű vizekről általánosan, különösen pedig az Alsó-Alapiról, Pesten.
1856. Székelyföldvári Szilágyi Miklós: A hidegfürdőkről általánosan és Borszékéről különösen. Pest.
1858. Grósz Lipót: Az erdőbényei fürdő. Hely-történetrajz és orvosi szempontból, Pest.
1858. Boross Antal: Harkányi fürdő (Baranyában). Pest.

B. Idegen nyelven irt munkák.

1549. Georg. Wernherus: Hypomnematum de admirandis Hungariae aquis Basilae; 1551. Viennae.
1580. Thom. Jordanus Clausoburgus, Commentariolus de aquis medicatis Moraviae. Francofurti.
1651. Jeremias Scholtz: Descriptio thermarum Wolfensium ad Sempronium, quae ignis beneficio calefiunt. Csepreg.
1655. J. Petrycy: O Wodach w. Druzbaku, w. Krakowie.
1656. J. Petrycius: De Rusbachiensibus et leucoviensibus thermis in Scopusio.
1687. Marco della Fratta: Dell' Aque minerali del Regno d' Ungheria. Venetia.
1715. Stephanus Csiba: Dissertatio hystorico-physica de admirandis Hungariae aquis. Tyrnaviae.
1721. Laur. Stocker: Thermographia Budensis seu scrutinium physico-medicum aquarum mineralium Budae scaturientium. Augustae Vindelicorum et Graecii. Editio 2-a Budae 1729.
1726. A. Hermann: De thermis trenchiniensibus commentariolus historico-physico medicus. Lipsiae.
1737. Paschalis Caryophilus. De thermis Herculaneis nuper in Dacia detectis. Dissertatio Epistolaris. Viennae. Editio altera cum iconibus 1745, Trajani ad Rhenum 1795. Mantuae.
1758. J. A. Furlani: Examen physico-medicum de thermis rakosiensibus Sempronii.
1759. Paschalis Caryophilus: De usu et praestantia thermarum Herculaneorum, quae nuper in Dacia Trajani detectae sunt. Diss. Epistolaris altera. Mantuae.
1745. J. J. Torkos: Schediasma de Thermis pöstényiensibus Posonii.
1746. J. J. Torkos: Thermiae Almasiensis, quoad earum situm, aspectum, contenta, virtutes et proprietates etc. descriptae. Posonii.
1748. Joh. Lisschovinyi: Scrutinium physico-medicum aquarum Stuh-nensium. Tyrnaviae.
1752. Thermophilus Moravus: Succincta narratio de origine et usu

thermarum Teplicensium prope regiam civitatem Trenchinium et
vetusto codice Thomae Jordani de Clausenburg 1580 idiómate mor-
ravico impresso desumpta et latinitate donata. — Olmucii.

1753. A. E. Woita: Examen physico medicum Thermarum Selenensium, cum
icone pagi. Viennae.
1755. Thermophilus Moravus: Kurzer Bericht vom Ursprung und
Gebrauch des Weltberühmten Teplitzer oder Trentschiner Bades im
Königreich Ungarn. Olmütz.
1762. Henr. Majer: Examen thermographicum mineralis balnei aurei
vulgo Goldbad, situati in territorio Ill. Dni Andreae Sauberer et. c.
Cassoviae.
1762. Joh. Comes Lazár: Musae Transylvano Siculae ad fontem acidum
Lövetensem ludentes. Cibinii.
1763. Ign. Wetsch: Examen chemico-medicum aquae acidulae Pinken-
feldensis. Vindobonae.
1764. Henr. Majer: Examen thermographicum mineralis balnei aurei
Rudnokiensis vulgo Goldbad, situati in territorio praepositurae
Jasoviensis. Cassoviae.
1766. S. Dombý: Relatio de mineralibus Comit. Borsodiensis aquis, facta
ad Excels. Consil. Reg. Locumt. 1763. Viennae.
1766. P. Adami Pannonii: Hydrographia Comitatus Trenchiniensis.
Viennae.
1768. D. Wipacher: De thermis Ribariensibus in Hungaria liber singu-
laris. Lipsiae.
1772. A. Conradi: Kurtzer Unterricht von den Wirkungen und nützliche
Gebraüche des Wolfser Bades. Oedenburg.
1772. Fr. Xav. Dietl: Diss. Inaug. medico-chemica de Imperii austriaci
aquis medicatis. Viennae.
- 1773. Lucas Wagner: Dissertatio medica de aquis medicatis Magni
princ. Transylvaniae. Viennae.
1773. H. J. N. Cranz: Analyses thermarum Herculanarum Daciae Trajani.
Viennae.
1774. A. F. Kieseewetter: Das hochgräflich Illésházysche nächst Tren-
chin im Königreiche Ungarn gelegene Töplitzer Bad. Brünn.
1776. J. M. Stadler: Versuch über die uralten römischen Herculesbäder
Wien.
1777. San. Gömöry: De aqua soteria S. Ladislaensi Dis. Inaug. Tyrnaviae.
1777. S. Hathvani: Thermae varadiensis examini physico et medico sub-
jectae. Viennae.

1777. H. J. N. Granz: *Gesundbrunnen der Oesterreichischen Monarchie*. Wien.
1778. Sam. Benkő: *Tentamen aquae acidularis Rankensis in incl. Comitatu Abaujvariensi sitae, theoretico-practicum Cassoviae.*
1778. S. Hambach: *Notitia indolis et usus medici scaturiginum Rusbachensium Posonii.*
1779. Vinc. Taude: *Synopsis fontium Austriae provinciarumque adnexarum* Diss. Inaug. Viennae.
1780. N. S. Kurzer *Unterricht von dem Füreder Sauerling, welcher in dem Weszprimer Comitате im Königreiche Ungarn sich befindet.* Wien.
1781. J. M. Oesterreicher: *Analyses aquarum Rudensium praemissa methodo cl. prof. Winterl.* Budae.
1782. J. M. Oesterreicher: *Nachricht von den Bestandtheilen u. Heilkräften des Füreder Sauerbrunnen.* Wien.
1785. Steph. Schönwiesner: *Ode in laudem balnei Sárissapiensis quadriburgium dicti.* Budae.
1786. L. Payer: *Modicum medicum seu thermarum in Comit. Varasdiensi descriptio.*
1787. Alex. Arátschys (Rácz Sámuel.) *Anmerkungen über den Füreder Sauerbrunnen.* Pest.
1788. Alex. Arátschys (Rácz Sámuel.) *Beschreibung des Füreder Sauerbrunnens.* Pest.
1792. Jos. Barbenius: *Chemische Untersuchung einiger merkwürdigen Mineralwässer der Háromszék in Siebenbürgen.* Hermanstadt.
1795. Mich. Neustädter: *Über den Gebrauch des Borszéker Sauerbrunnens.*
1795. Mich. Neustädter: *Über den Gebrauch des Homorod Sauerbrunnens.*
1795. N. N. *Nachricht an das Publicum von dem St. Georger Schwefelbade.* Pressburg.
1795. Z. Th. Huszti: *Prüfung der Nachricht an das Publicum von dem St. Georger Schwefelbade.* Pressburg.
1795. A. Kélin: *Analysis aquae thermarum novarum Rajeczensium cum brevi earundem descriptione topographica et tabula aerea.* Viennae.
1795. A. Kélin: *Über die neu-entdeckten warmen Bäder zu Rajecz.* Wien.
1797. Seidler: *Beschreibung des Trenchiner warmen und Gesundbades.* Wien.
1799. St. Józsa: *Scrutinium aquarum mineralium in possessionibus Sind-*

lér et Lipócz incl. Comitatu Sarosiensi ingremiatis existentium. Cassovia.

1801. Paul Kitaibel: Vorläufige Nachricht über das Bartsfelder Mineralwasser. Kaschau.
1802. Paul Kitaibel: Nachricht über das Szalatnyaer Mineralwasser. Pest.
1802. Kræczkiewitz: Physische Beschreibung des neublauer salinisch-eisenhaltigen Mineral Sauerbrunnens.
1804. Vinc. Jos. Deuhoffer: Succincta notitia virtutum et usus medicæ aquæ Soteriæ Budæ ad thermas Caesareas recens inventæ. Budæ.
1804. De aqua Soteria thermarum Budensium quæ Caesareæ dicuntur diss. Commis. medica per Exc. Consil. R. L. Hung. delegata. Budæ.
1807. Job. Wurm: Anleitung zum Gebrauch der Mineralwässer u. Bäder mit besonderer Hinsicht auf das Füreder Mineralwasser u. Bad. Pressburg.
1808. Paul. Kitaibel: Thermarum Stubensium examen. Neosolii.
1811. Gergelyfi: De aquis et thermis mineralibus Terræ Siculorum Transylvaniae. Cibinii.
1815. J. Brehm: Vorläufiger Unterricht über den innerlichen u. äusserlichen Gebrauch des Tatzmandorfer Mineralwassers betreffend. Steinamanger.
1814. Math. Petrovich: Eigenschaften des Füreder Mineralwassers in Ungarn. Ofen.
1814. Jos. Shitiseh: physicalisch medicinische Beschreibung des Stubitzer Bades. Agram.
1814. Gergelyfi: Analyses aquarum mineralium Transylvaniae. Claudiopoli.
1814. G. Marikovszky: Physical. medic. analytische Beschreibung aller Mineralquellen des löblichen Gümörer u. Klein-Honthor Comitats Leutschau.
1817. Jos. Wachter: Abhandlung über den Gebrauch der vorzüglichsten Bäder u. Trinkwässer. Wien.
1817. Joh. Csaplovics: Beschreibung des Bartsfelder Bades. Wien.
1817. Weissenbach: Andenken an Trenchin, oder Abhandlung über das Trenchiner Bad. Brün.
1818. Prochaszka: Einige Nachrichten u. Bemerkungen über die warmen Bäder in Pistyan. Wien.
- 1818. Sigism. Bélteki: Conspectus systematico practicus aquarum mineralium M pincip. Tansylvaniae indigenarum. Vindobonae.

- 1820. Sam. Pataki: Descriptio physico chemica aquarum mineralium M. Pr. Transylvaniæ. Jussu Exc. R. Gubernii. Pestini.
1820. Baumbach: Physic. Chemische Untersuchung der Mineralquellen v. Stubitza in Croatien. Agram.
1821. N. N. Die besuchtesten Badeörter u. Gesundbrunnen des Östereichischen Kaiserthums. Brünn.
1821. J. Tonházy: Abhandlung über das berühmte Pistyaner Bad. Pressburg.
1821. Em. Wolf. Wallich: Über die Bäder in Klein- Pöstény oder Pöstyén auch Piestyán im Neutraer Comitate des Königreichs Ungarn. Wien.
1822. Jos. Steindl: Therma Constantiniana. Das Kaiser Constantinische Bad im Königreiche Croatien. Agram.
1822. Fr. Mittermayer: Beschreibung des in Eisenburger Comitatzu Sulz (Sóskút) befindlichen u. chemisch untersuchten Mineralwassers. Steinamanger.
1825. Dei Heilquelle von Borszék, nach eigenen Erfahrungen in Kürze beschrieben, von einem praktischen Arzte. Pest.
1826. A. Carl: Die Schwefelquellen zu Töplitz nächst Trenchin im Königreiche Ungarn. Pressburg.
1826. Mich. Hanák: Dist. Inaug. chemico-medica sistens analysim trium fontium de Beel, in Apálfalva Com. Borsodiensis prorumpentium. Pestini.
1827. Ch. Andr. Zipser: Der Badegast zu Sziács in Nieder-Ungarn. Ofen.
1827. N. N. Beschreibung der neu-errichteten Eisenbad-Anstalt zu Pest in der Sommergasse. Pest.
1828. Mich. Kunitzsch: Historisch-topographische Beschreibung des Warasdiner Töplitzer Schwefelbades im Königreiche Croatien. Warasdin.
1828. Mich. Kunitzsch: Historisch-topographische Bescheibung des Mineralbades Topuszkó in Croatien. Carlstadt.
1828. N. N. Über die Wirksamkeit und den richtigen Gebrauch des eisenhaltigen Mineralwassers in dem Eisenbad zu Pesth in der Sommergasse. Pesth.
1829. P. Kitaihel: Hydrographica Hungariæ. Pestini.
1850. N. N. Kurze Beschreibung der Eisenbacher Mineralquelle. Schemnitz.
1850. Jos. Patkovich: Die Heilquellen von Harkány kurz dargestellt. Fünfkirchen.

1851. J. G. Schwarzott: Die Herculesbäder bei Mehadia. Ein Monographischer Versuch. Wien.
1852. Fr. Xav. Linzbauer: Conspectus Thermarum Budensium. Thema inaugural. Buda.
1852. E. Osan: physicalisch-medicinische Darstellung der bekannten Heilquellen der vorzüglichsten Länder Europas. Berlin. 2-te Aufl. 1841.
1853. A. S. Stoltz: De aquis sulfureis Hungariae. Diss. Inaug. Pestini.
1855. E. M. Prúnyi: Medicinisch-topographische Abhandlung des Kurortes Parádsammt seinen Schwefel-, Eisen-, und Alaunwässern. Pest.
1854. D. Wagner: Die Heilquellen von Szliacs in Ungarn, in physicalisch-chemischer Beziehung untersucht. Pest.
1854. Fr. Hoffer: Verhaltens-Regeln bei dem Trink- und Badegebrauche des Tatzmandorffer Mineralwassers. Güns.
1854. L. Zedlitz: Balneographisches, statistisch-historisches Hand- und Wörterbuch. Leipzig.
1854. N. N. Die Mineralbäder, Gesundbrunnen u. Heilquellen des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien u. Siebenbürgen. Kaschau.
1854. Leop. Fleckles: Der ärztliche Wegweiser nach den vorzüglichsten Heilquellen u. Gesundbrunnen des Oesterreichischen Kaiserstaates. Wien.
1854. M. Macher: Die den Gränzen der Steyermark nahen Heilwässer in Ungarn, Croatien und Illyrien. Grätz.
1855. Schwimmer: Der Nützliche Rathgeber für Kurgäste im Kaiserbade. Pest.
1856. Maur Ettinger: De Thermis Pöstényensibus. Diss. Inaug. Viennæ.
1856. H. J. v. Vering, Eigenthümliche Heilkraft verschiedener Mineralquellen. Wien.
1856. Raimundus Cornet: De aquis salinis ferratis Imperii Austriae. Diss. Inaug. Viennæ.
1856. Leop. Beer: Les Bains sulfureux de Trentschin Güns.
1837. Carl. Ludv. Sigmund: Füreds Mineralquellen u. der Plattensee. Pest. —
1837. S. Rosenberg: Aquæ soteriæ Daruvarienses. Diss. Inaug. Pestini.
1837. F. E. Scherer: Die Heiquellen u. Bäder in Pöstény. Leipzig.
1837. Franz Xav. Linzbauer: Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen. Pest.
1857. N. N. Die berühmtesten u. besuchtesten Bäder und Gesundbrunnen

von Ungarn, ihre Eigenschaften, Heilkräfte und Gebrauchsweise.
Wien.

1858. M. F. Marschall: Die Heilquellen von Pöstény. Ofen.
1858. Th. Kratochwilla: Kurze Abhandlung über das Baden und dessen Nutzen, besonders über die Heilquellen in Töpliez bei Trentschin im Königreiche Ungarn. Pressburg.
1858. A. Festoráczy: Kurze Abhandlung über das Zsélyeer Stahlwasser. Pressburg.
1859. Leop. Beer: Die Trentschiner Bäder, oder die Schwefelquelle zu Teplitz nächst Trentschin. Pressburg.
1859. Jos. Cal. Schlosser: Die Heilquelle zu Teplitz nächst Warasdin in Therapeutischer Beziehung. Agram.
1839. St. Ed. Kéler: De aqua minerali l. r. Civit. Bartfa. Diss. Inaug. Viennæ.
1859. Jos. Dorner: Das Banat in topographisch-naturhistorischer Beziehung, mit besonderer Berücksichtigung der Herculesbäder nächst Mehadia und ihrer Umgebungen. Pressburg.
1859. J. Fr. Simon: Die Heilquellen Europas, mit vorzüglicher Berücksichtigung ihrer chemischen Zusammensetzung. Berlin.
1840. A. Zsigmondy: Synopsis fontium medicatorum Hungariæ præcipuorum respectu physico-chemico. Vindobonæ.
1840. J. C. Nagy: Thermæ Búdösköenses. Diss. Inaug. Vindobonæ.
1841. A. Schoepff: Die Heilquellen von Szliacs in Ungarn in ihren eigenthümlich ausgezeichneten Wirkungen. Pest.
1842. Sam. Szuchy: De aquis Szliacsensibus. Diss. Inaug. Pestini.
1842. C. Emresz: Diss. Inaug. chemica exhibens analyses præcipuorum fontium medicatorum Hungariæ. Viennæ.
1842. Dávid Szűsz: Aquæ minerales Comitatus Trenchiniensis. Diss. Inaug. Pestini.
1845. Edv. Jos. Koch: Die Mineralquellen des gesammten Oesterreichischen Kaiserstaates, in topogr. hist. phys. chem. u. therapeutischer Beziehung. Wien. 2-te Aufl. 1845.
1845. L. V. Pántocsek: Aquæ minerales Alsó-Sebesiensis Pestini.
1845. König: Die Mineralquellen von Borszék in Siebenbürgen. Kronstadt.
1844. Anton Kurz: Borszék. Kronstadt.
1845. Jos. Fabricius: Die mineralquellen zu Zajzon in Siebenbürgen naturhistorisch u. medicinisch dargestellt. Kronstadt. Wien.
1845. A. Vetter: Theoretisch-praktisches Handbuch der allgemeinen u. speciellen Heilquellenlehre. Berlin.
1846. Pet. Jos. Stenner: Die Heilquellen von Bassen. Kronstadt.

ELSŐ RÉSZ.

A KÉT MAGYARHAZA ELSŐ RANGU HÉVVIZEI.

Hévvizeknek (Thermæ) neveztetnek szorosabb értelemben azon gyógyvizek, melyek $+28$ R. foknál magasabb hőmérséklettel bírnak. Ezekhez csatlakoznak a $+15^{\circ}$ – 28° R. hőmérsékletű gyógyvizek, melyek szinte szoktak hévvizeknek neveztetni, de helyesebben langyos gyógyvizeknek (Pegæ) mondhatjuk. A $+15^{\circ}$ R. alóli hőmérsékletűek pedig általában hideg gyógyvizeknek (Krenæ) neveztetnek. Hazánkban $+51^{\circ}$ R. foknál magas hőmérsékletű hévvíz eddigelé nem találtatott — s ilyen hőfokú forrás van Pöstény és Méhádiában, — miként ellenkezőleg $+4^{\circ}$ R. foknál alacsonyabb hőmérsékletű szinte nem, s ilyen például a borsai Sándor-forrás Marosban.

I. VEGYILEG KÖZÖNYÖS HÉVVIZEK.

(Akrothermæ).

A vegyileg közönyös hévvizek meghatározása.

Vegyileg közönyös hévvizeknek neveztetnek, azon gyógyvizek, melyek nagy vegytani tisztaságuknál fogva bírnak gyógyerővel. Ezen vizek jegecztiszták, iz- és jobbadán szagnélküliek is, vagy csak igen csekély konkéneg = (Schwefelwasserstoff) szagot árasztanak; aránsullyok igen közel áll a lepárolt vízéhez s 16 obonnyi (1 polgári font) mennyiségben 3, legfőlebb 5 szemer szilárd vagy nem szállékony alkatrésznél többet nem tartalmaznak. E mellett ezen alkatrészek nem lehetnek olyanok, melyek már csekély mennyiségben is tetemes gyógyerőt fejtenek ki.

A vegyileg közönyös hévvikek gyógyhatásai

A hévvikekben minél tisztábbak vegyileg, annál nagyobb a lup-pangó melegség s ennél fogva hasonló hőmérséklet mellett nagyobb izgató erővel bírnak, mint a közönséges vízből készült fürdők. Minél tisztább továbbá a víz, annál nagyobb feloldozó ereje az állati kigő-zölégés anyagaira nézve, de annál több is megy belőle által a sűrű folyadékokat tartalmazó körületi (periphericus) edényekbe. Ezen két ok izgatólag hat az edényrendszerre, abban élénkebb mozgalmakat, mag-gasb fokú ellenhatást (reactio) idéz elő s minden vizet elválasztó élet-művekben, különösen pedig a vesékben élénkebb bírálatokat, kiválasztásokat. Nagy fontosságn ez főleg oly állapotokban, melyekben a földes képletek túlnyomók, az az, melyekben a korlátozott nedvkerin-gés s a szilárd részek nagyobb bőségénél fogva csapadékok, lerako-dások képződnek a szövetekbe. Ezért javallják a közönyös hévvikek főleg aggastyánoknál, kikre nézve valódi fiatalító hatással bírnak, a mennyiben feszes, meredt tagaiknak új hajlékonyságot, mozgékony-ságot és ruganyosságot kölcsönöznek; a leidegzést (Innervatio) fölmagasz-talják s élettelyt (turgor vitalis) varázsolnak elő petyhüdt részeikben. — Fürdői küteget a közönyös hévvikek nem idéznek elő gyakrabban, mint a közönséges fürdők, de a lázas mozgalmak hamarabb és erőlye-sebben köszöntenek be s ilyenkor az általános izgatottság tünetényei között gyakran roppant mennyiségű földes részek ürítetnek ki a vi-zellet útján. Helyet talál ez különösen gyakran a czúzos, és köszvé-nyes nedvvegyületeknél, fővény-, húdkőkórnál; s ilyenkor a meglevő bántalom súlyosabbá lesz s a bírálatos kiválasztások által csilapodik le. Megjegyzendő még a közönyös hévvizekre nézve, hogy legalkalma-sabbak azok a számos éveken át folytatandó használatra. —

Az előadottak után a közönyös hévvikek általános gyógyhatását az emberi szervezetre következőleg formulázhatjuk:

1. Izgatólag hatnak a bőrmunkásságára, előmozdítják a bőrbeni nedvkeringést, a felszívódást, s izgatják a kör-ületi idegrendszert.

2. Üditőleg hatnak az egész szervezetre, javítják a vérkészítést, élesztik és erősítik az idegrendszert mun-kásságát s ekkint általában javallják oly kóralakokban, melyek le-hangolt idegmunkásságban gyökereznek.

Ennélfogva különösen javallva lesznek az első általános hatá-suknál fogva 1. az idült bőrbetegségekben, 2. csúzban, 3. köszvényben,

4. A csuzos és koszvényes kiizzadmányok s ezek által feltételezett izületi meredség, tagzsugorodásokban. 5. A sebzési kiizzadmányokban, melyek előrement lobos körfolyam után maradtak hátra. 6. A tisztátlan zsongtalan fekélyekben. 7. A méh lobos állapotai után képződött kiizzadmányok s ezek által feltételezett működési zavarokban. 8. A mindennemű kiizzadmányok által létrejött szélhudésekben. 9. Végre sajátos hatást fejtenek ki a közonyos hévvizek, egybehangzólag a kénes hévvizekkel, a l a p p a n g ó b u j a s e n y v r e. A csontok és csonthártyák bujasenyves bántalmai t. i. új erővel lépnek föl a közonyos hévvizfürdők használatára s új bújakóros körjelek tűnnek elő; minélfogva világot derítvén a rejtélyes baj természetére, útbá igazítják az orvost a követendő gyógymódra nézve.

A második t. i. általánosan uditő hatásuknál fogva pedig javallva lesznek 1. Az általános gyöngeségben, legyen az erőltetett szellemi foglalkozás, czélszerűtlen életrend vagy bármennemű kicsapongások következménye. 2. Az érzidegkórokban, névszerint mind az általános, mind részletes túlérzékenységben (Hyperaesthesia) idegzsábákban, gyomor- és fejfájalmakban. 3. A mozgidegkórokban, rángöröcsökben, ideges tagreszketésben. 4. Férfiúi tehetetlenségben. 5. A méhkór (Hysteria) mindenféle alakjaiban.

I. A DARUVÁRI KÖZONYÓS HÉVVIZEK

Magányrajzok.

1. Dr. Pósa Gábor, tudósítás a daruvári és lipki fürdőről Bácsban 1818.
2. Aque soteriae Daruvarienses auctore Sigismundo Rosenberg Med. Doctore. Pestini 1837.

Daruvár Pozsega vármegyének igen csinos és kellemes fektű mező városa, az északi szélesség $45^{\circ} 36'$, a keleti hosszúság $34^{\circ} 57'$ foka alatt, a tenger színe felett pedig 404, 6 láb magasságnyra fekszik, Pakracz mezővárostól délre 3, Verőcze várostól pedig éjszakra 4 órányira, a Toplicza nevezetű kis folyam keleti partján. Hévvizet, semmi kétséget nem szenved, hogy már a rómaiak által is használtattak Thermæ Jatoruenses nevezet alatt 193-ban Kr. szul. után; de majdan rombadult s elhanyagolt állapotukból újlag 1762-ben emeltettek ki gr. Jankovics Antal kincstárnok által, ki az említett évben egy czélszerű fürdőintézet felállítására által mind magának örök emléket emelt, mind pedig a fürdő naponként emelkedő

hírel nevet megalapította. Jelenleg ezen fürdők Jankovich Izidor cs. kir. kamarás pártfogása alatt díszlenek, s évenként 800—1000 vendég által látogattnak. Mostani fürdőorvos Dr. Blau Antal.

Mi a gyógyforrásokot illeti, számosan fakadnak azok néhány száz lépésnyi terjedelmű helyen, de csak 6 fordítatik gyógycélokra, szukség esetében azonban minden pillanatban lehetne a források számát szaporítani, mert az itteni talaj anyira át van hatva a hévviztől, hogy akárhol ás az ember kissé mélyebbre, mindenütt új és pedig gazdag hévvízforrásra talál.

Fürdőépület két rendbeli van, u. m. a régi vagy Antal fürdő és az új vagy János fürdő, mely 1810-ben kezdett használtatni; említendő ezenkül kétrendbeli Iszapfürdő, melyek körül deszkázott, hitvány fedéllel béborított fürdőköböl állanak s leginkább a pör nép által használtatnak.

A daruvári hévizek természettani sajátosságai.

Ezen hévizek mind léglejldéssel fakadnak, úgy hogy a víz némely helyeken minlegy forrni, pezsegni látszik. A medenczék falaira s fenekére rozsdá-sárga üledék rakodik le. A víz tiszta, átlátszó, színtelen s a légnek kitételve is megtartja tisztaságát s állászóságát, s csak több napok múlva képződik fölületén különböző színekkel játszó hártácska, ha pedig főzetik, kissé zavarossá lesz s világos barna, porképu üledéket rak le. Csekély s nem épen kellemetlen szuga a szénsavtól ered s így csak a forrásnál érezhető. Íze nem kellemetlen s ha meghűtetik, a legtisztább forrásvizéhez hasonló. Hévmérséklete az Antal forrásban $+37^{\circ}$ R., a János forrásban $+34^{\circ}$ R. a két iszapfürdőben $+32^{\circ}$ R.

Aránysulya 1,000ö. Viz dolgában a daruvári források igen gazdagok, úgy hogy az Antal-fürdő s az ugyanezen fedél alatt letező közönséges fürdő és a Janos-fürdő forrásai 24 óra alatt 11,112 akónyi vizet adnak, s így leggazdagabb vizü forrásaink közü számíttathatnak.

A daruvári hévizek vegytani alkotrészei.

Vegybonlás alá vetették a daruvári hévizeket Crantz 1773-ban Bécsben, később 1808-ban Kitaibel, 1818 táján Hinterholz er országos főorvos. De legelőkeletesebben s a tudomány jelen állásának megfelelőleg vegybontotta 1839-ben Vagner Dániel vegytudor s vegybonítási eljárását egész terjedelmében közzé tette az

Orvosi Turban 1840-ben (IV-dik félév 11-dik szám 161-dik lap).
 Ő egy polgári fontban talált:

	Antal f.	János f.	Iszapforrásban,
Kénsavas hamélegből	0,028	0,024	0,028 szemert.
— szikélegből	0,435	0,462	0,411 „
— keserélegből	0,092	0,069	0,107 „
Keserhalvagból	0,027	0,027	0,036 „
Szénsavas keserélegből	0,220	0,198	0,238 „
— mészélegből	1,966	1,605	2,112 „
— vasélecsből	0,098	0,057	0,095 „
— cselélecsből	0,041	0,131	0,041 „
Vilsavas timföldből	0,081	0,100	0,081 „
Kövasavból	0,361	0,315	0,409 „
(összesen)	3,359	2,988	3,558 szemert.
Szabad szénsavból	1, 49	1, 32	1, 58 k. hüvely-

ket. A levelegnek (Lithion) pedig csak nyomdokait.

Ezen vegybontás után a daruvári hévvizeket némelyek, mint például maga a vegybontó Vagner úr is, a vasas hévvizek közé számítják, a vastartalom azonban oly alárendelt mennyiségű ezen hév-vizekben, hogy annak jelentélyes módosító hatást tulajdonítani egy-átalában nem lehet, minélfogva azokat bizvást a közönyös hévvizek közé s egyszerűs mind a világhírű gasteini, pfaffersi, wildbadi gyógyforrások mellé sorolhatjuk.

A daruvári és gasteini hévvizek között különösen annyira meglepő a hasonlatosság, hogy elmerjük mondani, miként a különbséget e két lurdó között egyedül a hely- s éghajlati viszonyok föltételezzik.

A daruvári hévvizek gyógyjavallatai.

A daruvári hévvizek jótékony hatásúaknak tapasztaltattak Hinterholzer, Pósa, Bischoff, Fergits főorvosok s Dr. Rosenberg által a következő betegségekben:

1. A csúzos,
2. A köszvényes bántalmakban, még akkor is, ha már körtermények, lerakódások, tagzsugorodások jüttek is létre, mit e hév-viz magas hőmérsékletéből egyelőre is lehet gyanítani.
3. A görvölyes mirigydagánatok ellen.
4. Különféle idült kútegek és fekélyekben.
5. A takhártyák, novezetesen pedig a lögzési szervek némely idült bántalmában

6. Az emésztési szervek rendetlenségeiben, savképződés, nyálkásság, gyakori hányás, rendetlen székelések, szélkórosságban.

7. A hasüregi zsigerek, máj, lép stb. dugulásaiiban s keményedéseiben, hasüregi vérbőségben.

8. A vesék s általában a húdutak nem lobos jellemű bajaiban, fovyény- húdkökbőben stb.

9. Nagy hírt nevet vívtak ki magoknak a daruvári hévvizek némely női gyöngeség és petyhüdséggel jellemzett bajokban, melyenek a makacs fehérfolyás, termékellenség, koraszülés által okozott gyöngeség, hószámrckedés stb.

10. Kitűnő hatásúak a szóbani fürdők némely idegkórokban, nevezetesen görcsök, szélhűdűcek, tagreszketés, szédűlgés, féloldali fejszagatás (hemigrania) hall- és lűlgyöngesűgben stb.

11. A súlyos betegsűgek, nemes nedvek — vér, tűj, ondó, nyálka-vesztésűge s az aggkor által fűltűtűzett gyöngesűgben bűműlűndű hatással bírnak a szóbani gyűgyvizek.

Ellenjavallvűk a daruvári hévvizek:

1. Bűvűrű, fejre valű vűrtolulűs- s gutűűlűsre hajlandű egyűnekűl.

2. Tűlsűgűsűn őrűzűkűny, őrűlűsűkűra hajlandű, sorvasztű lűzban szenvedűkűl.

3. Az első űtűk — bűcsűsatorna — csorvűs bűntűlmaiban.

II. A STUBICZAI KűZűNYűS HűVVIZEK.

Magányrajzok.

1. J. S h i t t e c h physicalisch-medicinische Beschreibung des Stubitzer Bades. Agram 1814.

2. B a u m h a c h : physicalisch-chemische Untersuchung der Mineralquellen v. Stubitza in Croaŕien. Agram 1820.

A stubiczai kűzűnyűs hévvizek Zűgrűbmeűyűben fakadnak alsű Stubicza helysűg mellett, mely Zűgrűbhoz őrűszaknyűgűtűra 4 őrűrai lűvűlűsűgűra egy regűnyűes szűpsűgű heűyűekkel kűrnűyűzelt vűlgyben fekszik.

Ezen hévvizek műg nűhűny őrűvtűzed elűtűt csaknem őrűgűsűen elhűnyagult őrűllapotban voltak, — noha műr 1572-rűl van rűlűk őrűmlűkűzűs — hanem nűhűai zűgrűbi pűspűk V e r h o v őrűc z M a x i m i l i a n m e g v őrűvűn bűrtűkosaitűl a g o l u b o v e c z őrű adalmat s az ide tartűzű stűbiczai fűrdűt, azt őrűzűlsűzűrű őrűntűzűttű őrűlakítű, jeles őrűpűletekkel diszű-

sité, s azóta e fürdő híre napról napra emelkedik s évről évre több vendégek által látogataltik. Legújabbán a zágrábi helytartóság is mindent elkövet e fürdő emelésére, s ennek következtében 1856-ban a cs. kir. birodalmi földtani intézet vegyműhelyében Hauer Károly lovag által új vegybontás alá vettek a stubiczai gyógyforrások. — (Lásd Jahrbuch d. k. k. geologischen Reichsanstalt. 1856. Nro 3. 603 lap. és O. L. Erdmann u. Gust. Werther Journal f. praktische Chemie 71 k. 5 fuz. Leipzig. 1857.) A hévíz számos helyeken fakad itten, sőt akárhol ás az ember, mindenütt új források jönnek napfényre, de a fürdőket leginkább két forrás látja el, t. i. az ásványforrás (Mineralquelle) és iszapforrás (Schlamquelle). A fürdők következők: 1. A Miksa (Maximilian) fürdő, mely a tisztessz osztály számára rendeltetett s 50 személyt képes egyszerre magába fogadni. 2. Hat kádas fürdő. 3. Három kőfürdő. 4. Két paraszt fürdő. 5. Egy köppölyöző. 6. Egy iszapfürdő. 7. Egy gőzfürdő, melybe a meleg forrás gőze vezetetik. Ezen gőz hőmérséklete a szobában +27° R. de a nyílásoknál, hová pléh csöveket alkalmazhatni, a gőznek a test egyes tagjaira vezethetése végett, a hőfok rendszeren +43° R. fokra emelkedik.

A stubiczai hévizek természetani sajátosságai.

A stubiczai források vize tiszta, átlátszó, szintelen, lágy, alig észrevehető sós ízű, sem savas, sem aljas ellenhatással nem bír. — Hőmérséklete +43, 5° R. Aránysulya Hauer lovag szerint 1,00042 19° C. légmérséklet mellett, míg Baumbach azt 1,00204-nek találta. A szabad légen idővel kissé könkéne szagú lesz, kétségkívül a kén-savas sók elbomlása következtében s fehér polyhecskéket képez.

A stubiczai hévizek vegytani alkatrészei.

A stubiczai hévizeket régebben t. i. 1820 előtt Baumbach gyógyszerész elemezte, (lásd e munka első kiadása 9-ik lapját) s habár vegybontása a tudomány jelen állása szerint nem kielégítő is, azt mindazáltal érdemül kell neki tulajdonítanunk, hogy egyetlen egy lényeges alkatrész sem került el figyelmét. Legújabbán pedig, t. i. 1856-ban, mint említők Hauer lovag vetette a jelenkor igényeinek megfelelő vegybontás alá s talált egy polgári fontban:

Szikkhalvagból	— — — —	0,119
Kénsavas hamélegből	— —	0,199
Kénsavas szikélegből	— —	0,077
Kénsavas mészélegből	— —	0,314
Kénsavas keserélegből	— —	0,394
Szénsavas szikélegből	— —	0,291
Ketted szénsavas mészélegből	—	1,548
Ketted szénsavas keserélegből	—	0,576
Timföld }ből	— — — —	0,022
Vasélecs }		

Összesen 3,540 szemert.

Szabad szénsavból — — — 0,427 k. h.

E vegybontás után ítélve a stubiczai hévvizeket a kozonyösök közé kell számítanunk s így a gasteini, pfaffersi, wildhadi, a honiak közül pedig a daruvári gyógyforrások mellő sorolhatjuk, mely utolsóhoz s így egyszersmind a gasteinihoz is valóban meglepőleg hasonlít.

A stubiczai hévvizek gyógyjavallatai.

A stubiczai hévvizek gyógyhatásának számos éveken át szorgalmas észlelői voltak Dr. Macher, Dr. Shitisch és Harlig fürdőorvos s ők üdvös hatásúaknak tapasztalták

1. A csúzos,
2. A köszvényes, lobos vagy lázas szövetkezmény nélküli bántalmakban s ezek által előidézett lagimeredség, izületi daganatok és zsugorodásokban,
3. A görvélyes daganatok és fekélyek ellen,
4. Az angolkórban,
5. Mindennemű idült s koronként élénkebbül föllépő kútegekben.
6. A női ivarszervek némely bántalmaiban, rendetlen havadás, magtalanág, fehérhólyás, sápkór és méhgörccsökben,
7. Oldozó hatást gyakorolnak ezen hévvizek a hasuregi zsigerekre s így fényes sikerrel használtatnak a hasüregbeni dugulások, pangások, keményedések, rástlkór, sárgakór, aranyér stb. ellen.
8. Oldozó hatásuk a fűvény- és húdkőkórban, úgy hogy a bíralatok beköszöntésével roppant mennyiségű fűvényes üledéket képez a vízzel.

9. Az aggkori vagy súlyos betegségek után visszamaradó gyöngegében valódi fiatalító, a tagok hajlékonyságát, mozgékonyosságát

helyreállító gyógyhatást kölölnek s így méltún az aggastyánok fürdőjének neveztetelnek.

10. Jótékony hatásuak a bujasenyvböli lábbadozás korszakában, valamint

11. A higanykór s egyéb fémmérgezések által előidézett sorvadási állapotban.

Ellenjavaltanak a stubiczai hévizek főleg magas hőmérsékletüknél fogva

1. A vérmes, gutautésre hajlandó egyéneknél,
2. A túlérzékeny és izgékony lábbadozóknál,
3. Minden heves lefolyásu és lázas betegségeknel,
4. A tudóvészben s mindennemű aszkóros állapotban.

III. A KRAPINAI KÖZÖNYÖS HÉVVIZEK.

A krapinai közönyös hévizek Varasdnegyében Krapina mezővároshoz másfél órai távolságra lakadnak Krapina-Töplitz nevezetű helységben, egy Zsasad nevű hegy tövében, a Tajorhon (Stíria) és Horvátország között létező völgyben, mely mintegy középpontját képezi az úgynevezett horvátországi Schweitznak s felső Zagóriának nevezetlik. Az ásványforrások talaja nagy kiterjedésű, nevezetesen mintegy 300 [] öloyi. Azonban csak két fő forrás használtatik, melyek 24 óra alatt 80,000 akó vizet adnak, i. i. a felső fürdő forrása s a Dubrava fürdő forrása. A felső fürdő Badl József úr tulajdona lévén, Badl fürdőjének is nevezetlik; a Dubrava fürdő pedig jelenleg Orsics grófnő s Kustics Antal úr birtoka. Hal rendbeli fürdőház létezik itten, de legczélszerűbb ezek között a helység felső részén lévő fürdő, mely felső fürdőnek nevezetlik s három osztályból áll a különböző rangú emberek számára. A lakszobákból fedett csarnokokon mehetni itten a fürdőkbe, mi nevezetes előnyt kölcsönöz ennek a helység többi fürdőintézetei felett, melyekben a fürdőszobákba az utcán keresztül kell járni a lakszobákból. — Azonban legújában a mostani erélyes fürdőorvos Dr. T a n z e r közbenjárására a tulajdonosok részéről megtételtek az előintézkedések a helyiségek czélszerűsítésére, valamint a hévizek is új vegybontás alá vettettek a birodalmi földtani intézet vegyühelyében 1857-ben Hauer Károly lovag által s így rövid időn a krapinai fürdőintézetet a legczélszerűbben rendezettek között szemlélhetjük. — A fürdőt 1857-ben 16,036-an látogatták meg.

A krapinai hévizek természettani sajátosságai.

A krapinai források vize tökéletesen tiszta, átlátszó, lúgyízű s Hauer lovag legújabb vizsgálatai szerint a fürdőkben olykor kissé konkéneg szagú — mi kétségkívül a kénsavas sók elhomlásából veszi eredetét. Üledéket a víz húzamosb ideig állás mellett sem képez. Főzetve megzavarodik a szénsavas mész- és keseréleg kiválása következtében. Aránysulya 1,00035—1,00048. A források hévmérséklete $+33,5^{\circ}$ — $34,5^{\circ}$ R.

A krapinai hévizek vegytani alkatrészei.

A krapinai hévizeket már a múlt században vegybontás alá vetette báró Crantz, legújabbban pedig Hauer Károly lovag, s vegybontási eljárását közzétette a birodalmi földtani intézet Évkönyveiben. 1858. 2 f. 229 l., s talált egy polgári fontban

A Duhrava fürdőforrásban		a Badl fürdőforrásban	
Szikkhalmagból	— — 0,035	— — 0,034	
Kénsavas hamélemből	— — 0,064	— — 0,059	
Kénsavas szikélemből	— — 0,207	— — 0,200	
Kénsavas mészélemből	— — 0,149	— — 0,069	
Kénsavas keserélemből	— — 0,147	— — 0,046	
Kettedszénsavas mészélemből	1,272	— — 1,455	
Kettedszénsavas keserélemből	0,946	— — 1,061	
Kovasavból	— — 0,144	— — 0,159	
Timföld és vasélecsből	— — 0,022	— — 0,019	

Összesen 2,986 — — 3,101 szemert.

Szabad szénsavból — — 2,087 k. h. — 2,296 k. h.

Az itt elősorolt alkatrészekon kívül Hauer lovag iblant is fedezett fel csekély mennyiségben, mi mindenestre figyelemre méltó.

A krapinai hévizek ezen legújabb vegybontás szerint is a köznyösök közé sorolandók, hová azok már a Crantz vizsgálatai nyomán eddigelé is számítottak.

A krapinai hévizek gyógyjavallatai.

A tapasztalat ezen hévizeket eddigelé segélydúsaknak tenusította:

1. A kosvényes, 2 a csúzos bántalmakban, izdagok és zsugorodásokban.

3. Az idült hőrkütegekben, főleg a sémorben.

4. A szélhűdések különböző árnyalataiban.

5. A hasüregi zsigerek dugulásai s daganataiban, aranyérben.

Ezenkul kétségtelenül jó hatásuak mindazon hántalmakban, melyekben a magasb hőmérsékletű közönyös hévvizetek jó sikerrel szoktak használtatni.

IV. A SZUTINKAI KÖZÖNYÖS HÉVVIZEK.

A szutinkai közönyös hévvizetek Krapinától 2 órányi távolságra léteznek, két kösziklába vágott mederben, melyek egyike, a nagyobbik háromszögű, másika pedig félhóldképű. Az újabb időkben czélszerű furilöntéssel alakított ezen jeles hévvizetek mellett; mindazáltal a sokkal nagyobb hirben lévő, toplikai, stubiczai és krapinai hévvizetek közelleténél fogva nem méltányoltatnak kellőleg, bár arra jeles és egészen sajátoságos előnyeiknél fogva valóban érdemesek volnának.

A szutinkai hévvizetek természetani sajátágai.

A szutinkai források vize tökéletesen tiszta, állásztzó, szintelen és szagtalan. Hőmérséklete a nagyobb mederben $+ 27$ és $\frac{1}{2}$ R., a kisebbben pedig $+ 25^{\circ}$ R. Aránysulya nincs meghatározva.

A szutinkai hévvizetek vegytani alkotásai.

A szutinkai hévvizeket már a mult században vegybontás alá vetette a híres Crantz s azóta fájdalom újabb vizsgálat nem történt. Crantz egy polgári fontban nem talált többet 2 szemer merő alkat részűel s így kétségtelenül ezen hévvizetek is a közönyösök osztályába sorolandók s általában a stubiczai és krapinai hévvizektől — hőmérsékletüket leszámítva — nem sokat különböznek.

A szutinkai hévvizetek gyógyjavallatai.

A szutinkai hévvizetek alacsonyabb hőmérsékletöknél fogva különösen ajánltatnak Macher főorvos által, — ki számtalan fényes gyógyeredményekről tesz tanúságot — érzékeny, ingerlékeny, görcsökre és torlódásokra hajlandó egyéneknek, különösen pedig nőknek, kikre nézve a szubiczai és krapinai magasb hőmérsékletű gyógyvizetek világosan ellenjavallták. Egyébkint már a mult században nagy hirt nevet vívtak ki magoknak a szutinkai hévvizetek.

1. A csúszos,

2. A koszvényes bántalmakban, szaggasások, zsugorodásokban.
3. Szélhűdésekből.
4. Az idült kutegek- és fekélyekben.

V. A SZMERDUCHI KÖZÖNYÖS HÉVVIZEK.

A szmerduchi hévvizek Krapinához 4 mértföldnyire fakadnak egy keskeny völgyben, egy sziklás és erdőkkel benőtt hegy tövéből. Összesen 3 forrás van itten csekély távolságra egymástól, melyek összefolyván néhány száz lépésnyire már egy mubnot hajtának. Az első forrás, mely a malomtól legtávolabbra esik, légbuborékokkal törtet elő, s hőfoka $+24^{\circ}$ R. A 2-ik és 3-ik forrás, — mely egy szikla hasadékából buzog ki, — mindegyik 26° R. hőmérséklettel bír. Ezen hévvizeket már Crantz és Lalanque vizsgálata s az első 2 gyógyszerészi fontban 4 és fél szemer szilárd alkatrészt talált. Sajnálandó hogy ezen hévvizek a híresebb fürdők szomszédságánál fogva egészen elhagyatott állapotban hevernek. Egyébkint az idült bőrbetegségekben s a bujasenybeni gyógyerejükről magasztaltanak.

VI. A TOPUSZKÓI KÖZÖNYÖS HÉVVIZEK.

A topuszkói közönyös hévvizek a Horvát végvidékben Károlyvártól (Carlstadt) 7 mértföldnyire, Glina mezővárostól pedig, mely főtisztikar hely, egy órányira a hasonló regényes szépségű s szelid éghajlatú völgyben fakadnak. Ezen hévvizek valószínűleg már a rómaiak előtt is ismeretesek voltak, mert a fürdő szomszédságában s környékén számos régi emlékek ástak ki. A szomszéd lakosok által is emlékeztet túlhaladó időktől fogva használtanak, czélszerű fürdőintézet azonban csak az újabb időben keletkezett a katonai kormány buzgalma által, mely mindent elkövet a fürdők fölvirágoztatása kedvéért. A fürdői évszakban nevezetesen a rendőrségre felügyelő tisztet rendel a hévvizek mellé, rendes fürdői orvosról gondoskodott, ki jelenleg a derék Dr. Hinterberger főorvos; az újonnan épülő fürdőházaktól vagy vendéglőktől 10 évig semmi adót nem követel s legújában ismét tetemes összeget utalványozott a nép iszapfürdője újraépítésére. Topuszkó közeli környéke talaja Dr. Hinterberger szerint oly gazdag hévvizű, hogy ásások alkalmával mindenütt meleg vizre bukkannak. Egyébiránt csak két forrás használtatik, t. i. a tükörfürdő forrása vagy a főforrás és a nép iszapfürdő forrása. Mi a fürdőintézetet illeti, áll ez a főforrásnál több tükör-

fürdőkből, néhány különfürdőből és egy katonai fürdőkórházból, s ezeket vízzel a főforrás látja el. Ezenkívül van két iszapfürdő, t. i. a tisztos osztály iszapfürdője, mely 16—20 személy számára felszerelt mederből áll, melybe több források fakadnak; és a nép iszapfürdője. — Az évenkénti fürdővendégek száma 1000-re megy.

A topuszkói hévizek természettani sajátosságai.

A főforrás folotte gazdagon adja a vizet, mely jégeztiszta, szagtalan, kissé sós — összehúzó — csipős ízű. A légnak húzamosh ideig kitétetve igen finom rozsdanemű üledéket képez. Aránysúlya 1,003. Hévmérséklete a főforrásnak $+39^{\circ}$ R. — A nép iszapfürdőjének pedig $+44^{\circ}$ R.

A topuszkói hévizek vegytani alkatrészei.

A topuszkói hévizek vegytani vizsgálat alá vettettek B. Crantz (1772), Lalanque varasdi főorvos, Nabisch (1816) Zimmermann (1818), Gürth s 1837-ben Müller bécsi gyógyszerész által, s ez utolsó vegybontása után eddigelé az égvényes vasas vizek rovatába soroltattak. Azonban legújabbban a birodalmi földtani intézet vegyműhelyének igazgatója Ragszky Fer. úr által vegybontatván a topuszkói hévizek, ő nem talált több szilárd alkatrészt 3,820 szemernél egy polg. fontban, s így a tudomány jelen állása szerint a közönyös hévizek rovatába sorolandók a szóbani hévizek. Van pedig a Ragszky vegybontása szerint egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	— —	0,365
Kénsavas keserélegből	— —	0,346
Kénsavas mészélegből	— —	0,458
Keserhalvagból	— —	0,264
Szénsavas mészélegből	— —	1,445
Szénsavas keserélegből	— —	0,403
Szénsavas vasélecsből	— —	0,021
Kovasavból	— —	0,448
Timföld és vonatanyagból	—	0,070
	Összeg	3,820
Szénsavból	— — — —	2, 73 k. h.

A topuszkói hévizek gyógyjavallatai

A topuszkói hévizek magas hőmérsékletűek s az iszapfurdóknél fogva kitűnő helyet foglalnak el a közönyös gyógyvizek rovatában. Az iszapfurdók t. i. melyek Topuszkót páratlanná teszik a közönyös hévizek között, a legerélyesebben támogatják a hévizek hatását a bőr munkásságának fölélesztése s a fölületes kiizzadmányok felszívódásának előmozdítása által; úgy hogy ezen körülményeknél fogva sokkal fényesebb eredményeket várhatni Topuszkótól, mint minden más közönyös hévizektől. Különösen jótékony hatásuaknak tapasztaltak a szóbani hévizek a jeles Dr. Hinterberger főorvos és egyszersmind mostani furdóorvos által, kinek adataira legbiztosabban támaszkodhatunk:

1. A csúzos,

2. A köszvényes szenvedelmekben s az ezek által föltételezett izületi kiizzadmányok, tagmeredségek és zsugorodásokban. Az ilyenmű kiizzadmányok, ha nem nagyon régiek, föltűnőleg gyorsan szívatnak föl.

3. A sebzések — vágott és lött sebek — csonttörések, ficzomodások után visszamaradó kiizzadmányok, — fészkeljenek bár a bőrben, sejtiszövet-, csonthártya- vagy csontállományban — szinte gyorsan oszlattatnak el a szóbani hévizek által; minél fogva Topuszkó kitűnőleg a harcziak furdóje gyanánt tekintethetik.

4. A szélhudések különféle fajai, ha az imént elősorolt bajok által jöttek létre, szinte gyors enyhülést találnak a topuszkói hévizekben.

5. Jótékony hatásuak a havadzási rendetlenségekben, ha azok szinte helyt talált kiizzadmányokban gyökereznek.

6. Az idült kútegek és fekélyek ellen.

7. A hasüregi zsigerek dugulási-, keményedéseiben, verőczerendszeri pangásokban s ez által föltételezett rásztkör és aranyérben.

8. A lappangó bujasenyves bántalmakban.

9. A makacs váltóláz által elűdézett senyvben jó sikerrel kotti össze Hinterberger e furdók hasznalatát az innen 4 mérföldnyire eső t a s z i n a i vastartalmu égvényes kescsós ásványviz hasznalatával.

VII. AZ EGRİ KÖZONYÓS HÉVVIZEK.

Magányrajz.

Az egri fürdők orvosi s helyleirási tekintetben. Irta Fejes Mihály orvos doctor
Egerben 1839.

A történeti adatok nyomán tudjuk, miként az egri hévvizek már a hazánkat dülő törökök által fürdő gyanánt használtattak; kiűzetésük után azonban gyógycélokra alkalmazásuk egészen elhanyagoltatott gr. Eszterházy Károly egri püspök idejeig, ki a nagyobb részt rommá vált török épületet kijavítatá s ezenkívül még két fürdő szobát építete. Ez időtől fogva, habár gyéren, megkeresék és használhaták e hévvizet a város miveltebb és tisztessé lakói is, de azt kellőleg méltányolni nem tudván, gyógyhasználatát csak pangási állapotban sinyledezett. Végre 1828-ban támadt e hévvizeknek egy új nemtője Pyrker László patriarcha érsek ő excellentiájában, ki méltányolva az orvosi figyelmeztetéseket s a hévvizek irányában támadt igényeket, czélszerű fürdőintézetet építete, s megveté alapját ezen hévvizek szebb jövődjének. Áll pedig jelenleg ezen fürdőintézet 6 kádas és 7 tükörludóbból, melyek több bővizű, egy óra alatt nevezetesen 14,760 akónyi vizet adó források által tápláltatnak. Ivásra egy ásott kútban fakadó viz használtatik, jóléhet a gyógymód ezen ága, miként szinte mindenütt honunkban, úgy itt is meglehetősen háttérbe van szorítva.

Az egri hévvizek természetani sajátosságai.

Ezen hévvizek sustorgó zörejvel buzognak fel nagy légbuborékokat hozván fel magokkal, melyek a fölületen elpattanván, a víz mintegy forraui látszik. Legnagyobb ezen légkifejlés a 6 ik, legkisebb az 5-dik számú fürdőben. Egyébkint e viz egészen tiszta, állat-szó, úgy hogy fenekén a legkisebb kövecset is meg lehet látni, s tisztaságát húzamosb ideig állás után is megtartja, hanem fölületén igen finom hártácska képződik, az üveg falaira s fenekére pedig fehérsárgás porképű üledék rakodik le. Színe kisebb üvegedényben nincs, de a fürdőmedenczében kékes színt játszik s ennél fogva az emberi test s egyéb tárgyak is kékes színűeknek látszanak benne. Ize olyan mint a langyos vízé, valami kis, alig érezhető luganyossággal.

kihülve pedig épen kedves ízű. Szaga a furdőszobában kissé konkégnemű, ivás közben pedig csak az igen finom érzésűek által észrevehető. Hévmérséklete Domby, Kitaibel s a legújabb vizsgálatok szerint is állandóan 25° R. s így már a langyos vizek rovatába esik. Aránsulya pedig Meissner szerint 1,001-nél valamivel több.

Az egri hévizek vegytani alkatrészei.

Az egri hévizeket minőleges vegybontás alá vetették Domby Sámuel, Borsod-megye egykori főorvosa, Kitaibel Pál egyetemi tanár. 1826-ban Adler András gyógyszerész, 1838-ban John Ábel gyógyszerész. Domby 23 gyógyszerészi font elpárolása után 31 szemer nem szállékony alkatrészt nyert, Adler pedig 20 font vízből 50 szemert. Az egyes alkatrészek Adler szerint,

Szikkhalvag.

Mészhalvag.

Légsavas haméleg.

Kénsavas szikéleg.

Szénsavas szikéleg és

Szénsavas mészéleg legnagyobb mennyiségben. Ohajtandó volna egy tökéletes mennyileges vegybontás! Az eddigi vizsgálatokból annyi kiviláglik, hogy az egri hévizek, a vegyileg közönyös hévizek rovatába sorolandók, s az ezen osztályba tartozó gyógyvizek közül, alkatrészeiket s hévmérsékleteket is lekintve legközelebb állanak a wildbadi (Würtembergben) a híres schlangenbadi (Nassau herczegségben), neuhausi (Stiriában) és landeckeri (Siléziában) gyógyvizekhez.

Az egri hévizek gyógyjavallatai.

Dr. Fejes a fent idézett magányrajz szerzője, Dr. Hanák, Dr. Kramer s több jeles egri gyakorló orvosok jótékony hatásuaknak tapasztalák az egri hévizeket következő bántalmakban.

1. Az emésztés zavaraiiban, midőn kevés mennyiségű eledelre is felbőfogs, gyomorfájás, vagy legalább nehézség érzete s gyomorégés (soda, pyrosis) mutatkozik; úgy szinte a tökéletlen emésztés által feltételezett székrekedésben.

2. A máj, lép s egyéb hasuregi zsigerek, úgulasai, daganatai s keményedéseiben, a verőcérrendszerbeni pangásokban s ezeken alapuló

aranyér, rásztkór (Hypochondria), búkór, (Melancholia) sárgaság, sőt hasvizkórban is.

3. A csúzos,
4. A köszvényes szagatások, fájdalmak és daganatokban.
5. Némely vérzéseken, nevezetesen tüdő- és méhvérezéseken, még akkor is, ha ezen bántalmak lobos jelleműek volnának.
6. A nők fehér folyása s a férfiak lakáiraiban.
7. A görvélyes,
8. A bujasenyves belvegyekben.
9. Különféle idült kútegek és fekélyek ellen.
10. Csonttörések után visszamaradó fájdalmakban.
11. A vesék és általában a húdutak különféle bántalmaiban, tővenyikórban.
12. A légzési szervek idült hurutaiban, nyálkás tüdővészben.

VIII. A BORSOD-TAPOLCZAI KÖZÖNYÖS HÉVVIZEK.

A borsod-tapolczai közönyös hévvizek Borsod-megyében, Miskolcához egy fél órányira buzognak ki a föld öléből, egy kösziklás hegy aljában s már a múlt században használtattak, noha inkább csak mulatságból mint gyógyezelokra. Ezen hévvizeket Borsodmegye múlt században főorvosa D o m b y S á m u e l, utána K i t a i b e l P á l vizsgálgtták vegytanilag s D o m b y különösen ezeket az egriekhez hajszálíg hasonlóknak nyilvánította. Legújabbán Dr. N e n d t v i c h jeles vegyészünknek köszönhetjük ezen hévvizek mennyileges vegybontását, mely eljárás egész terjedelmében olvasható a Természettudományi Társulat Évkönyvei III-ik kötetében a 85-ik s köv. lapokon. Áll pedig a furdőintézet itten két furdőből, u. m. az ugynevezett benső furdőből, mely a tisztelbek által használtatik, és egy szabad ég alatt lévő forrásból a köznép számára. Van egy vendégfogadó is, a vendégek ellátására.

A tapolczai hévvizek természetteni sajátóságai

A tapolczai víz tiszta átlátszó, szintelen, íz- és szagnélküli, az üvedényben üledéket nem képez. Aránysulya alig különbözik a lepárolt vízetől t. i. a belső furdőc 1,00018, a szabad ég alattie 1,00016. Hévmérséklete $+ 20^{\circ}$ R.

A tapolczai hévizek vegytani alkotórészeit.

Dr. Nendtvich a tapolczai hévizekben következő alkotórészeket talált egy polgári fontban :

A benső fürdőben. A szabad ég alatti forrásban.

Kénsavas hamélegből	—	0,0294	szemert	—	—	0,0215	
Kénsavas szikélegből	—	0,0177	"	—	—	0,0123	
Kénsavas keserélegből	—	0,0213	"	—	—	0,0238	
Kénsavas mészélegből	—	0,1307	"	—	—	0,1689	
Kettedszénsavas mészélegből	2,8531	"	"	—	—	2,8800	
Kettedszénsavas keserélegből	0,2573	"	"	—	—	0,2158	
Szikkalvagból	—	—	0,0384	"	—	—	0,0292
Kovasavból	—	—	0,0922	"	—	—	0,0922
Szénsavas vasélecs és vilsavnak nyomait	Széns. vasélecsből 0,0138						
	vilsavnak nyomai						

Összesen 3,4400

Összesen 3,4775

E vegybontás után a tapolczai hévizek is a közönyösök rovatába sorolandók, s gyógyjavallataik ehez képest megállapíthatók. Egyébkint magasztaltatnak a csúszos és köszvényes bántalmakban; továbbá étvágykészítő és vizelethajtó hatásukról. Közönyös hévizeink között főleg említenők végre :

IX. A KESZTHELYI HÉVVIZEK.

Ezekről már a múlt század végén 1795-ben emlékezik Dr. Babocsay József ily című röpiratában : „Bóldog Zala vármegye! Keszthelyi hévizedről méltán nevezeteligy“. És ezen magasztaló röpirat daczára is mind ez ideig a feledékenység homályában snyildónek. Vajha akadna ezen hévizek számára is egy Moecenus!

II. KÉNES HÉVVIZEK.

(Thermotherm).

A kénes vizek meghatározása.

Kénes vizeknek azon gyógyvizek neveztetnek, melyekben kónkéneget (Schwefelwasserstoff) könnyen és folytonosan kifejlesztő kénvegyület létezik, s ez a többi alkotrészek fölött kitünő. A kénes vizek többi alkotrészei nagyon különfélék lehetnek, nevezetesen mindazon sók, melyek egyéb ásványvizekben szoktak előjönni, lehetnek a kénes vizek alkotrészei, s természetesen lényegesen módosítják a szóban forgó gyógyvizek hatását; sőt a többi ásványvizekben előjövő légképző testek is — mint a szén-sav, a légeny s az éleny csekély mennyiségei — lehetnek a kénes vizekben felfoldozva.

A kénes vizek eredetüknél szüntelen tiszták, kellemetlen záptofásszagúak, nagyon különböző ízűek, és könnyen szétbomlanak, a léggel húzamosabban érintkezésbe lépén t. i. a kónkéneget könnyen elégül s ennek következtében a kén kiválik s a vizet zavarossá, tejedzővé teszi.

A kénes vizek gyógyhatása.

A kónkéneget folytonosan és jelentélyes mennyiségben kifejlesztő gyógyvizek sajátos hatást költenek a légzési szervek takhártyájára, a kullbőrre, a visszeres és idegrendszerre. A légzési életművek — különösen az orr- és toroküreget s a légső — takhártyáját izgatják s bővebb kiválasztásra ösztönzik. Hasonlóképp izgatva felfélesztik a kullbőr munkásságát, abban duzzadságot, magasabb hőmérsékletet fejlesztenek ki s a kigőzölgést előmozdítják s ennél fogva különösen megfelelnek azon betvegyeknek, melyek csúzos, kőszvényes bántalmakra hajlamlítják az embert. A kónkéneget továbbá, a régi gyakorló orvosok hagyományos nézete szerint, dynamice felfélesztő hatást gyakorol a visszér-, különösen pedig a verőcérrendszerbeni pangásos vérkeringésre, melynek üdvös eredményét főleg a legku-

lenneműbb köszvényes és aranyeres bajokban tapasztaljuk. Végre föloldozza és kiküszöbölhetővé teszi azon állati anyagokat, melyek rendkívül bántólag hatnak az érzidegrendszerre s a legélénkebb idegkörokat idézik elő; miként a szervezet körében lappangó fémeket is, mint például a higanyt, ólmot, rezet stb

Ezek szerint a kénes vizek különös gyógyjavallatait következőleg állapíthatjuk meg. Jótékony hatásuak:

1. A légzési szervek, (gögg, légcső) idült hurutában, ha az nem gümőkór vagy bujasenyv következménye.

2. A csúzos bántalmakban, fészkeljenek azok akár az ízületekben, akár az izmokban, akár pedig az idegekben, különösen a csúzos csipzsában.

3. Az idült köszvényben, különösen a köszvény által létrehozott ízületi daganatok, zsugorodások vagy tagmeredségekben.

4. A bőrbetegségeekben, melyek közül különösen kiemelendők a pikkelyes bőrbajok, s Hebra tapasztalatai szerint mindenek fölött az egyszerű és iszacosok tuszege (*Acne simplex, et acne rosacea*).

5. Az idült fekélyekben, különösen ha azok zsongtalan jellegűek.

6. A kiizzadmányok fölszívódását, különösen ha azok a körületi képletekben, bőr, izmok, csontok s ízületekben fészkelnek, igen erélyesen mozdítják elő a kénes vizek, főleg ha használatuk iszapfürdővel van egybekötve.

7. A szélhűdésben is fényes hatásuak, ha a kiizzadmányok idegekre gyakorolt nyomása által föltételeztetnek, úgy szinte

8. A hasüregi vérbőségben, pangásokban s ezek által előidézett aranyeres bántalmakban.

9. A fémekkel mérgezésekben, különösen higanykórban, ólom- és rézkészítményektől eredő bajokban.

10. Végre a lappangó bujasenyvre nézve, szintugy mint a közönyös hévvizek, kénszerű szolgálnak a kénes fürdők.

Kénes vizek dolgában a természet igen bőkezűleg látta el hazánkat, úgy hogy alig van tartomány Európában, mely oly számos és oly jeles s különnemű sajátságokkal fölrüházott kénes vizeket volna képes fölmutatni, mint hazánk, s ha van, az egyedül csak a Pyraeusok vidéke. Egyébiránt meg kell vallani, hogy eddigelé honunkban oly vizek is számítottak a kénesek rovatába, melyekben a kön-

kéneg gőz szaga a szerves anyagok szélbomlásának, a tisztatlanságnak köszöni eredetét s melyek annalfogva e rovatba jogosan nem tartoznak s ebből mindenesetre kiküszöbolendők.

Első rangú kénes hévizeink már a következők:

I. A TOPLIKAI VAGY VARASD-TEPLICZI KÉNES HÉVVIZEK.

Magányrajzok.

Jos. Steindl, *Thermæ Constantinianæ, Das Kaiser Constantinische Bad im königreiche Croatien*. Agram. 1822.

Mich. Kunitsch, *Historisch-topographische Beschreibung des Varasiner Töplitzer Schwefelbades im königreiche Croatien*. Warasdin. 1828.

Jos. Cal. Schlosser, *Die Heilquelle zu Teplitz nächst Warasdin in therapeutischer Beziehung kurz dargestellt*. Agram. 1839.

A toplikai kénes hévizek Varasd várostól 2 órányi távolságra, délkeleti irányban jönnek napfényre a regényes szépségű Bednja völgyben, a földrajzi szélesség 46° s a földrajzi hosszúság 34° foka alatt, s a tenger színe felett 148, 76 ölnyi magaslátban. Ezen hévizek már a rómaiak idejében is használtattak s *Aqua e Iassae* vagy *Thermæ Constantinianæ* névvel neveztettek, minthogy a hajdankorban is már fényes fürdőintézetet a tűzvész által elpusztítottván, Constantin császár rendeletéből újra elébbi díszes állapotában építtetett föl. Kitétszik ez azon kőtáblából, mely jelenleg is a püspöki lak kapuja fölött falba illesztve a következő fölíratot tartalmazza:

IMP. CAES. VAL. CONSTANTINUS. PIUS.
 FELIX. MAXIMUS. AUG. AQUAS. IASSAS.
 OLIM. VI. IGNIS. CONSUMPTAS. CUM.
 PORTICIBVS. ET. OMNIBUS. ORNAMENTIS.
 AD. PRISTINAM. FACIEM. RESTITUIT.
 PROVISIONE. ETIAM. PIETATIS. SVAE.
 NUNDINAS. DIE. SOLIS. PERPETI. ANNO
 CONSTITUIT. CURANTE. VAL.
 CATULLINO. V. P. P. P. P. SUPER.

A fényes római építmények majdan az 5-ik században, a népvándorlások barbár korszakában ismét leromboltatván s földdel egyenlővé tételvén, századokig elhanyagolt állapotban sinylöltek e nagyfontosságú hévizek, s hamvaikból Phoenix módjára csak a nagy uralkodónő Mária Theresia bölcs kormánya alatt kezdettek kiemel-

kedni, s ez időtől fogva fürdőink között mindinkább kitünő helyet foglalnak el.

Jelenleg a zágrábi káptalan birtokában vannak, mely ember-szerető szíve sugallatából mindent elkövet a fürdőkben annyira igényelt kényelem, rend, tisztaság fentartására, úgy hogy e tekintetekben valóban a toplikai fürdőintézet példánykép gyanant szolgálhat. Áll pedig a fürdőintézet 3 rendbeli fürdőből, melyek is 1. A Constantin, 2. A József, 3. és az iszapfürdők s ezenkül számos kádfürdők. A Constantin-félfürdőben 8 nagy fürdőmedence van, t. i. 1. A Constantin, 2. Nympha, 3. Valerius, 4. Catullus, 5. Fabellus, 6. Pollux, 7. Menander, 8. A Jászfürdő. — A Józseffürdőben pedig, mely a Constantinfürdő átellenében s egészen ennek mintájára épült, 5 medence van, u. m. 1. A László, 2. István, 3. Józseffürdő, s két osztály a szegények számára, melyekben azok ingyen fürödhetnek, s oly terjedelmek, hogy 100–200 ember foglalhat bennok helyet. A 3 rendbeli iszapfürdő a forrás mellett létező épületben van elrendezve. — E nagyszerű fürdőintézetek még azon előnnyel is bírnak, hogy a vendégfogadóval egy fedett csarnok által vannak kapcsolatban, s így a fürdővendégek a nélkül hogy a légváltozásainak kitennék magokat, kényelmesen juthatnak szobáikba és ágyaikba. A helyiségek czélszerűsége, a délszaki kellemes éghajlat, s a hévíz kitünő sajátságainál fogva a toplikai fürdő minden más külföldi és hazai hasonnemű fürdővel kiállja a versenyt; — ennél fogva oly nagy hírben van, hogy a tulajdonképi fürdővendégeken kívül a szomszéd magyar- és horvátországi megyékből évenként több mint 20,000 ember által látogatattik.

A toplikai hévíz természetant. sajátságai.

A toplikai fürdőt mind egyetlen egy forrás látja el vizével, mely oly gazdag, hogy 24 óra alatt 70—74,000 akó vizet üd. A víz a másfél ölnyi mélységű foglalvánnyal ellátott forrásban számos légbuborékokkal buzog föl, hevenyen merítve színtelen, jegecztisza, élénk konkéneg szagú, s kissé lúgízü. Ha nyitott edényben több óráig áll, konkéneg szagát elveszti, s ekkor a kémszerek sem mutatnak benne többé ként, mi világosan mutatja, hogy a konkéneggőzön kívül egyéb oldható kénsómet nem tartalmaz. A víz főzése alkalmával szén-savas mész- és kesereleg válik ki belőle, sőt a vízvezető csatornában is oly nagy mennyiséggel rakodik le, hogy azokat évenként isme-

telve kell tisztogatni, minthogy $\frac{1}{4}$ lábnyi vastagságú kéreg is képződik bennök. Gyakran találtnak ezen vízvezető csatornában szép kénjegeczek is, melyek a kőnkéneg elbomlása által képződnek. A víz hőmérséklete a forrásban több éveken át ismételt kísérletek szerint a lég különféle hőmérsékleténél 45—46° R. s így a legmelegebb források közé tartozik, s minthogy nem vulkáni talajból ered, ezen magas hőmérsékleténél fogva a földbéli eredetét legalább 4000 lábnyi mélységre lehet becsülni. E magas hőfoknál fogva nem használható azonnal a fürdésre, minélfogva igen czélszerűen először nagy kihűtő víztartókba vezetik s azután a fürdőosztályokba, hol rendszeren 30—32° R. foknyi hőmérsékletű. — Aránysúlya = 1,000857, a légnak 25° C. foknyi hőmérséklete mellett.

A toplikai hév víz vegytani alkotórészei.

A toplikai hév víz vegyelemzését már a múlt században (1777) végrehajtotta B. Cranz, a jelen században pedig (1822) Halter varasdi gyógyszerész. Legújában pedig t. i. 1858-ban a zágrábi káptalan közbenjárására Hauer Károly lovag, a birodalmi földtani intézet vegyműhelyének igazgatója, ki vegyészeti eljárását egész terjedelmében közzé tette a Jahrbuch d. k. k. Geologisch. Reichsanstalt 1858. 1-ső füzetében. l. 160. Hauer lovag talált egy polgári fontban:

1. Álló alkotórészek:

Kénsavas hameleghől	—	—	0,289
„ szikéleghől	—	—	1,340
„ mészeleghől	—	—	0,236
Szikkhalvagból	—	—	0,796
Keserhalvagból	—	—	0,147
Ketteszénsavas mészeleghől	—	—	3,255
„ keseréleghől	—	—	0,909
„ vasélecsből	—	—	0,061
Kovaföldből	—	—	0,372
Timföldből	—	—	0,010

2. Szállékony alkotórészek:

Szabad szénsavból	—	—	0,984
Kőnkénegőzből	—	—	0,057

Minden alkotórészek összege 8,456

Ezen a tudomány jelen állásának megfelelő vegybontás után ítélve, a toplikai forrás legfontosabb s jellegző alkotórésze a kőnkénegőz, melynel fogva azt az erős kénes vizek közé kell sorolnunk.

A toplikai hévíz gyógyjavallatai.

A toplikai hévizek körül gyógytapasztalatokat tettek Dr. Lalanque, Dr. Prevendár, Dr. Steindl, Dr. Macher, jelenleg pedig Dr. Rakovec, ki 15 évtől fogva mint fürdőorvos szerepel s készülöben van egy becses magányrajzzal ajándokozni meg a szóbani gyógyvizeket.

Ezen tapasztalatok után jótékony hatásuk a toplikai hévizek:

1. A csúzos bántalmakban.

2. A köszvény mindenféle alakjaiban, ha az lázzal nincs szövetkezve.

3. A köszvény és csúz eredményezte izmeredségek, zsugorodások s bénaságokban.

4. A sebzések, csonttörések és fúzamodások után visszamaradt csontfájdalmak, meredségek, zsugorodásokban.

5. A görvélykór, különféle módosulataiban s így azon mirigy- és csontdaganatokban s fekélyekben, melyek ezen betvegynék köszönik eredetöket.

6. A takhártyák bántalmaiban, nevezetesen a tüdők, légszö, bélcsatorna, húdvezédek, húdhólyag, vesék és méh takáros állapotaiban, kivált ha azok petyhüség által föltételeztetnek.

7. A női havadzás rendtelenségeiben, a méhkörban (Hysteriasis), különösen ha kitünök abban a görcsös szenvedelmek.

8. Azon gyomorhajokban, melyek nyálkásság vagy tulságos sávképzödés által föltételeztetnek, akár görcsök, akár gyomorgyöngesség, emésztetlenség alakjában lépjenek föl, valódi panacea gyanánt tekintetik a toplikai hévíz belsö használata.

9. A hasüregi zsigereg máj, lép, fodormirigyek, stb. dugulásai, daganatai s keményedéseiben, az általános hasüregi vérbödés, vérpangás s innen eredö aranyér, rászikór, búkór ellen; mely esetekben a fürdészel a víz ivását is össze kell kötni.

10. Mindennemü idült kútegekben, különösen a tüh, sömör, rezeset és tüszegben.

11. A fémmérgezésekben s ez által előidézett lagreszketés, és szélhüdesekben.

12. Végre a bujasenyves bántalmakra nézve kémszerul használhatók a toplikai hévizek.

Elhatározottan káros hatásuk s így ellenjavallvak a szóbani hévizek a légzési szervek lobos állapotaiban, vérköpészel járó tü-

dővészen vagy gümőkörben, sovasztó lázakban, az általános vízkórban, áradozó izzadságra hajlamban, viselős állapotban s a túlságosan telmagasztalt idegingerlékenységben.

II. A MEHÁDIAI KONYHASÓS KÉNES HÉVVIZEK.

Magánrajzok.

Paschalis Caryophilus. De Therinis Herculaniis nuper in Dacia detectis. Dissertatio epistolaris. Viennae 1737.

Paschalis Caryophilus. Dissertatio de usu et praestantia thermarum herculanarum, quae nuper in Dacia Trajani detectae sunt.

Dissertatio epistolaris altera. Mantuae 1739.

Henr. Joan. Nep. Cranz. Analyses thermarum Herculaniarum Daciae Trajani celebriorumque Hungariae. Viennae 1773.

Joh. Nic. Stadler. Versuche über die uralten römischen Herculesbäder, auf allerhöchste Verordnung. Wien 1776.

J. G. Schwarzott. Die Herculesbäder bei Mehadia. Ein monographischer Versuch. Wien 1831.

Jos. Dörner. Das Banat in topographisch-naturhistorischer Beziehung, mit besonderer Berücksichtigung der Herculesbäder nächst Mehadia, und ihrer Umgebungen. Pressburg 1839.

Lugossi Fodor András. A mehadiai Herculesfürdők. Kolosvárt 1844.

Dr. F. Klein. Die Herculesbäder nächst Mehadia. Monographischer Versuch. Wien 1858.

A történelmi tekintetben nagynevezetességű s számos viszonyltságokon keresztül ment mehadiai vagy Hercules-fürdők az Oláh illyr végezed kerületében Orsovától 2 $\frac{1}{2}$ mértföldnyire, a Cserna-folyó vadregényes völgyében feküsznek az éjszaki szélesség 44,⁰²⁸, foka alatt, a tenger színe felett Klein szerint 198 lábnyi, a földtani birodalmi intézet évkönyvei szerint pedig 636. 30 lábnyi magaslattban. (Lásd Jahr. d. Geolog. Reichsanstalt 1853 IV. Jahrgang 513 lap). Az itt kiasott emlékek után semmi kétséget nem szenved, hogy a Hercules fürdők már a Rómaiak alatt kr. sz. után 130-ik évben virágzó állapotban voltak. A római birodalom elestével pedig a népvándorlások korszakában elpusztítatván, a feledékenység homályába merültek, mig VI-ik Károly császár a mult század elején 1736-ban hatalmas légyen szavával új életre nem ébreszté a mehadiai nymphákat. Az ő rendeletéből t. i. a római építmények romjaiból néhány laképületek, 3 kaszárnya, vendéglő, kápolna s 2 fürdő u. m. a mostani Ferencz.-

Lajos- és Herculesfürdők keletkeztek, s alapját képezék a mostan már virágzó állapotban lévő s nagyszerűségét tekintve Európában majdnem páratlan fürdőintézetnek. *) A jelenlegi fürdőintézet legnagyobb része a Cserna-folyó jobb partján van, s magában foglalja a fürdővendégek elfogadására rendeltetett laképületek nagyobb részét, mint szinte a leglátogatottabb fürdőket is. Ezen épületek egy 330 lépésnyi hosszú s 40 lépésnyi széles tért szegélyeznek, mely fürdőtérnek nevezetetik, s ennek közepén egy márvány talapzaton diszeleg a Hercules ágyuvegyből öntött óriási nagyságu szobra. A mostan használatban lévő fürdők, melyek mind egy stylben építvék, következők: 1. A Lajosfürdő, mely legnagyobb s leglátogatottabb. 2. A Herculesfürdő. 3. A Karolinafürdő. 4. A császár- és Ferdinándfürdő, melyek avult állapotban lévén, legközelebb újra szándékoltatnak építtetni. 5. A Ferenczfürdő. 6. A lábfürdő. A szemfürdő rozzant állapota miatt legközelebb lerontatott, de ez is nem sokára nagyszerűen fog helyre állíttatni. — Kizárólag itallal használják a Józsefforrás és Károlyforrás vizét. — A források száma egyébkint Dr. Ragszky volt Josephinumi tanár szerint, ki az újabb időkben a mehádiai hévvizék megvizsgálása végett a helyszínére kiküldetett, összesen 18, melyek közül azonban csak 10 van használatban, a többi részint a fürdőhelytől távolság, részint vizök csekély mennyisége miatt mellőztetvén. A használatban lévő források következőleg nevezetelnek: 1. Herculesforrás. 2. Károlyforrás. 3. Lajosforrás. 4. Karolinaforrás. 5. Császárforrás. 6. Ferdinándforrás. 7. Szemfürdőforrás. 8. Józsefforrás. 9. Ferenczforrás. 10. Feketeforrás, melynek vize lábfürdőül használtatik. — A mehádiai fürdők előnyei között föl kell említenünk a föld- és helyrajzi viszonyok által föltételezett annyira szelid éghajlatot, milyennel hazánkban egyetlen egy fürdőintézete sem büszkélkedhetik. A délszaki helyzethez t. i. azon körülmény járul, hogy a fürdő völgye éjszak felől magas hegylánczokkal el lévén zárva, védve van a rideg éjszakai szelek ellen, valamint a keleti hegylánczok által a fekete tengerről jövő jéghideg éjszakkelteti szél ellen is, mely itt Krivetznek nevezetetik. Tanúsítja e vidék szelid éghajlatát a virány dúsgazdagsága és korán fejlődése. Találtatnak t. i. itten számos oly növények, melyek Isztria és Friaul

*) A mehádiai fürdők történelmi viszontagságai eléggé kivittén tárgyalvák Dr. Klein fentidézett magányrajzszerű munkájában.

virányát jellegzik, valamint egyes növények déli Franciaország s az olaszthoni Apeninnek, éjszakra nyúló láncolatai flórájából, a kora fejlődést pedig igazolja az, hogy Február közepén rendszeren virágznak a vidéken a vad jáczint és martiusi viola; Martiusban zöldellenek a rétek, April közepén minden fák, még a dió- és eperfák is lombosak, Augustusban érett a szőlő, melynek tőkéje télre nem szokott befedetni, sőt a fuge és rozmaring is kiállják a telet takargatás és ápolás nélkül.

A mehádiai fürdőterület a cs. kir. katonai kincstár tulajdona lévén, a cs. kir. temesvári főkörmányzóság alatt áll. A helyhatóságot pedig képezi az 1816-ban e célra föllállított fürdői bizottmány, mely a katonai parancsnok, a fürdőorvos és fürdőigazgatóból áll s kezeli a fürdőintézet egészségi, gazdasági és rendőrségi viszonyait s mindenkor szigorú köteletségének tartja mind azt eltávolítani az intézet köréből, mi a lüldövendégek jólétét s élvezeteit legkevésbé is zavarhatná, minélfogva ez intézet is kényelem, tisztaság és rend tekintetéből számos fürdőinknek mintaképül szolgálhat.

A mehádiai hévizek természetani sajátosságai.

A mehádiai források ámbár — az egyetlen Herculesforrást kivéve — mind kénesek, mégis mind vegytani alkotrészeiket, mind természetani sajátosságukat tekintve nevezetes eltéréseket mutatnak, minélfogva külön külön kell azokat vizsgálatunk tárgyává tenni.

1. A Herculesforrás, a Csernafolyó jobb partján egy szürkésfehér mészkőszikla barlangjából nagy zörejjel tolul ki embernyi vastagságú tömegben s ennélfogva oly bővízű, hogy egy óra alatt 5045 köbláb vizet ad, mely mennyiség előrement esőzések után két s három annyira szaporodik. Ezen víz szintelen es szagtalan, minthogy kőnkéneget nem tartalmaz, íze gyengén kesernyős-sós, egyáltalában nem kellemetlen; ha húzamosb ideig áll, csak kevésbé zavarodik meg. Hévmérséklete 17° R. — 50° R. fokig változik, sőt Tognio tanár szerint 51° R. fokig, a rövidebb vagy tartósabb száraz időjáráshoz képest. Hévmérsékletével fajsúlya is ingadozik 1,0010 és 1,0035 között. Tartós szárazság után a forrás kiömlésénél létező tárgyak finom kocsonyanemű smaragd zöld színű állománnyal húzódnak be, mely a Marchantia polymorpha nevű moszatból (Alga) képződik.

2. A Károlyforrás szinte szürkésfehér mészkőből ered a Cserna jobb partján, a Herculesforrástól 45 lépésnyire. Egy óra alatt

23 köbláb vizet ad, mely tiszta, gyöngé könkénegszagú, alig sós ízű, s húzamosb ideig állás után is kevésbé zavarodik meg. A mehádiai kénes-források között leggyengébb, s így némileg átmenetet képez a többi forrásokról a Herculusforrásra. Hévmérséklete 33° — 35° R. Aránysulya a rövidebb vagy tartósabb szárazsághoz képest 1,0017—1,0021. Kizárólag italul használtatik.

3. A Lajosforrás a Lajoslurdőben két ággal ered, melyek együttvéve egy óra alatt 960 köbláb vizet adnak. Ezen víz tiszta átlátszó, nagyobb mértékben könkénegszagú és sósabb ízű, mint a Károlyforrás; húzamosb ideig állás után megzavarodik, tejedzővé lesz s fehérlő kénüledéket rak le, fölületén pedig szívárványzó hárttyácska képződik. Hévmérséklete 36° — 37° R. Aránysulya pedig 1,0024—1,0028 között ingadozik.

4. A Karolinaforrás a hasonnevű furdőben ered s egy óra alatt 180 köbláb vizet ad, mely hevenyen merítve tiszta, szintelen, könkénegszagú s undorító sós ízű; húzamos ideig állás után megzavarodik, zöldes sárga színűvé lesz s kén és kevés mészből álló üledéket képez. Hévmérséklete 20° és 33° R. között ingadozik. Aránysulya pedig 1,0018 és 1,0035 között. Ezen forrás vize nem elkülönözöttlen használtatik a hasonnevű furdőben, hanem a belé vezetett Császár- és Ferdinándforrás vizével ögycitve.

5. A Császárforrás, szinte a Cserna jobb partján ered s a Ferdinándforrás vizével összevezetve ellátja a Császárlurdőt, valamint csatornák által a Karolinaforrás vizével összekötletve a Karolinafurdőt is. E forrás fenekéről folytonosan nagy légbuborékokat fejlenek ki, melyek s zénsav és kónszénecsből (H_2C) állanak. Vize tiszta, szintelen erősen könkénegszagú s igen keserű-sósízű. Hévmérséklete 41 — 45° R. Aránysulya 1,0052. Ezen forrás az itt használtak közül a legmelegebb s legtöbb könkéneget tartalmazó. Egy óra alatt 89 köbláb vizet ad.

6. A Ferdinándforrás a Császárforrás szomszédságában ered egy barlangban, melynek falai borítva vannak, konyhasóval vegyes femész- (Gyps) jegecsekkel. Vize tiszta, erősen könkénegszagú s undorító keserű sós ízű. Hévmérséklete 43° R. Aránysulya 1,0047—1,0053. Egy óra alatt 90 köbláb vizet ad. — Könkéneg-tartalmát tekintve leggazdagabb.

7. A szemfurdő-forrásai számszerint négyen vannak szinte a Cserna jobb partján s szürkésszínű palából erednek. A középső forrás köztök leggazdagabb s köfaltól környezett kávéban van

befoglalva. Ezen források vize tiszta, könkénegszagú, erősen keserű-sósízű. Hévmérsékletök $+42^{\circ}$ — 44° R. Aránsúlyok 1,0056—1,0060. A középső forrás alatt fakadó két kisebb forrásban a könszénecs kifejtése oly nagy mértékben történik, hogy a víz forrni látszik. Ezen források környezete kén, fémész és szénsavas mészelegből álló üledékkel van bekérgezve. A szemfurdó-forrásai közelében fakad

8. A Józsefforrás, mely bé van foglalva s egy kis Pavillonnal van ellátva. Ez kizárólag italul használtatik. Vize melegebb és sókban gazdagabb, mint a középső szemfurdóforrás; könkénegben is nagyon dús.

9. A Ferenczforrás a Cserna halpartján ered a hasonnevű furdőben 10 percnyi távolságra a furdőtértől. Vize tiszta, átlátszó, s furdőmedenczében azonban sárgás zöld színű, erősen könkénegszagú, undorító keserű sósízű. Hévmérséklete $+34^{\circ}$ R. Aránsúlya 1,00067. Könkénegben a Ferdinandforrás után leggazdagabb, s könszénecset is jelentélys mennyiségben fejleszt ki, mely 3—4 percnyi időközök után nagy morajjal száll el belőle. Egy óra alatt 93 köbláb vizet ad.

10. A Fekete forrás a Ferenczfurdő közelében fakad s nevét azon fekete üledéktől nyerte, melyet a Csernafolyóba szakadásánál lerak. Hévmérséklete $+34^{\circ}$ R. Aránsúlya 1,0059. — Ezen forrás jelenleg lábfurdóul használtatik.

A mehádiai hévizek vegytani alkatrészei.

A mehádiai hévizek vegykémletével már a múlt században foglalkozott azon kor legjelesebb hydrologja [B. Cranz és Stadler. A jelen század elején pedig Kitaibel s 1817-ben a cs. kir. udvari haditanács rendeletéből Zimmermann bécsi tanár vetette a szóbani hévizeket mennyileges vegybontás alá. Később (1840 táján) Tognio tanár vizsgálgatá azokat, s iblany vegyületeket fedezett föl bennök. Végre 1847-ben ugyancsak a cs. kir. udvari haditanács rendeletéből Ragszky F. úr, vólt cs. kir. József-Akademiai tanár, küldetett ki a hely színére e vizek vizsgálata és vegybontása végett, ki is a következő években Bécsben hajtá végre a tudomány jelen színvonalának megfelelőleg a mehádiai források mennyileges vegybontását. Ragszky úr fáradozásai azon nevezetes fölfedezést eredményezék, hogy ezen források közül többekben könszénecs (H_2C , bányagöz, posványgöz) fejlík ki jelentélys mennyiségben, mely egyéb-

kint az ásványvizek ritka alkotórésze szokott lenni, s hogy mindnyájokban az iblany vegyületek mellett buzényvegyületek is foglaltatnak, mit én már jelen munkám első kiadásában is mintegy megjósoltam, miután a konyhasót tartalmazó vizekben az iblany- és buzényvegyületek rendes kísérők képeiben szoktak fellépni. — Az egyes források alkotórészei már Ragszky tanár szerint egy polg. fontban következők:

1. A Herculesforrásban:

Szikkhalvag (konyhasó)	—	—	—	10,779
Mészhalvag	—	—	—	7,800
Kénsavas mészéleg	—	—	—	0,645
Szénsavas mészéleg	—	—	—	0,364
Kovasav	—	—	—	0,142
Mésziblag és mészbüzeg	—	—	—	<i>nyomai.</i>
Összesen				19,730 szemer.
Szénsav	—	—	—	0, 56
Légeny	—	—	—	0, 50
Összesen				1, 06 kob hüvelyk.

2. A Károlyforrásban:

Szikkhalvag	—	—	—	7,187
Mészhalvag	—	—	—	3,580
Kénsavas mészéleg	—	—	—	0,594
Szénsavas mészéleg	—	—	—	0,341
Kovasav	—	—	—	0,145
Mésziblag és mészbüzeg	—	—	—	<i>nyomai.</i>
Összesen				11,827 szemer
Könkéneg	—	—	—	<i>nyomai.</i>
Szénsav	—	—	—	0, 48
Légeny	—	—	—	0, 59
Összesen				1, 07 kob hüvelyk

3. Lajosforrásban:

Szikkhalvag	—	—	—	9,916
Mészhalvag	—	—	—	5,213
Kénsavas mészéleg	—	—	—	0,782
Szénsavas mészéleg	—	—	—	0,104
Kovasav	—	—	—	0,112
Mésziblag és mészbüzeg	—	—	—	<i>nyomai.</i>
Összesen				16,127 szemer

Konkéneg	—	—	—	0, 46
Szénsav	—	—	—	0, 60
Légeny	—	—	—	0, 59
Konszénecs	—	—	—	0, 41

Összesen 2, 08 köb hüvelyk.

4. Karolinaforrás:

Szikhavag	—	—	—	6,855
Mészavag	—	—	—	5,911
Keseravag	—	—	—	0,981
Kénsavas mészég	—	—	—	0,580
Szénsavas mészég	—	—	—	0,629
Kovasav	—	—	—	0,249
Keseriblag és keserbüzeg	—	—	—	<i>nyomai.</i>

Összesen 15,205 szemer.

Konkéneg	—	—	—	0, 65
Szénsav	—	—	—	0, 76
Légeny	—	—	—	0, 58
Konszénecs	—	—	—	0, 38

Összesen 2, 37 köb hüvelyk.

5. Császárforrás:

Szikhavag	—	—	—	31,111
Mészavag	—	—	—	16,134
Kénsavas mészég	—	—	—	0,334
Szénsavas mészég	—	—	—	0,562
Kovasav	—	—	—	0,165
Mésziblag és mészbüzeg	—	—	—	<i>nyomai.</i>

Összesen 48,306 szemer.

Konkéneg	—	—	—	0, 88
Szénsav	—	—	—	0, 62
Légeny	—	—	—	0, 58
Konszénecs	—	—	—	0, 49

Összesen 2, 57 köb hüvelyk.

6. Ferdinandforrás:

Szikkhalvag	—	—	—	25,348
Mészhalvag	—	—	—	16,034
Kénsavas mészéleg	—	—	—	0,480
Szénsavas mészéleg	—	—	—	0,544
Kovasav	—	—	—	0,204
Kescriblag és keserbüzeg	—	—	—	<i>nyomai.</i>

Összesen 42,610 szemer.

Könkéneg	—	—	—	0, 95
Szénsav	—	—	—	0, 72
Légeny	—	—	—	0, 40
Könszénecs	—	—	—	0, 52

Összesen 2, 59 köb hüvelyk.

7. Szemfürdő közép forrása:

Szikkhalvag	—	—	—	32,503
Mészhalvag	—	—	—	19,245
Kénsavas mészéleg	—	—	—	0,643
Szénsavas mészéleg	—	—	—	0,420
Kovasav	—	—	—	0,178
Mésziblag és mészbüzeg	—	—	—	<i>nyomai.</i>

Összesen 52,989 szemer.

Könkéneg	—	—	—	0, 70
Szénsav	—	—	—	0, 65
Légeny	—	—	—	0, 51
Könszénecs	—	—	—	0, 42

Összesen 2, 28 köb hüvelyk.

8. Ferenczforrás:

Szikkhalvag	—	—	—	40,084
Mészhalvag	—	—	—	19,281
Kénsavas mészéleg	—	—	—	0,745
Szénsavas mészéleg	—	—	—	0,246
Kovasav	—	—	—	0,198
Mésziblag és mészbüzeg	—	—	—	<i>nyomai.</i>

Összesen 60,554 szemer.

Konkéneg	—	—	—	0, 90
Szénsav	—	—	—	0, 62
Légeny	—	—	—	0, 48
Konszénecs	—	—	—	0, 56

Összesen 2, 56-köb hüvelyk.

9. Feketeleforrás:

Szikhalvag	—	—	—	37,480
Mészhalvag	—	—	—	17,002
Kénsavas mészcéleg	—	—	—	0,789
Szénsavas mészcéleg	—	—	—	0,403
Kovasav	—	—	—	0,220
Mésziblag és mészbüzeg	—	—	—	<i>nyomai.</i>

Összesen 55,894 szemer.

Konkéneg	—	—	—	0, 87
Szénsav	—	—	—	0, 60
Légeny	—	—	—	0, 53
Konszénecs	—	—	—	0, 40

Összesen 2, 40 köb hüvelyk.

E vegybontás után a mehádiai források közül a Herculesforrás a konyhasós hévvizek (Halothermae) rovatában Monfalcone (Friaulban), Wiesbaden, Baden-Baden mellé sorolandó, míg hazánkban, mint ügyszólván tisztán konyhasós hév víz, egészen páratlanul áll; a többi források ellenben mind a kénes konyhasós hév vizek osztályába tartoznak, s legjobban hasonlítanak Aachen világhírű gyógyvizeire.

A mehádiai hév vizek gyógyjavallatai.

A mehádiai hév vizokről az imént elősorolt vegybontás után itélve is már egyelőre következtethetjük, hogy azok igen terjedelmes hatáskört nyernek a köztakarók, takhártyák, emésztési szervek s nyirkedények működéseit fölélesztő, izgató alkatrészeiknél fogva. Mellőzve azonban itten az elméleti taglalásokat, pusztán a tapasztalati tényekre hivatkozunk és pedig részint azokra, melyek a főhadi kormánynak Dr. Schlosser és később Dr. Martini cs. kir. fürdőorvosok által hivatalosan bejelentettek s Schwarzott fentidézett

magányrajzaban kozze tetettek, részint pedig azokra, melyek Dr. Klein jelenlegi cs. kir. furdőorvos által a legközelebbi években észleltettek. — Ezen adatok nyomán kitünő sikerrel használatnak a mehádiai hévvizek:

1. Az idült izületi és izomszűzban, mint szinte annak következményeiben, milyenek az izmeredségek, zsugorodások, kiizzadmányok által feltételezett szélhudések, ulzsába stb.

2. A köszvény különféle alakaiiban, legyen az szabályos vagy szabálytalan, helytűlő vagy kőborlő, a végtagokat vagy belső nemeőbb szerveket ostromlő. — A szelidebb bántalmakban czűlt érunk a Lajosfurdő, a magasbfokű bajokban a Carolina furdő, a régi megrőgzűtt s telemes kiizzadmányokat eredményezett szenvedelmekben a Császáfurdő által, összekötven a furdőkkel a Jűzsefforrás vizének belső használatát.

3. A görvélyben meglepő fényes eredménnyel használatnak a szőbani hévvizek. Leggyorsabban gyűgyűlnak nevezetesen a görvélyes fekélyek, lassabban oszlanak el a mirigydagatok, legmaka-csabbak természetesen a csontduzzadások és csontszű a szivacsos csontokban. Leghatályosabbaknak tanusították magokat a görvélyben a Lajosfurdő és a Károlyforrás vizének belső használata.

4. Az angolkőrban (Rhachitis) is felette kedvező hatásűak a mehádiai furdők, ha húzamosb ideig alkalmaztatnak. Legjűtékonyabbuk ezen bajban is a mérsékelt meleg Lajosfurdők s a Károlyforrás itala.

5. A sűlyben (Scorbut) ha még kiizzadmányok nem lépzűdtek s a táplálás rendkivűl le nincs hangolva, elűszűr a Lajosfurdő, késűbb a táplálás javultával a Császár- és Ferenczfurdők kitűnő hatásűak.

6. A hasuregi vérbűség, verűczerrendszerbeni pangások, máj, lép tűltengése, keményedése s ezen bajok által elűdűezett rásztkőr, aranyér, sárgaság ellen bűmulatos e gyűgyvizek ereje, annyival is inkább, mivel hashajtű hatással nem bírnak s ekkint ez eredményt az epeelvasztás s a verűczerrendszerbeni vérkeringés elűmozdítása, a táplálás javítása s a bűr munkásságának fűlélesztése által hozzák létre.

7. A légzűsi szervek, gűg, gűgsűp, hűrgok idült hurutát, ha zsongtalan jellegű s jelentelyes hűrgtűgűlásokkal, tűdűlég-, vagy vizdaggal vagy a szűv szerves elfajulásaival nincs szűvetkűzve, mindenkor biztosan meggűgyűjta a mehádiai hévvizek kulűsű s belűsű használata, s az elűsorult szűvetkezműnyeknél tetemesen meggűjta. —

Legjobb hatásuk ezen esetekben is a langyos Lajosfürdők és a Károlyforrás itala.

8. Ajánlja a szóban gyógyvizeket Dr. Klein jelenlegi fürdőorvos a tüdőgümőkórban (tüdővész) is, — ha a sorvasztó láz jelenségei még bé nem kuszontóttek, — még ha szinte mérsékelt vérvörösségek mutatkoznak is már, nagy edényizgatottság s szívtúltengés nélkül. Ezen kétségbe ejtő bajban is a Lajosfürdő és a Károlyforrás veendők igénybe. Jelentélyesen támogatjuk ez esetben a gyógymódot a fürdőkbeni konkéneges lég naponkénti több óráig tartó belégzése, az itteni zamatos savó használata s véleményem szerint mindenképp a szelíd, majdnem olaszthoni eghajlat.

9. A tápasatorna idült hurutos bántalmai, melyek étvágyhiányt, gyomor nyomást, szélkórosságot, gyakori hányásokat, gyomorgörcsőt, tartós hasmenést eredményeznek, biztos gyógyszerre találnak a mehádiái hévvezekben.

10. A hüd- és ivarszervek számos bántalmai u. m. fehérvérizelés, vesemedenczék és hüdhollyag hurutai, hüd tarthatlanság, foveny kór, here- és petefészek keményedés, — ha nem rákos elfajulás — fehérfolyás, havadzási rendtelenségek, sikeresen gyógyulnak e források külső s belső használata által.

11. Az idült hörbelegységek egész táborát megsemmisül a mehádiái gyógyforrások következetes ostroma által.

12. Az idegkórok közül különösen az arczsába (Prosopalgia) a féloldali arcizmok szélhűdéses állapota, vid-táncz, ulzsába (Ischias) stb. találtak gyógyulást Mehádiában.

13. A fémmérgezések közül a higanykór s ólom mérgezési esetekben tanusítottak fényes eredményeket a szóban gyógyvizek.

14. Dr. Klein a fiatalkori s aggaszályban (Marasmus juvenilis et senilis) is jelentélyes javulást látott különösen a langyos meleg Lajosfürdők től.

15. Végre a bujasenyben is udvosnek tartja Klein a kénes fürdöket, de csak hamiblag (Jodkali) vagy highalvag (Merc. sublimatus corrosivus) egykorú használata mellett.

Megjegyzendő azonban a mehádiái fürdökre vonatkozólag, hogy számos betegségek, például a csúzos, koszvényes, görvélyes, hurutos stb. bántalmak kezdetben súlyosbulnak e gyógyvizek használatára, később azonban a következetes és kitartó gyógymód mellett gyorsan javulnak. Minélfogva e súlyosbulások által ne hagyja magát a beteg e fürdők használatától visszarettenteni.

Ellenjavalták a mehádiai hévvizek :

1. A lázas körjelektől kísért lobos betegségekben.
2. A magas fokú edényizgatottsággal járó vérfolyásokban.
3. A bővérűséggel párosult kitünő gutautéses hajlamban.
4. A jelentéyes szívűtlengésben.
5. A nagyon előrehaladt gumőkórban, s rákos vérvagyületben.
6. A viselős állapotban.
7. A sorvasztó lázban.

III. A HARKÁNYI KONYHASÓS KÉNES HÉVVIZEK

Magányrajzok.

Dr. Patkovics Die Heilquellen von Harkány kurz dargestellt. Funfkirchen 1830

Dr. Patkovics József: A harkányi hév viz és gyógyereje. Pécs 1846.

Dr. Boros Antal: Harkányi fürdő Baranyában. Pest. 1858.

A harkányi kénes hév vizek Baranya vármegyének Harkány nevű helysége mellett fakadnak, mely Pécs várostól harmadfél órányira, Siklós mezővárostól pedig félóránnyira, az északi szélesség 45° , $52'$, $30''$ foka, a nyugoti hosszúságnak pedig (a budai délkortól számítva) $0'$, $42'$, $40''$ foka alatt fekszik, a tenger színe fölött körülbelül 250 lábnyi magaslaton. Ezen hév vizek 1823-ban történetesen fedeztetek föl, midőn gr. Battyány Antal a Harkány melletti mocsárok lecsapolása és kiszáritása végett csatornákat ásott. — A munkások közt i. i. volt egy Pogány János nevű gyűdi lakos, kinek lába térdtől talpig dagadt volt s szaggató fájdalmaktól kizoktatott elannyira, hogy csak bot segítségével volt képes járni. Ezen munkás érzvén az árokból felhuzgó meleg viz jótékony hatását bántalmas lábára, egész nap áztatta azt az árokban dolgozva s más nap bámulva tapasztalta, hogy lábdaganata annyira elapadt, miként eszmát is képes volt arra felhuzni. Ezen tapasztalat után lába furosttését ismételve folytatta s alig egy hónap múlva i. i. 1823. október havában bajától szerencsésen és tökéletesen megszabadult. — Ezen s több ehez hasonló gyógyeredmények híre csakhamar szétszárnyalván e vidéken, már a következő nyáron seregestől tödultak ide a szomszéd falvak szenvedő lakosai, úgy hogy ennél fogva az uradalmi tisztség emberbaráti kötelességének ismerte még 1824-ben rögtönözve állítani föl egy kis ideiglenes fürdőintézetet, melyhez a nemes keblű gróf Battyány Kázmér 1845-ben egy új, 22 öl hosszú s 6 öl széles, a kényelem-

nek tökéletesen megfelelő, oszlopszattal ellátott, díszes fürdőépület állíttatott. A két t. i. az ó és új fürdőházon kívül van a fürdővendégek elfogadására szolgáló 44 lakszobával ellátott vendégépület. — Mi a források számát illeti, azon sík térségen, mely a Harsány nevezetű hegytől a Dráva tolyamig elterül, s melyen Harkány helység is fekszik, több rendbeli hévvíz-források fakadnak, melyek használatlanul vesznek el az itt mind ez ideig létező mocsárok és lápokban. — Legismeretesebbek ezen források közül a következők: Az első, mely a Harkánytól másfél órányira lévő *Tapolcza* nevű helységben fakad, hévmérséklete $+19^{\circ}$ R. A 2-ik, mely *Siklóson* a Ferencziek zárdájában van. A 3-ik Harkánytól félórányira jő napfényre s kőnkéng szaga miatt kozonségesen *budósító*-nak nevezetik. A 4-dik végre a tulajdonképi *Harkányi* forrás, mely a helység déli végén buzog föl s a szobani fürdőintézetet ellátja.

Harkány éghajlata mind a délszaki helyzet, mind pedig azon körülménynél fogva, miszerint észak felől hegylánczolat által van védve a zordon északi szelek ellen, igen szelid; úgy hogy a fürdői évszak sokszor már május közepén elkezdődik s egész októberig kinyúlik. Videke pedig a természet mindennemű kincseivel bőkezűleg lévén ellátva, valóban hivatva van arra, hogy leglátogatottabb fürdőink között foglaljon helyet; mihez jelenleg alapos reménységünk lehet, miután *Dr. Wachtel David* sopronyi helytartósági tanácsos, Harkány emelése tekintetéből tett javaslatára (*L. Zeitschrift f. Natur- u. Heilkunde* 1858. Nro 34.) mind a fürdőépületek csinósítása, czélszerűsítése, mind a kút szerkezete körüli javítások közel kilátásba vannak helyezve.

▼ Harkányi hévvíz természetani sajátosságai.

A harkányi hévvíz egy főlgyfadeszkázzal körülkerített kútban, több ereken oly bőséggel fakad, hogy az 1200—1500 akó vizet tartalmazó kút egészen kiürítelve 3—4 óra alatt ismét megtelik. Mint-hogy azonban a víz nagymennyiségű, igen sulyos, zsiros tapintatú, szürkés színű iszapot hoz föl magával, gyakran megtörténik, hogy az erek bedugulnak, mely körülményen mind addig, míg czélszerűbb köfoglalvány nem állíttatik, csak ismételt tisztogatás által lehet segíteni. A víz a kút fenekén folytonosan légbuborékokkal töltet elő, mi azonban, ha a kút 5—6 lábnyi magasságra megtelt, kevésbé észrevehető. Színe a kútban többé kevésbé zöldes, kékes sárgába játszó;

uvegedényben tartva pedig, miután kihűlt, elveszti ezen színezetét s tiszta-állászavá lesz. Szaga a könkéneg tartalomtól az ellobbant löporéhoz hasonló, s nedves ködös időben, vagy fürgeteg közelsége alkalmával jobban érezhető. Íze a forrásnál kellemetlen, émelygős s felbőfőgést okoz, kihűlve pedig majdnem olyan, mint a közönséges vízé. Főzelve kissé lúgizű lesz. Hőmérséklete a kútban $+47^{\circ}$ R., mely azonban, ha az erek bedugulnak s akként a hévíz csekélyebb mennyiséggel nyomulhat a kútba $32-40^{\circ}$ R. fokra is lesulyed. Aránysúlya nincs szabatosan meghatározva.

Az iszap, melyet e hévíz a földgyomrából hoz magával, az eddigi ásványtani vizsgálatok szerint, csilla, kovag, földpat s vasrészesekéből áll.

A harkányi hévíz vegytani alkatrészei.

A harkányi hévizet eddigelé csak Dr. Patkovics vetette mennyileges vegyelemzés alá s bár ezen munkálat nem kielégítő, mindazáltal, míg egy tokélotesebbnek nem adand helyet, fölemlítendő. Patkovics szerint van egy polgári fontban:

Szikkhalvagból	— — —	2,328
Szénsavas keserélegből	— — —	1,332
Szénsavas mészélegből	— — —	7,778
Kovasavból	— — —	0,064

Összesen 11,502 szemer.

Könkéneghől — — — 4,047 k. h.

Kétséget nem szenved, miként ezen vegybontásban a könkéneg tartalma tulbecsülve van, míg más alkatrészek a figyelmet kikerültek.

Patkovicson kívül Tognio vólt pesti egyetemi tanár vegybontotta, de csak minőlrgesen, a szóbani hévizeket és sokkal számosabb nem szállékony alkatrészt fedezett föl, névszerint:

Szikkhalvagot,
 Szénsavas mészéleget,
 Szénsavas keseréleget,
 Szénsavas szikéleget,
 Szénsavas vasécset,
 Kénsavas szikéleget csekély mennyiségben,
 Iblanyt, gyantát, kovaföldet s végre
 Haméleg, timany és vilsav nyomait.

Büzenyt és lavanyt a víz csekély mennyiségénél fogva nem fedezhetett fel.

Ezen minőleges vegybontás felette tanulságos adatokat szolgáltat kezeinkbe; ebből ugyanis láthatjuk, mily sok és mily hatályos alkatrészeket tartalmaz ezen hévviz; láthatjuk, hogy az alkatrészek csoportozatát tekintve, leginkább hasonlít egy oldalról a toplikai kénes hévvizhez, az iblany és konyhasó tartalmát tekintve pedig más oldalról a mehádiaihoz, úgy hogy ezek szerint e két hévviz között mintegy középen áll.

A harkányi hévvizek gyógyjavallatai.

A harkányi hévvizek gyógyerejének hűséges megvigyázására eddigelé egyedül a derék Patkóvics főorvos szentelte magát egész odaadással szinte 3 évtizeden át, s így a gyógyjavallatok megállapításában kizárólag az ő adataira támaszkodhatunk. A közelebbi évben a jeles Dr. Boros Antal nevezetel ki harkányi fürdőorvosul. Patkóvics szerint udvös hatásuak ezen hévvizek.

1. A csúszos bántalmakban, akár a köztakarókban, akár az izomrendszerben, akár az ízületek szálagos képleteiben ütötte fel a baj sátorát, s legyen az akár heveny, akár idült, helytűlő vagy kóborló, folytonos vagy félbehagyó.

2. A köszvényes szenvedelmekben bár mily alakúak legyenek azok s bár mely részeit támadják is meg a szervezetnek, s bár mily magas fokozatra (bénultság, tagzsugorodás) fejlődtek is, rendszeren várakozást túlhaladólag segítettek a harkányi fürdők; úgy hogy Patkóvics állítása szerint ezen két kór sikeres gyógyításában rejlik a harkányi hévviz fénypontja.

3. A görvélykórban, ha az tompa jellegű s lobfolyammal nincs szövethézve, szinte fényes eredménnyel használtatik a harkányi hévviz; megjavítja a senyves alkotmányt, eloszlatja a mirigydaganatokat és keményedéseket, sőt a görvélyes vérvegyület föltételezte csontduzzadásokat is, valamint a görvélyes fekélyeket is hegedésre bírja.

4. A hasüregi zsigerek máj, lép, hasnyál — s fodor-mirigyek daganatai, keményedései s túltengéseiben, a verőczerrendszeri pangások, hasüregi vérbőség s ezek által föltételezett aranyérben számtalanszor nyilvánítá gyógyító vagy legalább javító hatását a harkányi gyógyviz külső s belső használata; úgy hogy éveken át alig akad egy két ily nemű beteg, ki eredmény nélkül végezte volna a fürdői gyógymódot.

5. Az idült bőrbetegségek mindenféle nemei, szinte hatályos ellenségre találnak a szóbani hévvizekben. 20 év elforgása alatt

egy filkór (Elephantiasis) esete is adván magát elő, szerencsésen legyőzetett.

6. Nagy hirt nevet vivtak ki magoknak a harkányi hévvizek a női ivarszervek bántalmaiban, különösen a fehérfolyás, havadási rendtelenségekben, s ez által föltételezett magtalanságban.

7. A hudkésztő szervek hurutos bántalmaiban, fővénykórban.

8. Az idegkórok azon fajaiban, melyek csúzos, köszvényes, görvélyes, sömörös kóroanyag lerakódásának köszönik létrejöttöket, milyenek az arczsába (prosopalgia) csipzsa, gyomorgörcs stb. A szélhűdés azon eseteiben is jótékony hatásuk a harkányi hévvizek, melyek nem régi gutaütésből vették eredetöket, mely esetekben a fürdő egészen lágyemelegen (+ 27°R.) használandó.

9. Üdvös hatású a harkányi hévviz azon idült szembetegségeken, melyek görvélyes, csúzos, köszvényes hajlammal köszönik eredetöket, ha t. i. még szerves elfajulások nem jöttek szönyegre.

10. Nem csekély, sőt mondhatni biztos gyógyerővel bír a hévviz a fémmérgezések s különösen a higanykór ellen, melynek minden körjelenségeit u. m. a külegeket, szájúregi s külbüri fekélyeket, bénulásokat, reszkelegséget stb. hánulandó rövid idő alatt elszélesztí, míg a bujasenyv ily nemű jelenségei ellen semmi gyógyerővel nem bír.

11. Fényes gyógyerőt tanusít végre a harkányi hévviz az erőművi sértések, utések, zúzások, csonttörések, menyülések, ficzomodások következményei ellen, milyenek a kiizzadmányok által föltételezett bénultságok, zsugorodások, időszaki fájdalmak, szaggalások stb.

Ellenjavalltatnak a harkányi hévvizek:

1. A valódi bővérűség, fej- s mellre való torlódások s gutaütéses hajlammal.

2. A lázas és lobos kóralakokban.

3. A vérköppéssel járó gümükórban.

4. A szerves változásokon alapuló szivbajokban.

5. A rákos elfajulásokban.

6. A bujasenyv-, súly- és vízkórban.

IV. A TRENCSIN-TEPLICZI FÖLDES KÉNES HEVVIZEK.

Magányrajzok.

Hermann A. De Thermis Trenchinensibus commentariolus. Lipsiae 1726.

Thermophili Moravi: Succincta narratio de origine et usu therniarum prope regiam civitatem Trenchinum. Olomucii 1752.

kurzer Bericht vom Ursprung und Gebrauch des weltberühmten Teplizer, oder sogenannten Trentschiner-Bades im Königreich Ungarn. Olmütz 1755.

Kiesewetter A. F. Das hochgräflich Illésházyische, nächst Trenchin im Königreiche Ungarn gelegene Töplizer-Bad. Brünn. 1774.

Seidler: Beschreibung des Trentschiner warmen- und gesundbades. Wien 1797.

Weissenbach: Andenken an Trentschin, oder Abhandlung über das Trentschiner Bad. Brunn. 1817.

Carl A. Die Schwefelquellen zu Töplitz nächst Trentschin im Königreiche Ungarn. Pressburg. 1826.

Beer L. Les bains sulfureux de Trenchin, proprement dits de Teplitz pres de Trenchin, en Hongrie. Güns 1836.

Thom. Kratochvíla: Kurze Abhandlung über die Heilquellen in Töplitz bei Trentschin im Königreiche Ungarn. Pressburg. 1838.

Beer L. Die Trentschiner Bäder, oder die Schwefelquellen zu Teplitz nächst Trentschin im Königreiche Ungarn. Pressburg. 1839.

Ventura Seb. Die Trentschiner, (Teplitzer) Schwefelthermen in Ungarn. Wien. 1857.

A trencsin-teplíczi hévvezek legerősebb és leghatályosabb kénes hévvezeink közé számítandók. Már legalább 400 évtől fogva nagy hírben vannak s számos betegetől látogattnak, sőt némelyek azt állítják, hogy már a rómaiak által használtattak ezek véleménye szerint Trencsin vára Terentius római hadvezér által épített s nevéől kereszteltetett el. Ennek elitélését azonban a történelem buvárainak engedjük át. — Jordanus Tamás *) előadása szerint mintegy 450 évvel ez előtt egy Tepla helységi pásztor által fedeztetek föl s a felfedezés jutalma az volt, hogy idült lábfekélyétől, mely miatt csak mankó segítségével járhatott, megszabadult, mi nagy figyelmet gerjesztett a szomszéd falvakban, s alkalmul szolgált arra, hogy mások által is megkísértesse s ekként a számos betegségbeni fényes siker

*) Lásd: Thonae Jordani a Clausenburgo publici March. Moraviae Medici de aquis medicatis Moraviae Commentariolus. Francofurti 1580. című munkát.

híre csak hamar elszárynyalt mindenfelé. — Megindult ennek következtében a trencsin-tepliczi fürdők első korszaka, melyben az idezarándokoskodó betegek, deszkákból és galyakból összeütött ideiglenes sátorokban keresték az egészség üdvét mind addig, míg a trencsini vár és uradalom 1594-ben a gróf Illés házy család birtokába nem jutott. Ezen a magyar nemzet történelmi évkönyveibe kitorólhelten betűkkel beiktatott nagylelkű, emberszerető grófi család egy új és fényes korszakot nyitott a trencsini fürdőknek, a mennyiben czélszerű és állandó, a legújabb időkig fenállott, 6 medenczével bíró fürdőintézetet építete, s 239 éven át minden önzés nélkül a kor igényeinek megfelelő csinosisításokat eszközöltete; minélfogva a gróf Illés-házy család, a trencsin-tepliczi fürdők alapítója gyanánt tekintendő. E nemes család utolsó sarjadékának elhunytával 1835-ben h. Sina György birtokába jutott a trencsini uradalom és fürdő, ki hasonlólag nagyszerű (2—3000 fürdővendég számára) intézkedéseket hozta itten létre. Jelenleg pedig a nagylelkűségéről, a haza oltárára tett páratlan áldozatairól, Karpátoktól Ádriaig ismeretes és tisztelt Hodosi báró Sina Simon úr birtokában vannak a trencsini hévvizek, ki szintén semmi áldozatot nem kiméli e fürdők fölvirágoztatására. — Kedvezőbb sors jutott ezen fürdőknek annyiban is, a mennyiben az irodalom is mindenkor gyámolítja s terjeszté jó hírét nevét már Vernherr Györgytől *) (1549) fogva, miként a magányrajzok fent idézett sorozatából láthatjuk, és ezen irodalmi működéseknek kell egy részről tulajdonítani azt, hogy a hévvizek, külföldre is eljutván híruk, idegenek által is látogattatnak, míg más részről a szomszédsági helyzetnek is sokat kell e tekintetben felrónunk. — Valóban bámulandó, hogy e nevezetes, mondhatni európai híru fürdőkről, a francia, latin, német, szláv, **) iratok mellett, eddigelé egyellen egy magyar magányrajz sem látott napvilágot.

A trencsin-tepliczi fürdők Trencsin megyének Teplicz nevű helységében a regényes Vág völgyében helyezvék, a tenger színe felett Kreil szerint 697, Zeuschner szerint pedig 824 lábnyi magaslaton, Trencsin várostól egy mérföldnyire éjszaki irányban, hová a legjobb állapotban lévő s részint fákkal szegélyezett országút vezet. Az éghajlat szelid, s a légmérsékleti hirtelen változásoknak nincs

*) Lásd: Hypomnemation de admirandis Hungariae aquis. Basilae 1549. Vindobonae 1551. című munkáját.

**) Jordanus Tamás latin és szláv nyelven írt ezen fürdőről.

annyira kitéve, mint a karpátok láncolatai között létező többi völgyek, s úgy látezik menhelyül szolgálhat a cholera ellen, miután annak itten 1856-ban semmi jelenségei sem mutatkoztak, mind a mellett, hogy az egész környéken dühöngve, számtalanok estek e rettenő betegségnak áldozatul.

Mi az itteni fürdőintézetet illeti, a mintegy 200 □ ölnyi területen fakadó források, jelenleg 5 úgynevezett társas- vagy tükörfürdő t. táplálnak, melyek a hajdani rangfokozatos (uri, tiszti, polgári stb.) nevezetek helyett egyszerűen számokkal jelöltek. Az I-ső számú fürdő a legnagyobb és leghatályosabb, a III-dik számú a legmelegebb. Az I-ső és II-dik számú fürdő medenczéje kőbe foglalt, — míg a többié csak fából épült — s fűthető öltöző szobákkal van ellátva. — A legjelesebb fürdők minden esetre a 3 első számmal jelöltek, a IV-ik és V-dik szegény sorsú betegek által ingyen használtatnak. A társas fürdőkön kívül vannak elkülönített vagy kádfürdők, szinte fűthető szobákkal és kényelmes pamlagokkal, s ugyan azon épületben, melyben a kádfürdők léteznek, mind hideg, mind meleg zuhanykészsületek. A köztürdöket tápláló 5 forráson kívül, van még egy hatodik, mely kiskútnak vagy ivóforrásnak nevezetik. Ennek vize részint italul, részint a fürdőkádak megtöltésére használtatik.

A fürdővendégek elszállásolására szolgálnak az úgynevezett kastély, egy roppant nagy, minden kényelemre szolgáló tárgyakkal felszerelt, ebédlővel és táncsteremmel ellátott épület, ezenkül 4 nagy urasági épület, számos jól rendezett és bútorzott magányházak, melyek mind a fürdők közelében esvén, kizárólag fürdő-vendégek elfogadására használtatnak.

Az trencsin-tepliaczi hévizek természettani sajátosságai.

A trencsin-tepliaczi források szakadatlanul buborékokat hányva törtetnek ki a föld öléből s nevezetes, hogy e buborékok fejlődése sokkal rohamosabban történik zivatarok közalgése alkalmával, s ilyenkor a víz szuntelen hullámozásban van. Minden forras vize tiszta, állatszö annyira, hogy jókora mélységben meg lehet apró tárgyakat is különböztetni, szine kékkellö, szaga a köngénegtöl az eldurant löporéhoz hasonlö, azonban, ha a vizet állani és kihülai engedjük, a könkénegszag egészen elenyészik; ize az imént merített viznek lügnömü, kellemetlen, az állotté pedig sös és fanyar. Ha ezen vizet jól bedugaszolt edényben tartjuk s ekként a lég hozzájárulhatásától

elzárjuk változatlanul marad. Ha ellenben nyitott edényekben áll, lassanként észrevehető üledéket rak le, mely szénsavas sókból áll. A vízvezető csatornákra s a fürdőkben lévő lóczákra is szürkés-fehér színű csapadék ülepedik le. — Hévmérséklete a különböző forrásoknak különböző, nevezetesen az ivó kúté + 32° R., az I-ső számú fürdőé + 30,5° R.; a II-diké + 29,5° R., a III-diké + 31,5° R., a IV-dik és V-diké + 29,5° R. — Az ivó kút vizének aránysúlya 1,0026. Az I-ső fürdőé 1,0028.

A trencsin-teplizsi hévizek vegytani allatrészei.

A trencsin-teplizsi hévizeket mennyileges vegybontás alá vette s eljárata eredményét 1826. közzé tette Dr. Carl Alajos Morvaország hradischi kerületének főorvosa. Legújában pedig t. i. 1857-ben Dr. Lang Emil s talált egy polgári fontban :

	Az ivó kútban.	Az I-ső tükörforrásban.
Szikkhalygából	1,213	1,090
Kénsavas hamélegből	1,804	0,952
Kénsavas szikélegből	2,265	2,181
Kénsavas mészélegből	3,955	3,156
Kénsavas keserélegből	2,004	1,789
Kettedszénsavas mészélegből	7,664	8,847
Kettedszénsavas keserélegből	2,434	2,772
Timföldből	0,076	0,130
Kovasavból	0,057	0,245
Szerves anyagok	nyomait	nyomait
	Osszesen 21,472 szemert.	21,162 szemert.

Szabad szénsavból	7,10	0,73
Könkénegből	0,19	0,25 köbhüvelyket.

Vegybontotta Dr. Lang Emil a fürdői csapadékot is, melynek 1000 gramja adott

Kovagból (Fövény)	0,241
Vasélegből timföld nyomaival	0,020
Szénsavas mészélegből	0,027
Szénsavas keserélegből	0,012
Kénből	0,661
Szerves anyagokból	0,039
(Osszeg	1000 grm.

E vegyhontás után ítélve a trencsin-teplliczi hévvizeket a földes kénes hévvizek rovatába kell sorolnunk, és e nemben bátran elmondhatjuk, hogy páratlanok Európában.

A trencsin-teplliczi hévvizek gyógyjavallatai.

A trencsin-teplliczi gyógyvizek négy százados fényes gyógyeredményeiknél fogva oly nagy hírben állanak, hogy ennél fogva Európa számos tartományából — nevezetesen Osztrákhon, Szilézia, Morva-, Cseh-, Gács-, Orosz- és Poroszországból — zarúndokoskodnak ide a betegek, mint legbiztosabb menhelyre. Jelenleg e gyógyvizek csodaszerű hatásainak hűséges észlelője a tudományosan képzett, derék Dr. Ventura Sebestyén uradalmi fürdőorvos, s a gyógyjavallatok megállapításában leginkább az ő adataira támaszkodunk. Szerinte e gyógyvizek fényes hatásúak:

1. A görvély (Scrofulosis) különféle alakjaiban. A görvélyes mirigydagasztatok ezen vizek használatára gyorsan oszlanak; a-fekélyek, melyek vizenyös, turónemű tomegekkel kevert genyt ontanak, csakhamar megtisztulnak s jó indulatú sűrű sárgás genyt kezdván elválasztani, begyógyulnak; a görvélyes fehérfolyás elenyészik; a csontbántalmaknál az úszkös csont (Sequester) lehető hamar kiküszöböltetik s ekként a gyors gyógyulás lehetővé tétetik. — Leghatályosabbnak mutatkozott e nemű bajokban a II-ik számú fürdő.

2. Az idült csúsz megszokottabb árnyalataiban, névszerint az izületi, az izomcsúszban s az idegek csúszos bántalmaiban, mely utolsók között különösen fölemlitendő az arcz- és ülzsába és a szélhüdések. Dr. Ventura a csúsz-eredményezte szívbántalmakban is azt tapasztalta, hogy a szóbani hévvizek nemcsak nem ellenjavallvák hanem oly esetekben, melyekben a szerves változások még nem haladtak nagyon előre, szükséges elővigyázat mellett tetemes javulást képesek előidézni.

3. A kőszvényben. — Ha a kőszvényes vérvegyületnél húdsavas sók, és húdsavból álló lerakódások képződtek a végtagok izületein, a vesékben, húdhólyagban és dumirigyben (Prostata), sőt a szív billentyűin és az ütértörzsökön, akkor a trencsin-teplliczi hévvizek különösen üdvös hatásúak, elannyira, hogy az utolsó (1858-iki) fürdői évszakban 210 kőszvényes beteg közül 80 tökéletesen meggyógyult, 102 tetemesen megjavult s csak 28 használta e fürdőt siker nélkül.

4. A takhártyák idült hurutos bántalmaiban, névszerint a folytonos vagy minden évben visszakerülő s légső aszkórral fenyegető rekedtségben, a horgok idült hurutában, ha az görvélyes vagy csúzos bántalomban gyökerezik, hasonlóképen a gyomor és bélcsatorna, a húdhólyag és ivarszervek hurutos szenvedelmeiben.

5. Az emésztési szervek betegségeiben, különösen a máj- és léptúltengésben, főleg ha ezek váltólázak eredményei, oly hatályosak a trencsin-tepliczzi hévvizek, hogy rövid használatuk után sokszor a fancsontig lenyúló lépdaganat eloszlik, a bőr szennyes színezete elenyészik, az étvágy visszatér. Ugyszinte az aranyérben is, akár folyó legyen az, akár a végbél takhártyájának idült hurutos gyuladásában álljon, összekötve bőséges nyálka-elválasztással (nyálkás aranyér), akár pedig a végbél edényeinek koronkint előjövő duzzadságában, vérzés nélkül (vakaranyér), emésztési zavarokkal s lehangolt kedéllyel, biztos gyógyszerre találunk a trencsini hévvizekben.

6. Az idegkórok közül kitűnő hatásuk e gyógyvizek a szélhűdések ellen, legyenek azok csúzos vagy köszvényes bántalmak, vagy erőművi behatások, vagy gutautés, vagy szülés és mérgezések következményei.

7. A bőrbetegségek közül különösen kiemeli Dr. Ventura a görvélyes talajon alapuló bőrfarkast (Lupus), mely makacs és eltorzító betegség, semmi más gyógymódnak nem enged oly rövid idő alatt, mint a trencsin-tepliczzi hévvizeknek. Ezenkül biztos hatásuk azok a rüh, az idült csalánkúteg (Urticaria), az izzag (Eccema), a rüheg (Psoriasis), a korpag (Pityriasis), a sömör és viszketeg ellen.

8. A sápkór s azzal együtt járó havadzási rendtlenségek is sikeresen ostromoltatnak e hévvizek által, noha kétséget nem szenved, hogy ennek legbiztosabb gyógyszere a vasas gyógyvizekben keresendő.

9. Az angol kórban, ha az még magas fokozatra nem fejlődött s jelentélyes csontgörbüléseket nem idézett elő, szinte sikeresek a trencsini hévvizek.

10. A másodlagos bujakórban, valamint egy oldalról kémszerűl szolgálnak, úgy más oldalról valódi gyógyerővel is bírnak, főleg hamiblag által gyámolítva. A tartós és makacs takárok is gyorsan enyésznek el e hévvizek használatára.

11. A csonttörések és ficzamosodások után visszamaradó fölmagasztalt érzékenység, a tagok meredsége s a csonttultetés szinte hamar eltűnnek a trencsini furdőkben.

12. Végre a különféle fémek, névszerint higany, ólom, réz és mireny által előidézett reszketegségek, szélhűdések, hasgatások is elszélednek ezen fürdők használatára, s különösen a higanykórral összeházasodott bujasenyv az, melynek biztos ellenszere gyanánt tekinthetjük a trencsin-tepliczí hévvizeket.

V. A PÖSTÉNYI FÖLDES KÉNES HÉVVIZEK.

Magányrajzok.

J. Torkos: Schediasma de Thermis Pöstényiensibus, Posonii. 1745.

Prochaska: Einige Nachrichten und Bemerkungen über die warmen Bäder in Pestyán. Wien 1818.

Em. Wolf. Wallich. Über die Bäder in Klein-Pöstény oder Pöstýén auch Pestyán im Neutraer-Conitate des Königreichs Ungarn. Wien 1821.

J. Tonházy: Abhandlung über das berühmte Pestyáner Bad Pressb. 1821.

M. Ettinger: De Thermis Pöstényensibus. Dissert. Inaug. Viennae 1836.

F. E. Scherer: Die heissen Quellen und Bäder zu Pöstény. Leipzig. 1837.

M. F. Marschall: Die Heilquellen von Pöstény. Ofen 1838.

A Pöstényi fürdő vagy Kis-Pöstény helység, Nyitra vármegyében a regényes Vág völgyben fekszik, Nagy-Pöstény mező városától $\frac{1}{4}$ órányira, Vágújhelytől 2, Nagyszombattól 3, Nyitrától 5 mértföldnyire, az éjszaki szélesség $48^{\circ} 36' 35''$ s a keleti hosszúság $35^{\circ} 28' 50''$ foka alatt (Ferró szigettől számítva) Wahlenberg szerint 428 párizsi lábnyi magaslapon a tenger színe felett. Az itten lakó hévvizek történeteiről semmi biztos adataink nincsenek a hajdankorból. Legelőször Wernherr György írta le azokat 1551-ben „De admirandis Hungariae aquis“ című munkájában, szabatosan és dologütően adván elő e vizek sajátságait és gyógyerejét. — 1599-ben a törökök rohanták meg véletlenül ezen fürdőt, épen midőn abban nagy számú vendégek tartózkodtak, kiket részint kardra hánytak, részint fogságba hurczoltak s az intézetet feldúlván, számos évekre homályba borították. 1642. már ismét Beneschovinus énekelte meg versekben e gyógyvizeket. 1671-ben Brown látogatta meg Európai útjában s leírta az akkor használatban volt forrásokat. Torkos pedig 1745-ben már jeles magányrajzot szerkesztett rólok 1787-ben gr. Gvadányi József kedélyes magyarkölteményt írt a Pöstényi fürdésről. De mind a mellett, meglehetősen elhanyagolt állapotban voltak a Vág kiáradásai következtében sok viszontagságokon menvén keresztül, miglen az 1813. helyt talált pusztító áradás után az emberszerető gróf Erdődi József Excellentiája bőkezűségéből szilárd épületek keletkeztek

s az egész egy czélszerű furdöntézzé alakítottatott. Ez időtől fogva a pöstényi furdőre szebb korszak derült, híre napról napra mindinkább emelkedik, a vendégek száma évről évre szaporodik, úgy hogy jelenleg legkeresettebb furdők közé számíthatatik.

Mi a források számát illeti, vannak itt rendkívül számos források a Vág folyónak mind jobb, mind pedig bal partján, sőt a Vág medrében is, s azt mondhatjuk, hogy az itteni talaj egészen át van hatva ezen hévizektől, mert akárhol és az ember, csak csekély mélységre is, azonnal új források jönnek napfényre. Minélfogva a régi időkben, mikor még rendszeres furdöntézet nem létezett, magok a vendégek csináltak magoknak a foyényben új forrásokat, és úgy használták azokat furdő gyanánt. A legnagyobb, leggazdagabb s legállandóbb forrás mindazáltal az ugynevezett ivó kút (Brunnen) a Vág jobb partján, ettől mintegy 40 lépésnyire, melynek hossza 11', 4'', szélessége 7' 10'' mélysége pedig 6—7 lábnyi. Ezen forrásból a hév viz esővek által vezetetik a furdőbe, s ezen kívül még két forrást használnak.

Mi a furdöntézetet illeti, az két épületből áll, t. i. a régi és új 1822-ben épült furdőházból, mely utolsó kád furdőnek is nevezetik. A régi furdőházban 4 tükör-, vagy társas furdő van, u. m. 1. az úri furdő (Gehbad), 2. iszap furdő, 3. zsidó furdő, és 4. közönséges furdő; az új furdőházban pedig 18 kád furdő és egy nagy társas furdő, melyben egyszerre 40 ember is furdődhetik.

A pöstényi hévizek természetani sajátosságai.

A pöstényi hév viz a főforrásban vagy ivókútban tengerzöldbe játszó színnel bír s ritkán oly tiszta átlátszó, hogy fenekére lehetne látni s szakadatlan hullámmásban van. Üdén merítve pedig tiszta, átlátszó és szintelen s jól bedugaszolt edényben hónapokig is ilyen marad, míg ellenben ha a körléggel érintkezéshen van, csakhamar megzavarodik s kezdetben hamuszurke, később feketéllő, igen könnyű uledéket rak le. — A zivatarok közelgésekor ezen forrás is, miként a trencsin-teplíczi, jobban hullámmzik és zavarosabbá lesz. A viz szaga a könkénegtől, szinte hasonlít az eldurant löporéhoz s ezen szag már 30—40 lépésnyire a forrástól észrevehető, egyébiránt elenyészik, ha a viz a szabad légen huzamosb ideig áll, míg jól bezárt edényekben mindig erősen érezhető, s a fölmelegítés által még növelni lehet. — Ize, kellemetlen szaga daczára is, legtöbb emberre nézve nem kellemetlen, kissé csípős. Hévmérséklete pedig + 16 és + 51° R. között

változik s így legforróbb hévizeink egyike. A fürdőházakban pedig következő, u. m. az úrifürdőben +30—32° R. az iszapfürdőben +31—35° R. a zsidó és közönséges fürdőben +28°—33°R.

A pöstenyi hévizek vegytani alkatrészei.

A pöstenyi hévizek vegytani alkatrészeit már a múlt században firkészték Dr. Torkos 1745-ben és Cranz 1772-ben; a jelen században pedig 1818-ban Bécsben elemezte ezen hévizeket báró Jacquin és Scholz tanár, 1832-ben pedig gr. Erdödyné ő excellentiája főhivása folytán egy bizottmány, melynek tagjai Lang, Dorner és Pantosek gyógyszerész urak valának, kik nyitrai főorvos Dr. Biacsovszky vezérlete alatt működének. E két rendbeli mennyileges vegybontás szerint a pöstenyi hévizekben a könkéng mellett túlnyomó mennyiségben voltak jelen a kénsavas sók, minélfogva azok eddigelé kénsavas sók által jellegzett kénes vizeknek vagy kénes keservizeknek (pikro-théio-thermae) tekintettek. Azonban a legújabbban, tehát a tudomány jelen színvonalának megfelelő s Ragsky úr által végrehajtott vegyelemzés szerint, a nem szállékony alkatrészek között túlsullal bírnak az ugynevezett földes részek, névszerint a kénsavas és szénsavas mészéleg, minélfogva jelenleg a pöstenyi hévizeket a földes kénes hévizek (chalicotheiothermae) rovatába kell sorolnunk. — Minőleges vegybontásokat vittek még véghez ezen hévizekkel Jozs bécsi és Tognio pesti tanárok, s az utolsó vasat is fedezett föl bennök, mely fölfedezést a Ragsky ur legújabb vegyelemzése is igazolta. Van pedig Ragsky szerint a főforrás vizében egy polgári fontban.

Kénsavas hamélegből	—	—	0,2150
Kénsavas szikélegből	—	—	2,6764
Kénsavas mészélegből	—	—	4,0780
Szikhavagból	—	—	0,5452
Keserhalvagból	—	—	0,7296
Szénsavas keserélegből	—	—	0,2995
Szénsavas mészélegből	—	—	1,5590
Kovasavból	—	—	0,3993
Vilsavas vasélegből	—	—	0,0099
Veszteség	—	—	0,0288

Összeg 10,5407 szemer.

Szénsavból	—	—	—	3,26
Konkénegből	—	—	—	0,47
				Összesen 3,73 kob hüvelyk.

Vegybontás alá vetette Ragsky a lőforrásban nagy mennyiségben képződő s gyógycélokra használtatni szokott iszapot is, s 100 részben talált:

Kovasavból	—	—	—	61,40
Szénsavas mészelegből	—	—	—	12,82
Vasélegből	—	—	—	5,83
Keserélegből	—	—	—	0,59
Timföldből	—	—	—	14,50
Kénsavas mészelegből	—	—	—	1,09
Vilsavból	—	—	—	0,37
Szerves anyagokból	—	—	—	0,40
				Összes 100,00 rész.

Ezen gyógyhatásáról híres iszap sajátosságai következők: állományát tekintve igen lágy, szine úde állapotában szürkés-fekete, megszáritva pedig igen kemény és világos szürke színű lesz, tapintata zsiros, fénye bádjadi, szaga szuroknemű, természetes melegségét hűzamos ideig megtartja, mely + 29—35° R. foknyi. Savakkal kezelve erősen pezseg, szénsavat és konkénegét fejlesztvén ki.

Végre folemlitendőnek vélem a vízből lerakódó kérgezmény (Incrustatio) vegybontásának az eredményét is. A fínt nevezett bizoltmány t. i. talált 100 szemer kérgezményben.

Kovasavból	—	—	—	31,20
Mészelegből	—	—	—	20,46
Keserélegből	—	—	—	26,78
Vasélegből	—	—	—	8,54
Timföldből	—	—	—	12,42
				Összesen 99,40 szemert.
Veszteség	—	—	—	00,60

100,00 szemert.

A Ragsky vegybontása szerint tehát a pöstényi hévizek egy rovat alá esnek a trencsin-teplicziakkal, jóllehet a szilárd alkatrészek összege az utolsókban szinte kétannyira rug.

A pöstényi hévizek gyógyjavallatai.

A pöstényi hévizek gyógyjavallatai megállapításában leginkább a Dr. Wallich, — ki maga is mint szenvedő két furdői évszakra át észlelte mind magán, mind számos betegeken e gyógyvizek csodaszerű hatását, — Dr. Marschall, — a legújabb pöstényi magányrajz szerzője, és Dumreicher bécsi sebészlet tanára adataira támaszkodunk, ki kórháza és terjedelmes gyakorlata köréből négy számu beteget utasítván ide, azokon a legfényesebb eredményeket szemlélte, s ennek következtében Pöstény gyógyjavallatait formulázta. (Lásd. Dr. Jos. Seegen Compendium d. allgem. u. speciel. Heilquellenlehre. Wien 1858. I. 239). Ezen adatok nyomán legnagyobb hirt nevet vívott ki magának Pöstény:

1. A köszvény elleni gyógyereje által. Különösen fényes sikerű a köszvénynek azon alakja ellen, mely az izuletekben ütötte föl sátorát s ott lerakódásokat, dagalmokat, zsugorodásokat és izmedéseket eredményezett.

2. A csúsz különféle árnyalataiban, bár mily megrogzított és makacs legyen is egyéb gyógyszerek irányában. Mind a köszvényes, mind a csúzos kiizzadmányok eloszlatása, felszívódása jelentéylesen előmozdítatik a szenvedő részek meleg iszappali borogatása által.

4. A görvélyes bántalmakban, alig vagynak képesek hatályosabb gyógyvizet folmutatni hazánk határai között a pöstényinél, mely a legsúlyosabb alaku mirigybeszűrődéseket képes eloszlatni, főleg ha az iszappali borogatások is igénybe vétetnek. Ezenkul a görvélyes fekélyek, csont- és izületi lobok s ezek által létre jott kiizzadmányok minden következményei a legszebb sikerrel kezeltetnek Pöstényben.

4. A bujakör ellen közönségesen kártékony hatásuaknak tartatnak a kénos furdők, melyek használatára az érdeklött betegek csak hamar rosszabbul lesznek, csonthasgató, leginkább éjjel kinzó fájdalmak köszöntenek be, a fekélyek kiujulnak stb. és mégis ezen általános elterjedt nézet daczára a pöstényi furdők közül a Torkos idejétől s így több mint egy század lefolyta alatt tett tapasztalatok az ellenkezőről győznek meg bennünket; mert azok után ítélve semmi kétséget nem szenved, hogy a másodlagos alárczozott bujasenyv maradványait a szervezet köréből a pöstényi furdők tokeletesen kikuszobollik. Nem valószínűtlen, hogy az észlelt esetekben a bujasenyv higanykórral volt szövetkezve.

5. Az angol kór elleni udvös hatását pöstenyi gyógyvizeinknek szinte magasztalják Wallich, Marschall mind saját, mind mások tapasztalatai után.

6. A légzési szervek, gőg, légső, hörgők idült hurutos bántalmai, — nyálkás tüdővész — ellen, mind a fürdés, mind a víz itala, mind a kút körüli könkénnel terhelt lég beszívása, belégzése jótékony hatásúnak állítatik.

7. Az emésztési rendszer bántalmaiban is hatalmas gyógyeszköz a pöstenyi hév víz mind külsőleg, mind belsőleg használva, névszerint étvágyhiány, gyomor-bélgörccsök, allessi pangások, máj- lépdaganatok, aranyér, rásztkór, sőt a daganatok által létre jött hasvizkór ellen is.

8. Jótékony hatásúnak tapasztaltatott e hév víz a húdkészítő és ivar-szervek némely bántalmaiban v. m. rendellen havadzás, fehérfolyás, termékeltenség, fővény- és húdkőkórban.

9. Az idegkórok közül főleg azon szélhűdések és idegzsábak enyésznek el gyorsan a pöstenyi hév vizek használatára, melyek csúzos vagy közvényes kiizzadmányok által jöttek létre, vagy erőművi behatások, csonttörések, ficzamosodások, menyulések következményei.

10. Az idült bőrbetegségek és fekélyek minden nemei ellen már Torkos idejében nagy tekintélyt vívtak ki magoknak e hév vizek, mely azóta több mint egy század elforgassa alatti tapasztalatok után legkevésbé sem csökkent. A Torkos által észlelt esetek között legnevezetesebb az, miszerint egy 80 éves tetőlől talpig bőrpoklos (leprosus), s a legkülönneműbb szerekkel sikeretlenül orvosolt izraelita, ezen fürdők 3 hétig tartó használata után tökéletesen meggyógyult.

11. A fémmérgezések elleni hatását a pöstenyi hév vizeknek szinte nem lehet kétségbe vonnunk.

12. A tetemes anyagvesztéssel járó sebészi műtételek után visszamaradó sebfölületek begyógyulását Dumreicher tanár tapasztalatai szerint sikeresen mozditja elő e hév vizek használata, még akkor is, ha a sebfölület mindennemű szerek alkalmazása mellett elenszegul a gyógyulásnak s fekély-alakot öltött magára.

13. A geliszta kórban is sikeresnek tapasztaltatott a pöstenyi hév víz, melynek belső használatára szaporán takarodnak ki a bélférgék.

14. Végre némely idült, leginkább görvélyes jellegű szemlobok ellen használják e vidék lakosai a pöstényi hévvizeket, különösen a kút körüli könkéneggel terhelt körléget, minél fogva gyakran láthatni szembetegeket, kik ezen természetes gőzfürdőt a kút mellett sikerrel élvezik.

Ellenjavallvak a pöstényi hévvizek:

1. Lobos betegségekben vagy azokra való kitünő hajlamban.
2. Általános vérbőségben, edény izgatottságnál s gutatítésre hajlandó testalkatnál.
3. Szerves változásokon alapuló szívántalmaknál, vagy útérda-goknál.
4. Tevőleges vérzéseknél.
5. Koraszülésre való hajlamban
6. Az erő magas fokú kimerültségénél ideges vagy hagymázos bántalmuk után.

VI. A BUDAI FÖLDES KÉNES HÉVVIZEK.

Magányrajzok.

Dr. Laur. Stoker: *Thermographia Budensis seu Scrutinium physico — medicum aquarum mineralium Budae scaturientium.* Augustae — Vindelicorum et Graecii. — 1721. Editio altera 1729.

Dr. Jos. Man. Oesterreicher: *Analyses aquarum Budensium praemissa Methodo Cl. Prof. Winterl.* Budae. 1781.

De aqua Soteria thermarum Budensium quae Caesareae dicuntur disserit Commissio Medica per exc. Consilium reg. Locumtenentiale Hungaricum delegata. Budae 1804
Vinc. Jos. Denhoffe: *Succincta notitia virtutum et usus medici aquae Soteriae Budae ad thermas caesareas recens inventae Budae.* 1804.

Dr. Fr. Xav. Linzbauer: *Conspectus thermarum Budensium.* Thema inaugurale. Budae. 1832.

Sch-r. *Der nützliche Rathgeber für Kurgäste im Kaiserbade.* Pest. 1835.

Dr. Fr. Xav. Linzbauer: *Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen im Königreiche Ungarn.* Pest. 1837.

Dr. Edvi Illés L. *A budai hévvizek különösen a Császárfürdő a gyógyintézetei, legújabb átalakulásokban.* Pesten 1843.

A. Frankl *Das Ofner Kaiserbad in historischer, technischer u. medicinischer Hinsicht.* Pest. 1847. 2-te Auflage. 1853.

Dr. L. d. Illés: *Versuch einer physikalisch medicinischen Darstellung der Heilquellen des Kaiserbades zu Ofen.* Pest. 1847

Buda, hazánk fővárosa fekszik a keleti hosszúság $36^{\circ} 42' 41''$ (Ferrótól számítva) s az északi szélesség $47^{\circ} 29' 13''$ foka alatt, Beudant szerint 491 lábnyira a tenger színe felett, a Duna jobb partján. Hévvizei némelyikét semmi kétséget nem szenved, hogy már a rómaiak használták, névszerint a császárfürdőt s az ó-budai hévvizeket. Bizonyítják ezt az Ó-Buda környékén koronkint kiásott régiségek, koporsók, nymphák szobrai, római felirattal ellátott téglák stb. Ó-Budát a rómaiak Aquincum vagy Acincum névvel nevezték. A rómaiakat Pannonia s így Aquincum birtokában is, a hunok váltottak föl világhódító vezérok Attila alatt 461 táján Kr. sz. u. kik szinte élvezek ezen hévvizeket s Ó-Budát Etelvárnak nevezték. A 9-dik században végre diadalmias őseink Árpád alatt elfoglalván e hont s a Dunán átkelvén, legrégebb történelmi iróink szerint a felhévizeknél, tehát a mostani Császárfürdő táján telepedtek meg, harcaikból megpihenendők. II-dik Geiza alatt (1141—1161) a császárfürdő tájéka Geiza-vásárhelynek (Forum Geysac) neveztetett, 1211-ben pedig II-dik András egy oklevelében már a Budavár vagy Budavár nevezet fordul elő. A magyar királyok közül történetiróink szerint Corvin Mátyás volt az, ki mint mindenre, úgy a budai fürdőre is költséget nem kimélve áldozott. Legtöbb gondot fordított az akkor királyi, most pedig Ráczfürdőre és a felhévizekre. Majd elkövetkezett a 16-dik században a törökök másfél századig tartó uralma, kik szinte pazar fényt árasztottak a budai fürdőkre, melyek azon korban legnagyobb hírűek voltak Európában s közülök legpompásabb volt a Vélíhég fürdője a mostani Császárfürdő helyén, melynek négy kevesbé ékes szöglet — s egy magasabb közepén álló pompás kúpja volt, s 12 vastag márványszobron nyugodott. A történelmi adatok nyomán tehát úgy látszik legrégebb használatú volt a mostani Császárfürdő és Ráczfürdő, legújabb pedig a Királyfürdő.

A budai város területén fakadó hévvizeket helyzetüknél fogva mind régebb, mind újabb iróink al- és felhévvizekre osztják, értvén az alhévvizeken a Gellérthegyből, a felhévvizeken pedig a Józsefhegyből eredő forrásokat. A Gellérthegyből fakadó források ellátják vizökkel 1. A Sárosfürdőt (Blocksbad). 2. A Rudas- és 3. Ráczfürdőt; a Józsefhegyből eredők pedig 1. A Császárfürdőt, 2. Lukács- és 3. Királyfürdőt. A Sárosfürdő Buda város délszaki végén fekszik, a Gellérthegy keleti oldalán, ennek legvégső sziklacsúcsai alatt, s a Dunától, melyhez 8 olnyi távol-

ságra esik, csak az országút választja el. Van benne egy nagy bőltözött üregben az úgy nevezett közfürdő, ezenkül 3 kisebb tükörfürdő és 8 kádfürdő. Egyébiránt a fürdői helyiségek éppen épülő félben vannak s célszerű átalakulásnak néznek elébe. A R u d a s f ü r d ő szinte a Gellérthegynék keleti szikla oldala alatt fekszik, ettől ugyancsak az országút által választatván el s a Sárosfürdőtől éjszak felé 750 lépésnyire esik. Van benne két márványmedencéjű, egy góthmodorú, kilencz kőfürdő, egy közönséges fürdő s ezenkül mintegy 30 kádfürdő. A R á c z f ü r d ő a Gellérthegy éjszaki lejtőjén, Budának Ráczváros nevű külvárosában fekszik, a város többi házai között. Van benne egy közfürdő, 8 kőfürdő s 4 külön szobácska. A C s á s z á r f ü r d ő a Józsefhegy aljában a Duna partján fekszik közel Ó-Budához s a Margitsziget déli csücséhez, s mint legkeresettebb fénypontja a budai hévvizeknek, legdiszesebb helyiségekkel bír. A nagy vagy gyógyudvarában, melyben az ivókút is létezik, van folszint 26 tükör- vagy kőfürdő veres márványmedencéjével, 3 törökfürdő, az emeletben pedig 13 kétkádas fürdősoba. A kisebb udvarban pedig 4 kétkádas és 6 tükörfürdő s egy még a török-korszakból bántatlanul maradt nagy közfürdő. A Császárfürdő tözsomszédságában délre fekszik a L u k á c s f ü r d ő mely a közelebbi években, mint hatalmas versenytársa a Császárfürdőnek tunik fel s helyiségei a mostani valókozó szellemű haszonbérlető által mind inkább csinosíthatatnak. — A Lukácsfürdő 2000 □ ölnyi területének délnyugoti szögletében buzog föl a Királyfürdő forrása. A K i r á l y f ü r d ő t 1826-ban építtette König Mihály a budai vízi város fő utcájának bal oldali házsora között, a forrástól mintegy 1000 ölnyi távolságra, melybe tehát a hévvez csatornán vezetetik. Van benne 4 közönséges fürdő, 4 török kőfürdő, 5 rézhádas és 8 fakádas fürdősoba, s ezenkívül az úgynevezett N á d o r- és F e r d i n á n d f ü r d ő, szinte csinosan bútorozott kőfürdők.

A budai hévvizek természet- és vegytani tekintetben sajátságai

A budai hévvizeket természet- s vegytani tekintetben legújában 1857-ben Molnár János jeles és szorgalmas vegyészünk vizsgálta meg, minélfogva itt főleg az ő észleletei s adataira hivatkozunk.

1. A Sárosfürdő forrása egy sziklahasadékból ered, s oly bővizű, hogy 24 óra alatt 7,500—8000 köbláb vizet ad. Ezen víz tiszta szintelen és szagtalan s csak ivás után hágy egy kis kén-íz hátra. Ha

kihűtetett észrevehetőleg sós ízű, de szaga akkor sincs. Ha jól bezárt edényben tartatik hűs helyen, hosszabb ideig eláll bomlás nélkül, nyitott edényben ellenben, vagy főzetve zavarossa lesz s tiszta fehér üledéket rak le. Hévmérséklete $+ 33-34^{\circ}$ R. Aránysulya 1,006.

2. A Rudasfürdőnek 5 forrása van, egy az országút közepén egy befedett kútban, a többiek pedig a Gellérthegyi meredek sziklafal hasadékaiból fakadnak. Ezek közül három, befalazott kamrákban van a fürdőépület átellenében, egy pedig, az úgy nevezett főforrás a fürdőtől délre mintegy 20 lépésnyire esik, s mindnyájok között leggazdagabb vizű. Ezen forrás körül egy kis kamara van téglából építve, melyben a víz krateralakú nyíláson, minden zörrej nélkül foly ki. Ezen víz tiszta szintelen, ize a meleg víztől alig különbözik. Hévmérséklete $+ 32, 5^{\circ}$ R. Aránysulya 1,007.

3. A Ráczfürdő forrása a Gellérthegy éjszaki oldalán egy mélyen a hegyben fekvő csepkő-barlangból fakad, s 24 óra alatt ez is mintegy 1500 köbláb vizet ad. Ezen víz tiszta szintelen, udén merítve sós és gyengén savanyú; apró légbuborékok gyakran szállanak fel belőle. Hévmérséklete $+ 33-34^{\circ}$ R. Aránysulya 1,006. — Mind ezen források hoznak fel magokkal iszapot a földgyomrából s kérgezményt raknak le. — Az iszapban Molnár apró kovagegeczeit, vasrozsdat, fémfényű vaskovandót, csillát, zománczfehér hömpölykéket, csiga-kövéteket fedezett fel. — Az iszap és kérgezmény alkotrészeit, a mennyileges vegybontásoknál adandjuk elő.

4. A Császárfürdő forrásai számszerint 11-en vannak. Ezek közül az ivókút vize, folytonos buborékokkal bugyog fel, egészen tiszta szintelen és átlátszó, elannyira, hogy a Molnár kísérleteinél a maximum hevmerő ezüstös lapját 6 lábnyi mélységben is meglehetősen látni; szaga a könkéneget árulja el; ize olyan mint a langyos vízé s megszökva nem kellemellen. Hévmérséklete $+ 46, 8^{\circ}$ R. Aránysulya a lepárolt víztől Molnár szerint nem különbözik. (?). A császárfürdői közönséges fürdő forrása, s a mosókút hévmérséklete $+ 51^{\circ}$ R. s így ez is Pöstyény és Mehádiával, legmelegebb hévizeink közé tartozik.

5. A Lukácsfürdő területén szinte 11 állandóbb forrást számlált meg Molnár. Ezek közül az ivókút vize kissé fehéresen homályos színű, szaga és ize pedig, különösen a víz szörpölésekor a konkénegre emlékeztet. Hévmérséklete $+ 44, 5^{\circ}$ R. Aránysulya a lepárolt vízával egyez? Iszapot, valamint a Császárfürdő ivókútja is, nem alkot, hanem kökerítése hasadékaiban termés kén-lengület mutatkozik

A budai hévizek vegytani alkotásai.

A budai hévizek vegybontásával Stoker idejétől fogva, ki a múlt század elején legelőször írta le tudományosan a szobani gyógyvizeket, többen foglalkoztak, nevezetesen pedig Cranz, Mayr*), Osterreicher, Vinterl és Kitaibel, Sigmund, legújabbban pedig Molnár, ki a tudomány színvonalának megfelelőleg vegybontván a budai hévizeket, elosztatá azon homályt, mely szegye-
nuokra fővárosunk európai híró gyógyvizei vegyszerkezete fölött a legújabb időkig lebegett. Talált pedig Molnár egy polgári fontban

1. A Sárosfürdő vizében:

Kénsavas hamélegből	— —	0,475
Kénsavas szikélegből	— —	2,833
Kénsavas mészélegből	— —	1,033
Szikkhalvagból	— — —	2,030
Keserhalvagból	— —	0,228
Aljas vilsavas timélegből	— —	0,106
— — mészélegből	— —	0,061
Egyszerű vilsavas szikélegből	— —	0,113
Vilsavas szik-lavélegből	— —	0,022
Szénsavas mészélegből	— —	4,126
Szénsavas keserélegből	— —	0,836
Szénsavas vasélecsből	— —	0,043
Szénsavas cselélecsből	— —	0,055
Kovasavból	— — —	0,079
Szerves anyagokból	— — —	0,081
	Összesen	12,129 szemert.
Szabad szénsavból	— — —	5,226
Légenyből	— — —	0,484 k. hüvelyk.

2. A Rudas fürdőben:

Kénsavas hamélegből	— —	0,856
Kénsavas szikélegből	— —	2,014
Kénsavas mészélegből	— —	1,016
Szikkhalvagból	— — —	1,636
Keserhalvagból	— —	0,359
Vilsavas szikélegből	— —	0,140
Vilsavas mészélegből	— —	0,077
Vilsavas timélegből	— —	0,120

*) Merkwürdigkeiten vom Gerhards oder Bledsberge. Ofen 1795.

Szénsavas keserélegből	—	—	1,843
Szénsavas mészélegből	—	—	3,001
Szénsavas vasélecsből	—	—	0,038
Szénsavas cselélecsből	—	—	0,077
Kovasavból	—	—	0,133
Szerves anyagokból	—	—	0,063

Összesen 11,380 szemert.

Szabad szénsavból	—	—	6,091
Levegőből	—	—	0,557 k. h.

3. A Rúczfürdőben:

Kénsavas hamélegből	—	—	0,573
Kénsavas szikélegből	—	—	1,942
Kénsavas mészélegből	—	—	1,296
Kénsavas keserélegből	—	—	0,135
Szikhavagból	—	—	1,433
Keserhavagból	—	—	0,716
Egyszerű vilsavas mészélegből	—	—	0,057
— szikélegből	—	—	0,082
Aljas vilsavas timélegből	—	—	0,080
— szik-lavélegből	—	—	0,011
Szénsavas keserélegből	—	—	1,546
Szénsavas mészélegből	—	—	3,246
Szénsavas vasélecsből	—	—	0,013
Szénsavas cselélecsből	—	—	0,032
Kovasavból	—	—	0,146
Szerves anyagokból	—	—	0,081

Összesen 11,39 szemert.

Szabad szénsavból	—	—	5,981
Levegőből	—	—	0,518 k. h.

4. A Császárfürdő ivőkútjában:

Kénsavas hamélegből	—	—	0,951
Kénsavas szikélegből	—	—	0,323
Kénsavas mészélegből	—	—	0,566
Alkéncssavas szikélegből	—	—	0,092
Szikhavagból	—	—	0,653
Keserhavagból	—	—	1,072
Vilsavas szikélegből	—	—	0,043
Vilsavas mészélegből	—	—	0,030

Vilsavas timéleghől	—	—	—	0,043
Szénsavas vasélecsből	—	—	—	0,021
Szénsavas keseréleghől	—	—	—	0,262
Szénsavas mészéleghől	—	—	—	2,982
Kovasavból	—	—	—	0,013
Szerves anyagokból	—	—	—	0,414

Összesen 7,471 szemert.

Szabad szénsavból	—	—	—	7,337
Könkéneghől	—	—	—	3,033
Légenyhől	—	—	—	0,735 k. h.

5. A Lukácsfürdő ivókútjában:

Kénsavas haméleghől	—	—	—	1,367
Kénsavas szikéleghől	—	—	—	0,090
Kénsavas mészéleghől	—	—	—	0,599
Alkénecssavas szikéleghől	—	—	—	0,092
Szikkhalvagból	—	—	—	1,335
Keserhalvagból	—	—	—	0,846
Vilsavas szikéleghől	—	—	—	0,045
Vilsavas mészéleghől	—	—	—	0,030
Vilsavas timéleghől	—	—	—	0,066
Szénsavas keseréleghől	—	—	—	0,136
Szénsavas mészéleghől	—	—	—	3,245
Szénsavas vasélecsből	—	—	—	0,021
Kovasavból	—	—	—	0,346
Szerves anyagokból	—	—	—	0,133

Összesen 8,358 szemert.

Vegybontás alá vetette Molnár a Sáros-, Rudas- és Ráczfürdők forrásai iszapját is s talált 100 részben:

Sáros-, Rudas-, Ráczfürdői iszapban.

Kovasavból a) módosulatban	—	—	9,00	10,00	9,00
Szikkunemek s b) módosulatu kovasavból	59,50	56,00	45,00		
Vaséleghől kevés cselennyel	—	—	1,00	1,00	3,00
Vasfölkéneghől (FeS ²)	—	—	0,76	1,25	0,50
Vilsavas mészéleghől	—	—	1,00	1,00	1,00
Szénsavas mészéleghől	—	—	17,00	20,25	30,50
Szénsavas keseréleghől	—	—	2,20	1,50	2,20
Gyantás testből (bitumen) kéntartalommal	0,40	0,50	0,40		
Szerves anyagok és kötött vízből	—	—	8,40	8,40	8,40

Összesen 99,26 99,90 100,00

Végre vegybontotta Molnár a fürdői kérgeményeket is, melyek a Gellérthegyi vizekből tetemesebb mennyiségben képződnek, mint a Józsefhegyi forrásokból, s talált 100 részben:

	Sárosfürdő	Rácsfürdő kérgeménye
Kovasavból — — —	3,00	3,00
Aljas vilsavas timélegből —	2,00	2,00
Savas vilsavas mészelegből —	0,46	0,46
Szénsavas vasélecsből —	0,59	0,59
Szénsavas cselélecsből —	4,56	4,56
Szénsavas mészelegből —	74,00	75,00
Szénsavas keserélegből —	10,63	10,62
Szénsavas lavélegből —	0,00	0,05
Víz és égékény anyagból —	4,76	3,70
Összesen	100,00	100,00

A Rudas fürdői kérgemény vegyalkata megegyez a Sárosfürdői kérgeményével, s csak 2 százalék kovasav és mészföld képez különbséget.

Ha a budai hévvizeknek ezen Molnár úr által kitünő szorgalommal végrehajtott vegyelemzését fontolóra vesszük, s a hajdani Winterl-, Kitaibel-, Oesterreicher- és Sigmundféle vegyelemzésekkel összehasonlítjuk, következő igen nevezetes eredményekre jutunk:

1. Hogy a Józsefhegyből eredő források, tehát a Császár- és Lukácsfürdőiek jelentéyes mennyiségű kőnkéneg-et tartalmaznak, tehát a kénes vizek rovatába sorolandók; ellenben a Gellérthegyből fakadók, tehát a Sáros-, Rudas- és Rácsfürdők ezen alkatrész hiányánál fogva nem kénesek, hanem legtúnyomóbb alkatrésznél, t. i. a szénsavas és kénsavas mészelegnél fogva a földes hévvizek osztályába iktatandók.

A Császárfürdő ivókútjának kőnkéneg-tartalma iránti hit, különösen a Sigmundféle vegybontás után, melyszerint csak nyomai találtak a kőnkénegnek ezen gyógyvizben, egészen meg volt ingatva az orvosi rendben is. (A nemorvos közönség legnagyobb része nem érezvén a záptojás szagot, szinte nem tartotta azt kénes viznek). — Ennélfogva ki is küszöböltettek a budai hévvizek s azokkal a Császárfürdő is a kénes vizek rovatából, a jelen munka 1-ső kiadásában is. Most ime ezen kétely a Molnár vegybontása után el van oszlatva, miután szerinte minden kémszer megmutatta a kőnkéneg tartalmát, s tagadhatlan tény, melyről magam is mint szemtanú kezeskedhetem,

hogy a Lukácsfürdő terén egy forrás foglaltványának hasadékában kénlengület látható folytonosan s mindenki által megszemlélhető, mely a kónkéneg elbomlásának, névszerint pedig kónnyé elégtülésének a következménye. — Azonban a Molnár vegybontása következtében ismét a másik végétől (extremum) kell tartanunk, hogy t. i. orvosaink nagyon is kénesnek tekintendik a Császár- és Lukácsfürdő forrásait. Mert ezen vegybontásban a kónkéneg mennyisége csalhatlanul túlbecsülve van. — Ugyanis az eddigelé tárgyalt legerősebb kénes vizeinkben, milyenek a Hauer által vegybontott toplikai, a Ragsky által vegyelemzett mehádiai és pöstenyi, s a Lang által kémlett trencsin-tepliczi hévizek egyikében sincs annyi kónkéneg, mint a mennyit a Molnár munkálata kimutat a budai józsefhegyi forrásokban, névszerint a Császár- és Lukácsfürdő ivókútjaiban. (2—3 köb hüvelyk egy polgári fontban). Pedig az elősorolt fürdők kónkénegszagát már messzire, 30—40 lépésnyire megérezhetni a forrástól, míg a Császárfürdő vizének kónkéneg-szagát hörpöléskor is csak a finomabb szaglászok szokták érezni. — De nem is szokott a kónkéneg az ásványvizekben oly nagy mennyiséggel előjönni; mely ásványviznek egy fontjában egy köbhüvelyk kónkéneg van, az már nagyon erős kénes víz, s az eddigelé — elfogadható vegybontások után! — legerősebb kénes viznek tartott lubieni víz Gácsországban Lemberghez 3 órányira sem tartalmaz Toroziewicz szerint annyi kónkéneget, mint Molnár szerint a Császár- és Lukácsfürdő ivókútja. Ennélfogva nem volna fölösleges, ha Molnár úr a kónkéneg-tartalom kifurkészására vonatkozó kísérleteit ismételné.

2. Másik nevezetes eredmény, melyre a Molnár vegyelemzésnek figyelembe vétele után jutunk, az, hogy a budai hévizek egyikében sincs szén-savas szíkéleg, mely a Sigmund féle vegykémletben, mint legjelentélyesebb alkatrész szerepelt, s melynél fogva a budai hévizek minden újabb gyógyviztanban, még az 1858-ban megjelent Seegenféle Compendiumban *) is, az égvényes hévizek rovatába soroltattak. — Most tehát tisztában vagyunk az iránt, hogy a budai hévizek nem égvényesek, hanem kivétel nélkül legtúlnyomóbb alkatrészek szerint földes hévizek (chalicothermae).

3. Harmadik nevezetes eredmény, mely a Molnár vegybontásából kiviláglik, hogy minden budai források tartalmaznak szén-sa-

*) Compendium der allgemeinen und speciellen Heilquellenlehre von Dr. Joseph Seegen. Dozent der Heilquellenlehre an der Wiener Universität. Wien 1858.

vas vaséleccset, melynek nyomait, de csak nyomait! már Winterl, Kitaibel és Oesterreicher is észlelte, de a Sigmund-féle vegybontásban nyomaira sem találunk.

4. Negyedik nevezetes eredménye a Molnár-féle vegyelemzésnek, hogy a Gellérthegyi források a szénsavas vaséleccs mellett szénsavas cseléleccset is tartalmaznak, míg a Józsefhegyi forrásokban ennek semmi nyoma nincs. Fölösleges említenem, hogy ezen alkatrész a régi vegybontások egyikében sem találhatók.

5. Ötödik nevezetes eredménye és föltűnő érdeme a Molnár munkálatának, hogy minden budai forrásokban vilsavas sókat, — névszerint vilsavas mészeleget, szikéleget és liméleget — mutatott ki, kettőben pedig, nevezetesen a Sáros- és Ráczfürdőben lavéleget (Lithion) is, mely alkatrészekről minden eddigi vegyelemzések mélyen hallgattak.

6. Végre mint különös nevezetességet, — de a melyről éppen mint különösről kételkedem, — kell fölemlítenem a Molnár vegyelemzésében azt, hogy a budai források kettejében, úgymint a Ruda és Ráczfürdő vizében jelentéyes mennyiségű (0,557 és 0,558 k.h.) levegő van a többi légeképű, vagy szállékony alkatrészek mellett, míg a többi fürdők forrásaiban e helyett Légény (Nitrogenium) van. — Semmi kétséget nem szenved mindenki előtt tudva van, ki természet- és vegytant hallgatott, hogy a légköri csapadékok, az esővíz, mely a hegyek hasadékain és hézagain leszivárog a föld gyomrába s onnan mint hévvíz buzog föl, mikor ezen hosszadalmas útjára elindult levegőt tartalmaz, de ezen levegő élenye a hosszadalmas úton rendszeren elégülésekre fordittatik s fölemésztetik, s ennél fogva a hév-vizekkel a levegőnek csak másik kiegészítő része l. i. a légény buzog föl. Minél fogva e nevezetes körülmény igazolása végett szinte érdemes volna az ide vonatkozó kísérleteket ismételni.

Ime ennyi nevezetes körülményt tüntet föl Molnár urnak a szenvedő emberiség érdekében tett vegykémlete, minél fogva megérdemli, hogy fáradoalmas eljárásaért méltányos köszönetet szavazzunk; nála nélkül meglehet hogy még számos évekig lebegett volna fővárosunk nevezetes hévizei vegyszerkezete fölött az éji homály.

A budai hévizek gyógyjavalhatái.

A budai hévizek gyógyerejét már a Corvin Máttyás király idejéből irók kurtólk és magasztalák, főleg kutegek és sorvasztó he-

tegségeiben. — Mint folebb említők a törökök korszakában is első hírű fürdők voltak ezek Európában, melyek gyógyerejéről az akkori írók közül is szinte számosan emlékeznek. És valóban ha ezen hév-vizek természeltani sajátosságait, ezek között főleg magas fokú hévmérsékletét, vegytani számos és jelentélyes alkotrészeit, s a századokon át tett tapasztalatokból nyert, de az utókorra csak hagyományosan átszívárgott adatokat fontolóra vesszük, e hév-vizek csoda gyógyerejéről legkevésbé sem kételkedhetünk. És éppen ennélfogva bámulandó, hogy a fővárosban, hol százakra megy a gyakorló orvosok száma, nem találkozott olyan, ki egész odaadással szentelte volna életét e hév-vizek gyógyereje megvívázásának s hűséges tapasztalatait hangyaszorgalommal összegyujtva és foljegyezve átadta volna az emberiség használatára. — Ezen a budai hév-vizekre valóban nem kedvező körülménynek leglényegesebb oka kétségkívül az, hogy a fürdőtulajdonosok eddigelé nem látták bé azt, miként a gyógyvizek mellé mind saját érdekekből, mind az emberiségre való tekintetből, múlhatlan kellék és égető szükség egy tekintélyes fürdőorvos megnyerése, kinek útasításaihoz kellene magát minden, e hév-vizeket gyógycélból — s nem pusztán tisztálkodás vagy mulatság kedvéért — rendszeresen használni akaróknak alkalmaznia. — A Császárfürdő tulajdonosai évenként 30—40,000 pfri jövedelmet húznak haszonbér fejében, de azért nem jut eszökbe, hogy ezen tetemes összegből néhány száz forintot egy fürdőorvosra, tulajdonkép pedig az emberiség javára áldozzanak. — A csillagzatok ifyetén alakulata mellett a budai hév-vizek gyógyjavallatai megállapításában részint a hagyományok (traditio) adataira, részint pedig saját tapasztalatomra támaszkodom, melyeket mind pesti gyakorló-orvos koromban, mind azóta számos oda útasított betegeim körül tettem. — Ezek szerint jótékony hatásuk különösen a császárfürdői hév-vizek:

1. A légzési szervek, gőg, légső és horgók idült hurutos állapotában, sőt a fejlődő gumőkörban (tudóvész) is, mely körülmények között a lehangolt hévmérsékletű fürdők használatával a víz bőséges italát is, savóval vagy tejjel keverve, szokták czélszerűen összekoltni.

2. Az emésztési szervek, névszerint gyomor- és bélcsatorna hurutos bántalmaiban, tulságos savképződésben s ez által föltételezett gyomorégésben, a jelentélyes szénsavas mészeleg-tartalommal fogva.

3. A húd- és ivarszervek különféle szenvedelmeiben,

milyenek a fehérfolyás s ezzel kapcsolatban lévő sápkor, a lakar, a főveny- és hűdkökör. Dr. Edvi Illés László észlelt egy esetet 1842-ben, melyben egy magas rangú és előrehaladt korú egyéntől a budai császárfürdői víz 5—6 hétig tartó használata következtében számos, kisebb nagyobb húdsavas fővenydarabkák kuszóboltettek ki a beleg határtalan öröme és lényeges könnyebbülésére. — Én pedig részről több eseteit az utótakárnak a szokott gyógyszerekkel siker nélkül kezelvén s az illetőket a Császárfürdő vizének külső s belső használatára utasítván, meglepetéssel tapasztaltam e bajoknak igen rövid idő alatti elmúlását. Egy esetben különösen azt találtam, hogy a hónapokig tartott baj 3 fürdőre tökéletesen elenyészett.

4. A hasüregi zsigerek, máj, lép dugulásai- s keményedéseiben, a hasüregi vérbőségben s vérkeringési pangásokban s ezek által föltételezett aranyér, rástlkóiban a nagy közönség előtt is ismeretese a császárfürdői hév víz gyógyhatásai, melyeknél fogva Carlsbádhoz szokták azt hasonlítani, noha igen helytelenül, miután Carlsbádot a fölöldöző sók gazdagságában egyetlen egy hév vizünk sem közelíti meg.

5. Az idült bőrbetegségek és rogzott lekélyek elleni jótékony hatását a budai hév vizeknek, mint főlebb említők, már a Corvin Mátyás idejéből irók is kiemeléks valóban elmondhatjuk, hogy jelenleg is minden fürdői évszakban számos ilyen sinlődő menekül meg alkalmatlan bajától.

6. A görvély- és angolkóiban szinte ajánlják az irók a budai hév vizeket, mely utolsó betegség gyógyításában a szénsavas mészéleg, cselélecs és vasélecs kétségkívül jelentélycs szerepet játszik.

7. A budai hév vizek által szép sikerrel orvosolt kórok rovatába sorolandó a csúz is, minden alakzataiban, mind a magas hévmérséklet, mind a könkéng-tartalom s egyéb alkatrészeknél fogva; mintsinte

8. A köszvény is, ha szinte már jelentélycs lerakódásokat, izmeredséget, zsugorodásokat hozott is létre. E tekintetben legnagyobb hírnek örvend, s legtöbb távol messziséghől ide zarándokoskodó beteget számít a Sárosfürdő, melynek iszapja is szokott alkalmaztatni a bántalmas részekre, míg a többi fürdőkben ezen hatalmas tényezőt, mely annyira méltányoltatik, Topuszkó és Pöslényben, egészen elbanyagolják.

9. Az erömüvi behatások, utések, zúzások, csonttörések, ficzomodások, megnyulések következtében történt kiizzadmányok fölszívódását szinte sikerrel cszkozlik a budai hév vizek.

10. Végre saját tapasztalatom következtében föl kell említenem a budai hévizek fényes hatását a takáros izületi lobokban s az ezek által előidézett izmeredségek- és zsugorodásokban. Eddigelé 16 évi gyakorlatom alatt, hat, kétségbehozhatlanul takáros izületi lobot kezeltem, melyek közül 1 könyökizlob, 4 térdizlob, 1 pedig csipizlob volt, s mindegyik az erélyes lobbellenes gyógy mód daczára, jelentélyes kiizzadmányokat s ezek következtében izmeredséget, bénultságot eredményezett. Ezen utóbajokkal mind a hat beteget a budai hévizek használatára utasítottam, s jó lélekkel állíthatom, hogy közülök öt, t. i. a négy térdizlobos és a csipizlobos tökéletesen helyreállottak, míg a könyökizlobban szenvedett jelentélyesen javult ugyan, de ujai mozgékonyága s kezének szoritási képessége jelenleg is, több évek elforgása után, nagyon korlátozott. — Azonban úgy hiszem, hogy ezen gyógyeredmény az említett fajszerű, makacs bántalomban nagyon is kielégítő, s a budai hévizek kiizzadmányokat eloszlató, s a folszívódást erélyesen előmozdító hatását fényesen igazolja. — Megjegyzendő, hogy ezen betegek közül kettő a Sárosfürdőt az iszuphorogatásokkal, 4 pedig kizárólag a Császárfürdőt használta külső és belsőképen 4—6 het elforgása alatt.

Fémmérgezési esetek gyógyulását a birtokomban lévő szerzőknél nem találok följegyezve, melyek pedig a fővárosban, a higanykészítményeknek még mindig elég bőkezű adagolása mellett kétségkívül gyakran fordulnak elő. Hogy ily körülmények között a kéntartalmú budai vizek, tehat a Császár- és Lukácsfürdő, sikeres hatásúak, arról legkevesbé sem szabad kételkednünk.

VII. A N. VÁRADI KESERSÓS KÉNES HEVVIZEK.

Magányrajz.

Steph. Hathvani: *Thermæ Varadienses examini physico et medico subjectæ, item de illorum usu salutari.* Viennæ 1777.

A N. Várad szomszédságában fakadó hévvizetről s fürdőről már Janus Pannonius emlékezik a 15-dik században szabatos versekben. Hydrographjaink ős főnöke Wernherr György a 16-dik században s Oláh Miklós nagy nevű író is már kitünőbb vizeink közé számítják azokat. 1763-ban Sievers Ferencz biharmegyei főorvos és Stacho János gyógyszerész a n. m. Helytartósági Tanácshoz intéztek egy jelentést a nagy-várad-i fürdők külső s belső

használatáról és sajátosságairól, de ezen jelentés nem látott napvilágot. Magányrajzot szerkesztett ezen hévvizekről 1777-ben a híres debreczeni tanár Dr. Hathvani István s azóta más író nem méltányolta e nagy nevezetességű gyógyvizeket kimerítő magányrajzra. — Az újabb időkben Grósz Frigyes n.váradai tekintélyes gyakorló orvos fáradozott főleg ezen fürdők körül és sikerült neki a fürdők használatára vonatkozólag némely czélszerűbb intézkedéseket létrehozni, sikerült a fürdő nagylelkű tulajdonosát akkori nagy-váradai püspök Laicsák Ferencz ő excellentiáját a fürdők újra alakítására bírni, ki is emberszerető szíve sugallatát követve 1834-ben egy pompás csarnokot állíttatott, az ivásra egy forrást szereltetett fül s fasorokat és sétatéreket rendeztetett; s ekkint a valóban egyhangú elhagyatott állapotban lévő Püspökfürdők új fényesebb korszakát megindította; míg az úgynevezett Felixfürdő 1771-től fogva néhány kisebb újabban épült szobákat leszámítva, ugyanazon állapotban van.

Ezen nevezetes fürdők Nagy-Váradtól egy kis órányi távolságra fekszenek egy kellemetes völgyben, melyet délkeletről egy magasabb hegycsúcs, éjszak- és délről pedig kisebb halmocskák szegélyeznek, nyugotra pedig a városból ide vezető s mindenkor jó karban lévő csinált út szemlélhető. — A magas hegycsúcs aljában eredő források száma, nagyjút apraját összevéve, Grósz szerint a húszat meghaladja, melyek keletről nyugotfelé csaknem egyenes vonalban jönnek napfényre, s vizök összefolyván, egy kis „Pecze“ nevű folyamat képeznek, mely soha bé nem fagy, 12 matmot hajt s N.Várad egy részén keresztül futván, eredetétől 2 mértföldnyi távolságra a Körösbe ömlik. — A hegycsúcs, melyből ezen források erednek, mészkőből van alkotva, s nyugoti oldalában egy érdekes, csepegő kövekkel díszített üreget, barlangot rejt. Ezen nagyszámú források közül legnevezetesebbek a következők: *)

1. Az úgynevezett török fürdő forrása, mely a Pecze jobb partján esik, 3—4 ölnyi mélységű s 10 ölnyi szélességű s jelenleg nem használtatik, noha sajátosságait tekintve, a többi forrásoktól nem különbözik.

2. A bugyogó forrás, mely a Pecze közepén van s minden források között leggazdagabb, elannyira hogy Dr. Grósz nézete szerint több vizet ad, mint a karlsbadi úgynevezett Sprudel. A viz ezen forrásból embernyi vastagságú folyamattal ömlik ki- és

*) Lásd Dr. Grósz értekezését a n.váradai fürdőkéről „A magyar orvosok és természetvizsgálók Pesten tartott 2-ik nagy gyűlése munkálatai“ czimű munka 58-ik lapján.

folfelé s nagy mennyiségű apróbb csigákat hoz napfényre. — Ez sem használtatik.

3. Az új forrás, melyet Dr. Grosz 1839-ben egy 410 csebernyi hordóban fogott föl Laicsák öccellentíája nagylelkűségéből, hogy idővel kád-, zuhany- és gőzfürdőkre használtathassék. Ezen gazdag vizű forrás vizét Dr. Grosz N. Váradra tervezte csövek által bevezettetni, hol hőmérséklete még mindég megutná a +30—31° R. fokot.

4. Az ivó vagy Hygienforrás, mely már 1831-ben belső használatra rendeltetett el Dr. Grosz által, 1834-ben pedig csarnokkal és sétatérrel láttatott el. — Ennek jégeztiszta vize 4 horganyból készült csövön loketik ki és be egy nagy medenczébe, melynek fennkén mézlagából (Kalkluff) álló csapadék rakodik le. Sétatérül szolgál e víz ivása közben a mintegy 60 ölnyi hosszúságú csarnok, egy csinos hárs- és vadgesztenyefából alakított sötány, s a fürdővel szemközt lévő csinosan elrendezett erdőcske.

5. Az úgynevezett konyhaforrás, mely a két fásor között létezik, s konyhai használatra fordítatik. Kihűtve t. i. a közel eső Hajó és Rontó falvakban mind itálul, mind főzésre használtatik.

6. Az iszapforrás, mely a Hygiea csarnokától csak néhány lépésnyire esik, s iszapja a szenvedő tagokra borogatmány (Cataplasma) gyanánt használtatik.

Mi a fürdőintézetet illeti, az kettő van itten, egymástól $\frac{1}{4}$ órai távolságra Hajó nevű helység mellett, — melynek még 1577-ben Heö volt a neve, mint az egy a nagy-váradai püspökség levéltárában létező, azon évben kelt okmányból kiviláglik, melyben ezen kifejezés fordul elő: „ad aquas autem bullientes habemus possessionem Heö,“ — t. i. a Püspök- vagy Sz. László-fürdő és a Felixfürdő. Amaz a n. váradai latinszertart. püspökség, ez pedig a Sz. mártoni apátság tulajdona. A Püspökfürdő áll négy saját forrással ellátott tükörfürdőből, melyek is 1. az úri fürdő vagy nők fürdője; ez oly nagy, hogy egyszerre 50 személy kényelmesen furodhetik benne. 2. A polgári fürdő vagy férfiak fürdője, mely az elsőnél még valamivel terjedelmesebb. Ezen fürdőből a víz 5 lábnyi magasságról zuhog le s csurgónak nevezetik s némely betegek által zuhany gyanánt használtatik. 3. A Fuzesfürdő régebben Sárosfürdő, melynek fedele nincs, hanem néhány fűfa által van szegélyezve. 4. A Szent László fürdő, mely tetővel van ellátva s deszkázattal körülvéve. Ezenkül vannak elkülönzött kádafürdők is. A Felixfürdőben pedig csak egy tükörfürdő van, mely egy közfal által kettőfelé van választva; — s néhány kádfürdő

A nagy-váradi hévizek természettani sajátosságai.

Mind a két rendbeli fürdő forrásai jegecztiszta, színtelen vizet ontanak, mely tisztaságát kihűlve is megtartja s jól bedugaszolt edényben hűzamos idő múlva sem képez üledéket, hanem kihűlés közben az edény falaira számos léghólyagcsák rakodnak le. A fürdőkben a víz könkénegszagú, de nagyobb mértékben az a Felixfürdőben; íze nem kellemetlen, kissé égvényes s kihűlve mindenki által könnyen iható. A különböző források hőmérséklete $+30$, 36° R. fok között változik. A víz aránysúlya eddigelé nincs szabatosan meghatározva. A források vízhőségét mi illeti, oly nagy az, hogy az egész Osztrák-birodalomban a leggazdagabb vizű gyógyforrások közé számíthatnak. Grósz Frigyes az úgynevezett férfiak fürdőjével, mely pedig nem a leggazdagabb forrással bír, tett kísérletet s azt találta, hogy egy óra alatt 450 akónyi vizet adott.

A nagy-váradi hévizek vegytani alkatrészei.

A nagy-váradi hévizek vegytani alkatrészeit a múlt században Stacho gyógyszerész (1763) és Dr. Hathvani (1777) vizsgálták, a jelen században pedig Grósz Frigyes (1842). Mennyi-leges vegybontást pedig 1835-ben Horváth gyógyszerész eszközölt s talált egy polgári fontban:

	A Félix-	A Sz. László forrásban
Kénsavas szikelegből	— — 5,80	3,54
Kénsavas keserélegből	— — 5,03	4,11
Kénsavas mészélegből	— — 3,18	2,80
Szénsavas szikelegből	— — 6,08	5,03
Szénsavas keserélegből	— — 0,50	1,20
Szénsavas mészélegből	— — 4,02	3,70
Kovasavból	— — — 1,02	1,00
Szerves anyagokból	— — — 0,62	0,06
Szénsavas vas- és cselélecs	— nyomait.	nyomait.
	<u>Összesen 26,25</u>	<u>21,44 szemert</u>
Szénsavból	— — — — 3,04	—
Könkénegből	— — — — 5,34	6,24 k. h.
	<u>Összesen 8,38</u>	<u>6,24 k. h.</u>

E vegybontás után, mely a gyógyviztani legjelesb munkákban, Vetter, Seegen, Koch stb. közpénz gyanánt kering, de hite-

lességéről egyáltalában nem kezeskedhetünk, a nagy-váradai hévvizet a kénsavas sókban bővölködő, — melyeket röviden kesersósoknak nevezünk, — kénes vizek (Pikrotheiothermae) osztályába kell sorolnunk. A kénsavas sók mellett jelentéyesen szerepel a szénsavas szikeleg s a földes részek közül a szénsavas mészéleg, s ekként hiánytalan czíme a szóbani hévvizeknek volna: égvényes, földes, kesersós, kénes hév vizek. Egy égető szukséggé vált tökéletes vegybontás kimutatandja, hogy valjon ezen czímnem „titulus sine vitulo“? Annyival is inkább, mivel Grósz fentidézett értekezésében azt állítja, hogy egy polgári font víznek az elgőzöltetése után a Felix-füldőbeli vízből nem maradt több szilárd alkatrész $5\frac{1}{2}$ szemernél, a Puspók-füldőbeliből pedig csak $3\frac{1}{2}$ szemernyi; és ezen tény után a vegyileg közönyös hév vizek rovatába lennének ijtatandók, s Grósz valóban a Gastein-, Pfäfers-, Wildbadi gyógyvizekhez hasonlítja a nagy-váradiaikat. — A Horváth féle vegybontás foglalkozásai között mindenestre első tekintetre foltendő a kónkéneg szertelen nagy mennyisége, és a szabad szénsav hiánya a Sz. László forrásban, holott Grósz szerint a szénsav a Puspók-füldő minden forrásaiban hihetetlen nagy mennyiséggel fejlík ki.

A nagy-váradai hév vizek gyógyjavallatai.

A nagy-váradai hév vizek körül irodalmi uton nyilvánosságra juttatott gyógytapasztalatokat eddigelé ludtommal csak Hathvani és Grósz Frigyes tettek s ekként a gyógyjavallatok megállapításában, főleg ezek adataira építünk, ezekhez csatolván egyszersmind saját észleleteimet, melyeket e füldők szomszédságában 10 évi lakásom után elég számos betegekben tenni alkalmam volt. — Fényes gyógyerővel bírnak a szóbani hév vizek:

1. A csúszos bántalmak s ezek következményei ellen, milyenek a szélhűdés, izmeredség, nagyothallás stb.

2. A koszvény különféle alakzatai ellen. akkor is, ha az a belső nemesebb szerveket ostromolja.

3. Az idült kútegek számtalan fajai ellen, főleg ha azok görvélykóros talajon tenyésznek.

4. A hasüregi zsigerek máj, lép dugulásai, daganatai s keményedései s ezeken alapuló bajok ellen, milyenek a hasüregi vérpangás, aranyér, rásztkór, sárgaság, gyomorgörcs, vízkór stb, kiűnőleg erőlyes oldozó hatásuknál fogva rendkívüli sikerűek a váradai

hévvizek. Számos ilyenmő betegek között kezelesem alatt volt egy fiatal női egyéniség, kinél a májdaganat oly magas fokra fejlődött, hogy a gyomor és jobb bordaly tájéka kiálló domb gyanánt dudorodott ki, a mellkas színvonala fölött, melynél fogva a ruházat legesekélyebb megszorítását sem tűrhette s minden lépten-nyomon vállólázás rohamoknak vólt kitéve. A n.váradai hévvizek 4 hétig tartó külső s belső használata után ezen rendkívüli, eddigelé általam soha sem látott nagyságú daganat tökéletesen elenyészett s az egyén már több évektől fogva a legjobb egészségnek örvend.

5. A görvélykór minden fajai ellen különserű hatást tulajdonit Dr. Grosz a váradai hévvizeknek, s alkalmasabbaknak tartja azokat ezen baj ellen a carlsbadi hévvizeknél, főleg fiatalkorú egyének orvoslására, kikre nézve a carlsbadi fürdő duló hatással van. — Teljes gyógyulást, vagy legalább jelentéyes javulást tapasztalt ő a görvélyes csontszú, görvélyes fekélyek és szemloboknál is. Én pedig részemről fényes eredményt láttam a váradai hévvizektől néhány esetben elhatározottan görvélyes vérvegyületű egyéneknek a heredaganatok elosztatásában, lettek légyen azok érdeművi behatások, vagy takáros gyúladások következményei.

6. A légzési szervek idült huruta, nyalkás fúladozásokban is magasztalja Grosz a szóbani hévvizeket.

7. A vese- és húdköveknel, fővenykoránál szinte jelentéyes könnyebbülésre számithatni e gyógyvizek használata mellett.

8. A gyomor és bélesatorna hurutos állapotában, mely emésztetlenség, nyomás érzete, gyomorgöres, gyakori hányással stb. van szövetkezve, számos eseteknél tapasztaltam a váradai vizek külső s belső használatától a legjótékonyabb eredményt.

9. A magtalan ságnak is több eseteit látta Grosz e hévvizeknél megjavulni.

10. Végre különösen kiemeli fényes, élesztő, erősítő hatását a n.váradai fürdőknek Dr. Grosz az általános gyöngeségben, mely súlyos betegségek, nemes nedvek — vér, tej, ondó — vesztesége után szokott előállani.

A n.váradai fürdők körül még vajmi számos a teendő, hogy azok a birodalom legjobban rendezett, leglátogatottabb fürdőintézetei között szerepelhessenek, mire N.Várad mind vizei jeles sajátságait s gyógyerejét tekintve, hivatva van, mind pedig azon körülménynél fogva, miszerint az egész szomszéd Erdélyben, s az egész tiszántúli kerületben nincs ily magas hévmérsékletű s ily jeles sajátságokkal

fölruházott gyógyvizünk. E furdók hiányai egyikén, mely abból állott, hogy rendes furdóorvosa nem volt, már most segítve van, a köztisztelőben álló n.váradi gyakorló orvos Dr. Majer nevezetlén ki a múlt évben furdóorvosul, kinek erélyességétől, a furdótulajdonosokra befolyásától ez intézetre nézve egy új, fényesebb korszakot reményelhetünk.

Az eddig felsorolt hét rendbeli kénes hévvizünket mindenesetre úgy tekinthetjük, mint főnökeit s legragyogóbb példányképeit az e nemű gyógyvizeknek. Mind a mellett azonban nem mellőzhetjük hallgatással az e nembe tartozó, alacsonyabb hévmérsékletű (langyos) s ennél fogva alárendeltebb szerepet játszó vizeinket, melyek a magok habár szűkebb hatáskörében szintűgy fényes eredményeket mutatnak föl s ennél fogva ezek is a természet megbecsülhetetlen kincsei és adományai gyanánt tekinthetnek. — Ilyenek:

VIII. AZ ALSÓ-VÁCZAI KÖNYHASÓS KÉNES HÉVVIZEK.

Ezen hévvizek Zarándmegye Alsó-Vácza nevű helysége határán fakadnak egy vas- és rézérczekkel gazdag hegy aljában elterülő keskeny, regényes völgyben a Körös folyam mellett, Körös-Bányától $1\frac{1}{2}$ órányi távolságra. — Az intézet két épületecskéből áll, melyben a meleg víz fűből készült medrekben van fölfogva. A gr. Bethlen család tulajdona lévén, haszonbérelő által kezeltetik s elmondhatjuk, hogy az újabb időkben ez intézet nagyot fogyatkozott hajdani hírében.

Az alsó-váczaei kénes hévvizek természettani sajátosságai.

Az alsó-váczaei hév víz tiszta, átlátszó, szintelen, erős kőnkénegszagú, lágy, emelítő ízű. Hévmérséklete $+25^{\circ}$ R.

Az alsó-váczaei kénes hévvizek vegytani alkatrészei.

Ezen hévvizeket Erdély két nagy nevű hydrologja Békessy (1818) és Pataki (1820) vetették vegybontás alá. Pataki talált egy polgári fontban:

Kénsavas mészelegből	—	—	6,00
Szikkhalvagból	—	—	7,25
Keserhalvagból	—	—	7,50
			Összesen 20,75 szemert.
Kőnkénegből	—	—	32 kőb hüvelyket?

Mely vegybontás után, bár az a jelenkor igényeit ki nem elégíti, a szóban vizeket kénes konyhasós hévízeknek kell tekintenünk.

Az alsó-váczai hévízek gyógyjavitatai.

Az alsó-váczai hévízek B a l t e k i és P a t a k i szerint nagy hirt nevet vjvtak ki magoknak

1. A csúzos,
2. A köszvényes bántalmakban, zsugorodásokban.
3. Az idült kütegek különféle nemeiben.
4. A hasüregi zsigerek máj, lép stb. dugulásai s keményedéseiben, aranyér, rástzkór, komorkórban.
5. Az idegkörok közül a görcsök, szélhüdések, méhkórban.
6. A kórátitételes lerakódásokban, hideg izdagokban.

IX. A LAJTA-PORDÁNYI FÖLDES KESERSÓS KÉNES HEVIVIZEK

Sopronmegyének Lajta-Pordány (Prodersdorf) nevű helységétől $\frac{1}{4}$ mértföldnyire nyugotra egy lapályos vidéken fakad egy igen dűsvizű forrás, melyet a szomszéd falvak lakosai már régi időkől fogva használnak, de csak 1840-ben épült fölibe egy fából készült fürdőház, mely egy meglehetősen terecs tükörfüdtől foglal magába.

A lajta-pordányi hévíz természetani sajátságtai.

A lajta-pordányi kénes víz tiszta, átlátszó, erősen kőnkénegszagú és lágy ízű. Hévmérsektele $+20^{\circ}$ R. — Aránysulya nincs meghatározva.

A lajta-pordányi kénes víz vegytani alkatrészei.

Ezen vizet I o s s bécsi tanár elemezte s talált egy alsó osztrák meszelyben:

Kénsavas szikélegből	—	—	—	2,212
„ keserélegből	—	—	—	3,000
„ mészélegből	—	—	—	4,452
Szikkhalvagból	—	—	—	0,422
Keserhalvagból	—	—	—	0,420
Timbalvagból	—	—	—	0,115
Mészhalvagból	—	—	—	0,515

Szénsavas szikélegből	— — —	0,017
„ keserélegből	— — —	0,237
„ mészélegből	— — —	3,835
„ vasélecsből	— — —	0,020
„ cselélecsből	— — —	0,002
Kóvasavból	— — — — —	0,347
Forrassavból (Quellsaure)	— — —	0,545
Könlegeg	— — — — —	nyomait
	Összesen	16,139
Szénsavból 100 k. h. vízben	— — —	6,682
Könkénegből	— — — — —	1,952

E vegybontás szerint a lajtapordányi hévizek legjelentélyesebb alkotórészei a könkénegen kívül a kénsavas sók és földes részek t. i. szénsavas és kénsavas mészéleg s e szerint a földes, kesersós kénes vizek rovatába tartozik. s leginkább hasonlít a híres bécs-badeni kénes vizekhez.

A lajta-pordányi kénes hévizek gyógyjavallatai.

Sikerrel használják ezen hévizeket a szomszéd falvak lakosai:

1. Az idült kútegek, 2. a csúzos, 3. a köszvényes bántalmak ellen. 4. Az aranyérben, 5. Sápkorban sőt 6. Szélhűdések ellen is.

X. A MENYHÁZAI VASAS KÉNES HÉVVIZEK.

Aradmegyének Menyháza vagy oláhosan Monyásza nevű helysége mellett egy kellemes völgyben buzognak föl a szóbanigőgyvizek. Sajnálандó, hogy ezek minden jeles sajátságai mellett is nagyobb hírnek, s rendezettebb fürdőintézetnek nem örvendenek.

A menyházai kénes vizek természettani sajátosságai.

A menyházai hév víz tiszta állású élénk könkénegszagú. Hévmérséklete + 25° R. Aránysulya 1,004.

A menyházai kénes gyógyvíz vegytani alkotórészei.

Ezen gyógyvizet Dr. Rózsás megyei főorvos vetette minőleges vegybontás alá s könkéneget, szénsavas mészéleget és vasélecsot fedezett fel benne. Kimerítőbb mennyileges vegybontás még nem létezik.

A menyházai hévvia gyógyjavallatai.

A menyházai hévvizet sikerrel használják e vidék lakosai:
 1. Idült szemlobokban. 2. Ideges gyöngeségben, kimerültségben. 3. Bujakóros bántalmakban.

XI. A MAGYARÁDI ÉGVÉNYES, IBLANYOS, KÉNES HÉVVIZEK.

Hontmegyében kebelezett Magyarád helység nyugoti vagy felső végén van egy réteges mészkőből képződött domb, melyből több nyílásokon buzog ki az égvényes kénes langyos hévmérsékletű gyógyviz. Említésre méltó különösen 3 forrás, melyek egyike az út mellett létezik s nagyobb fürdőnek neveztetik, minthogy vizét egy téjedelmes mészlazag (Kalktuff) mederbe önti. A másik forrás a domb tetején van, de vize kevés. A harmadik forrás pedig a domb patak felőli oldalán buzog ki s kisebb fürdőnek neveztetik.

Ezen gyógyvizek tiszták, színtelenek, édesded-savanyús izuek, s élénk könkényszaguk, s Tognio tanár szerint az égvényes és sós alkotrészekon kívül iblany-vegyületeket is tartalmaznak.

A szomszéd lalvak lakosai jó sikerrel használják a csúzos, kősvényes bántalmakban s idült kútegekben. Minden esetre nagyobb méltánylást érdemelnének.

XII. A GYŰGYI ÉGVÉNYES IBLANYOS, KÉNES HÉVVIZEK.

Hont vármegyének Gyűgy és Mére nevezetű helységei között a Selmece folyó bal partján elterülő sikon számos (14) ásványos források fakadnak, melyek közönségesen gyűgyi forrásoknak neveztetnek, noha ezek némelyike már Mére helység határán buzog fel. Ezen források a belőlök lerakódó ásványos részekből, főleg szén-savas mészélegetből, több ölnyi magosságu szikladombokat alkotnak s az ezen dombok tetején vagy oldalain létező nyílásokon buzognak ki. Természet- s vegytani sajátságait tekintve igen hasonlítanak egymáshoz s legszembetűnőbb a különbség hévmérsékleteikben, úgy hogy némelyek közülök a hideg, mások pedig a langyos gyógyvizek közé tartoznak. Itten csak a magasb hőfoku s már ennél fogva is nagyobb

jelentőségu forrásokat tárgyalandjuk, melyek mind a gyógyi határban jönnek napfényre. Magasb hőmérsékletű forrás pedig 3 van u. m. az ugynevezett **Büdösforrás**, az ennek szomszédságában létező s a domb más oldalán fakadó forrás és a **Hosztecsna** (Köszvény forrás) nevezetű forrás Különösen figyelemre méltó még a halélyos alkatrészek nagy mennyiségénél fogva az ugynevezett főforrás, de a mely már a hideg (+ 13° R.) gyógyvizek rovatába tartozik.

A gyógyi források természettani sajátosságai.

Ezen források vize tiszta, kissé kékellő, íze kevésbé sós, savanyu, szaga pedig kitünőleg záptojásféle. A **Büdösforrás** hőmérséklete + 19, 2° R., a **büdösforrás** szomszédságában létező + 18° R. A **Hosztecsna** nevű forrása szinte + 18° R.

A gyógyi források vegytani alkatrészei.

Ezen vizek vegykémletét **Tognio** tanárnak köszönhetjük, ki a következő alkatrészeket talált, u. m. szénsavas szikéleget, szénsavas keseréleget, szénsavas mészéleget, szikhatvagot, kénsavas szikéleget, kénsavas mészéleget, vilsavas timéleget, kovasavut, iblanyt és lavanyt, szabad szénsavat és kónkéneget. Minelfogva a gyógyi vizeket égvényes, kénes, iblanyttartalmu langyos vizeknek kell tekintenünk.

A gyógyi források gyógyjavallatai.

Ezen jeles sajátosságokkal fölrüházott gyógyvizek eddigelé minden észszerű használat nélkül heverték, mind a mellett, hogy a szomszéd falvak pórnépe bajaitól megszabadulandó, emlékezetet túlhaladó időkttől fogva zarandokoskodik ezen forrásokhoz, főleg az utolsó hóidnegyed előtti pénteken, mely napon ezen forrásoknak nagyobb gyógyerőt tulajdonítanak. A diszlett gyógyulás jeléül, vagy sokszor csak jóreménység fejében is aztán különféle ruhadarabokat, rongyokat, kendőket, szalagokat stb. aggatnak a forrás szomszédságában létező fak- és bokrokra. Így használtatnak nálunk több első rangú gyógyvizeink is. Bizony, bizony még soká fogjuk **Karlsbadot**, **Marienbadot** stb. utólnni.

Leginkább magasztaltatnak a gyógyi gyógyforrások a csúzos, köszvényes szaggyatásokban és szemgyuladásokban s használatuk a szenvedő tagok áztatása s mosogatásában korlátozódik.

XIII. A BAJMÓCZI KÉNES HÉVVIZEK.

A bajmóczi hévvizek Nyitra megyében Bajmócz mezőváros mellett, a Nyitra folyam partján egy regényes tájékon fakadnak, azon hegy aljában, melynek csúcsán a bajmóczi vár omladékai buszkélednek. Ezen hévvizek már a 16-ik században nagy hírből voltak, minélfogva az akkori tulajdonos Thurzó Sándor jeles fürdőházat építtetett. Jelenleg van itten 4, kövekkel kirakott tükörfürdő s több rendbeli, kádakkal felszerelt fürdőszoba, s a vendégek részint a fürdőházban, részint a bajmóczi lakosoknál kényelmesen szálláshatnak.

A bajmóczi hévviz tiszta, állászo s oly magas hőmérsékletű, hogy a fürdői használatra ki kell hűteni. Tudományosan nincsenek természet- s vegytani sajátságai kikutatva s a kénes hévvizek osztályában csak azért említjük föl, mivel Vetter, Osann, Koch, Stolz stb. e rovatba sorolják. Kétséget nem szenved, hogy e fürdő hire a közel lévő pöstényi hévvizek által borított homályba.

XIV. A KAPLÁTHI KÉNES HÉVVIZEK.

Ugyancsak Nyitra megyében Pösténytől délre 2 órányi távolságra esik Kaplách helysége, melynek határán + 24 R. foknyi hőmérsékletű, egyéb sajátságait tekintve pedig a pöstényihez hasonló hévviz van.

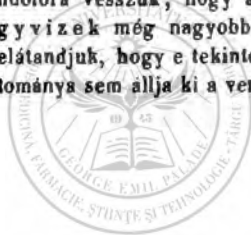
A vidék lakosai többféle bajokban használják, valamint a szarvas marhák betegségeikben is, s azt állítják, hogy ennélfogva nálok járványos betegség nem uralkodik.

* * *

Ime ennyi, kisebb vagy nagyobb mérvben használatban lévő kénes hévviz buzog föl kedves hazánk határain a természetnek mint megannyi megbecsülhetlen adománya gyanánt.

Egeszen használatlanul hevernek még néhány magasb hőmérsékletű kénes gyógyvizek Nyitra és Trencsin megyékben, melynek, amott az eghelli, itt pedig a zaluzsi és bélusi, melyek valószínűleg magasb hőfokot nyernének, ha forrásaik a százados iszaptól kitisztítottatnának. A zaluzsi források, melyek a helységtől $\frac{1}{4}$ órányira fakadnak, könkéne szagot árasztanak, zöldellő színűek s hőmérsékletök $+ 25^{\circ}$, 70 R. A bélusiak pedig a helységtől $\frac{1}{2}$ órányi távolságra leteznek, köves talaju gödrökben. Vízök élénk könkéneszagú, lágyizú, némileg a sajitalan húsléhez hasonlító. Hőmérsékletök $+ 15$ R. légmérséklet mellett $+ 17^{\circ}$ 50 R. Tognio szerint nagymennyiségű kénsavas sókat tartalmaznak. Jelenleg a népek rettentő példájára kendert szoktak bennök áztatni; minek következtében ilyenkor egészséget rontó, betegségeket fejlesztő gőzöket, gerjeket (Miasma) árasztanak, a helyett hogy betegségek elűzésére fordítottatnának.

Ha már most gondolóra vesszük, hogy az alább tárgyalandó hideg kénes gyógyvizek még nagyobb számmal találhatók hazánkban, könnyen belátandjuk, hogy e tekintetben Magyarországgal Európának egy tartománya sem állja ki a versenyt.

III. ÉGVÉNYES HÉVVIZEK.

(Natrothermic).

Az égvényes gyógyvizek meghatározása.

Égvényes (alcalinus) vizeknek nevezetnek mind azon gyógyvizek, melyekben legjelentélyesebb alkatrész gyanánt a szénsavas szikéleg (*Natrum carbonicum*) szerepel. Ezen jellegző alkatrész mellett jelen lehetnek az égvényes vizekben mind azon alkatrészek, melyek az ásványvizekben szoktak előjönni s természetesen jelentélyesen módosítják, mind természetani sajátóságukat, mind gyógyhatásukat. Az ezen rovalba tartozó gyógyvizek tiszták, szagtalanok, ízök különféle: csipős-savanyú, ha nevezetes mennyiségű szénsavat tartalmaznak; lúgnemű a szénsavas szikélegtől; fanyar, összehúzó, tuta nemű, ha a szénsavas vasélecs nevezetes adagban van bennök stb. Ellenhatásuk égvényes, főleg a szénsav elszállása után.

Az égvényes vizek gyógyhatása.

Az égvényes gyógyvizek jellegző alkatrésze a szénsavas szikéleg, a gyomorba jutva, leköti, közönyösíti a gyomornedvben lévő savakat, (sósav, eczetsav stb.) s ennélfogva ha a gyomor munkássága a túlságos savképződés által meg volt zavarva, helyre állítja a gyomor szabályszerű működését, s egyszersmind a bélesatorna szelid izgatása által fölmagasztalván ennek műveletét, előmozdítja a szabályszerű székletételeket. Azonban a szénsavas szikéleg egy része a gyomorból felszívattván a vérbe jut és itten is kifejti savakat lerontó, közönyösítő hatásait az odajutott növényssavakra, mint szinte azon savakra nézve is, melyek a vérben képződnek (húdsav) s ekként a vért égvényes ellenhatásúvá teszi, mi annak szabályszerű szerkezetéhez megkívánatik. A szabályos vérvegyületben létező szénsavas szikéleg t. i. Liebig szerint elégti a vérbe jutott vagy ott képződő savakat, mely elégülesi folyamatnak szénsav a terménye. Ezen szénsav a szénsavas

szikéleghez csatlakozván, azt kettedszénsavas szikéleggé változtatja, mely a tüdőbeli hajszáledényrendszerben a körlég élenyével jó érintkezésbe. A körlég élenye itten az egyik parány szénsavat kiszorítja, melyet kilélegzünk s helyét elfoglalván a vértömegbe jut; s ekként a vér kellő égvényessége gyámolítja a légzési folyamatot, gyámolítja a visszeres vér úteressé változását, s ekként az egész szervezetben a táplálási folyamatot. Innen van, hogy a szénsavas szikéleg oly számos a táplálási folyamat megzavarodásából eredő bajokat képes meggyógyítani vagy legalább enyhíteni. Semmi kétséget nem szenved, hogy a szénsavas szikéleg jótékony befolyást gyakorol a szabálytalan epeelválasztásra is, melynek zsiradékait szappanná változtatja.

Ezek szerint a szénsavas szikéleg által jellegzet ugynevezett égvényes gyógyvizek javallva lesznek:

1. A gyomorhemi tulságos savképződés s ennek következményei ellen, melyenek a zaha (gyomorégés), gyomorgörccs, idült gyomorhurut stb.

2. Azon bántalmakban, melyekről azt tartjuk, hogy a vér esőként égvényessége által fölteteleztetnek, melyenek a vizeletnek tulságos húdsav tartalma s az innen eredő fővénys- s húdkőkór, kőszvény és csúz.

3. Az epeelválasztás zavaraiiban, főleg az epekőeknek képződésénél.

4. Egyéb májbántalmakban, melyenek a zsirmáj, mézes húgyár (Diabetes mellitus) stb. mely, miután a Bernard kísérletei következtében kétségtelenné lett, hogy a cukoranyagot a máj készíti a verőczerrendszeri vérből, szinte a májbetegségek közé számítandó.

5. A kezdődő tüdőgümőkórnál valószínűleg a táplálási folyamat javítása által.

6. Átalában mind azon betegségekben, melyekben a tökéletlen emésztés vagy előidéző tényező, vagy kísérő körjelenség gyanánt tünik föl.

Égvényes hévvizek hazánkban csak csekély számmal vannak, míg ellenben hideg égvényes gyógyvizekkel annyira bővölködünk, hogy e tekintetben is túlhaladja hazánk Európa minden tartományát. Égvényes hévvizeink a következők:

I. A LIPPIKI IBLANYTARTALMÚ ÉGVÉNYES HEVZIEK.

Magánrajz.

Dr. Pósa Gábor: Tudósítás a daruvári és lippiki fürdőkről. Bécsben. 1818.

Lippik helysége, melyben e páratlan hévzitek fakadnak, Pozsega vármegyében fekszik Pakracz mezővárostól egy negyed órányira, a már tárgyalt Daruvártól pedig másfél mértföldnyire a Pakra nevezetű folyam partján, az éjszaki szélesség $45^{\circ} 24'$, a keleti hosszúságnak pedig (Ferró szigettől számítva) $34^{\circ} 55'$ foka alatt. Az itt fakadó hévzitek, noha már 1818-ban kiemelte Dr. Pósa fényes gyógyhatásukat, meglehetősen elhanyagolt állapotban voltak. Miután azonban 1839-ben Vagner Dániel vegytudor által elemzés alá vettek és a fürdők tulajdonosai Jankovics Isidor cs. kir. kamaras és Straxeman urak e hévzitek hatályos alkatrészeire figyelemzetnek, azóta e birtokos urak sokat áldoznak az intézet fölvirágoztatására s így reményleni lehet, hogy nem sokára a rendezeltebb fürdők között foglalt helyet.

Mi a fürdőintézetet illeti, két épület van itten, melyek összesen 4 fürdőmedenczét tartalmaznak. Az egyik épületben van az ugynevezett Püspökfürdő, melynek hossza 9 láb, szélessége 6 láb, mélysége pedig 4 láb. A másik fürdőépületben pedig vannak 1. a csardafürdő (Csardakenbad) melynek hossza és szélessége 7 láb, mélysége pedig 4 láb. 2. A Kisfürdő, mely az előbbihez hasonló terjedelmű és 3. A közönségesfürdő, melynek hossza $10\frac{1}{2}$ láb, szélessége $9\frac{1}{2}$ láb, mélysége 4 láb. A fürdőmedenczék mind négyzogu kövekkel vannak béfoglalva, fenekeik pedig likacsos deszkákkal vannak ellátva, miután a fürdőmedenczék mind a források folihe vannak illesztve. A vízfölsőleg csatornákon szivárog le a fürdőmedenczékéből.

A lippiki hévzitek természetani sajátosságai.

A lippiki hévzitek forrásai elég gazdagon adják vizüket, úgy hogy a 4 forrásból fakadó víz mennyisége Vagner Dániel vizsgálata szerint, 24 óra alatt mintegy 900 akóra rúg. Az üden merített víz tiszta, átlátszó és szintelen, de ha a levegőn húzamosb ideig áll,

vagy pedig ha főzetik, kissé megzavarodik. A források, különösen a Puspókfürdőbeliek nevezetes mennyiségű légbuborékokat fejlesztenek ki; — a medenczék falaira sárgálló kőkeménységű csapadék rakodik le csekély mennyiségben, a kivezető csatornákra pedig fekete színű porképzű uledék. — A víz íze lúgnemű, sós, kissé csipős, szaga pedig alig érezhető, fullasztó. Ha azonban a fürdőben nagyon sokan fürödtek, vagy ha a víz paradugóval bezárt edényben sokáig tartatott, akkor konkényszag fejlődik ki belőle. Hőmérséklete a súlymérő 28'' 9''' állásánál, s +22° R foknyi léghőmérsékletnél a) a puspókfürdőnek midőn tükre teli van +35° R., a puspókfürdő forrásának pedig midőn a víz a medenczéből leeresztetett +37° R., b) a csárdafürdőé +32° R., a forrásaé pedig +35° R., c) a kisfürdőé +32° R., a forrásaé +35° R. — Végre d) a közfürdőé +35° R., a forrásaé pedig +36° R. — A vizek aránysúlya ismételt kísérletek után 1,0026-nak találtatott.

A lippiki hévizek vegytani alkatrészeit.

A lippiki hévizeket már a múlt században elemezte Cranz (1777), a jelen században pedig 1818-ban Hinterholzer. Legújabbban s a tudomány jelen állásának megfelelőleg pesti jeles vegyészünk Vagner Dániel vegytudor 1839-ben a Puspók- és Kisfürdő hévizet s talált egy polgári fontban

	A Puspókforrásban	A kisfürdő forrásában
Kénsavas szikéleghől — — —	4,790	5,276
Szikkhalvagból — — —	4,687	4,814
Hámhalvagból — — —	0,788	0,760
Mésziblagból — — —	0,311	0,206
Kettedszénsavas szikéleghől — —	10,285	9,584
„ keseréleghől —	0,745	0,699
„ mészéleghől —	1,125	1,362
Vilsavas timéleghől (vastartalommal)	0,027	0,027
Kovasavból — — —	0,834	0,883
Szerves anyagokból — —	határozatlan mennyiséget.	
	Osszesen 23,592	23,611 szemert.

A vízből kifejlő légnemek állanak 1000 térrészben

Szénsavból — —	285,6
Légenyhől — —	714,4
	1000,0

Ezen vegybontás után a lippiki hévvizeket iblanytartalmu égvényes hévvizeknek kell tekintenünk jelentéyes mennyiségű konyhasó és glaubersóval, mely hatékony és jellegző alkatrészek oly sajátos arányban foglaltatnak ezen hévvizekben, hogy ennél fogva az európai hasonnemű gyógyvizek között egészen páratlanul állanak. A tisztán égvényes hévvizek főnökével, a franciaországi világhírű vichyi hévizzel megegyeznek a lippikiek hévmérsékletre és konyhasó tartalomra nézve, de a szénsavas szikéleg háromannyira rug a vichyi hévvizben, míg ellenben a lippikiben túlnyomó a glaubersó, s jelentéyes az iblanytartalom, mely a vichyiben hiányzik. A nassau herczegségben lévő nagyhirű emsi hévvizekhez hasonlítanak a lippikiek a szénsavas szikéleg és konyhasó tartalomra nézve, de amazokban ismét nagyon csekély a glaubersó mennyisége s hiányzik az iblany-vegyület, melyek jelentéyesek a lippiki hévvizekben. Szokták még a lippiki hévvizeket a carlsbadi forrásokhoz hasonlítani, de ezekkel csak a szénsavas szikéleg mennyiségét tekintve egyeznek, míg ellenben a konyhasó s különösen pedig a glaubersó dolgában Carlsbad túlhaladja Lippiket, mely ismét iblany dolgában szárnyalja túl Carlsbadot, hol csak nyoma mutatkoznak az iblanynak. — Ezen viszonyoknál fogva őszintén bé kell vallanunk, hogy a lippiki hévvizek páratlanok Európában.

A lippiki hévvizek gyógyjavallatai.

A lippiki hévvizek a hazánkban kellőleg nem méltányolt gyógyvizek közé tartoznak, elannyira hogy az újabb időkben a Vagnerféle vegybontástól fogva (1839), mikor egyszersmind a kitűnő pesti gyakorló orvos Dr. Vagner János egyetemi tanár, ezen hévvizek gyógyhatásáról is értekezett az Orvosi Társban (lásd új Folyam V-dik félév. 1840. 273. lap) fájdalom! senmi újabb gyógytapasztalatok nem juttattak koztudomásra; minélfogva a gyógyjavallatok megállapításában csak a régi tapasztalatokra u. m. Dr. Cattinelly és Lalanne adataira, kik a múlt században a lippiki fürdők híret nevét megalapították, s a Dr. Pósa észleleteire hivatkozhatunk. Ezen régi gyógytapasztalatokról azonban elmondhatjuk, hogy a tapogatódzó régi tapasztalat sehol sem találkozott annyira össze a tudományos és új elmélettel, mint éppen a lippiki hévvizeknél. — Ezek szerint fényes gyógyerővel bírnak a szóbani hévvizek:

1. Az emésztési zavarokban. A tápcsatorna szelid izgatása által könnyű és lágy kiuruléseket eszközöl ezen víz belső használata

2. A görvély minden alakában nem vagyunk képesek hatályosabb gyógyvizet fölmutatni nemcsak hazánk határain belül, hanem a külföldön sem, a lippiki hévizeknél, minélfogva elmondhatjuk, hogy e vizek gyógyerejének fénypontja éppen a görvélyes bántalmakban tudoklik.

3. A megrögzött bujasenyvben már a múlt században elhírhedtek a lippiki hévizek, mikor az iblany még elrejtözve a természetbúvárok fegyverzett szemei előtt, a természet homályfedte helyében szendergett. Ki kételkedék a jelenkor orvosai közül, hogy e két haj, t. i. a görvély és bujasenyv sünyes gyógyításában a legjelentélyesebb tényező a lippiki hévizekben az iblanytartalom?

4. A női ivarszervek különféle bántalmaiban u. m. terhetyfolyás, havadzasi rendtelenségek, a méh és petefészkek daganatái s túltengéseiben, méhgóresokban.

5. A hasuregi zsigerek, máj, lép, fodormirigyek daganatái, keményedései s ezek következményeiben.

6. A csúzos,

7. A köszvényes bántalmak minden módosulataiban, haszinte már jelentélyes lerakodások, izületi daganakok, zsugorodások, izmeredségek jöttek is létre.

8. Az idült bőrbetegségek megszámlálhallan fajaiban.

9. A húdkészítő s kivezető szervek szenvedelmeiben, főleg a toveny- s húdkökorban.

Vajha minél előbb jobban méltányoltatnának e páratlan hévizek!

II. AZ AL-GYÓGYI FOLDES ÉGVÉNYES HÉVIZEK.

Az al-gyógyi hévizek Erdélyben, Hunyadmogye Al-gyógy nevű oláh faluja határában buzognak föl Szászvárostól két órányi távolságra. Van t. i. itten közel a faluhoz, vad regécyes tájékon egy lassan emelkedő, félgömbképű, 200 lépésnyi hosszúságú és szélességű, mészlazagból (Kalktuff) alakult domb, melyből 4 rendbeli forrás fakad, s ugyanannyi mederben gyűjtetik össze. Legnevezetesebb ezek közül a domb tetején lévő forrás és meder, mely Apafiforrásnak s Apafi fürdőjének neveztetik, minthogy hajdan Apafi s több erdélyi fejedelmeknek is kedvencz mulató helyül szolgált, min legkevesbé sem csudálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy a különben ásványos vizekkel bővölködő Erdélyben a hévizek száma igen csekély, s hogy ezek között az algyógyiak a legmagasb hőmérsékletűek egész

Erdélyben. Némelyek állítása szerint ezen hévvizek már a rómaiak előtt ismeretesek voltak s általok használtattak.

Az algyógyi hévvizek természetfajti sajátosságai.

Ezen hévvizek tökéletesen tiszták, átlátszók, szín- és szagnélküliek, kissé savanyús ízűek. Hévmérséklete a különböző forrásokban +24 +25 +26 +28° R. Aránysulya 1,00177. A források oly hővizűek, hogy képesek malmot hajtani, s azon tárgyakat, melyekkel érintkezésbe jönnek, jobbadán szénsavas mészeleghől álló csapadékkal kérgezik be.

Az algyógyi hévvizek vegytani alkotórészeit.

Az algyógyi hévvizeket eddigelé tudomra csak Dr. Béliteki Zsigmond Tordamegye egykori főorvosa (1818) s Dr. Pataki Sámuel cs. kir. tanácsos s Erdélyországi főorvos (1820) vetették mennyileges vegybontás alá, s az utóbbi talált egy polgári fontban:

Szénsavas mészeleghől	—	—	7,0
„ keseréleghől	—	—	8,0
„ szikeleghől	—	—	17,0
Szíkhalvaghől	—	—	2,0
Kovasavból	—	—	1,5

Összesen 35,5 szemert.

Nagyon kívánatos volna, valamint az algyógyi, úgy általában a többi erdélyországi ásványvizekre nézve, ha újabb, a tudomány mostani állásának megfelelő vegybontások vétetnének munkálatba; mert bizony e régiek már a jelenkor igényeit ki nem elégítik. Az imént idézett vegybontásban is nagyon föltűnő, hogy a szénsavas keseréleg túlnyomó mennyiségben van jelen a szénsavas mészeleg fölött, holott amaz ennek rendesen csak alárendelt mennyiségű kísérője gyanant szokott föllépni.

Az algyógyi hévvizek gyógyjavallatát.

Az algyógyi hévvizek gyógyereje már századokon át igazoltatott s nagyon valószínű, miként a helység nevezete is onnan keletkezett, hogy az itteni hévvizek gyógyhelyül szolgáltak a súlyos betegségekben sinylődőknek. Jótékony hatásúknak tartatnak pedig Béliteki és Pataki szerint:

1. A köztakarók némely idült bántalmaiban, nevezetesen a resectes (Impetigo), sömörös és rühös kútegekben.

2. A csúzos és köszvényes szenvedelmekben, ha szinte már zsugorodásokat eredményeztek is.

3. A hasuregi zsigerek, máj, lép, fodormirigyek dugulásai s keményedéseiben, visszérrendszeri pangásokban, aranyérben.

4. A takhártyák idült hurutos bántalmaiban, akár a légzési, akár az emésztési, akár pedig az ivarszervekben fészkeljenek.

5. Némely idegkórokban, milyenek a görcsök, idegzsábák, szélhudések, főleg ha csúzos vagy köszvényes bajok eredményei.

6. A fővény- és húdkórkban.

III. A KIS-KALÁNI FÖLDES ÉGVÉNYES HÉVVIZEK

A kis-kaláni hévvizek ugyancsak Erdélyben, Hunyadvármegye Kis-Kalán nevű helysége határán jönnek napfényre. A helységtől mintegy 700 lépésnyire a Strigy folyó partján elterülő síkon egy rengeteg sziklatömeg emelkedik ki, mely alakát tekintve egy csonkitott kúphoz hasonlít s átmérője 53 lépés. E sziklahegy tetejében egy 12 láb széles, 20 láb hosszú s 8 láb mélységű fürdőmeder létezik, melyről azt tartják, hogy még a rómaiak idejében készült s ennek fenekén fakadnak a szobai hévvizek. A fürdőmedernek némileg kis-kalánhoz hasonló alakája van, s valószínűleg ettől nyerte a helység is nevezetét. Ezen főforráson és medren kívül, Lengyel szerint van még két forrás két fürdőépületben, famelekrebe foglalva.

A kis-kaláni hévvizek természettani sajátosságai

A kis-kaláni források vize tökéletesen tiszta, átlátszó, szintelen és szagtalan, kissé savanyús, kellemetlen ízű. Hévmérséklete $+24^{\circ}$ R. Aránysúlya pedig 1,00125.

A kis-kaláni hévvizek vegytani alkatrészei.

Ezen hévvizeket is eddigelé csak Bélléki és Pataki vetették mennyileges vegyhontás alá s az utolsó talált egy polgári fontban:

Szénsavas mészéleghől	—	—	—	5,00
„ keseréleghől	—	—	—	6,00
„ szikéleghől	—	—	—	6,00
Kénsavas szikéleghől	—	—	—	4,50
Szikkalvaghől	—	—	—	2,50

Osszesen 24,00 szemert.

E vegybontás szerint a kis-kaláni hévvizok a földes égvényes hévvizek rovatába tartoznak, jelentélyes glaubersó-tartalommal.

A kis-kaláni hévvizek gyógyjavallatai.

A kis-kaláni hévvizek, mind a mellett, hogy már a rómaiak által használtattak, az újabb időkben egészen elhanyagolva hevernek, elannyira, hogy a fürdő-vendégek elszállásolására semmi épületek nem léteznek itten, s így csupán a vidék lakosai által használtatnak, de természetesen nem rendszeresen. — Dicsérik 1. a börbetegségek, 2. a csúzos, 3. a köszvényes bántalmak ellen; valamint a Békteki és Pataki előadása szerint sajátságos hatást tulajdonítanak ezen vizeknek 4. a szemölcsök ellen is.

A kesersós vizek meghatározása.

Kesersós vizeknek vagy keservizeknek (Bitterquellen) nevezetnek azon gyógyvizek, melyekben a többi alkotórészek felett túlnyomó mennyiségben van jelen a kénsavas szikéleg (glaubersó) és kénsavas keseréleg (keserű só), mely két só egyaránt kellemetlen keserű sós ízzel bír. Az alacsony hőmérsékletű kesersós gyógyvizek elég bővön jönnek elő főleg Csehországban s hazánkban is, mint alább a hideg gyógyvizeknél meglátandjuk, de a magasb hőfokúak, tehát a kesersós hévvizek, aránylag csak gyéren találhatók a természetben, s ezek főnöke és példányképe gyanánt a páratlan Carlsbad szerepel. Hazánkban az eddigi vizsgálatok nyomán csak egyetlen egy ily nemű hévvizet vagyunk képesek fölmutatni s ez a háj-stubnai hévviz.

A kesersós vizek rendszeren tiszták, szintelenek, szagtalanok, kesernyés vagy élénk keserű ízűek, részint igen émelyítők. — A szerves anyagokkal érintkezésbe jöve, nagyon könnyen elhomlanak, s ilyenkor kőnkéng szagot árasztanak.

A kesersós vizek gyógyhatása.

A kesersós vizek jellegző alkatrészeinek i. i. a keserű és glauhersónak legelső s legjelentékenyebb hatása a bélcsatorna működésének fűlsarkantyúzásában, elválasztásainak szaporításában, s geliszta-képű mozgásainak gyorsításában mutatkozik, úgy hogy 1—2 lat egyszerre bevételére hasmenés áll elő. — Az elválasztásokat szaporító hatása azonban nem korlátoztatik pusztán a bélcsatornára, hanem az azzal összeköttetésben lévő zsigerekre is, melyeknek a máj, hasnyálmirigy. Másik jelentékeny hatása a keserű és glauhersónak abban áll, hogy a vér tömegét hűsítve hígítják, rostonyatartalmát csökkentik, víztartalmát ellenben szaporítják, s ennek következtében az izgatottságot lehangolják, de egyszersemind az egész szervezetet gyöngitik. — Ezeknél fogva a kesersós gyógyvizek különösen javallva lesznek:

1. Mind azon esetekben, melyekben szelid hashajtó igényeltetik. Mínt hogy pedig a székelést vértorlódások előidézése nélkül eszközlik, s ennél fogva az úgynevezett lobellenes hashajtók közé tartoznak, különösen ajánlhatók a csorvás lázaknál s oly agyra és tüdőkre nehezű torlódásoknál, melyek székszorúrással vannak csatlakozva.

2. Mind a bélcsatorna munkásságát fűlserkentű, mind vérhígító hatásuknál fogva különösen javallva vannak az altesti vízteres pangások elosztására, melyek oly számos visszahatási tünetményeket idéznek elő nemcsak a hasűregi zsigerekre máj, lép, gyomor és bélcsatornára, hanem egyszersemind az idegrendszerre is.

A HÁJ-STUBNAI KESERSÓS HÉVVIZEK

Magányrajzok.

Joh. Lisschoviny: *Scrutinium physico-medicum aquarum Stubnensium*. Tyrnavie. 1748.

P. kítáibél: *Thermarum Stubnensium examen*. Neosolii. 1803.

A háj-stubnai hév vizek már régi idűktűl fogva *) méltányos elismerésben részesűlnek s legalább a hon határain belűl jó hírnévnek örvendenek, mely jó hírnév kétségkűvűl nem a számos e fűrdűkrűl megjelent kimeritű iratok, vagy hírlapi kűrtűlések, hanem tapasztalati

*) Itű írta 1664. Gyűngűyűzi a koszorűs kűltű Murányi Vénusát.

tények és adatok s fényesen sikerült gyógyítások eredménye. — Mert hiszen a múlt század közepén megjelent L i s s c h o v i n y i féle s a jelen század elején világot látott K i t a i b e l f e l e magányrajz-szerző iratokon kívül semmiféle szakavatott munka nincs birtokunkban. Hallgatnak tehát a krónikák e nevezetes s hazánkban a maga nemében egyetlenegy hévzivről egy félszázad óta! Lehet-e emél az indolentiának, melynek vádja kizárólag a fürdők tulajdonosára, i. i. Kormöcz városára nehezedik, kiáltóbb bizonyítványa.

A háj-stubnai hévzitek a széles völgyet képező s mindenfelől hegyektől környezett kellemes Túróczi megye délszaki részében fakadnak a Stubna folyam két partján a Háj nevű falu határan, Alsó-Stubna helység közelében s M o s ó c z t ó l egy órányi, K ö r m ö c z b á n y á t ó l pedig $2\frac{1}{2}$ órányi távolságra esnek. Ezen források összesen 6 fürdőt táplálnak, melyek közül a 3 első u. m. 1. a zöld, 2. a kék, és 3. a vörös — mely nevezetek a fürdők fakészületének színeitől kölcsönöztek — a folyam jobb, a többiek pedig u. m. 4. a czigány és két közönséges fürdő a folyam bal partján helyezvék. Van ezeken kívül még egy forrás, melynek vize kizárólag italul használtatván, ivóforrásnak nevezetik.

A háj-stubnai hévzitek természetani sajátsgái.

A fürdőket tápláló források mind elég gazdag vizűek. úgy hogy a terjedelmes fürdőmedenczék, vizok lebocsáttatván, éjén át tökéletesen megtelnek. Leggazdagabb mindazáltal a kékfürdő forrása, azután a czigány, zöld, közönséges és vörösfürdők forrásai. Legszegényebb vizű az ivóforrás. — A víz minden forrásokból buborékokat bányva törtet elő, s azon csatornákou, melyeken a fürdőből kifoly, nem egészen fehér, hanem halvány-barnás, mészlazagból álló uledéket rak le, míg a fürdőmedrekből ilyenmő csapadékot nem lehet észlelni. Ha nyitott edényben tartatik, húzamos idő múlva az edény falaira s fenekére fehérlő uledék válik ki, míg jól bedugaszolt edényekben húzamos idő múlva sem szenved változást. Minden forrás vize tiszta, átlátszó elannyira, hogy a fürdőmedenczék fenekén, mikor egészen tele vannak is, a legkisebb tárgyakat meg lehet különböztetni; továbbá szagtalan és íz nélküli akár udén merítve, akár zárt edényekben kihűtve. — A források hévmérséklete $+35^{\circ}$ R., mely a fürdőmedrekből $+29^{\circ}$ – 33° R. fokra süllyed. Az ivóforrás hévmérséklete $+32^{\circ}$ R.

tán kívül, igen ajánlatos a csőrékbeni alkalmazása s csak sajnálni lehet, hogy az e célra alkalmas gyógyvizeknek ilyenmő használata még eddig, legalább tudommal, nem jött divatba.

4. A női ivarszervek ptyhüdsége s ez által föltételezett fohérfolyás ellen.

5. Az idült kútegek különféle fajai ellen. Megjegyzendő, hogy a stubnai hévvizek fürdöképeni használata nagyon gyakran idéz elő más súlyosabb belső bajok nagy könnyebbségére fürdői kúteget, de a mely a fürdők folytatott használata mellett is, ismét elenyészik.

6. A makacs és éve kig tartott fekélyek ellen, főleg ha azok hasüregi pangásos vérkeringés következtében jöttek létre, melyekre vonatkozólag fölemlitendő, hogy e hév víz nemcsak fürdöképen, (egész vagy tagfürdő) hanem ha a fekélyek öblökkel, menetekkel (Sinus) voltak szövetkezve, befecskendésképen is igénybe vétetett.

7. A csúzos,

8. A kőszvényes bántalmak, s ezek feltételezte izme rcségek, zsugorodások, benuitások, szélhüdések ellen.

9. Az erőművi behatások, sebzések, fczamodások stb. által létrejött kiizzadmányok fölszívódását is erélyesen eszközlik a stubnai hév vizek.

10. Az aggaszályban (Marasmus senilis), s végre

11. A főveny- és hüdőkő kő rban is számos fényes gyógy eredményeket mutattak föle hév vizek évkönyvei.

V. FÖLDES V. MESZES HÉVVIKZEK.

(Chalikothermæ).

A földes hév vizek meghatározása.

Földes hév vizeknek vagy általában földes gyógy vizeknek nevez tetnek mindazon ásvány vizek, melyekben túlnyomó alkatrész gyanánt a kénsavas mészéleg (femész, vagy fősz — Gyps) és a szénsavas mészéleg s egyéb szénsavas földek szerepelnek; melyek között min-

dig a mészvegyületek lévén legnagyobb mennyiségűek, m e s z e s v i z e k n e k i s n e v e z l e t h e t n e k . — Ezen vizek rendszeren mészköszikláktól veszik eredetüket s vagy izetlenek, vagy pedig majd édeses, majd összehúzó fanyarúéek, szagtalanok s nagyon hajlandók megzavarosodni, s üledéket képezni.

A földes hévizek gyógyhatása.

A földes hévizek legjelentélyesebb alkatrésze a szénsavas mészéleg, a gyomorba jutva képes a gyomornedv savait (sósav, eczetsav stb.) közönyösíteni, lekötni. Az első utakból vagy pedig a köztakarók által is a vértömegébe felszívatra istápolja annak égvényességét s e mellett részint mint olyan vesz részt a különféle szövetek létrehozásában, részint a vérben lévő vilsavat égvények vilsavával egyesülve, főtenyezőként járul a csontképletek alkotásához. — Ezek szerint az úgynevezett előrehaladó (Progressiv) anyagváltozásban jelentélyes szerepet játszik. A Chossat, Beneke Valentin stb. kísérleteik után ezen hatást kétségbe vonni nem lehet. — Végre a köztakarókkal és takhartyákkal érintkezésbe jöve, azokra szárítólag, összehúzólag hat, mely működés Büchheim szerint egyrészt azon alapúl, hogy a mész a zsírsavval föloldhatlan vegyületeket alkot s ez által az elválasztásokat korlátozó borítékot hoz létre. A szénsavas mészélegnek s általában a mészvegyületeknek ezen fölemlített nagyfóntosságú szervezetrei befolyásuknál fogva javallva lesznek a meszes vizek:

1. A gyomorban tulságos savképződés, s ennek következményei ellen, milyenek a gyomorgégés, gyomorgörögés, hasmenés stb.

2. A csontok képződésérei jelentékeny befolyásuknál fogva, a csontrendszer betegségekben, különösen az angolkórban, csontlágylásban.

3. Szárító, zsongító hatásuknál fogva a nedvelő bőrkutegyekben, különösen az izzag (Eccema), zsongtalan, bőségesen genyedő fekélyek, szájszebrék, áradozó méhhuvely tokarok ellen.

4. A gyomorban jelenlévő s a vér tömegében képződő savak lekötése, közönyösítése s ennélfogva a táplálás javítása következtében a górvély- gumókór, valamint a húdkövek ellen.

Oly hévizek, melyek gyógyhatása csaknem kizárólag a mészvegyületek által föltételeztetik, szinte csekély számmal vannak hazánkban, s ilyenek:

I. A SZKLENŐI MESZES HÉVVIZEK.

M a g á n y r a j z.

A. C. W o i t a : Examen physico-medicum thermarum Sclenensium. Viennæ. 1753.

S z k l e n ő (Glashutte) helység Barsvármegyében fekszik, egy a kies Garam völgyével közlekedő, regényes szépségű völgyben, a keleti hosszúság (Ferrótól számítva) 36°, 33', 34'', s az éjszaki szélesség 48°, 30', 52'' foka alatt, a tenger színe felett 1068 lábnyi magasságban, s Kormöczbányától 3, Selmeczbányától pedig 2 órai távolságra esik.

E helység hévvizei semmi kétséget nem szenved, hogy már évszázadoktól fogva használtak. Legelőször V e r n h e r r G y ö r g y emlékezik rólok 1549-ben, már többször idézett „de admirandis Hungariae aquis“ czinű munkájában. Később T o l l i u s német alföldi utazó hazánkat 1690-ben keresztül utazván s ez alkalommal a szóbani hévvizeket meglátogatván, azt állítja, hogy itt 30—40 forrás buzog ki a föld olcából. 1722-ben B é l M á t y á s már sokkal kevesebb forrásokról emlékezik. 1753-ban Dr. W o i t a K á r o l y Antal a cs. k. bányakamara és Honfölgye főorvosa az akkori időkhöz képest kielégítő magányrajzot szerkesztett e hévvizekről latin és német nyelven. Ez időtől fogva hallgattak a szaktudósok több mint egy évszázadig Szklenőről, miglen legújabban 1856-ban a kitünő selmeczi bányászakadémiai tanár s cs. kir. bányásztanácsnok P e t k o J á n o s ú r, s a magát egész odaadással ezen hévvizeknek szentelt derek fürdő-orvos Dr. R o m b a u e r L a j o s ú r, leírtak ezen s a szomszéd vihányei hévvizeket; amaz szakavatott tollal fejtegetvén ki e vidék rendkívül nevezetes földirati, éghajlati és földtani viszonyait; ez pedig a hévvizek természet- és vegytani, ugyszinte gyógyászati sajátságait. — (Lásd Magyarhoni Természetharát. Dr. Nagy József és Láng Adolf Ferencztől I. és IV-ik füzetét.)

Szklenő hajdan a Dóczy család birtoka volt, s ettől valószínűleg 1668-ban a Lippai családra szállott, miután a vendéglő egyik aijtaja felett még most is olvasható ezen fölírat: „Anno 1668. Dat. Deus cui vult — Georgius Lippai.“ — A Lippai család férfsága néhány évtized múlva kihalván, Szklenót az államügyész foglalta el s ekként e fürdőhely a cs. kir. alsó-magyarországi főkamara grófság kezelése alá került. Ez vetette meg 1701-ben a mostani úri fürdő alapját, a

jelen század elején pedig az úrifürdőt megújította s ezenkul két új emeletes fürdőházat u. m. a herczeg- és császárfürdőt építtette. — 1835 és 1840 között ültettelett a mostani, mondhatni az egész birodalomban páratlan szépségű nagyszerű park. Jelenleg pedig bányászati kormányzó s cs. kir. ministeri tanácsos Russeger József lovag ő méltósága karolta fel e fürdők ügyét, s erélyes befolyása következtében a közelebbi 3 év alatt több rendbeli javítások történtek már, melyek között legnevezetesebb az úrifürdő tukrének pompás újjá alakítása; s ekként biztosan reménylhetjük, hogy a szklenói fürdőket rövid idő múlva a legcélszerűbben felszerelt fürdőink koszorújában szemlélhetjük.

Mi a szklenói hévzforrásokat illeti, jelenleg következők vannak használatban:

1. A Józsefforrás (hajdan plebánia forrás), mely a szklenói vulcani képlet déli támaszán mészkősziklából fakad s minden források között legmagasb helyzetű. Bé van foglalva egy deszka-gerendákból készült s fölül 2 lábnyi földréteggel héborított víztartóba s ellátja vizével a Ferencz-főherczegféle s részint a Császárfürdőt. — Józsefforrásnak 1854-ben nevezetelt el, Russeger József ő méltósága nevének halhatlanítására.

2. A köppölyöző s közönséges fürdőket vízzel ellátó forrás, mely az imént említett főforrásnál valamivel alantabb fakad s nhoz hasonlólag van befoglalva.

3. Az iskola mester kertjében létező forrás, melynek vize a Császárfürdőbe folyik, s vezető csatornuit minden évben megtölti mészlazagból alakult csapadékkéreggel.

4. Az ivóforrás, mely a templom alatt buzog ki, vize 1848-ban Jeszenszky Károly cs. kir. tanácsnok ő nagysága költségén — ki a szklenói fürdőknek 52 év elforgása alatt vólt hű látogatója, — csövek által levezetelt a sétatérre, hol is a Ferencz-főherczeg fürdő előtt létező, hliniki biborlából készült medenczébe ömlik. Mind ezen források, a szklenói völgyön keresztül csörgedező patak jobb partján esnek, a patak szine fölött 12—50 lábnyi magassatban. Ellenben a bal parton a patak szine fölött csak néhány lábnyi magassatban következő források fakadnak:

5. A Vilma forrás, mely nevét Russeger József ő méltósága neje, született Báró Salzgeber Vilma úrhölgy nevéől nyerte a fentemlitett évben. — Ezen forrás vize az úrifürdő tukreibe vezetetik.

6. Az orvos kertjében lévő forrás, melynek vize szinte az úrifürdőbe vezetetik.

7. A Zipser fürdő forrása, mely nevezetel Zipser cs. kir. vindschachtli fő bányagondnoktól nyerte, ki legelőször épített fürdőházat ezen forrás folibe, mely befoglalása által tükrfürdővé alakítottatott.

8. Végre fölemlitenő a sétány melletti forrás, melynek vize fürdőül nem használtatik, hanem rendkívül nevezetes azon körülménynél fogva, miszerint vize néha évekig elapad, s ismét oly bőséggel indúl meg, hogy vízmennyisége a többi forrásokét összevéve majdnem túlhaladja. Nevezetes e forrásra vonatkozólag az is, hogy midőn vize fogyni kezd, hőmérséklete $+16^{\circ}$ R. fokra is lesúlyed, ellenben midőn vizét bőven kezdi ontani, akkor hőmérséklete is egész $+30^{\circ}$ R. fokig fölemelkedik; s nélkül hogy a többi források ily alkalommal legkevesbé is csökkennének. — Mely tünetny okai eddigelé még nincsenek kifürkészve, hanem az kétséget nem szenved, hogy ezen tünetny bizonyos időhöz nincsen kötve, és hogy elapadása vagy vízbősége legkisebb befolyással sincs a többi források vízmennyiségére.

Mi pedig a fürdőket illeti, azok következők: a) az úrifürdő, melynek homlokzata a vendéglő előtti terre s a parkra van irányozva. Tartalmaz egy melegebb ($+33^{\circ}$ R.) s kevesbé meleg ($+30^{\circ}$ R.) a vízszinénél csak egy lábnyival magasabb válaszfal által elkülönzött fürdőmedenczét. Ezen medenczék az őket környező, számszerint 17 öltöző szobácskakkal, egy szabályszerű nyolcszögelet képező, s elismert jó izléssel alkotott épületbe vannak befoglalva, melynek belső üre a felső emeletben létező 24 ivablak s egy tetőablak által van világítva. b) A herczegfürdő, a park kellő közepén, az itteni mindenesetre nagyszerű, egészen kerek társalgási, illetőleg tánczterem átellenében, egy medenczével s több lakszobákkal c) A Császárfürdő a park alsó szélén, szinte egy fürdőmedenczével s több lakszobával. — Ezen 3 rendbeli fürdő mind emeletre építették. Ugyancsak a parkban, a herczegfürdőn fölül van d) a kised Ferench-főherczegfürdő lakszobák nélkül, melyben, kik a társasfürdőket nem kedvellik, elkülönözotten fürödhetnek. Az úrifürdőn fölül, oszlopos homlokzattal a Selmezcze vezető országútra van e) a Zipser fürdő. Ebben a fürdőmedencze az épület közepét foglalja el, s környezve van lakszobák által, s ekként a fürdővendégek igen kényelmesen juthatnak a fürdőbe s onnan viszont szobáikba. — Azon

kerelked sziklahegy aljában, melyből a főforrás buzog ki s melynek tetejébe a kegyelet, halásan elismerve mintegy a teremtő megbecsülhetlen adományát, úgyszólván ösztönszerűleg, büszkén emelkedő toronnyal ellátott, lélekemelő szentegyházat építtetett, van f) az úgynevezett *iz z a s z t ö f ü r d ő* egyszerűen sziklába vágva s ennél fogva sziklafalakkal és boltozattal ellátva. Ez valamint az átellenében a patak balpartján lévő *k ö z ö n s é g e s f ü r d ő* is, a szegényebb sorsúak által használtatik.

A szklenői hévizek természetani sajátosságai.

A szklenői források, mind elég bővizűek, leggazdagabb mindazáltal a fő vagy *J ó z s e f f o r r á s*, mely perczenként körülbelöl 6 köbláb vizet ont; legszegényebb vizű az *ivóforrás*. A légkifejlés sehol sem annyira észrevehető, mint a Zipserfürdőben, hol sokszor emberfejnyi nagyságú légbuborékok emelkednek a víz színvonalára. Azon csatornákra, melyeken a források vize a fürdőkbe vezetetik, mint szintén a medenczék falaira s fenekére sárgás-barna, mészlazagból álló csapadék ülepedik le, legnagyobb mennyiségben a forrásoktól távol, hol tehát már alacsonyabb a víz hőmérséklete, s legsebben és legsebesebben oly helyeken, hol a víz nagyobb területen s vékony rétegben folyik. Ezen csapadék mondhatni kökeménységűvé szilárdul, azonban mégis lazább összeállású, mintsem hogy belőle iparczikkúl szolgáló tárgyakat lehetne metszés és csiszolás által előállítani, milyeket Carlsbadban nagymennyiséggel készítenek. A források vize egyébkint tiszta, átlátszó és szintelen, iz- és szagnélküli. Nyílt edényben a légnak kitétetve, fölületén fehéres hártácska képződik, mely a fürdőmedenczékben is mindaddig látható, míg a víz a lefolyás színvonalát el nem éri, mikor egyszersmind a víz csése által képződött fehér hab is a kivezető csatornán kitarakodik. Ellenhatása ezen hévizeknek gyengén égvénycs. — Mi a források hőmérsékletét illeti, az következő: a) A *J ó z s e f f o r r á s é* +43,6—44,6° R. b) A *k ö p p ö l y ö z ő s k ö z ö n s é g e s f ü r d ő k e t* vízzel ellátó forrásé +42° R. c) Az iskolamester kertjében lévőé +35° R. d) az *ivóforrásé* +41,5° R. e) A *Vilma forrásé* +33,6—35° R. f) Az orvos kertjébeni forrásé +42° R. g) A *Zipserfürdőé* +37° R. — Aranysúlyok pedig 1,021 és 1,023 között ingadozik.

A szklenői hévvizek vegytani alkatrészei.

A szklenői hévvizeket mennyileges vegybontás alá vetette először Hering bányásztanácsnok 1820-ban; későbbben Wehrle Alajos selmeczi bányász-akadémiai tanár 1826-ban; végre legújabbán t. i. 1854-ben Hauch Antal, akkor szüntén vegyészeti tanára a selmeczi akadémiában, a tudomány mostani állása szerint elemezte a József és Vilma forrás vizeit s talált egy polg. fontban:

A Józsefforrásban, Vilmaforrásban.

Szénsavas mészelegből — — —	1,820	1,272
„ keserélegből — — —	0,029	0,018
„ vaselecsből — — —	nyomait	nyomait.
Kénsavas szikélegből — — —	1,521	1,004
„ mészelegből — — —	10,988	9,567
„ keserélegből — — —	4,133	3,976
Keserhalvagból — — —	0,044	0,018
Kovasavból — — —	0,322	1,098
Vonatanyag s veszteség — — —	0,319	0,371
	Összesen 19,176	17,324 szemert.
Szabad szénsavból — — —	12, 12	8, 00 k. h.

E vegybontásból, miként az ezt megelőzőtt Wehrle-féle elemzésből is látni való, hogy a kénsavas mészeleg (femész, vagy fős — Gyps —) túlsúlyal bír minden többi álló alkatrészek fölött; s ennélfogva a szklenői hév viz a meszes hév vizek (Chalicothermae) rovatába sorolandó, s e rovatban honi gyógyvizeink között mint főnök és példánykép szerepel. — Azonban a femész mellett jelentélyes szerepet játszik a szóbani hév vizekben a kénsavas keseréleg és szikéleg, melyeknél fogva a szklenői megközelíti a keserhév vizeket, s ekként a földes részek összehuzó, zsongító, takhártyákat szárító hatása jelentélyesen van ellensúlyozva az említett oldozó sók által; minélfogva a szerencsésen párosult zsongilva oldozó hatásáról a szklenői hév vizeknek kételkednünk nem lehet.

Meglepőleg hasonlitanak legjelentékenyebb alkatrészeiknél fogva a szklenői hév vizek az olaszboni nagyhirű luccai, pisai hév vizekhez, s a Schweitzban kebelezett Leuk és Weisenburg gyógyvizeizehez.

A szklenői hévvizek gyógyjavallatai.

A szklenői hévvizek gyógyerejéről már a múlt században gyűjtött tapasztalatokat Hontmegye akkori főorvosa *Woitte* s fentidézett magányrajzában érdekesen fejtegeti és terjeszti azokat elő.

A közelebb lefolyt évtizedekben Bars megye érdemeiben megöszült s most már nyugalomra lépett főorvosa *Dr. Laszla* *vik Odón* jelent meg minden fürdői évszakban a szenvedőket tanácsával utba igazító s áldást terjesztő szelid nemű gyanánt, mind a szklenői, mind a szomszéd vihnyei hévvizeknél, s hajlott kora daczára jelenleg sem mulasztja el e hévvizek látogatását s gyógyhatásaik figyelmes észlelését. — A közelebbi években pedig a magas kormány által nevezetett ki Szklenőba rendes fürdőorvosul a derek *Dr. Rombauer Lajos*, ki eddigi nagybecsű gyógytapasztalatai eredményét részint a *Zeitschrift f. Natur u. Heilkunde* című folyóiratban (1854 41. szám), részint a fentidézett *Természetharálban* bocsátotta nyilvánosságra. A szklenői hévvizek gyógyjavallatait lehet az imént elősorolt észleletekre alapítjuk, ezekhez csatolván egyszersmind saját tapasztalatimat, melyeket Szklenőban 3 fürdői évszakban létezésem alkalmával gyűjtöttem. Ezek szerint a szklenői hévvizek fényes gyógyhatásúak:

1. A csúzos szenvedelmek,

2. A köszvényes bántalmak minden árnyalataiban, főleg ha ezek az izuletekben képeztek kiizzadmányokat, izmeredségeket, zsugorodásokat. A szklenői hévvizek e tekintetbeni gyógyerejének híre oly nagy volt már a múlt században, hogy ennelfogva *Woitte* szerint a *g* fürdőnek neveztetett. — Azt mondja ugyanis munkája 96-dik lapján: „*Apud primores temporum antiquorum nomen articularium, vulgo das Glied-Baad obtinuerit, quasi hae prae reliquis in doloribus articularum specialibus pollerent virtutibus.*“

3. Az erőművi behatások, sebzések, fczamodások stb. következtében képződött kiizzadmányok szinte erélyesen szivatnak föl a szklenői hévvizek használatára, s elenyésznek az ez úton létrejött mozgékonyosági korlátozottság, izmeredség, zsugorodások stb. *Woitte* szerint számos ily bajokban sinylődő harcziak nyerték már itt vissza tagjaik hajlékonyágát s tétettek újra alkalmasokká a katonai szolgálatra.

4. Az idült bőr betegségek közül főleg a recset (*impetigo*), somor, ruheg (*Psoriasis*), idült, gyakran visszakerülő orbáncz s általában a nedvelő kutegek távoznak el gyorsan a szóbani fürdőkben

5. Hasonlókép az idült fekélyek ellen is nagy hírt nevelváltak ki magoknak a szklenói hévvizek, mely bajokban a furdői kergezményt is porrá törve, és zsirral kenőcscsé keverve sikerrel használják e vidék lakosai. Erre vonatkozólag azt mondja W o i t a a 122-ik lapon: „Hinc evenit, quod plebei, caeterique hominum, topium hunc scammis et parietibus balnei adhaerentem colligant diligenter, ex eoque pulverisato cum pingvedine porcina mixto unguentum parent, quo vulnera, ac ulcera inveterata ac putrescentia, sicut et fracturas ossium curant cum successu prorsus admirando.” — Mintha épen a gyógyszer-tani kézikönyvekből tanulták volna el a mészvegyületek gyógy-sajátságait.

6. A légzősi szervek különféle bántalmaiban, melynek az idült hurut, rekedtség, hangtalanság, a mellhártya savos kiizzadmányai, sőt a kezdődő tüdőgumőkór is, sikerrel használtatnak a szklenói gyógyforrások. Dr. R o m b a u e r különösen czélszerű tartózkodási helyül jelöli ki Szklenót a kezdődő gumőkórban, miután ezen furdóhely minden oldalról magas, és zamatos fenyvesekkel diszelgő hegyek által van védve a hirtelen légváltozások ellen. — És valóban Szklenó éghajlata annyira szelíd, hogy itten a sárgadinnyét, ugorkát, tökkaosztát stb. széltire élvezik már akkor, mikor ezen csemegékről, a dinnye valódi hazájában, Debreczen vidékén, még nem is álmodnak. Megjegyzendő, hogy a növényzet e korafejlődését Szklenóban lényegesen a hévvizforrások föltételezik, melyek az itteni talajt oly melegen tartják, hogy azon a hó csak ritkán marad meg több napokig.

7. Az emésztési szervek számos betegségei, melynek a gyomor-bani tulságos savképződés s ez által föltételezett gyomorégés, gyomorgörcs, — a bélcső idült huruta, a hasüregi zsigerekbeni pangásos vérkeringés, máj- lép-daganatok, aranyér, rászkór stb. fényesen ostromoltatnak a szklenói hévvizek oldozó és zsongitó hatása által. Leginkább az e nemű bajokban szenvedők keresik meg Szklenót évről évre a leghűségesebben s mindenkor telemesen megjavulva hagyják el e gyógyforrásokat. Nem hiszem, hogy volna a birodalomban, sőt egész Európában oly furdóintézet, mely 52 éves furdóvendéget volna képes fölmutatni, milyennel Szklenó buszkelkedhetik.

8. Legfényesebb hatásának tartom részemről több esetek észlelése után a szklenói furdót a női ivarszervek számos bántalmaiban, melynek a petefészkek és méhdaganata, s ez által föltételezett súlyodése, fehérfolyás, havadzási rendetlenségek, magtalanság

stb. Váltak eseteim, melyekben a gyermekágybéli korafélkeelés következtében a méh évekig dagadt volt s ennek következtében csipős maró elválasztás koszorított be s a méh annyira lesúlyedt, hogy a beteg járni nem volt képes. Szülészeti tanár, tehát tökéletes szakértő figyelemztetése után kőkemes elfajulástól kellett tartani. — És ime a veszéllyel fenyegető baj a szklenői hévvizek két izbeni 4 hétig tartó használatára tökéletesen elenyészett. Megjegyzendő, hogy az ilyenmő bajokban szenvedők a zsongilva oldozó szklenői fürdő után rendszeren Vihnyét vagy Szliácsot szokták egypár hétig igénybe venni.

9. Nevezetes hatást tanusítanak a szklenői hévvizek a fővenyes húdkőkőrbán is. W o i t a Bajorhon és Morvaországból került ilyenmő betegeket említ fel, kik évekig tartó kínjaik után a szklenői hévvizek használatára bajuktól tökéletesen megszabadultak, nagymennyiségű főveny és apróbb kövecsek takarodván ki a vizellet útján.

10. Dr. R o m b a u e r kiemeli e gyógyforrások hatását a görvély és angolkőrbán is, min kételkednünk nem lehet, ha a mészvegyületeknek a szervezet gazdaszatabani, névszerint a vérégyvényessége istápolásában s a sejtek és csontok alkotásában élettani kísérletek által igazolt jelentékeny szerepét tekintetbe vesszük.

11. Ugyancsak R o m b a u e r jótékony hatástiaknak tapasztalta a szobani fürdőket a bujasenyves utóbajok ellen, melyeknek a csonthasgató fájdalmak, mirigykeményedések, csontduzzadások, benuultságok, idegfájdalmak stb.

12. Végre az idegkőrök közül: az arcz- és ulzsába, szélhudések, komorkőr stb. ellen, főleg ha ezen jelenségek csuzos vagy koszvényes bántalmak következményei.

II. A RUSZBACHI LANGYOS MESZES VIZEK.

Magányrajzok.

J. Petrycy: O Wodach w. Druzbakna. w. Krakowic. 1635.

J. Petrycius: De rusbachiensibus et leucoviensibus thermis in Serpasio. 1636

S. H a m b a c h: Notitia indolis et usus medici Saururiginum Rusbachensium Posonii. 1778.

Felső - Ruszbach (Ober-Rauschenbach) Szepes - vármegyének igénytelen helysége, egy merdek bércek közé rejtett volgyben fekszik s Podolintól egy, Ó-Lublótól két, Kézmárktól pedig harmadfel órányira esik. Az itt fakadó gyógyvizek emlékezetet túlhaladó időktől fogva használatnak, sőt kétséget nem szenved, hogy már hajdan a

17-dik században nagyobb hirben és divatban voltak, mint jelenleg, miután már 1635 és 36-ban leírá azokat Petryci latin és lengyel nyelven, minthogy Lengyelhonból is évenként számos gyógyvendégek zarándokoskodtak ide. A hajdan itt létezett nagyszerű furdőcsepuleteknek romjai még ma is láthatók. — Vannak pedig itt többrendbeli kisebb nagyobb források, melyek közül különösen kettő érdemel figyelmet mind bővize, mind a vízből lerakódó mészlazagból képződött terjedelmes medrénél fogva. Ezen források nagy zörejjel buzognak ki, s innen nyerhette a helység is Rauschenbach nevezetét, minélfogva mintegy forrani látszanak s füstforma gőzt terjesztenek el magok körül, mely a felettök keresztül röppenő madarakat, vagy a hozzájuk közeledő ebeket, juhokat, kecskéket, sőt az embert is képes lefojtani.

A f.-ruszbachi langyos meszes vizek természettani sajátosságai.

Ezen vizek medreikben tiszták, átlátszók, szintelenek, pohárba merítve pedig tejedzők, szénsavszagúak s kissé sós csípős ízűek. — Hévmérsékletük állandóul $+17^{\circ}$ R., minélfogva a legkeményebb télen sem fagynak be, hanem malmokat hajtanak. — Jól bedugaszolt edényekben ezen víz egy pár hétig változatlanul marad; nyitva tartott edényekben ellenben csakhamar elveszti szagát, ízét, fölületén szivárványzó hártya képződik, az edény fenekére és falaira pedig poros, pelyhes csapadékot rak le, s mindazon testeket, melyekkel folyás közben érintkezésbe jő, mészlazaggal bekérgezi.

Az f.-ruszbachi langyos meszes vizek vegytani alkatrészei.

A f. ruszbachi gyógyvizeket eddigelé tudtommal csak Dr. Engel Szepesmegye egykori nagynevű főorvosa és Kitaibel tanár vizsgálgák meg vegytanilag. Engel következő alkatrészeket fedezett fel:

Szénsavas mészéleget, nagy mennyiségben

„ szikéleget,

„ vasélecszet,

Kénsavas mészéleget és nagymennyiségű

Szabad szénsavat.

Mely vegykémlet után a meszes gyógyvizek közé kell azokat sorolnunk. Sajnálandó, hogy újabban semmi vizsgálatok nem léteztek ezen gyógyvizek körül.

A f.-ruszbachi langyos vizek gyógyjavallatai.

Ezen vizek H a m b a c h és E n g e l szerint jótékony hatásúak:

1. A csúzos,
 2. A köszvényes hántalmakban, s ezek szülte izdagok és zsugorodásokban. A gyógyeredmény rendszeren vizskető küteg előidézése által jő létre.
 3. Az idült, makacs kütegek,
 4. A régi megrögzött fekélyek, melyek minden képzelhető gyógymódnak ellenszegültenek, sokszor egészen váratlanul eltűnnek ezen vizek használatára.
 5. A görvélyes mirigydagánatokat, golyvakat, sőt az emlők megkeményedett dagánatait is gyakran eloszlatják a ruszbachi langyos vizek.
 6. Magasztaltatnak még némely idegkórokban, milyenek az idegszábák, szélhűdés, tagreszketés stb.
 7. A hűdutak némely bántalmaiban, névszerint idült hólyaghurut, hűdathatlanság, nehéz huddásban.
- A meszes hévvizek közé tartoznak még

III. A BUDAI GELLÉRTHEGYI HÉVVIZEK.

Melyeket már a kénes vizek rovatában alkalmilag tárgyalánk

VI. VASAS VAGY ACZÉL HÉVVIZEK.

(Chalybothermæ.)

Vasas vagy aczél-vizeknek neveztetnek mindazon gyógyvizek, melyekben a vas jelentéyes alkatrész gyanánt lép föl. A vas mellett jelen lehetnek minden egyéb, az ásványvizekben előjövő szilárd alkatrészek, azonban mint vasas vizek, azok a legerősebbek, melyekben a többi alkatrészek nincsenek oly mennyiségben jelen, hogy önálló gyógyhatást volnának képesek kifejteni. A vas mennyiségét tekintve, egyébkint a legerősebb vasas vizekben sem igen szokott egy szemernél több lenni egy polgári fontban. — A vas már az ásványvizekben rendszeren mint szénsavas vasélecs van jelen s csak ritkán mint kén-

savas vasélecs (vasgálicz). A szénsavas vaséleccet tartalmazó gyógyvizeket nevezik már a Vetter alkotta névjegyzék szerint aczélvizeknek (Chalybokrenae), míg a kénsavas vaséleccet tartalmazókat vasas vizeknek (Siderokrenae). — Azonban véleményem szerint a magyar nyelvben bátran s helyesebben nevezhetjük a szénsavas vaséleccet tartalmazó ásványvizeket *vasas vizeknek*, — miután az aczél nem szénsavas vasélecs, — ellenben a kénsavas vaséleccet tartalmazókat *vasgáliczos vizeknek*.

Az ezen osztályba tartozó gyógyvizek tiszták, szintelenek, szagtalanok, kissé összehúzó tintanemű ízűek, mely iz azonban igen gyakran egyéb alkotórészek, — főleg a csipős szénsav által, el van burkolva. A vasas vizek rendszeren oly vidékeken jönnek elő, melyeken hajdan tűzokádói, vulkáni munkásság uralgott, s rendszeren alacsony hőmérsékletűek, egyedül Magyarország képes néhány magasb hőfokú vasas vizet, tehát hévvizet fölmutatni.

A vasas vizek gyógyhatása.

A vasas vizek jellegző alkotórésze a vas kétségbehozhatlanul igen fontos szerepet játszik a vértekecskék vagy vérparányok (globuli v. molleculae sangvinis) alkotásában. Az Andral, Gavarret, Becquerel stb. kísérleteik azt fényesen bebizonyították, míg más oldalról igazolják ezen hatást az évezredek tapasztalatok is, melyek szerint a vaskészítmények minden vérhiányos (anaemicus) állapotban gyökerező kóralakok ellen sikerrel adagoltattak már akkor, mikor még azt sem tudták, hogy a vér az üterekben folydogál. — A vasnak ezen nagyfontosságú hatásánál fogva javallva vannak a vasas vizek általában a *tiszta vérhiányos állapot minden alakjában*, legyen az akár hiányos táplálás és vérkészítés, akár vér- s egyéb nemes nedvek veszteségének a következménye; s a *vérhiányos állapotban gyökerező mindenféle kóralakokban*. — Azon kóralakok már, melyek mint a vérhiányos állapot kifejezései jönnek gyógykezelés alá s melyeknél a vasas vizek különösen javallók, következők:

1. Az emésztési gyöngeség a gyomor zsongtalansága következtében. Ilyenkor az étvággy hiányos vagy szabálytalan az eledelek mind minő- mind mennyiségére nézve, az emésztés lassú, lomha s gyakori sokszor igen élénk gyomor-fájdalmak mutatkoznak.

2. A bélcatorna működéseinek szabálytalansága, makacs székszorulás vagy gyakori hasmenés. Az első föltételeztetik a belek gelisztaképu mozgásainak lomhasága által a bélcső izomrétegének zsongtalansága következtében; az utolsó pedig a vérnek túlságos víztartalma által, mely bő elválasztásokra ad alkalmat.

3. A női ivarszervek működéseiben föltűnő rendellenességek u. m. késedelmező, elégtelen vagy épen hiányzó, vagy túlságos havadzás, fehér folyás, magtalanság, koraszülései hajlam. — Mind ezek lehetnek vérhiányos állapot következményei s ilyenkor a vasas vizek által lényesen ostromoltatnak.

4. Az idegkórok közül azok, melyek szinte vérhiányos állapot következtében lépnek föl: ilyenek az érzidegkórok közül az általános túlérzékenység, ingerlékenység, az úgynevezett gyengeidegzetlenség, az idegzsabák, arc-, gyomor- és gerinczagy fájdalom; a mozgidegkórok közül pedig a rángások, görcsrohamok, vitáncz, szélhudcsek, méhkór stb.

5. Az áradozó vérzések, ha vérhiányos állapot következtében lépnek föl, vagy a nagyon vizenyős vér, vagy a véredények zsongtalansága által föltételezve, különösen az aranyeres- és méhvézések.

6. Az ondófolys gyakori éjjeli magömlések, ha súlyos betegségek utáni általános ideggyöngeség, vagy szerelmi kicsapongások következményei.

7. A vérmérgezés következtében fennmaradt senyvek, melyeknek a fémmérgezések, sokáig tartott bujakóros bántalmak, járványos váltólázak után vérhiánnyal jellegzett kóros állapotok.

8. A kezdődő gumőkór szinte csak az esethen, ha vérhiányos állapot, sápkór van egykorúlag jelen.

Vasas hévvizeink már következők:

I. A SZLIÁCSI VASAS HÉVVIZEK.

Magányrajzok.

Dr. David Wipacher: De thermis Ribariensibus in Hungaria liber singularis. Lipsiae. 1768.

Christ. Andr. Zipser: Der Badegast in Szliátsch, in Nieder-Ungarn Ofen. 1827.

Dr. Dan. Vagner: Die Heilquellen von Szliátsch in Ungarn in physischer chemischer Beziehung. Pest. 1834.

Dr. Czilchert Robert: Szliács. Irta orvosok és betegek számára. Pesten 1838.

Dr. Aug. Schoepff: Die Heilquellen von Szliács in Ungarn in ihren eigenthümlich ausgezeichneten Wirkungen. Pest. 1841.

Dr. Sam. Sauchy: De Aquis Szliacsensibus. Dis. Inaug. Pestini 1842.

Dr. J. W. Fischhof: Szliács, das Pymont Ungarns, wie es wirkt und wie es angewendet werden soll. Pesth. 1847.

Dr. B. Hahermann: Der Kurort Szliács insbesondere in sanitärer Beziehung geschildert. Oedenburg. 1856.

A szliácsi fürdő, mely hajdan a szomszéd Ribár nevű helységtől ribári fürdőnek is nevezetett, a regényes szépségű s ásványvizekkel hővölködő Zólyommegyében fekszik, az éjszaki szélesség $48^{\circ} 36' 51, 82''$, s a keleti hosszúság $36^{\circ} 49' 26, 72''$ foka alatt (Ferrótól számítva), a tenger színe felett 1139, 1 lábnyi magaslaton, s Besztercebányától két, Zólyom várostól fél, Kőrmöcz- és Selmezbányától pedig 4—5 órányi távolságra esik.

A szliácsi hévvizekről először Aeneas Sylvius Corvin Mátyás idejéből író emlékezik. Később a 16-ik században Agricola sutána Wernherr György emeli ki a szliácsi hév víz azon sajátját, miszerint a felette elreppenő madarak vagy a közelébe jövő állatok a helöle kifejlő gőztől — t. i. szénsavtól — elhalnak. Fürdőintézet azonban úgy látszik csak a múlt század elején alakult itten. — 1711-ben ugyanis Zólyommegye rendei már fürdői felügyelőt rendeltek ide, miként az a megyei levéltárban lévő egy oklevélből kiviláglik. 1726-ban gr. Marsili „Danubius Pannonico-Mysicus“ czimű nevezetes munkájában, már mint híres gyógyerővel bíró fürdőhelyről emlékezik Szliácsról. 1768-ban pedig Wipacher Dávid Selmezbányai gyakorló orvos jeles magányrajzban fejtegeti a szliácsi hév vizek természet- s vegytani sajátjait, mint szinte azon betegségeket is elősorolja, melyekben azok sikerrel használtatnak. Ez időtől fogva a szliácsi fürdő híre napról napra növekedett s jelenleg legkeresettebb, leglátogatottabb fürdőink egyikévé lett, mit jeles, s mondhatni páratlan sajátjainál fogva méltán meg is érdemel. — Sokat kell e tekintetben Dr. Moisisovich bécsi cs. kir. közkörházi főorvosnak tulajdonítani, ki nemcsak hírét nevét emelé e fürdőintézetnek, hanem itten czélszerűbb intézkedéseket, zuhanykészületet, gőzfürdőt stb. javallott és hozatott létre. — Jelenleg 1854-től fogva e fürdők éltető szelleme Dr. Hahermann Bernát cs. kir. fürdőorvos, kiről elmondhatjuk, hogy tudományos képzettségét, gyógygyakorlati tapintatát, a betegek s általában az emberekkel bánásmódját tekintve, mindenki vel meg-

mérközhetik, s diadalmasan fogja a versenyt kiállani. Az ő legközelebb Szliacs gyógyhatásáról szerkesztett magányrajza, annyira kimeríti e vizek gyógyerejének minden arnyalatait, hogy valóban e tekintetben semmi kívánni való nem marad hátra. Az ily furdőorvos véd-szárnyai alatt soha sem merülhet valamely gyógyforrás a feledékeny-ség homályába. —

Mi már a szliacsi forrásokat illeti, azok kétrendbeliek, t. i. a furdők táplálására szolgálók és az ivóforrások. A furdők forrásai számszerint nyolczan, egy 18 öl hosszaságú s 9 öl szélességű térségen buzognak ki szétrepedezett darulalazagból (Trachyttuff) azon hegy tetejében, melyre a furdőépületek helyezvék. A fa foglaltványu furdőmedenczék közvetlenül ezen források folibe vannak alkalmazva, 3—4 öl hosszaságuk, 2—3 öl szélességük, s a víz beléjük a medenczék fenekén lévő számos lyukakon ömlik közvetlenül a föld öléből, minélfogva sem csatornákon vezeték, sem melegítés vagy kihűtés által nem szenvedve veszteséget alkatrészeiből fejt ki teljes hatását az ember szervezetre. Furdőmedencze összesen 4 van, a források fölött, melyek a hajdani rangfokozatos (úri, polgári, paraszt) elnevezések helyett, egyszerűen számokkal jelöltetnek. — A föld gyomrába ható sziklahasadékok, melyek a furdőmedenczék által mintegy bebőltozva vannak s ezekbe a páratlan hatású gyógyvizet ontják, némely furdők alatt oly téresek, hogy például az I-ső számú furdő alatti üregbe, a mélységet kénlő ólomgolyót 150 meternyi, tehát legalább is 450 lábnyi mélységre sikerült lebocsátani; a III-ik számú furdő alatti sziklahasadékba pedig 34 meternyi, tehát körülbelől 102 lábnyi mélységre. Még sem gondolná a beteg, hogy mily tátongó és feneketlen, talán hajdan tuzokádói torkolat gyanánt szolgált mélység fölött lihegve nyeri vissza elvesztett legdrágább kincsét, az egészséget. —

Az ivó források, a furdői forrásoktól mintegy 600 lépésnyire, délnyugoti irányban fakadnak, egy 40 négyszögölnyi területen s számszerint négyen vannak, u. m. 1. a Józsefforrás, 2. Dorottyaforrás, 3. Ádámforrás, és 4. Lenkeyforrás. — Ez utolsó mellett 1834-ben szinte alakítottott egy kis tukőrfurdő, s több kis szobácskák üllurdőkül felszerelve. — Ugyancsak 1854-beu jöttek létre a szénsavgőz-furdők és zuhanyokhoz való készültek.

Az első számú tukőrfurdőben kifejlő roppant mennyiségű + 28, 8° R. hőfokú szénsav t. i. fölfogatván ruggyanta (Kautschuk) csöveken vezetetik a gőzfurdőkádba, s hogy az elvezetés által + 17° R. hőfokra lehangolt hőmérséklete a szénsavgőznek a célhoz képest

folmagasztaltathassák, oly intézkedés van tétel, miszerint a horgny-lemezekből készült fürdőkádak s az ezeket környező fa kádak közötti lézapot, forró gőzzel lehessen megtölteni.

A zuhanyfürdőkhoz szinte szénsavas ásványvizet használnak, mely a IV-dik számú tükörfürdőből csöveken vezetetik a zuhanyfürdőbe. — Kikre nézve a savó-gyógymód javallva van, azt Szliácson szinte igénybe vehetik; mert a fürdő szomszédságában készítik a karpátvidéki juhászok, kik mesterek a savókészítésben, a legkitünőbb juhsavót s azt azon melegen szolgáltatják át a betegek számára. —

Szliács vidéke, mondhatni regényes szépségű; éghajlata pedig magas helyzete daczára sem zordon, s az egészségnek annyira kedvező, hogy Szliácsot a járványos cholera ellen is menhely gyanánt lehet tekinteni. Ugyan is az 1855-ben minden szomszéd falvakban dühöngő járványnak — valamint az előbbenieknek is, — egyetlenegy fürdővendég sem esett áldozatul, holott voltak itt ez alkalommal oly egyéniségek, kik Bécs, Pest, Budáról megrémülve szaladtak el a cholera elől, s annak előjeleivel érkeztek ide, mely jelenségek azonban néhány nap alatt gyógyszer használata nélkül is elenyésztek. —

A szliácsi források természetani sajátosságai.

A szliácsi források vízmennyiségét a mi illeti, a fürdők forrásai összesen percenként 169 bécsi pint vizet adnak; a Józsefforrás egy, Dorottyaforrás 29, 9, Adámforrás 20, 43, a Lenkeyforrás pedig 7, 94, osztrák akót egy óra alatt. Minden forráshól nagy mennyiségű szén-savgőz fejlődik ki, legnagyobb mindazáltal a gőzkifejlés az I-ső számú fürdőben, hol az örökös zajongást és hullámzást idéz elő s a víz fölületen annyira összegyülekezik, hogy a vigyázatlanul belemenők könnyen tetszhold állapotba esnek; minélfogva folytonosan szükséges azt zászlóval elszélesztetni a tükörfürdő fölötti légkörből. Mind a fürdő, mind az ivóforrások vize tiszta átlátszó, de ha nyitott edényben huza-mosb ideig tartatik, megzavarodik s barnás színű üledéket rak le, mely a türgyakat bekérgezi; jól bezárt edényben ellenben évekig eltartható minden bomlás nélkül. Szaga alig észrevehető, íze pedig kezdetben (a különböző forrásoknál) többé vagy kevésbé savanyus, kellemesen csipős (a szénsavtól), azután kesernyés (a glauber- és keserű sótól) végre tintanemű (a szénsavas vaséleccstől). Hőmérséklete a forrásoknak különböző, nevezetesen az I-ső számú fürdőé $+25,8^{\circ}$ R., a II-ik számúé $+23^{\circ}$ R., a III-iké $+22^{\circ}$ R., a IV-iké $+20^{\circ}$ R. A József-

forrása $+9^{\circ}$ R., a D o r o t t y a-forrása $+17,6^{\circ}$ R., az Á d á m-forrása $+20,2^{\circ}$ R., a L e n k e y-forrása $+18,2^{\circ}$ R. — Fajsulya az I-ső számú tükörfurdőnek: 1,00421; a J ó z s e f-forrása 1,0014; D o r o t t y a-forrása 1,0038; Á d á m-forrása 1,00398; L e n k e y-forrása 1,00353.

Főlemlitendő még a szliácsi hévvizek azon hatása, melyet a furdés alkalmával az emberre gyakorolnak. — Az első számú furdőbe bemenne t. i. egy kis hűvösséget érez az ember, mely csakhamar kellemes melegség érzetének enged helyet, melyet ismét rövidebb vagy húzamosb idő múlva a testalkat, érzékenység és megszokáshoz képest, lassanként valódi rázó hideg, gyakran fogvaczogással összekötvé, vált fel, mely a furdőbőli kijövetel után is tart egy ideig, s ennél fogva az öltözöszobácskákat a legforróbb nyári napokban is szukséges fűteni.

A III-ik számú furdőbe bemenne azonnal sajátságos kellemetlen (unheimlich) hidegség érzete ragadja meg az embert, mely nyugalmas ülés után több percz múlva kellemetes melegségbe megy által, s össze van kötve sajátságos égető, viszkető érzetével a bőrnek, főleg a mellen, ivarszerveken és végtagokon. Ezen égető viszketőséget a test felületére rakodó gőzhólyagcsák idézik elő. Egy idő múlva ezen érzelmeket is erős hidegség érzete váltja fel, mely egyszersmind azt jelenti, hogy eljött az ideje a furdőbőli kiszállásnak. — Ezen hidegség nem tartós s a test megtörlése és szárítása után ismét csakhamar előáll a természetes melegség.

A szliácsi hévvizek vegytani alkatrészei.

A szliácsi hévvizek vegytani alkatrészeit már a múlt században vizsgálgatá W i p a c h e r a vegytan akkori állása szerint, a jelen század elején pedig K i t a i b e l 1808-ban, később H e r i n g bányász-tanácsnok 1820-ban, S p é c z tanár 1828-ban, V a g n e r D á n i e l vegytudor 1834-ben, s végre H a u c h selmeczi bányász akadémiai tanár 1854-ben. — V a g n e r D á n i e l vegybontá a 3 első számú tükörfurdő vizét s minden ivóforrásokat, H a u c h tanár ellenben csak az első tükörfurdő vizét s az ivóforrásokat, s miután e két jeles vegyész munkálatainak az eredménye egymástól némileg eltérő, nem látom fölöslegesnek mind a kettőt már csak összehasonlítás végett is közölni:

V a g n e r D á n i e l talált egy polgári fontban :

Az I-ső, II-ik, III-ik fürdőben:

Kénsavas szikéleghől — — —	0,508	1,782	1,966
„ lavéleghől — — —	0,126	0,111	0,119
„ keseréleghől — — —	2,099	2,427	2,588
„ mészéleghől — — —	11,950	10,560	8,582
Szikkhalvagból — — —	2 216	1,862	1,713
Keserhalvagból — — —	0,611	0,561	0,622
Szénsavas keseréleghől — — —	1,336	1,542	1,544
„ mészéleghől — — —	3,141	3,195	3,333
„ vasélecsből — — —	0,508	0,457	0,476
Kovasavból — — —	0,222	0,207	0,215
Gyantás anyagból — — —	0,177	0,161	0,150

Összesen 22,924 22,847 21,308 szemert.

Szénsavból — — — 18, 35 20, 28 22, 03 k. huvelyk.

Az Ádám-, Dorottya-, Lenkey-, Józsefforrásban:

Kénsavas szikéleghől — — —	2,012	1,928	2,020	0,192
„ lavéleghől — — —	0,108	0,104	0,127	—
„ keseréleghől — — —	2,734	2,626	2,650	—
„ mészéleghől — — —	5,537	5,959	5,883	0,307
Szikkhalvagból — — —	1,582	1,878	1,705	—
Keserhalvagból — — —	0,503	0,445	0,526	—
Szénsavas keseréleghől — — —	1,567	1,471	1,474	0,288
„ mészéleghől — — —	3,261	2,811	2,699	0,883
„ vasélecsből — — —	0,357	0,334	0,641	0,806
Kovasavból — — —	0,184	0,146	0,134	0,096
Gyantás anyagból — — —	0,130	0,104	0,119	—

Összesen 17,978 17,506 17,978 2,572 szemert.

Szénsavból — — — 24, 48 26, 01 26, 01 33, 73 k. huv.

Hauch tanár pedig talált egy polgári fontban:

Az I-ső számú fürdőben:

Szikkhalvagból — — — —	0,050
Egyszerű szénsavas lavéleghől	0,160
„ „ mészéleghől	7,604
„ „ vasélecsből	0,152
Kénsavas szikéleghől — — —	2,165
„ mészéleghől — — —	6,435
„ keseréleghől — — —	8,321
Kovasavból — — — —	0,092

Összesen 24,979 szemert.

Vizben feloldott szénsavból — 20, 99 köb hüvelyket.

A vízből kifejlő szabad szénsav mennyisége egy percz alatt 1794,86 köbhüvelykre rug.

	Az Ádám-, Lenkey-, Dorottya-, Józseffor.			
Szikkhalvagból — — —	0,047	0,045	0,068	nyomokat
Egyszerű szénsavas lavéleghől	0,056	0,059	0,043	nyomokat
„ „ mészéleghől	7,553	7,627	12,143	2,806
„ „ vasélersből	0,116	0,619	0,134	0,703
Kénsavas szikéleghől — —	2,216	1,756	4,571	0,215
„ mészéleghől — —	7,291	5,651	1,414	0,020
„ keseréleghől — —	5,430	5,898	8,524	0,019
Kovasavból — — — —	0,077	0,072	0,115	nyomokat.

Összesen 22,786 21,727 27,020 3,210 szem.

Vizben feloldott szénsavból 23, 17 28, 52 20, 02 44, 34 k. h.

A vízből kifejlő szabad szénsav mennyisége egy percz alatt 300,26 254,92 501,43 igen csekély k. h.

E két nevezetes vegyész vegyelemzésének eredményeit összehasonlítván egymással, következő eltérések tűnnek föl mint leglényegesebbek:

1. A Vagnerféle vegybontás szerint tartalmaznak a szliácsi források jelentéyes mennyiségű keserűhulvagot, míg Hauch szerint az minden forrásokban hiányzik.

2. A Vagnerféle vegybontás szerint a lavéleg (Lithion) kénsavhoz van kötve a szliácsi gyógyvizekben, míg Hauch szerint a szénsavhoz. — Fölösleges említenem, miként a valószínűség a Hauchféle vegybontás eredménye felé nehezkedik (gravitál).

3. A szénsavas mészéleg mennyisége két-három annyi a szliácsi forrásokban Hauch szerint, mint a Vagnerféle elemzés szerint.

4. A kénsavas mészéleg az I-ső tükörfürdőben majd két annyi, a Dorottyaforrásban pedig háromannyi Vagner szerint, mint Hauch szerint. — Ellenben Hauchnál nagyobb mennyiségű ezen alkatrész az Ádámforrásban, mint Vagnernél.

5. A kénsavas keseréleg (keserűső) kétannyi az Ádám-, Lenkey és Dorottyaforrásokban, s majd háromannyi az I-ső tükörfürdőben Hauch szerint, mint a Vagnerféle elemzés szerint.

6. A szénsavas vasélecs mennyisége végre sokkal csekélyebb Hauch szerint, mint Vagner szerint a tükörfürdőben, az Ádám- és Dorottyaforrásban s körülbelül egyenlő mindkettő szerint a Lenkey- és Józsefforrásban.

Mindezen eltérések daczára kétségtelenné lesz e kétrendbeli vegyelemzésből, hogy a szóbani gyógyforrásokban jelentéyes mennyiségű alkatrészek: a vas, a földes részek (kénsavas és szénsavas mészéleg) s a keserű ízű kénsavas sók (kénsavas szikéleg és keseréleg) s e szerint a szliácsi gyógyvizeket földes, keserűs, vasas s hévvizeknek kell tekintenünk, melyekben a vas és földes részek zsongító, összehúzó hatása, módosítva van a kénsavas sók oldozó, s a roppant mennyiségű szénsav csilapító, ideg- és izomrendszert élesztő hatása által. Egyedül a Józsefforrás, melynek hőmérséklete is legalacsonyabb, tűnik föl, a nagymennyiségű szénsav- és vastartalomnál, s ellenben a többi álló alkatrészekbeni szegénységénél fogva, mint egyike a legerősebb tisztán vasas savanyú vizeknek.

A szliácsi gyógyforrásokat P y r m o n t, S p a a, S c h w a l b a c h, F r a n z e n s b a d, D r i b u r g, C u d o v a stb. hatalmas vasas gyógyvizeihez szokták hasonlítani, azonban ha az alkatrészek tekintetében egyeznének is azok, — mi nem áll — a szliácsi gyógyvizekkel, a magas hőmérsékletnél fogva (25, 8° R.) Szliács mindazokat fölulmúlja, minélfogva a szó szoros értelmében paratlannak kell Szliácsunkat nyilvánítani.

A szliácsi hévvizek gyógyjavallatai.

A szliácsi hévvizekhez, mind a mellett hogy már másfél századtól fogva méltánylólóg van elismerve rendkívüli gyógyerejük, tudtommal csak a legújabb időkben t. i. 1854-ben rendeltetett állandó fürdőorvos, a fentemlitett derék Dr. H a b e r m a n n B e r n á t, minélfogva a gyógyjavallatok megállapítása és fogalmazásában leginkább az ő mint legilletékesebb szerző magányrajzában kifejtetett nézeteket szándokunk megközelíteni a nélkül, hogy az előtte megjelent, főleg W i p a c h e r, C z i l c h e r t és S c h ö p f f e l e magányrajzokat távolról is kisebbíteni vagy figyelemre nem méltatni kívánnánk.

A szliácsi hévvizek általában azon betegségekben javallvak, melyek az idegrendszer gyöngeségén, kimerultségén, és az úgynevezett vérhiányos (Anaemicus) állapoton alapulnak. Különösen pedig fényes gyógyhatásuaknak tekinthetjük azokat:

1. A légzési szervek betegségeiben, nevezetesen a légútak takhártyájának idült hurutában, főleg turbás mérsékményű, petyhudt izomrostú s minden működésekben lomhaságot, erélytelenséget nyilvánító egyéniségekknél, legyen ezen hurutos,

kimerítő kóhögéssel, túlságos nyálkaelválasztással, bőséges kikö-pésekkel, erőcsüggedés, étvágyhiány és álmatlansággal szövetkezett kínos állapot, akár meglülések, akár aranyeres, akár köszvényes vérvegyület, akár ülő életmód s szélszerűtlen életrendnek a következménye. — E nemű bajokban kitűnő hatású a Dorottyaforrás savóval s a Lenkeyforrás.

2. Az emésztési szervek bántalmaiban, s ezek következményeiben, névszerint a gyomor és bélcsatorna idült hurutos állapotában s innen eredő emésztetlenség, hasmenés, vagy szokványos székrekedésben, főleg ha ez a bélcsatorna izomhártyájának erélytelen működése által föltételeztetik. Az emésztési szervek tökéletlen működésének közvetlen következménye gyanánt tekinthetjük: a hasüregi vérbőséget, vérpangást, főleg a verőczerrendszerben, mely ismét aranyeres bántalmakat, köszvényes, csúzos és fővenykóros vérvegyületet, máj- és lépdagánatokat stb. hoz létre. — Mindezen gyakori s mondhatni napirenden lévő bajokban megbecsülhetetlen hatásúak a szliácsi különböző gyógyforrások, csakhogy azok megválasztására nézve műlhallanul szükséges a szakavatott furdóorvos tanácsának kikérése.

3. A női ivarszervek bajaiban. Ezek közül fölemlitendők a havadzási rendelleneségek — hiányzó vagy túlságos havadás — mehvérfolyás, koraszülésrei hajlam, fehérfolyás, terméketlenség. — Mindezen bántalmakban, ha vérlüánnyos állapotban, savós, vizenyős vérűségen alapulnak s az idegrendszer kimerültségével s tetemesen csökkent és lehangolt táplálással vannak csatlakozva, páratlan hatásúak a szliácsi gyógyvizek.

4. A férfiúi ivarszervek kóros állapotaiban; nevezetesen az ondófolvas, és férfiúi tehetetlenségben, főleg ha szerelmi kicsapongások következtében jött létre s kezdődő gerinczagysorvadással vagy más erőhiányos kóralakokkal van szövetkezve, számtalanszor bébizonyult a szliácsi vizek üdvös gyógyhatása; minélfogva a nemi munkásságot élesztő hatását ezen gyógyvizeknek kétségbe vonni nem lehet.

5. A húdkészítő és kivezető szervek szenvedelmében, névszerint idült hurutos állapotában s főveny-, húdkökörban számtalan fényes gyógyeredmények észleltettek Szliácson.

6. Az idegkórok közül a rásztkór (Hypochondriasis), méh-kór (Hysteriasis), idegzsábák — főleg arcz- és ülzsába, — vittáncz,

gerinczagsorvadás, szélhudések, s néhány esetei a nehézkórnak, találtak gyógyhelyet Szliácson.

7. Az idült bőrbetegségek egész tábora ellen már régi időktől fogva nagy hirt nevet vívtak ki magoknak a szliácsi gyógyvizek. Wipacher már egy század előtt következőleg nyilatkozott a bőrbetegségekre vonatkozólag Szliácsról. — „Externe itaque in exanthematicis affectibus, nullis symptomatibus periculosis aut febribus stipatis, ut scabie, impetigine, herpete, intertrigine, pruriginibus, patrimmate, psora, lepra, putrescentibus articulorum ulceribus atque gangraenis, veteribus iisdem atque annosis, nomisque, lichenibus infactum, aliisque cutis exulcerationibus inveteratis atque rebellibus, magna in hisce regionibus frequentia occurrentibus, exsiccando, discutiendoque eximie prosunt.“

8. A sápkórnak (Chlorosis) nemcsak csekélyebb, hanem legsúlyosabb módosulatai is, nevezetesen hol már vízkóros jelenségek mutatkoznak, biztos gyógyszerre találnak a szliácsi vizekben. — Valóban nem alaptalanul tette Boerhave ezen nyilatkozatot: „In ferro est aliquid divinum, sed nunquam praeparata ejus artificialia id operantur, quod acidulae martiales.“

9. A görvélykórban oly jótékony hatásúnak tanúsította magát Szliács, hogy a vidék miveltebb lakosai scrofula főző vagy scrofulát kifőző fürdőnek nevezik Szliácsot; és valóban nem alaptalanul, miután az itteni gyógyvizekben jobbadau mind jelen vannak azon alkatrészek, melyek a vérvegyületet javítván, mint gurvélyellenes szerek hirt nevet vívtak ki magoknak.

10. Az angolkórban is fényes eredményeket látott Habermann főleg a Lenkeyforrás külső s belső használatától. És e tekintetben valóban figyelemre méltó Dr. Czilchert Robert azon észrevétele, hogy Szliács a természettől orthopaedi intézet helyévé teremtetett.

Nem válhatok meg Szliácstól a nélkül, hogy azon ugyfeleimnek, kik Szliács forrásainak gyógyhatásáról kivittebb értekezést — mi e munka körét túlhaladja — kívánnak olvasni, Dr. Habermann fentidézett magányrajzát figyelmökbe ne ajánljam.

II. A VIHNYEI FOLDES VASAS HEVIVIZEK.

M a g ú n y r a j z.

N. N. Kurze Beschreibung der Eisenbacher Mineralquelle. Schemnitz. 1830.

V i h n y e (Eisenbach) helység Bars megyében fekszik egy rege-nyes s a Garánvölgygel közlekedésben lévő, fenyvesekkel diszelt magas hegyektől környezett völgyben, Selmezbányától két, Kőrmöczbányától pedig 5 órányi távolságra. Ezen helységtől a völgy mentében lefelé egy negyedóránnyira esik a fürdőház, a keleti hosszúság $36^{\circ} 28' 54''$ (Ferrótól számítva) s az éjszaki szélesség $48^{\circ} 29' 28''$ foka alatt. — A fürdőház előtti sétatérnek tengerszint feletti magassága 155 bécsi öl, vagy 930 b. láb.

A vihneyi fürdő hajdankori történelmét a homálnak föl nem lebbenthető fátyola borítja. — Annyi kétséget nem szenved, hogy a meddig oklevelek nyomain fölhathatni, mindig Selmezbánya város tulajdona volt s *Vernher György*, „De admirandis Hungariae aquis“ című munkájában *Rösel-fürdő* nevezet alatt említi föl, mely nevezet *Rösel Erasmus* városbíró s kamaragróftól (+ 1520) nyerte, kinél húzamosb ideig volt a fürdő elzálogosítva. Későbbben kiváltatván, azóta folytonosan Selmezbánya város birtokában van, de fájdalom a város pénzlárának tönkrejutással fenyegető állapota miatt a négyszázados birtok mostan eladó. — Vajha oly egyéniség birtokába kerülne ezen páratlan fürdő, ki belátva saját s a szenvedő emberiség érdekét, nem rettenne vissza azon áldozatoktól, melyeket egy ily mondhatni elhagyatott állapotban lévő, de a legnagyobb méltánylásra érdemes fürdőintézet fölvirágoztatására okvetlenül tennie kellend.

Mi a fürdőintézetet illeti, a különben nagyszerű, de avult ízléssel épült fürdőházban három tükörfürdő van, egy a tisztességek, egy a köznépek számára, egy pedig külön fürdő, melyet azok használnak, kik a társaságban fürdést nem kedvelnek. Ezenkül van hat kádfürdő is s 48 lakszoba, egy díszes ebédlő, illetőleg tánczteremmel. — A gyászos 1848—49-diki forradalmat megelőzőt időkben a vihneyi fürdő gyulponja volt a nyári évszakban az alkotmányos életben nagy szerepet játszó Bars megye rendjeinek, kik ennél fogva a fürdő tőszomszédságában kisszerű, de díszes s gyűlések tartására alkalmas megyeházat építtetének. Most ez is pusztuló állapotban van s mintegy ujjal mutatja, hogy az örömjaj, melylől itten e derult korszakban

a Julia völgye (gróf Csáky Júlia úrhölgy emléke) s az Amália hegy (gróf Hunyadi ültetménye) bércei viszhangzanak, talán örökre elnémult. —

A viihyei furdömedenczékét mind egytellen egy forrás látja el vizével, mely a furdö háta megett meredeken emelkedö hegyböl, 500 lábnyi magasságban a furdöház fölött fakad. Dr. Rombauer szerint ezen forráshoz egy 200 lábnyi hosszú keskeny, alacsony s forró gőzzel telt tárnán juthatni; a forrás felett 27 láb mélységű akna van lejtve a forró gőzök kivezetésére.

Az irodalom, min nem lehet eléggé csudálkozni, megfoghatatlan könnyelműséggel mellözte e háromszázados hírben álló hévvizet! Ime honi gyógyviztanunk ösfünöke Vernher Györgytöl fogva (1549) a fentidézett egytellenegy, néhány lapból álló hitvány magányrajz született csak meg, míg minden összes gyógyvizeinket tárgyaló jelesebb szakmunkák (Vetter, Koch, Seegen stb.) kellöleg méltányolák azt. Minek okát kétségtelenül itt is a rendezett furdöorvosi állomás nem léteben kell keresni. — Legújabbban t. i. 1857-ben mint fölebb (Lásd Szklenó 92. l.) említök a jeles Petkó János cs. kir. bányászakadémiai tanár, s Dr. Rombauer Lajos szklenói furdöorvos írták le kivittebben a Magyarhoni Természetbarát I-ső és IV-dik fuzetében.

A viihyei hév viz természet tani sa j á t s á g a i.

A viihyei forrás oly lövizű, hogy a terjedelmes, 3 öl hosszú s 2 öl széles, 4¹/₂ láb mély, tisztcsbek számára rendezett furdömedencze kiürítettvén, 5—6 óra alatt megtelik. Ezen hév viz a vezetö csatornákat s a medenczék párkányzatát szénsavas mészcéleg és vaselegvizegyéböl álló sárgásbarna csapadékkal kérgezi be; üvegbe merítve tiszta, átlátszó és szintelen, nagy lömegben ellenben kevésbé átlátszó, némileg tejedző, úgy hogy a furdömedencze fenekén lévő tárgyakat nem lehet, miként Szklenóban, megkülönböztetni; szaga nincs, ize pedig kissé savanyús, s a kék kémpapír színét mulékonyan kissé pirosra változtatja át. Hévmérséklete a forrásban +32° R., a furdömedenczében pedig +29—30, 6° R. Aránysulya 1,0025.

A viihyei hév viz vegytani alkatrészei.

A viihyei hév vizet már a múlt században elemezte Cranz, a jelen század elején Kitaibel, később 1820-ban Hering bányásztanácsnok, legújabbban pedig 1854-ben Hauch Antal selmeczi bá-

nyász akadémiai tanár. — Mután e két utolsó vegybontás eredménye némileg, főleg a vastartalmat tekintve, eltérő: nem látom fölöslegesnek mindkettőt egymásmellé állítva, ide igtatni. — Talált tehát egy polgári fontban:

	Hering.	Hauch.
Szénsavas mészélegből — — —	1,75	3,512
„ keserélegből — — —	—	0,332
„ vasélecsből — — —	0,95	0,033
Kénsavas szikelegből — — —	0,65	0,232
„ mészélegből — — —	3,45	1,943
„ keserélegből — — —	0,40	1,346
Szikkhalvagból — — —	0,60	—
Keserhalvagból — — —	—	0,002
Kovasavból — — —	0,20	0,062
Vonalanyag s veszteség — — —	—	0,220
	Összesen 8,00	7,682 szemert.
Szabad szénsavból — — —	6,12***	51,003 a forrás hőmérsékleténél.

Mindkét vegybontás szerint jellegző alkatrészek a vihneyi hév-
vizben a földes részek és a vas, s így semmi kétséget nem szenved,
hogy földes, vasas hévviznek jelölendő. — A vasas hévvizek között
azonban magas hőfokát tekintve mint főnök szerepel, túlhaladván e
tekintetben Szliácsot is s e szempontból páratlannak tekinthetjük Eu-
rópában. Valóban a vihneyi hév-
viz, az emberi szervezet hőmérsék-
letével egyező hőfokánál fogva, oly kellemes hatású a bennefürdő
egyéniségekre, hogy valamint gyógyerejét, úgy ezen sajátját te-
kintve is méltán megérdemli a nők fürdője nevezetét, kik is oly
nagy számmal látogatják, hogy a fürdővendégek 98 százalékát ren-
desen ők képezik.

Az vihneyi hév- viz gyógyjavallatai.

A vihneyi hév-
viz gyógyhatása körül a fentnevezett (l. 97-ik lap.)
Dr. Laszlovik Ödön Barsmegye nyugalomra lépett főorvosa szer-
zett legbővebb tapasztalatokat. Vajha észleleteinek gazdag kincstárá-
ból az irodalom útján is tenne közzé némely adatokat, melyek kétség-
kívül megbecsülhetlenek volnának Vihnye gyógytörténelmében. —
Rajta kívül Dr. Rombauer Lajos, mint a szomszédban lévő
Szklénó fürdőorvosa kísérte figyelemmel Vihnye gyógyeredményeit.

Végre magam is a közelebbi években két furdői évszakban tartózkodván néhány hétig a vihneyi furdóban, számos eseteken volt alkalmam meggyőződni e hévizek csudaszerű hatásairól. — Ezen tapasztalatok s a köztudomású hagyományos adatok nyomán a vihneyi hévizek gyógyjavallatait következőleg formulázhatjuk:

A vihneyi hév víz gyógyhatása általában az oldozó, gyöngítő alkatrészek rendkívül csekély mennyisége mellett mondhatni tisztán erősítő, zsongító, üdítő, a szervezet minden működéseit főleg az előrehaladó anyagváltoztatást élesztő, siettető, úgy hogy e tekintetben minden hév vízünk között páratlanul áll. — Különösen pedig javallva van:

1. Az általános gyöngeségben, legyen az a hajlott kor, előrement súlyos betegségek vagy nedvvesztések, kimerítő szellemi foglalkozások, vagy szerelmi kicsapongások következménye. — Volt alkalmam a közelebbi években oly női egyéniséget találni a vihneyi furdóban, ki a nélkül hogy feltűnő, meghatározható betegségben szenvedett volna, annyira erőhiányos állapotban volt, miként rendkívüli erejébe és sok idejébe került az első emeletben lévő szállására fölvészorogni. — E nő négy héti használata után a vihneyi furdónek minden nehézség nélkül járta he az itteni meredek bércek tekervényes ösvényeit. — El nem mellőzhetem még egy esetnek a főlemlítését, mely szinte fényesen tanuskodik a vihneyi furdók üdítő, erősítő, a táplálási folyamatot siettető hatásáról. Egy úrholgy 1857-ben egészen elsatnyúlt testtel, de vidám kedéllyel jött a vihneyi furdóbe. A vendégek ajánlatára a furdó szomszédságában lévő igen jeles gépműhelybe, mely a derek Kachelmann Károly selmeczi polgár tulajdona, megmérlette magát — mi az itteni furdóvendégek között meglehetősen divatozik — s 65 fontnyinak találtatott, s ime a furdó 5 héti használata után, határtalan örömeire, testének sulya 25 fonttal növekedett.

2. A légzési szervek idült hurutában, főleg ha ez nemcsak a takhártyák zsongtalanságán, petyhüdségén, hanem egyszersmind az egész szervezet erőhiányos állapotában gyökerezik. Ily kórállapotot szinte volt alkalmam észlelni a vihneyi furdóban. — Egy előkelő hivatalnok neje, főleg éjszakánként kinzó, bőséges kiköpésekkel kísért köhögéstől egészen kimerülve testi erejében jött a vihneyi furdóbe. Szűk melle, hosszú nyaka, beesett arcza, előre görnyedt teste távolról elárulák a tudóvészrei hajlamot. — Ezen nő a vihneyi furdók 6 hétig tartó használatára egészen felüdült s azóta is

3 év elforgása után kielégítő egészségnek örvend, veszélyel fenyegető idült huruta lehető legcsekélyebb fokozára szálván alá. — Hogy az e tekintetbeni gyógyhatás jelentélyes része a vas mellett a szénsavtartalom rovására esik, előttem kétséget nem szenved.

3. Legnagyobb hirt nevet vívtak ki azonban magoknak a vihnyei hévvizek a női ivarszervek bántalmában, főleg ha azok az illető részek petyhudségén, zsongtalanságán alapulnak: ilyenek a havazási rendellenességek, kevés vagy egészen hiányzó, vagy görcsös fájdalmaktól kísért havazás, fehérfolyás, méhvézés, koraszülései hajlam, meddőség.

4. A férfiúi ivarszervek némely bajaiban, milyenek a tetetellenség (Impotentia), éjjeli magömlések, mint többnyire kicsapongások, onfertezés következményei, ha szinte már az úgynevezett, hátgerinczsorvadás jelenségei mutatkoznak.

5. A sápkórban általában a vérhiányos állapotban, mely rendszeren a női ivarszervek működéseiben föltűnő zavarokkal van szövetkezve.

6. Némely idegkórokban, göresök, szélhűdések, reszketegségben, ha azok az idegrendszer kimerultságének a következményei.

III. A LUCSKII KONYHASÓS VASAS HÉVVIZEK.

Lucski helység Liptóvármegyében fekszik az Árvába vezető országút mellett, a Csocs nevű havas alatt Rózsahegytől (Rosenberg) $1\frac{1}{4}$ mértföldnyire egy vadregényes szűk völgyben, mely a zordon szelek ellen meglehetősen védve van azon körülménynél fogva, hogy a völgyből kivezető szorosok (passusok) tekervényesek lévén, a völgy katlanszerűleg van behelyezve a minden oldalról emelkedő magas hegyek közé. A helységtől félóránnyira fakadnak a híres hévvizek s léteznek a fürdők lehető elhanyagolt állapotban. A közelebbi években ugyan hozattak létre a magas kincstár által, melynek tulajdona mind a helység mind a fürdő, vendégek elfogadására szolgáló épületek, de azok az évről évre szaporodó látogatók számára elégségesek nem lévén, terveh van véve a fürdőintézetnek egészen újja alakítása, melyre nézve az érdemdús Dr. Hoffmann megyei főorvos terjesztett föl a magas kormányznak egy szabatos és kimerítő dolgozatot a múlt (1857) évben, s így a lucskii fürdők is egy szebb korszak kuszobén állanak. Az eddig fönállott fürdőintézetben három fürdőmedence van, u. m. az úrifürdő, paraszt- és zsidófürdő, melyek azonban

csak névvel, nem pedig felszerelésüket tekintve különböznek egymástól. Mi a forrásokat illeti, azok számszerint hárman vagynak, de közülök csak egy, a leggazdagabb vizű és legmagasb hőfokú, használtatik a fürdőkben, s ennek vize először az úrfürdőbe, onnan pedig a paraszt- és zsidófürdőbe vezetetik.

Az irodalom magányrajzban nem szólalt még föl ezen nevezetes hévizekről, melyek ha külföldön léteznének, kétségkívül már sokkal ismeretesebbek volnának magunk előtt is. Legközelebb 1857-ben Dr. Ullmann Frigyes Liptó-Sz. Miklóson lakó gyakorló orvos közölt a lucskii hévizekről egy vázlatos tudósítást a „Zeitschrift für Natur- und Heilkunde“ című folyóirat 22-dik számában, melyből legalább annyi kiviláglik, hogy Lucskiról még most is nagyon keveset tudunk. De hogy is tudnánk, mikor nincs fürdőorvos!

A lucskii hév víz természettani sajátosságai

A lucskii főforrás vize tiszta, átlátszó, kissé tejedő, szagtalan, eleinte savanyús, később tintás ízű. Hévmérséklete állandónl $+25^{\circ}$ R. Aránysulya nincs meghatározva. — A légnak kitételve rozsdanemű csapadékot képez s a fürdés alkalmával a fehér-ruhát rozsdabarna színűre festi. A másik két forrás vize szinte ily sajátosságokkal bír, de hévmérséklete alacsonyabb.

A lucskii hév víz vegytani alkatrészel.

A lucskii hév víz eddigelő tudommal csak minőlegesen elemezte-tett Dr. Victoris, Kitáibél és Tognio tanár által. Az első következő alkatrészeket fedezett fel benne:

Szíkhalvagol, nagymennyiségűt,
Szénsavas vasélecsét, szinte nagymennyiségűt,
Szénsavas mészéleget,
Szénsavas keseréleget és
Kénsavas keseréleget s végre
Nagymennyiségű szabad szénsavat.

Mely vegybontás szerint konyhasós vasas hév víznek kell azt keresztelnünk.

A lucskii hév víz gyógyjavallatai.

A lucskii hév víz gyógyhatása kifejtésében eddigi ismereteink szerint főbb tényezőként szerepelnek a szabad szénsav, konyhasós és

vas, minélfogva erősítő, zsongító, a takhártyákat és emésztési szerveket érdeklő s ekként az anyagváltozást sieltető gyógyerejét kétségbe vonnuk nem lehet. — Az eddigi hagyományos adatok szerint fényes eredménnyel használtatik:

1. A vérhiányos állapotokban, sápkórban.

2. A női ivarszervek zsongtalan jellegű bántalmaiban, névszerint havadzási rendetlenségek, méhdaganat, méhvérzés, fehérfolyás, terméketlenségben. — E tekintetbeni híre oly nagy a lucskii hévvizeknek, hogy az e nemű bajokban szenvedők keresik azokat meg legnagyobb számmal.

3. A tápcsatorna zsongtalanságán alapuló bajokban, étvágyhiány, emésztetlenség, rendetlen székelések s ezek megszámlálhatlan következményei ellen.

4. Különféle idült kutegekben, névszerint a sömörös és recsetes fajú bántalmakban.

5. Az erőhiányos állapotokban.

IV. A RÁJECZI VASAS HÉVVIZEK.

Magányrajzok.

A. K e l i n : Analysis aquæ thermarum novarum Rajeczensium, cum brevi earundem descriptione topographica et tabula aërea. Vienna. 1793.

A. K e l i n : Über die neuentdeckten warmen Bäder zu Rajecz. Nebst einer kurzen topographischen Beschreibung. Wien. 1793.

A Rájeczi vasas hévvizek Trencsinmegyében Rájecz mezővárostól egy órányira fakadnak a Rajesanka nevű folyam partján, egy hegyláncsolat tövében. Az itteni fürdők már legalább egy századtól fogva használatuak; mert már 1766-ban leírta A d a m i „Hydrographia Comitatus Trencsiniensis“ czímű értekezésében mind az akkori fürdőintézetet, mind pedig a hévvizek természet- s vegytani sajátságait. Később 1793-ban K e l i n A m a d é szerkesztette rólok a fentidézett magányrajzokat. — Végre 1842-ben Dr. S z ű s z D á v i d értekezvén Trencsinmegye ásványvizeiről, tárgyalja röviden a szóbani hévvizeket.

A fürdőintézetben 4 fürdőmedencze van, u. m. 1. az úri, 2. tiszti, 3. polgári és 4. a közfürdő. Ezen medenczéknek azon árnyoldaluk van, hogy a víz bennök nagyon sekély, körülbelül 2 labnyi mélységű, minélfogva benne csak ülve, vagy félig ülő félig fekvő helyzetben fürödhetni. — Még erre is elmondhatjuk, hogy „Difficile est satyram non scribere.“ — Ha egyéb nem, legalább az

onzés, haszonkeresés indíthatná a tulajdonosokat czélszerűbb felszerelés létrehozására, mert az ily szerkezetű fürdőbe bizony nem kívánkozhatnak s nem útasíthatnak a tavol vidékek lakosai, ha még oly csodatévő gyógyyerővel bírnak is.

A rájeczi hév víz természettani sajátosságai.

A rájeczi hév víz tiszta, állászó, s üvegedényben több napokig tartatva sem zavarodik meg s üledéket sem képez. Szaga nincs, íze kissé sós. Hőmérséklete Hejda megyei főorvos szerint $+26^{\circ}$ R. Aránysulya nincs meghatározva.

A rájeczi hév víz vegytani alkatrészei.

A rájeczi hév víz vegytani alkatrészeit a múlt században legelőször Adami, később Kelin vizsgálta. Legújabbán pedig 1840 táján Tognio tanár, ki földes és égvényes alkatrészeket, kénsavas sókat és vasat fedezett föl benne, minélfogva Vetter, Koch stb., kik honi gyógyvizeinket az ő közlései után jellegezték, a vasas hév vizek rovataiba sorolják. Azonban csak egy újabb s tökéletesebb vegybontás fogja kimutatni, hogy a gyógyvizek melyik osztályába legyen igtatandó.

A rájeczi hév víz gyógyjavalatai.

A rájeczi hév víz Adami, Kelin adatai után már a múlt században föltűnő sikerrel használtatott:

1. A csúzos bántalmakban,
2. A köszvényben, habár izuleti daganatokat, zsugorodásokat hoztak is ezen bajok szőnyegre.
3. Az idült kútegek különféle nemében.
4. A hasuregi zsigerek dugulásai s daganataiban, aranyér- és rászikóiban.
5. A havadási rendellenésekben, méhkóiban.
6. A főeny- és húdkókóiban.

VII. KONYHASÓS HÉV VIZEK.

(Halothermæ.)

A konyhasós vizek meghatározása.

Konyhasós vizeknek azon gyógyvizek neveztetnek, melyekben jellegző alkatrész a konyhasó vagy szikhalvag. Ennek kíséretében

rendesen egyéb halvagok is, névszerint mész- és keserhalvag, úgy-
szinte iblany- és büzenyvegyületek is szoktak föllépni; valamint jelen
lehetnek a konyhasós forrásokban minden egyéb, az ásványvizekben
előforduló álló létrészek. — Az ezen osztályba tartozó gyógyvizek
tisztak vagy tejedzők, szagtalanok s a konyhasó mennyiségéhez ké-
pest többé vagy kevesbé sós ízűek, valamint egyéb alkatrészek jelen-
léte következtében kesernyés, lúgnemű, fanyar, összehúzó és csípős
ízűek is lehetnek.

A konyhasós vizek gyógyhatása.

A konyhasós vizek jellegző alkatrésze a szikhalvag az emberi
szervezet gazdászatában jelentélyes szerepet játszik. — A gyomorba
jutva nevezetesen izgatja annak takhártyáját s előmozdítja valószínű-
leg a gyomornedv elválasztását, s növeli az étvágyat, míg némely
physiologok nézete szerint a gyomornedvben soha nem hiányzó só-
savnak is egyik forrásaül szolgál. Akármint légyen a dolog, kétséget
nem szenved, hogy az emberiség számára rendeltetett tápanyagoknak
nélkülözhetlen fűszere. — Azonban a konyhasó izgató hatása kiterjed
a többi takhártyákra is, különösen a bélesatorna elválasztása szapo-
rábbá lesz, s ez által a kikuszóbulendő anyagok folyékonyabbá tétel-
vén, a testből könnyebben kiurítottnek. — Hasonlag előmozdítja a
konyhasót tartalmazó vizek a légutak takhártyája elválasztását is, s
könnyítik a melybőlitést (Expectoratio). A konyhasó továbbá a vérbe
fölszívatra Liebig szerint előmozdítja a megemésztett tápanyagok
fölszívódását a bélesatorna hajszáledényeibe s ekként sarkantyúzza
a táplálási folyamatot, istápolja a vér égvényességét, forrásaül szol-
gálván a vérben lévő szénsavas és vilsavas szikélegnek. Lehman
szerint jelentélyes részt vesz a sejtek képződésében, s ekként az
anyagváltozás minden folyamatait fölmagasztalja. Végre De Saive
szerint izgatja az ivarszervek rendszerét s növeli a férfúi termé-
kenységet s a női fogékonyságot, fogamzási képességet.

A konyhasó ezen hatásainál fogva általában javallva lesznek a
konyhasós vizek:

1. A hasüregi vérkeringés zavaraiiban, hasüregi
pangásokban s ennek következményeiben, milyenek:
a hiányos emésztés, bélesatorna lomhasága, májbani vérbőség az
epeelválasztás zavaraiival, torlódások a fejre (fejfájdalom, szédelés,
fulzúgás) és mellre (mellszorulás, elfogódás, szívdobogás), aranyér,

méhvérbőség, méhdaganat, havazási rendetlenség, kedélyi zavarok, rásztkór, bükór. — A konyhasó t. i. előmozdítván a belek elválasztását s ez által könnyítván a kiürüléseket, szabadabbá teszi az altesti vérkeringést.

2. A kőszvényben, részint az által, hogy ennek rendes gerjesztő okát a hasüregi vérbőséget csökkenti, részint pedig az által, hogy a vérben megszorodott húdsavat, a vér égvényessége istápolásával kevesbiti s az anyagváltoztatás siettetésével a testből kiküszöbölni segíti.

3. A takhártyák, főleg pedig a légzési szervek takhártyájának idült hurutáiban. — Megjegyzendő azonban, hogy ezen baj ellen csak a legszelidebb, nem pedig a tömcny (concentrat) konyhasós vizek ajánlatosak, mely utolsók könnyen növelnék a köhögési ingert. A kezdődő gümőkórnál, vagy gümökórrai hajlamnál szinte jótékonyak a szelid konyhasós vizek, a hurutos izgatás csilapítása által.

4. A görvélyben, s minden görvélyes talajon tenyésző kórak ellen, milyenek a szem, orr, fül s női ivarszervek takhártyájának hurutos bántalmaí (fehérfolyás), a nyitkmirigyek daganatai, a bőrbetegségek közül főleg a recesetes izzag (Eccema impetiginodes) és bőrfarkas (Lupus), az idült izületi és csontlobok.

5. Az angol kórban, csontok ellágyulásában, mely szinte a hiányos táplálásból veszi eredetét.

6. Az előrement gyúladások által létrejött kiizzadmányok a legkülönműbb szervekben, szinte erélyesen szivalnak föl a konyhasós gyógyvizek által, főleg ha azok iblány- és hüzenyvegyületeket is tartalmaznak.

7. Jótékony hatásuak végre a konyhasós hévvizek az idegsábák és szélhűdések némely alakában, főleg ha azok az idegeket nyomó, vagy az ideghüvelyben (Nevrilema) lerakodott kiizzadmányok által idéztettek elő. Különösen gyakran lépnek föl szélhűdések a gyermekágyi lófolyamok után, valamint csúzos bántalmak következtében. — Ezek biztos gyógyszerre találnak a konyhasós gyógyvizekben.

Tisztán konyhasó tartalommal jellegzett hévvizunk egyetlenegy van, s ez:

A MEHÁDIAI HERKULESFORRÁS.

Melynek természet-, vegytani s gyógyászati sajátságait már alkalmilag a többi mehádiai kénes források között előadánk. — (Lásd a 25-dik lapon).

Az előadottak után immár kétséget nem szenved, hogy kedves hazánk határain belül a hévvizeknek minden rovatai képviselve vannak, s habár a kesersós hévvizek főnökével Carlsbaddal, s az égvényes hévvizek példányképével Vichyvel nem versenyezhetnek is az illető képviselők, de más oldalról a kénes hévvizek dolgában túlszárnyalja hazánk Európa minden tartományait; vasas hévvizet pedig honunkon kívül egyetlen egy ország sem mutathat föl.

MÁSODIK RÉSZ.

A KÉT MAGYARHAZA ELSŐ RANGU HIDEG GYÓGYVIZEL.

I. KÉNES HIDEG GYÓGYVIZEK.

I. A PARÁDI CSEVICZE.

Magányrajzok.

Dr. Mich. E. M. Prúy: Medicinisch-topographische Abhandlung des Curortes Parád, sammt seinen Schwefel-, Eisen- und Aluminwassern. Pesth. 1833.

Dr. Erdely Pál: Parádi gyógyvizek. Pest. 1853.

A hideg kénes vizek királyával a parádi Cseviczével kezdjük meg gyógyvizeink ezen sorozatát. — E nevezetes, az egész ismeretes világban páratlan gyógyvíz, Hevesvármegyében a Mátrahegy éjszaki lejtőjéhez simuló bájos szépségű parádi völgy nyugoti zugában fakad Parád helységétől felőrányi, Egertől 4, Gyöngyöستől pedig — Verpelét, Fel- és Al-Debrő felé menve az országúton — 6 órányi távolságra. — Parád, mint gyógyhely, mind kedvező éghajlati és helyrajzi viszonyait, mind kényelmes és czélszerű felszerelését, mind pedig azon körülményt tekintve, hogy három különemű és ritka sajátságokkal fölrüházott gyógyforrások birtokában van, legnevezetesebb gyógyhelyeink közé számítandó. — Az itt fakadó gyógyvizek egészen a jelen század elejéig ismeretlenek voltak a világ előtt, s mindössze is a vidék szomszéd lakosai által használtattak mindaddig, míg a múlt század végén 1798-ban Kitaibel Pál pesti egyetemi tanár, kinek honi gyógyviztanunk oly sokat köszönhet, vegyészileg megvizsgálván és tudományosan leírván azokat 1799-ben a „Literarischer Anzeiger für Ungarn“ című folyóiratban, mind az orvosok, mind a nagy közönség figyelmét fölébresztette; — mire mindinkább szaporodván e gyógyvizeket látogatók száma, 1827- és 1829-ben Kaán Sámuel

és Ullmann Mórícz akkori birtokosok díszes, kényelmes és minden igényeknek megfelelő épületeket és fürdőintézetet hoztak létre. Az 1827-dik évben a parádi gyógyforrások vegyészileg is megvizsgáltattak, akkori bécsi műegyetemi híres tanár Meiszner által. 1828-ban pedig az intézetbe fürdőorvos is állítottott. Ez intézkedések következtében Parád legkitünőbb fürdőintézeteink sorába lépett, s habár fényes korszakát néhány éven át az itt történt féktelen és botrányos kicsapongások elhomályosíták s a vendégeket egy időre az idejövételtől visszariasztották is: jelenleg ilyenmő féktelenségek helyt nem találhatván, legkeresettebb fürdőink egyike. — A parádi fürdők jelenleg a hazafiúi nagyszerő áldozatairól országszerte ismert és köztiszteletben álló gr. Károlyi Györgő nagyméltósága birtokában vannak, ki emberszerető keble sugallatát követve önzés nélkül áldozik és mindent elkövet e fürdők felvirágoztatására; a gyógyvendégeket pedig orvosi tanácsával a valódi tudományosan képzett, szelid lelkületű s magát egész odaadással e gyógyvizeknek szentelő fürdő orvos Dr. Erdely Pál látja el, ki mint ilyen, gyógytapasztalatait is már a fentidézett jeles magányrajzában közzétette, gazdagítván gyógyvítanunk mind ekkoráig szegény nemzeti irodalmát, s így fürdőorvosi kötelességét e tekintetből is becsülettel leróta.

Mi már a parádi gyógyforrásokat illeti, azok három rendbeliek, u. m. 1. a Cseviceze, mely égvényes kénes savanyú víz; 2. a timsóvasgáliczos, s 3. a vasas savanyú víz, mely utolsó azonban eddigelé gyógyczélokra nem használtatik, s így csak a két első jő tekintetbe. E két rendbeli külön rovatba tartozó s különböző győgyerővel főrüházott víz egymástól csekély távolságban előjövetele nevezetes előnyt ad Parádnak; mert lehet oly beteg, kinek tökéletes helyreállítására először az egyik, azután a másik nemű víz kívántatik, s így mindkettőt egy helyütt találja, s viszont lehet oly család, melynek különböző tagjai, különemű belegségekben szenvedvén, mindkét rendbeli gyógyvizet igénybe vehetik s így nem kénytelenek külön fürdőkbe zarándokoskodni, hanem egy helyen a családi együttlét gyönyöreit is élvezhetik s egyszersmind tömérdek költséget is megkímélhetnek. — E rovatban csak a kénes savanyú vizeket, a közönségesen úgynevezett Cseviczét tárgyalandjuk.

A Csevicze mellett lévő fürdőintézet egy pompás, oszlopszatos folyosóval ellátott U képmő épületből áll, melyben 9 fürdő-, s 26 lakszoba van kellőleg felszerelve, s ezenkul teke-, ét- és tánczterem.

A parádi Csevicze természettani sajátágai.

A parádi Cseviczének két forrása van, melyek a fürdőháztól mintegy 100 lépésnyi távolságra esnek s csinos oszlopos fedéllel el-látvák. Az elemzésben II-ik számmal jelölt forrás azonban konkéneg tartalmával jóval fölulmulván az I-sőt, majdnem kizárólag használta-tik gyógyczelokra. Mind a két forrásban kisebb nagyobb buborékok föl-pattanásával buzog ki a víz kőolajtól áthatott fővenyő talajból, s oly tiszta, szintelen, állátszó, hogy fenekén a legkisebb tárgyakat is meg lehet különböztetni. Szaga föltundőleg hasonlít a záptojáséhoz s oly élénk, hogy a forrástól néhány lépésnyi távolságra is észrevehető. Íze kellemes csipős, savanyú. — A viztartókban, valamint a nagyobb és nyitva tartott edényekben is húzamosb idő múlva piszkos tejszinű üledéket képez, mely izzószénre vetetve kék lánggal ég s az égő kén szagát (kéneccsav) árulja el. A légnak tartósan kitétetve mind konkéneg szagát, mind savanyú ízét elveszíti, s csak a kőolaj szaga lesz érez-hető, mely a víz főzése által szinte elenyészik. Jól bedugaszolt üve-gekben s hűvös helyen tartva ellenben évekig megtartja mind szagát, mind ízét. — Hévmérséklete a forrásban +8—9° R. — Aránysulya pedig 1,087.

A parádi Csevicze vegytani alkatrészei.

A parádi Cseviczét mint említők először (1798) K i t a i b e l pesti, később (1827) M e i s z n e r bécsi tanár elemezték s ez utolsó követ-kező alkatrészeket talált egy polgári fontban:

	Az I-ső,	II-ik forrásban:
Kénsavas szikélegből	— — 3,80	2,50
Szikkhalvagnból	— — — — 1,80	1,30
Szénsavas szikélegből	— — 5,20	3,70
„ keserélegből	— — 2,30	0,80
„ mészélegből	— — 4,50	4,30
Kovaföldből	— — — — 0,80	0,70
	Összesen 18,40	13,30 szemert.
Szénsavból	— — — — 31,50	34, 0
Konkénegből	— — — — 2,10	10, 8 k. huvelyket.

Ezen alkatrészekon kívül kétséget nem szenved, hogy kőolajut is tartalmaz, melyet részint szaga, részint az ivásra következő fel-bofogések által folismerhetni. — E vegybontás után, — melynél azon-

ban már újabb igényeltetnék, miután a vegytan 1827-től fogva vajmi nevezetes előhaladást tett, — a Csevicze égvényes, kénes savanyú víz s jellegző alkatrészeinél fogva Kitaibel által az aacheni, Prúnyi által a nenndorfi, Erdey által pedig a weilbachi kénes vizekhez hasonlítottatott. Azonban az aacheni magas hőmérsékletű hévíz, a nenndorfi nagymennyiségű kénsavas sókat s a könkéneg és szénsavon kívül légenyt és bányagőzt is tartalmaz; az álló alkatrészeket tekintve mindenesetre legközelebb áll a weilbachihoz, de azt mind könkéneg-, mind szénsav tartalmát tekintve jóval felulmúlja, s így bátran ismételhetjük, mit fölebb is állítunk, hogy páratlan az egész ismeretes világban.

A parádi Csevicze gyógyjavallatai.

A parádi Csevicze körül gyógytapasztalatokat tettek Prúnyi, Erdey fürdőorvosok, továbbá néhai egyetemi tanár s kir. tanácsos Bene Ferencz ő nagysága, s a kitűnő pesti gyakorló orvos Dr. Halász Géza s jótékony hatásának tapasztalok:

1. A légzési szervek idült hurutában, sőt a kezdődő gümőkórban is Dr. Halász Géza, ki a mellbetegségekkel kiválólag foglalkozik s terjedelmes gyakorlattal van elfoglalva, többnyire ide utasítja a gümőkórtól fenyegetett betegeket, s rendszeren szép sikerrel. Néhai Bene Ferencz ő nagysága pedig talán legelőször ismerte föl s hasonlólag számtalanszor vette igénybe a parádi Csevicze ezen gyógyerejét. — A mellbajokban szenvedő betegek köhögési ingere a szóbani gyógyvíz használatára csakhamar csillapulni kezd, az elválasztás szaporodik, a kiköpések könnyebben s nem ritkán elpuhult gumók lovetnek ki, mire fokozatosan nevedő javulás következik. Hogy e tekintetben a víz könkéneg, szénsava és égvényes alkatrészei mellett a bájoló szépségű vidék uditó hegyi lége, — valamint a Dr. Erdey erélyessége következtében igénybe vehető savógyógyimód is — jelentélyes tényező, semmi kétséget nem szenved.

2. A gyomor és bélcsatorna lehangolt működése következtében mutatkozó körjelenségek ellen, milyenek az emésztetlenség s ezzel együtt járó kellemetlen felbőfögések, gyomorrágás, gyomorgöres, szélkórosság.

3. A hasüregi vérbőség, pangásos vérkeringés minden következményei ellen, milyenek a máj és lép duzzadsága, aranyér, rásztkór, méhkór stb. Megjegyzendő, hogy a Csevicze belső használata nem mindenkinél eszközöl bővebb székletételeket — me-

lyeket azonban akár a karlsbadi vagy egyéb oldozó sók, akár pedig a savónak vízhezű ögyelitése által könnyű elősegélleni — és mind a mellett képes az a hasüregi zsigerek dugulásait eloszlatni, főleg a vízellet útján fejtven ki ily egyéniségeknél erélyes hatását.

4. A görvély és angolkór ellen. Ezen bajok mig egy oldalról a Cseviczének táplálási folyamatot javító és serkentő batása, úgy más oldalról a timsós vasgáliczos fürdők erősítő ereje által ostromoltathatnak Parádon.

5. A csúzos és kőszvényes bántalmak ellen, mind a vérvegyület javítása, mind a könkénegnek a bőrrendszer működését föltűnőleg előmozdító hatása által, — fajszerűleg működnek a parádi kénes savanyú vizek.

6. Némely idült kútegek, főleg a sömör és ruh ellen szinte különszer gyanánt foganatosaknak tapasztaltattak.

7. A húdulak s ivarszervek idült hurutos bántalmaiban, főveny- és hüdkökörban. Mind Prűnyi, mind Erdéy emlitenek föl eseteket, melyekben a Csevicz használatára kisebb nagyobb mennyiségű főveny sőt kövecsek is takaródtak ki a vízellet útján.

8. A bujasenyves bántalmak maradványai ellen, akár a bőr-, akár a csont-, akár a mirigyrendszerben nyilatkozzanak.

II. A KIRÁLYFIAI KÉNES SAVANYÚ VIZ.

Hontvármegye Királyfia nevű pusztáján, mely Selmeczbányától 5, Ipoly-Ság mezővárostól másfél mérföldnyire, Szalatnyától pedig egy negyed órányira esik, fakad fel egy a vízből lerakodó mészlazag-domb tobör (crater) alakú nyílásán e nevezetes kénes savanyú víz; mely mivel könkéneg szagánál fogva nem oly izletes, mint a negyed órányira eső szalatnyai savanyú vizek, még italul sem hasznaltatik, annál kevésbé gyógyczélokra, noha alkotrészei nagy mennyiségét és változatosságát tekintve az ismeretes világ legnevezetesebb gyógyvizei közé számítandó.

A királyfiai kénes savanyú víz természetani sajátosságai.

A királyfiai kénes savanyú víz folytonosan buhorékokat hányva törtet ki a föld öléből; tökéletesen tiszta, szintelen, savanyús-égyvényes ízű és könkéneg-szagú. Hévmérsekléte $+15^{\circ}$ R., a lég $+19^{\circ}$ R. hőfokánál. — Aránysulya pedig 1,0012.

A királyfiai kénes savanyú víz vegytani alkotrészei.

Ezen gyógyvizet 1836-ban Wehrle bányásztanácsnok és selmeczi bányászakadémiai tanár vetette mennyileges vegybontás alá s talált egy polgári fontban :

Kénsavas szikélegből	— — —	6,420
„ mészélegből	— — —	0,307
Szikkhalvagból	— — —	5,072
Keserhalvagból	— — —	0,328
Szénsavas kőnlelegből	— — —	0,067
„ szikélegből	— — —	3,460
„ keserélegből	— — —	5,045
„ mészélegből	— — —	12,317
Vilsavas timéleg és cselélecsből	—	0,028
„ mészélegből	— — —	0,001
Eczetsavas szikélegből	— — —	1,109
Kovasavból	— — —	0,136
	Osszesen	34,290 szemert.
Szénsavból	— — —	20,780 k. hüvelyk.
Légenyből	— — —	1,528 k. h.
Könkénegből	— — —	határozatlan mennyiséget.

E vegybontásból, habár ellene jelenleg nem alaptalan kifogásokat lehet is tenni, annyi kiviláglik, hogy a szobani gyógyviz rendkívüli hatályú s különösen, hogy jelentélyes alkotrészeit tekintve, meglepőleg hasonlít a parádi Cseviczéhez, csak hogy ezt álló alkotrészek tekintetében jóval fölülmúlja, míg ellenben a Csevicze könkénege dolgában szárnyalja túl a királyfiai kénes savanyú vizet. E meglepő hasonlatosságnál fogva, ugyanazon kóralakokban lehet kétségtelen gyógyrejjü, melyeket a parádi Cseviczénél elősorolánk.

III. AZ AJNÁCSKÖI KÉNES VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Ajnácskö vagy Hajnácskö helység határán, mely Gömörvármegyében Rimaszombattól délre $2\frac{1}{2}$ mértföldnyire esik, közel Nógradmegye határához, fakadnak ezen jelenleg még szükkörü, de fényes jövőre igényt tartó kénes vasas savanyú vizek egy bukkerdő tövében elterülő s éjszak felől magas szőlőhegyekkel szegélyezett kellemes éghajlatú, regényes szépségű rónaságon. — Ezen gyógyvizek mind

italul, mind fürdőképen használtatnak, s jelenleg az ajnácskői báró Kemény Gábor ő nagyméltósága birtokában vannak, kiknek mely belátásától és bőkezűségétől méltán megvárhatjuk, hogy az orvosok, névszerint Dr. Kiss Antal és Dr. Kun Tamás a fürdő hiányaira vonatkozó lelkes figyelmeztetéseit tekintetbe vévén azt oly karba helyezend, hogy a legjobban felszerelt fürdőintézeink között méltóképen szerepelhessen, mire minden sajátságait és viszonyait tekintve valóban hivatva van.

Az ajnácskői gyógyvizeket, melyekről a múlt század végén még Lalanque-nak tudomása nem volt, a jelen század elején 1814-ben leírta Dr. Marikovszky „Physical-medic. analytische Beschreibung aller Mineralquellen des löbl. Gömörer u. Klein-Honter Comitats“ czimű munkájában. Később 1856-ban Dr. Kiss Antal lelkes roznyói ügyfelünk a Magyar Sajtó 49-dik s a Zeitschrift für Natur- und Heilkunde 10-dik számában. Végre legújabban (1858) Dr. Kun Tamás miskolczi kitünő gyakorló orvos, az Orvosi Hetilap 28-dik számában.

Mi az ajnácskői gyógyforrásokat illeti, számszerint négyen vannak, melyek közül egy ivóforrásul szolgál, kettő a fürdőbe használatik fel, a negyedik pedig, mely legkisebb, Szemforrásnak neveztetik, minthogy a szemfájós belegek kitünő sikerrel használjuk.

Az ajnácskői kénes vasas savanyú vizek természettanisajátságai.

Az ajnácskői források vize tiszta, gyöngyöző, élénk kőnkénegszagú és csipős savanyú később fanyar, összehúzó ízű, mind a mellett kellemes italul szolgál mind magában mind borral keverve. Fürdés közben rozsdanemű iszapot hágy a bőrön, a szénsav elszállása következtében a vas leverődvén. — Jól bedugaszolt palaczkokban messze vidékre is bomlás nélkül elszállítható.

Az ajnácskői kénes vasas savanyú vizek vegytani alkotrészei.

Mennyileges vegybontás alá az ajnácskői gyógyvizet először 1814-ben Dr. Marikovszky, legújabban pedig t. i. 1856-ban Dr. Kiss Antal vetette s talált egy polgári fontban:

Kénesavas vasélegetből	— — —	0,20625
Szikkalvagból	— — —	0,38140
Szénesavas mészélegetből	— — —	3,19066
„ vasélegetből	— — —	1,83054

Szénsavas keserélegből	—	—	—	7,52295
„ szikélegből	—	—	—	3,06411
Szíkiblagból	—	—	—	0,03114
Timföldből	—	—	—	0,40884
Kovasavból	—	—	—	0,18280
Pirany (Strontium)	—	—	—	nyomait

Összesen 16,82469 szemert.

Szabad szénsavból — — — 20, 065 k. huvelyk.

Könkénegből — — — — 0, 023 k. h.

E vegyhontás után, — mely kétannyi alkatrészt mutat ki a szobani gyógyvizben, mint a Marikovszkyféle munkalat — az ajnácskői víz legnagyobb nyomatókú alkatrészei a földes részek (szénsavas mész- és keseréleg), a szénsavas szikéleg, a vas, az iblany, kén- és szénsav s e szerint égvényes, földes, vasas, iblanyos, kénes savanyú víznek kell azt keresztlelnünk, s ha rendkívüli mennyiségű vastartalmat tekintetbe vesszük, a kénes vasas savanyú vizek főnöke és példányképe gyanánt kell eddigi adataink szerint elismernünk. Vajha tisztelt ügyfelünk Dr. Kiss Antal az ajnácskői gyógyviz körül tett nevezetes felfedezései által kétszeresen ösztönözötve, folytatná e nemű közméltánylist érdemlő fáradozásait és buvárlatait, hogy lenne a jelen század második felében Gömörmegye új Marikovszkyja!

Az ajnácskői kénes vasas savanyú vizek gyógyjavallatai.

Az ajnácskői források rendkívüli gyógyerejéről a fent elősorolt hatékony alkatrészek után kételkednünk nem lehet. Sajnos, hogy e nagy jelentélyű gyógyviz mind ez ideig furdőorvos nélkül szükolkodik. Egy ilyennek mielőbbi beállítását a furdő tulajdonos részéről az emberiség érdekében fel vagyunk jogosítva nemcsak reményleni, de sürgetőleg követelni. — Addig míg egy ily szakavatott egyéniség e víz gyógyerejének minden árnyalatait hűségeesen megvigyázandja és köztudomásra juttatandja, csak a hír szárnyain keringő adatokra kell a gyógyjavallatokat épitenünk, s ezek szerint fűnyes hatásnak az ajnácskői gyógyvizek:

1. A női ivarszervek zsongtalanság, petyhudság jellegét viselő bántalmaiban, méhvézések, fehérfolyás, s innen eredő magtalanságban.

2. A hasuregi vérbőség, pangásos vérkeringés előidézte hajokban, főleg aranyérben.

3. A gyomor- és bélesatorna idült hurutos állapotában s innen credő hiányos emésztésben, gyomorégésben stb.
4. A köszvényes és görvélyes vérvegyületben.
5. A másodlagos bujakór különféle alakjaiban.
6. Számos idült kútegekben.
7. Főveny- s húdkórkóiban.
8. Idült szemlobokban.

IV. A SZINYE-LIPÓCZI KÉNES VASAS SAVANYU VIZEK.

Magányrajz.

Steph. Józsa: *Scrutinium aquarum mineralium in possessionibus Sindler et Lipócz I. Comitatus Sárosiensis existentium Cassovia: 1799.*

Szinye-Lipócz helység Sárosmegye sirokai járásában fekszik Eperjestől 3, Lőcsétől 4 mértföldnyi távolságra. A helységtől fél órányira fakadnak a híres gyógyvizek s léteznek a fürdőintézet a tenger színe felett 2000 lábnyi magaslaton, a híres Branyiszkó hegy keleti lejtője alatt, egy vadregényes, fenyvesekkel benőtt s számos égfelé tornyosuló, ábrándos alaku sziklacsücsökkel ékeskedő hegyek által környezett katlanképű völgyben. — Ezen gyógyvizek a monda szerint már az őshajdankorban használtattak a Templáriusok által, kik rendjük fénykorában birtokosai valának Szinye-Lipócz várának, melynek romjai, mint a szerzet egykori nagysága s hatalmának emlékei, maig is buszkélkednek egy függőlegesen föltornyosuló meszkőszikla tetejében. Azonban rendszeres fürdőintézet csak a múlt század vége felé keletkezett, 1794-ben építettvén a tulajdonos Szakmáry István néhány czélszerű lak- és fürdőszobát. — 1799-ben már Dr. Józsa Szabolcsmegye egykori nagyhirű főorvosa megvizsgálván e gyógyvizek természetlani sajátságait s vegytani alkotásait, a fentidézett magányrajzot szerkeszté. Azóta, tehát több mint egy félszázad elforgása alatt, hallgatott az ige Szinye-Lipóczról, a mennyiben kivitebb leírata s vegyelemzése a fürdőknek egész a közelebbi 1858-dik évig nem jelent meg. Ez évben Dr. Jáczy Alajos megyei főorvos eléggé nem méltányolható buzgalommal sort fogván a sárosmegyei gyógyvizeken, azokat vegyszéleg megvizsgálá s a „Zetschrift für Natur- und Heilkunde“ című folyóirat 5, 6, 7-ik számaiban (s miért nem az Orvosi Hetilapban?) vizsgálati eredményét közzé tévén, becsülettel megmentette a házat, (Salvavit domum) s ekként mind azt, mit leg-

újabbán Sárosmegye gyógyvizeiről tudunk, az ő fáradsalmainak, munkásságának köszönhetjük.

Mi a szinye-lipóczi furdóintézetet illeti, áll az egy nagy U-képű már avult állapotban lévő épületből, mely 20 lakszobát tartalmaz. — Ezen szobákból közvetlenül mehetni a furdókamarákba. Ezenkül van még két kisebb épület, mindegyik két lakszobával s ugyanannyi furdókamarával, izletesebben felszerelve. — A vendéglő jó karban van s el van látva teke-, táncz- és étteremmel.

A források száma meghaladja a 20-at. Ezek egy része a furdó szomszédságában, más része pedig a kattanképű völgy legmélyebb részében a park végénél jövén naplényre, felső és alsó forrásokra osztályozhattnak.

A szinye-lipóczi gyógyvizek természettani sajátosságai.

A szinye-lipóczi mind felső, mind alsó források vize jelentéktelen eltérésekkel a forráshoz tejedző — opalisáló, — pohárba merítve tiszta, szintelen, átlátszó, erősen gyöngyöző, esipős savanyú. kissé fanyar, de nem kellemetlen ízű s élénk kónkéneg-szagú. A víz ivása után a szénsav és kónkéneg felhőfögéseket okoz. Az edények, valamint a víztartók falaira is tejképű csapadékot képez. — A felső források vizének hőmérséklete $+9^{\circ}$ R., az alsóké $+12^{\circ}$ R., a lég $+16^{\circ}$ R. hőfokánál. — Fajsúlya a felső források vizének 1,045, az alsó forrásokénak pedig 1,020.

A szinye-lipóczi gyógyvizek vegytani alkatrészei.

A szinye-lipóczi források vizét először Dr. J ó z s a — mint emlitők a múlt század végén — elemezte; 1853-ban pedig Tognio tanár minőlegesen. A múlt évben végre Dr. J á c z A l a j o s érdemdús megyei főorvos mennyileges vegybontás alá vetette a felső források közül a fő ivóforrást s az alsók közül pedig az úgynevezett b u z o g ó — Sprudel — forrást s talált egy polgári fontban:

	Az ivóforrásban :	a buzogóban :
Szénsavas szikéleghől — —	8,375	8,236
„ mészcéleghől — —	16,454	12,324
„ keseréleghől — —	1,325	1,337
„ vaselécsből — —	0,534	0,500
Szikhalvaghől — — —	6,324	7,780
Mészhelvaghől — — —	5,232	2,347

Kénsvavas szikéleghől — —	7,223	8,567
„ mészéleghől — —	4,327	7,337
„ keseréleghől — —	1,230	2,324
Kóvasavból — — —	0,670	0,620
Összesen	51,694	51,372 szemert.
Szénsavból — — —	19, 56 k. h.	14, 39 k. huvelyket.
Konkénegből — — —	6, 25 k. h.	15, 26 k. h.
Légenyhől — — —	határozatlan mennyiséget.	

E vegybontás után a szinYE-lipóCzi gyógyvizeket ha minden hatékony alkotórészeiket befoglaló rőfnyí hosszú czéget nem akarunk reájok illeszteni — rövidebben égvényes, vasas kénsvavas savanyú vizeknek kell czímeznünk, és pedig oly dús tartalommal, hogy hozzá fogható gyógyvizet — leszámítván a konyhasós és kesersós vizeket — nem igen vagyunk képesek hazánk határain belül fölmutatni. — Mit mivelne e gyógyvizzel az életnes külföld? míg nálunk majdnem ismeretlen s ügyszólván a legközelebbi környék által vétetik igénybe. — Az minden esetre nevezetes, hogy e hatékony forrásokot nemcsak gyógyczélokra, hanem közönséges italul is használják a vidék lakosai, — az egészség kara nélkül.

A szinYE-lipóCzi kénsvavas savanyú vizek gyógyjavallatai.

A szinYE-lipóCzi gyógyvizeket Dr. Jácz Alajos főorvos szerint jó sikerrel használják:

1. A nyirkrendszer zavaraiban, görvély és gümőkórkban.
2. Az emésztési szervek — gyomor-, bélcsatorna — bántalmaiban, étvágyhiány, gyomorégés, felbőfögés, idült gyomorfurud, gyomorfekélyek, szabálytalan székelés, szélkőrosság- s bél-goresőkben.
3. A hasüregi zsigerek, máj, lép, fodormirigyek dugulásáiban s ezek által föltételezett aranyeres vérpangás, rástikór, méhkór, macacs váltólázak, vízkór, szabálytalan epeelválasztás, sárgaságban.
4. A női és férfiúi ivarszervek s hűdűtök bűjaiban, milyenek a fehérfolyás, havadzási rendetlenségek, süpkór, méhvérzés, termékettlenség, férfiúi tehetetlenség, önkénytelen ondókilövellés, hólyaghurud, főveny-, hűdkőkór, nehéz vizellés, bűdtarthallanság.
5. Az idegkórok közül a fejszaggatás, görcsök, tagreszketés s mindennemű szélhűdésekben.

6. A csúzos és kőszvényes bántalmakban, s ezek által szőnyegre jött körtermények, zsugorodások ellen.

7. Az idült bőrkütegekben és fekélyekben, főleg ha azok görvélyes talajon tenyésznek; főlemlítendő ezek közül a sömör, ruh sőt a roncsoló (phagedaenicus) fekélyek is.

8. A bujasenyves bántalmak következményeiben.

* * *

A Szinye-Lipóczhoz félmérföldnyire eső Singlér helység közepén szinte fakad egy égvényes, kénes, vasas savanyú víz, hasonló a Szinye-Lipóczhoz, de a mely csak a lakosok által használatik italul. Furdőintézet itt nem létezik.

V. A SCSAVNIKI KÉNES VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Scsavnik (Fényes szerint Schavnik) helység Sárosmegyében fekszik közel Zemplénmegye határához, Sztropkó városhoz 2 órányira. A Kárpátok kiágazásaival környezett helység felső végén létezik a furdős 3 főforrás kömederbe foglalva. — A furdőintézet, jelenleg Szirmay Pál úr birtoka, áll 13 lakszobából, s 6 furdőkamarából 12 káddal, s környezve van facsoportozatok- és sétányokkal. — E gyógyvizek és furdő legújabb ismertetését szinte Jáczy főorvosnak köszönhetjük.

A scsavniki gyógyvizek természettani sajátosságai.

Az ivó és furdőforrás vize pohárba merítve jegeztiszta, élénk könkéneg-szagú, kellemes savanyú, kissé kesernyés csipős ízű. — A ködtartók falaira tejképző, szénsavas szikéleghől álló csapadékot rak le. Megmelegítelve a furdőben is tiszta, szintelen, zsíros tapintatú mint a szappan, a bőrt kitünőleg tisztítja, a fehér ruhát nem festi meg s üledéket sem képez. — Hévmérséklete $+10^{\circ}$ R., a légnek $+19^{\circ}$ R. hőfoka mellett. Aránysulya 1,005.

A scsavniki gyógyvizek vegytani alkatrészei.

E gyógyvizeket legelőször Tognio tanár, újabban pedig 1858-ban Jáczy főorvos elemezte s talált:

Kettedszénsavas szikéleget,
 „ mészéleget,
 „ keseréleget,

Szík- és mészhalvagot,
 Kénsavas szikéleget,
 „ haméleget,
 Ketteszénsavas vascécsét,
 Kovasavat és keserföldet,
 Sok szabad szénsavat és könkéneget.

Ezen alkatrészekon kívül Tognio tanár iblany nyomaira is talált. — A csavnikai források bőven tartalmazván szürkés színű iszapot, iszapfurdókat vagy borogatásokat is lehet használni a csúszkósvényes bántalmaktól megtámadt tagokra.

Egyebkint ugyanazon kóralakokban szokták igénybe venni, melyeket a színye-lipóci gyógyvizeknél elősorolánk.

A Csavnikkal szomszéd Radoma helység határán, szinte van 3 kénes forrás, melyek szilárd alkatrészeiket tekintve hasonlítanak a csavnikiakhoz. Hajdan ezeknél is létezett fürdőintézet, de a csavnikai fürdő közelléte miatt elenyészett.

VI. A CZEMÉTEI KÉNES VASAS SAVANYU VIZEK.

A Sárosvármegyében kebelezett Czemétei puszta, Eperjes várostól, melynek tulajdona, egy mértföldnyire esik, az eperjesi hegylánczolat nyugoti lejtőjén egy regényes szépségű, lombos fákkal benőtt halmoktól környezett völgyben. — Az itt fakadó források egyike, a fő ivóforrás, oszlopos fedélzettel van ellátva az időjárás viszontagságai ellen; a többiek pedig fürdőkul használnak. — A fürdővendégek elfogadására van egy, újonnan épült, 16 keletős lakszobával ellátott és jól bútorozott helyiség. Fürdőkamara pedig 12 van, melyek a mostani igényeket ki nem elégítik, minélfogva ezek újra építése közel kilátásba van helyezve. — A fürdő környékét sétányok és fecsoporlozatok ékesítik.

A czemétei gyógyvizek természetani sajátosságai.

A czemétei gyógyvíz a forrásban tisztá, átlátszó, pohárba merítve gyógygyöző, élénk könkéneg-szagú s kellemetes csipős savanyú ízű. — Hévmérsekléte $+8^{\circ}$ R., a légnék $+20^{\circ}$ R. hőfoka mellett. — Fajsulya 1,003.

A czemétei gyógyvizek vegytani alkatrészei.

A jelen század elején 1801-ben már Kitaibel vizsgálta a czemétei gyógyviz alkatrészeit. — Legújabban pedig L. i. 1858-ban Jáczy főorvos, s talált:

Kettedszénsavas mészeleget,
 „ „ vascéleszt,
 Kovasavat,
 Szabad szénsavat és könkéneget.

Minélfogva ezen gyógyviz is a vasas kénes savanyú vizek rovátába tartozik. — Javallva van ugyanazon köralakokban, melyeket Szinye-Lipócz alatt elősorolánk. A fürdői közönséget majdnem kizárólag az eperjesi polgárok képezik.

VII. A SZOBRÁNCZI KONTHASÓS KÉNES GYÓGYVIZEK.

A szobránczi gyógyvizek Ungmegyében, Ungvártól éjszakra 2 mérföldnyire, Szobráncz helységtől pedig egy negyed órányira lakadnak, regényes szépségű vidéken a Kárpátok aljában. E fürdők történelméről mitsem tudunk. A múlt századból írók Taude (1779), Lalanque (1783) még nem emlékeznek rájuk; minélfogva úgy látszik csak a jelen század elején keletkeztek; mert Kitaibel azt mondja, hogy 1803-ban már 20 lakszoba volt készen, más 22 pedig készüléfélben. Ezen keletkezési korszaktól fogva is azonban mostoha volt az irodalom Szobráncz irányában, elannyira, hogy egyetlenegy kivittebb leírata sincs a szobránczi fürdőnek birtokunkban; mi nem egyébbnek, mint a rendes fürdőorvos hiányának a következménye. Mind ezen fogvatkozások daczára azonban a szobránczi fürdő, az itteni ásványvíz rendkívüli gyógyerejénél fogva, a legkitünőbb és legkeresettebb fürdők sorába vívta fel magát, s reményljük, hogy a mostani tulajdonos gróf Török Napoleon ő méltósága áldozatkészsége következtében nem sokára eljutand azon fényes szerepre, melyre természetszerű hivatása van. — A vendégek elszállásolására több rendbeli épületek vannak itten, s ezek között legkitünőbb az úgynevezett Burg, mely a lakszobákon kívül a táncztermet is magába foglalja. A fürdés kádokban történik. Mi a gyógyvizeket illeti, több rendbeli egymáshoz hasonló minőségű források fakadnak itten elmállott biborla (porphyr) talajból, s a főforrás, melynek vize leginkább

használtatik mind italul, mind fürdő gyanánt egy nagy 9 lábnyi hosszúságú és szélességű s $4\frac{1}{2}$ láb mélységű mederbe vagy kútba van foglalva s oly gazdag, hogy naponként 120 fürdőre elégséges vizet ad.

A szobránczi gyógyvíz természettani sajátosságai.

A főforrás vize, magában a forrásban zavaros, tejedző, de pohárba merítve tiszta, átlátszó, hatalmasan gyöngyöző, élénk könkénegszagú, sós, kesernyés ízű. — A légnak húzamos ideig kitételve sárgás-fehér csapadékot rak le. — Hévmérséklete $+13-14^{\circ}$ R., a légnak $+17^{\circ}$ R hőfoka mellett.

A szobránczi gyógyvíz vegytani alkatrészei.

A szobránczi gyógyvizet a jelen század elején Kitaibel elemezte, későbbben egy új mennyileges vegybontás került napfényre, s helyet foglalt minden gyógyviztani munkákban, de a melynek szerzőjét kikutatnom, minden fáradozásaim mellett sem sikerült. — Ezen névtelen elemző szerint találtatik egy polgári fonthan:

Kénsavas szikéleghől	—	—	—	1,00
„ keseréleghől	—	—	—	5,00
„ mészéleghől	—	—	—	6,00
Szikkhalvagból	—	—	—	20,00
Mészhalvagból	—	—	—	12,00
Szénsavas keseréleghől	—	—	—	2,00
„ mészéleghől	—	—	—	4,00

Összesen 50,00 szemert.

Könkénegből — — — — — 10,47 k. hüvelyket.

Végre 1845 táján Bednarcsik szobránczi gyógyszerész vizsgálván a szóbani gyógyvizet, iblant is fedezett fel benne.

E vegybontás szerint a szobránczi gyógyvizet a könkénegen kívül a konyhasó nevezetes mennyisége jellegzi, s így kénes, konyhasós ásvány viznek kell azt tekintenünk s ezen csoportozatban kétségen kívül főnök gyanánt fogadhatjuk el. — Legközelebb áll akatrészeit tekintve a mehádiai hévvizekhez; azoktól úgyszólván csak a hévmérsékletre nézve különbözvén.

A szobránczi kénes konyhasós víz gyógyjavallatai.

A szobránczi gyógyvizek hatásáról, irodalmi úton nyilvánosságra juttatott gyógytapasztalatokat tudtommal csak Dr. Csermák

Zemplénmegyei főorvos, és Tourner Ferencz járási orvos tettek. A közelmúlt években nekem is volt alkalmam némely fényes gyógyeredmények szemlélése által meggyőződni a szobránczi kenes konyhasós víz rendkívüli hatásáról, melyek a víznek mind külső mind belső használata, mind pedig az itteni forrásokban lévő iszapnak borogatmány képpen alkalmazása által jöttek létre. Főlemlítendőnek tartok egy sajátságos tünetényt, mely némely egyéniségeknél e víz használata mellett mutatkozik s melyről magamnak biztosan számot adni nem tudok. Ez nem egyéb, mint az éjszakai magömlések gyakori beköszöntése olyanoknál is, kiket ezen kellemetlen jelenség az előtt nem háborgatott. Egy a hasüregi pangásos vérkeringés következményeiben szenvedő fiatal és házasságban élő egyéniség, nejevel együtt látogatván meg a szobránczi gyógyhelyet, s a vizet mind fürdő, mind italképen használván, azt — leszámítván a gyakori, azelőtt épen nem tapasztalt éjjeli magömléseket — rendkívül jóhatásúnak tapasztalá. Minel fogva ellátta magát hazajövelekor 40 palaczk szobránczi vízzel, a gyógymódot itthon is folytatandó. Azonban a víz használatát ide háza néhány hélig, különben is jól érezvén magát, elhanyagolta, és ezen időszak alatt ment volt az éjszakai magömlésektől. Később ismét sort fogott a birtokában lévő palaczkokon s következetesen elfogyasztá mind a negyvenet, melyek ujonnan megindított használata mellett az említett tünetényt ismét gyakran mutatkozott s csak a víz ivása fülhagyásával enyészett el véglegesen. Mint említém, ez alkalmatlan jelenség gyakran tapasztaltatik Szobránczon s ennél fogva ajánlom azt ügyfeleim figyelmébe. — Minden esetre úgy látszik, hogy ezen tünetényt De Saive főntebb említett nézetét gyámoltja, miszerint t. i. a konyhasó izgatúlagon hat az ivarszervekre s növeli a termékenységet, fogamzási képességet.

Az eddigi tapasztalatok nyomán már fényes sikerrel használtnak a szobránczi gyógyvizek.

1. A gyomor és bélcsatorna lombra működésén alapuló bántalmakban, milyenek az emésztetlenség, gyomornyálkásság, gyomorgörcs, székszorulásrai hajlam.

2. A hasüregi pangásos vérkeringés következményei ellen milyenek a máj, és lép duzzadsága, szabálytalan epeelválasztás, sárgakór, aranyér, rásztkór, kedélyi elhangultság, torlódások az agy és mellfelé stb.

3. A női ivarszervek szenvedelmében, milyenek a havadási rendetlenségek, méhdaganatok, fehér folyás stb.

4. A csúsz és kőszvény s ez által előidézett izületi dagana-
tok, merevségek, zsugorodások ellen, mely hajokban a víznek furdó
és italképeni használatán kívül, az iszaphorogatások is igénybe szok-
tak véletlen Szobránczon. —

5. A gőrvélyben, főleg ha ez a nyak-, hónaly-, ágyék-, és
hasüregi mirigyekben rakta le kórterményeit. A mirigydagokra szin-
te jó sikerrel alkalmazzák az iszaphorogatásokat. —

6. Az idült hőrbetegségek számtalan alakai ellen, me-
lyek közül különösen kiemelendők, a rüh, sümör, recset, kosz,
szepelő, májfoltok s mindenek fölött mind az egyszeru, mind az iszá-
kosok túszege (borhimlő — *Acne simplex et A. gutta rosacea.*) A hőr-
betegségek nagy mestere s e mezőn birodalmunkban első tekintély
Hebra azon nézetét, miszerint a kénes vizek a túszege ellen fajszerü-
leg hatnak, fényesen igazolják a szobránczi gyógyvizek s különösen
a szobránczi iszap. Láttam eseteket, melyekben a túszege, a legszigo-
rubbb étrend, s következetesen keresztul vitt erélyes gyógymódok-
nak évekig ellenszegülvén, a szobránczi iszappali borogatásokra egy
pár hét alatt tökéletesen elenyészett s azóta több évek elforgása után
sem mutatkoztak semmi jelenségei.

7. Az idegkórok közül az ulzsába, fejszaggatás, szélhu-
désék, görcsök, méhkór ellen, különösen ha ezek csúszos vagy
kőszvényes befolyások eredményei.

8. A másodlagos bújasenyv tuneményei s ezzel összeházasodott
higanykór, nyálfolyás ellen szinte jólékony hatásu a szobránczi víz.

9. Végre kiemeli Kitaibel a szobránczi gyógyviznek elterjedt
hírét a bélférgek s ezek legmakacsabbika a galandócz (*Taenia*) ellen,
mely a szokott különszerek által eredménytelenul ostromoltatván, a
szobránczi gyógyvizek külső s belső használatára kitakarodott.

VIII. A SIBÓI KONYHASÓS KÉNES GYÓGYVIZEK.

Közép-Szolnok vármegyében kebelezett Sibó mező várostól
felőrányi távolságra nyugoti irányban, a Fűrészpaták nevu kis folyam
partján 50 lépés hosszúságu s 10 lépés szélességü térségen fakadnak
számos konyhasós, kénes források, melyek közül a vízbőséget véve
gondolóra keltő főforrásnak tekintethetik. Ezen nevezetes gyógyvizek
viszonyairól, az újabb időkben fájdalom semmi sem juttatott a köztu-
domásra. —

A sibói konyhasós kénes víz természettani sajátágai.

A sibói gyógyvíz tiszta, szintelen, tökéletesen állászó, erősen konkénegszagú, melyet már a forrásoktól meglehetősen távolságra észre lehet venni. Ize élénk sós és undorító, mindazáltal a barmok nagyon kedvelik. E víz sötétszínű, bőséges csapadékot rak le. Hőmérséklete $+11,5^{\circ}$ R. Aránysúlya pedig 1,0125.

A sibói konyhasós kénes víz vegytani alkatrészei.

Ezen gyógyvizet is az erdélyi hydrologok Belteki és Pataki vették mennyileges vegybontás alá s mindkettő működésének eredménye meglehetősen összevág. Pataki egy polgári fontban következő alkatrészekre talált:

Kénsavas szikélegből	— —	78, 40
Szíkhalvagból	— —	82, 80
Szénsavas keserélegből	— —	2, 90
„ mészélegből	— —	1, 00
Konkénegben feloldozott vasból	— —	0, 10
Összesen		165, 20 szemert.
Szénsavból	— —	3, 20
Konkénegből	— —	22, 40 köbhüvelyket.

E vegybontás után a sibói víz a konyhasós kénes gyógyvizek rovatába sorolandó, mely alkatrészekhez azonban még főtényezőként járul a glaubersó. Ha ezen avult vegyelemzést egy új tökéletesebb vegybontás is igazolandja, akkor a sibói gyógyvíz rendkívüli átható, oldozó, izgató gyógyerejéről nem kételkedhetünk, s az idült csuzos és köszvényes bántalmakban, görvélyben, hasüregi zsigerek daganataiban, az idült kútegek különféle nemciben csálhatlanul szép sikert tausítandanak.

IX. A SZOMBATFALVI KONYHASÓS KÉNES GYÓGYVIZEK.

Erdélyben a Székelyföldön, Udvarhelyszék Szombalfalva nevezetű helysége határan egy S ó s p a t a k nevű kis folyó partján, a helységtől felőrányi távolságra két ásványos forrás fakad, melyek egyike savanyú, másika pedig kénes konyhasós víz. — Ez utolsó gyógy-cziclokra is használtatik.

A szombatfalvi konyhasós kénes víz természettani sajátosságai.

Ezen gyógyvíz jegecztiszt, állatszó és szintelen, kellemetlen záptojás szagú, melyel kivált csendes időben az egész környéket el-tölti, íze kiválólag sós. — Hévmérséklete $+9^{\circ}$ R. Aránysúlya még határozatlan.

A szombatfalvi konyhasós kénes víz vegytani alkotórészei.

Ezen gyógyvizet is Bélteki és Pataki velették mennyileges vegyhontás alá s az utolsó talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikéleghől	—	2,80
Szíkhalvagból	—	10,00
Szénsavas keseréleghől	—	0,80
„ mészéleghől	—	2,00
„ vasélecsből	—	0,08
Kovasavból	—	0,40
Összesen		16,08 szemert.
Szénsavból	—	25,60 köbhüvelyket.
Könkéneghől	—	határozatlan mennyiséget.

A szombatfalvi konyhasós kénes víz gyógyjavallatai.

A vidék lakosai ezen gyógyvizet hordókban elszállítván, fürdőképen kitünő sikerrel használják:

1. Különféle idült kútegekben.
2. Csúzos és köszvényes bántalmiak, zsugorodások ellen.

X. A DISZNÓPATAKI KONYHASÓS KÉNES VIZEK.

Máramaros vármegye kászói járásában, Szigettől $1\frac{1}{2}$ órányi tavolságra egy völgyben fakad a disznópataki kénes konyhasós gyógyvíz s a vidék lakosai által fürdőképen használják.

A disznópataki gyógyvíz természettani sajátosságai

A nem épen bő forrás vize feketellős s fekete üledéket képező, konkénegszagú, kellemetlen ízű; a fürdőben használt fehér-ruhat szurkére festi. Hévmérséklete $+11^{\circ}$ R. a lég $+20^{\circ}$ R. hőfoka mellett. Aránysúlya határozatlan.

A disznópataki gyógyviz vegytani alkatrészeit.

E gyógyvizet eddigelé csak Tognio tanár vizsgálgatá vegyészileg s következő alkatrészeket talált, u. m.

- Szikkhalvagot igen sokat,
- Kénsavas szikéleget keveset,
- Szénsavas mész-, keser- és szikéleget,
- Vasélecszet keveset,
- Könkéneget.

A disznópataki kénes konyhasós víz gyógyjavallatai.

Jó sikerrel használják fürdőképen a szóbani gyógyvizet:

1. Idült kütegek és fekélyek,
2. Kiszvényes és csúzos szenvedelmek, lerakódások,
3. A nyirkrendszer bántalmái, tehát görvély ellen.

Belső használatra a nagymennyiségű konyhasónál fogva alig ajánlható.

XI. A JÓODI KONYHASÓS KÉNES GYÓGYVIZEK.

Az ásványos vizekkel bővítködő Máramaros vármegye felső járásában kebelezett, Szigettől $5\frac{1}{4}$ órányira eső Jóod helység mellett, a falutól $\frac{1}{4}$ órányira létező, oláhul ugynevezett Vale mocsie völgyben fakad ezen mind bővizénél, mind alkatrészeinél fogva nagy jelentőségű forrás, melyet az oláh lakosok gyógyezélokra is használnak.

A jóodi gyógyviz természettani sajátosságai.

Ezen víz tökéletesen tiszta, állásztó és szintelen, könkényszagú és undorító ízű. Hévmérséklete $+10^{\circ}$ R. Kifolyásánál sok ként rak le s fürdés közben a fehér-ruhát szurkére festi. A forrás feneke is mocskos, setétes szurke színűnek látszik.

A jóodi gyógyviz vegytani alkatrészei.

Tognio tanár a szóbani gyógyvizben következő túlnyomó s ennél fogva jellegző alkatrészeket talált, u. m.

- Kénsavas keser- és szikéleget,
- Szikkhalvagot és
- Könkéneget.

Ezen alkatrészek után a jóodi gyógyvizek oldozó, nagyobb adagban pedig hashajtó, s a könkénegtől függő hatását kétségbe vonni nem lehet.

A jóodi konyhasós kénes víz gyógyjavallatai

A vidék lakosai jó eredménnyel használják a jóodi gyógyvizet:

1. Idült kútegek, főleg ruh és sömör ellen.
 2. Csúzos és köszvényes szagutások, lerakódások, izmeredségek ellen.
 3. Bujasenyves bántalmakban.
 4. Szélhudésekben.
- Sajnálandó, hogy ezen hatályos gyógyvizek mellett még fürdőintézet nem jött létre.

XII. A HOSSZÜMEZŐI KONYHASÓS, VASAS, KÉNES GYÓGYVIZEK.

Hosszümező korona-város, melynek határán e gyógyviz fakad, Maramaros vármegye szigeti járásában fekszik, Szigettől $1\frac{1}{4}$ mértföldnyi távolságra. Ezen víz megismertetését is Tognio tanárnak köszönhetjük, ki azt elemzés alá vetvén, következő alkatrészeket fedezett fel, u. m.

- Kénsavas szikéleget, igen keveset,
 Szikhalvagot,
 Szénsavas mész-, keser- és szikéleget,
 „ vasélecsét nagy mennyiségűt,
 Kovasavat és konkéneget.

Ezen alkatrészek után a hosszümezői gyógyvizeknek zsongitva oldozó hatást kell tulajdonítanunk.

XIII. A BRUSZNÓI GLAUBERSÓS KÉNES GYÓGYVIZEK.

Brusznó helység Zólyom vármegyében fekszik a Garam balpartján, mely Szent-Andrástól választja el, Besztercze- és Breznóbánya között, egy magas hegyektől körbezárt keskeny völgyben. A falutól $\frac{1}{4}$ órányira fakad két egymástól mintegy 30 lépésnyire létező gazdag forrás, melyek czélszerű használata végett 1839-ben egy kis takaros fürdőintézet építetett, mely azóta meglehetősen látogatottatik.

A brusznói gyógyvizek természetani sajátosságai.

A felső forrás vize élénk konkénegszagú, kellemetlen ízű, minél fogva inkább csak fürdőképen használtatik. Hévmérséklete $+16^{\circ}$ R. s így már a langyos vizek rovatába esik. Az alsó forrás vize pedig, mely italul használtatik, $+11^{\circ}$ R. hévmérsékletű. Aránysúlya 1,0068.

A brusznói gyógyvíz vegytani alkatrészei.

A brusznói felső forrás vizét V a g n e r D a n i e l kitünő vegyészunk vetette 1839-ben mennyileges vegybontás alá s talált egy polgári fontban:

Kénsavas haméleghől	—	—	—	—	0,18
„ szikeleghől	—	—	—	—	10,12
„ mészeleghől	—	—	—	—	2,09
Keserhalvából	—	—	—	—	1,89
Szénsavas keseréleghől	—	—	—	—	0,43
„ mészeleghől	—	—	—	—	7,28
Vilsavas szikeleghől	—	—	—	—	0,91
Kovasavból	—	—	—	—	0,10
Vasélecsből	—	—	—	—	nyomokat.
Összesen					23,00 szemert.

A brusznói ásványvizek gyógyjavallatait ezen elemzés után a konkéneg és glaubersó jelentéyes mennyiségére kell alapítani.

NIV. A BALFI VAGY FARKASDI KÉNES GYÓGYVIZEK.

Magányrajzok.

Scholtz Jeremiás: A soproni birodalomban lévő balfi feredő mérsékletes állapotja, természetének, munkálódó erejének és használatosságának magyarra meg-
írva. Csepreg. 1631.

Jeremiás Scholtz: Descriptio thermarum Wolfscusium ad Sempronium, quae ignis beneficio calefiunt. Csepreg. 1631.

Andr. Conradi: Kurzer Unterricht von den Wirkungen und nützlichen Gebrauche des Wolfser Bades. Oedenburg. 1772.

Balf v. Farkasd helység (németül Wolfs) Sopron megyében a Fertő tava mellett, szőlőkkel és gyümölcsfákkal beültetett dombok alján fekszik Sopron városához egy órányi távolságra. E helység hatá-
rán két kénes ásványforrás fakad, melyek egyike, az éjszakkeltre

eső ivóforrásul, a másika pedig ettől délnyugatra letező, fürdő gyanánt használtatik. A fürdőintézet, mely miként a Scholtz udányrajzai tanúsítják, már több mint két évszázadtól fogva létezik, áll jelenleg egy emeletes fürdőházból, melyben földszint 14 fürdőkamara van, 23 horgany- s 14 fából készült fürdőkáddal ellátva, az emeletben pedig 11 lakszoba a fürdővendégek számára, kik egyébkint a csekély távolságra eső vendégfogadóban is szálláshozhatnak, melyben szintén 15 szoba van fürdővendégek számára felszerelve. — Legújabbban Wachtel Dávid soproni helytartósági tanácsos írta le a balli gyógyforrásokat s fürdőket Sopronmegye egyéb gyógyvizeivel az általa szerkesztett „Zeitschrift für Natur- und Heilkunde“ című folyóirat 1858-diki 24, 25 és 26-dik számaiban.

A balfi kénes vizek természetani sajátosságai.

Az ivóforrásban, mely kerek kőfoglalvánnyal s fölibe épített pavillonnal van ellátva, a víz buborékokat hánva törtet ki; egészen tisztá, allátszó, szintelen, élénk kónkéngszagú, kissé savanyú ízű s pohárba merítve gyöngyözik. — Hévmérséklete $+11^{\circ}$ R., a légnek $+15^{\circ}$ R. hőfoka mellett. Aránysúlya 1,002. A fürdőforrás hosszukás négyszegű kőmederbe van foglalva s ebből a víz földalatti csatornán vezetetik a fürdőházba. Hévmérséklete $+13^{\circ}$ R. a légnek $+22^{\circ}$ R. hőfoka mellett. Aránysúlya pedig Würtzler szerint 1,001.

A balfi kénes vizek vegytani alkatrészel.

A balfi kénes vizeket régebben egy névtelen, újabban pedig t. i. 1830-ban Würtzler Vilmos gyógyszerész elemezte s ezen vegybontás eredménye, minthogy általa nem volt egy polgári fontra kiszámítva, számtalan eltérésekkel van a gyógyviztani munkákban közzétéve. Mi itten a vegybontási eredményt Vetter kiszámítása után adjuk. E szerint van egy polgári fontban:

A fürdőforrásban. Az ivóforrásban.

Szikhaltvból	— — —	1,5600	0,8640
Mészhaltvból	— — —	0,2560	—
Keserhaltvból	— — —	0,2240	0,0959
Kénsavas szikélegből	— — —	0,7000	0,4899
„ tímelegből	— — —	0,0667	—
Szénsavas szikélegből	— — —	—	3,5496
„ keserélegből	— — —	1,0800	1,1840
„ mészélegből	— — —	2,0688	1,2560

Kovászvból	— — —	0,0800	0,3200
Veszteség	— — —	0,4845	0,4406
	Összesen	6,5200	11,2000 szemert.
Szénászvból	— — —	—	3,6757 k. hüvelyket.
Könkénegből	— — —	0,5088	0,0536 k. h.

E vegybontás után a balú forrásokat égvényes, földes, kénés vizeknek kell tekintenünk.

A balfi kénés vizek gyógyjavallatai.

A balfi gyógyvizeket több mint kétszázados tapasztalat tanúsága szerint jó sikerrel használják:

1. A csúzos és köszvényes bántalmakban, igénybevén e nemű bajokban a fürdő forrás iszapját is.

2. Az idült bőrbetegségekben.

3. A tahártyák petyhudségen alapuló hurutos állapotaiban.

4. A hasuregi zsigerek dugulásában, hasuregi vérbőséghen.

5. A főveny- és húdkőkörban.

Vajha a Wachtel Dávid által javaslatba hozott czélszerű uraszervezését ezen gyógyintézetnek életbe léptetné Sopron város, mint e fürdők tulajdonosa.

XV. A BUDOSKŐI KÉNES GYÓGYVIZEK.

Magányrajz.

J. C. Nagy: Therme Budoskössens. Diss. Inaug. Vindobona: 1840.

Budoskő (tótul Smrdák) helység Nyitra vármegyének szakolezai járásában létezik Szenitz mezővárostól $\frac{1}{2}$ órányi távolságra egy mély völgyben, melynek felső részét Budoskő helység, alsó részét pedig a budoskői fürdőépületek foglalják el. E gyógyvizek környéke s a mostani díszes fürdőépületek helye az újabb időkig mocsárok és posványok kiapadhatlan fészke volt, míg végre a helység birtokosa vaszkai és kis kovalóczi Victoris József úr a szobani gyógyvizek használata által sikerult számos gyógyulások tudomásához jutván, 1832-ben roppant költséggel és fáradsággal kiapasztá a mocsárok és posványok undok tömkelegét s egy kényelmes és pompás fürdőintézetet hozá létre, mely a nagy számmal ide tolongó fürdővendégeket nem sokára bé nem fogadhatván kebelebe, 1838-ban egy

új pompás épülettel szaporítottatott. — A régi fürdőházban 11, az újban pedig 20 fürdőkamara foglaltatik. Ezen fürdöket két forrás látja el vízzel. Az egyik a fürdő alapítója nevével Józsefforrásnak, a másik pedig az alapító úr leánya nevével Vilmaforrásnak nevezetik. Mind kettőben hasonló sajátságokkal bíró vizek fakadnak, de az első kevesebb vizet szolgáltat mint az utolsó.

A büdöskői gyógyvizek természettani sajátságai.

A víz a forrásokban barnás-szürke, pohárba merítve pedig világos sárga színű, átlátszó, felette élénk könkénegszagú, mely szag a melegítés, vagy az edény rázása által még növekedik; íze kezdetben édesded, későbbben égvényes, végre keserű fanyar. Jól bedugaszolt edényekben ezen sajátságait húzamos ideig megtartja, a szabad légnak kitétetve pedig nevezetes változást szenved, t. i. megzavarodik, tejedzővé lesz s szaga is csökken, mely végre fekete üledék képződése után egészen elenyészik. — Hévmérséklete $+13^{\circ}$ R. Aranysulya eddigelé határozatlan.

A büdöskői gyógyvizek vegytani alkotrészei.

A büdöskői gyógyvizet eddigelé csak Lang Adolf Ferencz nyitrai gyógyszerész vetette vegytanilag alá s talált egy itczényi vízben

Kénsavas hamélegből (?)	—	—	—	10,05
„ mészélegből	—	—	—	5,20
„ vasélegből	—	—	—	2,50
Szikkhalvagból	—	—	—	0,60
Szénsavas hamélegből	—	—	—	2,46
„ mészélegből	—	—	—	4,34
Kénből (?)	—	—	—	4,80
Kevéssé elegált kénből (?)	—	—	—	1,20
Tímfoldból	—	—	—	3,25

Összesen 38,40 szemert.

Könkénegből — — — — — 176,60 k. h. (?)

Noha ezen vegytanilag egyáltalában nem kielégítő, annyi mindazáltal kétségtelenul kiviláglik belőle, hogy a büdöskői gyógyviz leg-erősebb kénes vizeink egyike. — Vajha mielőbb új vegyelemzésben részesülne e nagy fontosságú gyógyviz!

A büdöskői kénes vizek gyógyjavalattal.

A büdöskői kénes vizek Nagy József főorvos szerint már jóval a fürdőintézet létrejötte előtt lényes sikerrel használtattak:

1. Különféle idült kútegekben, milyenek a rüh, sömör, recset, zúzmó.

2. A csúz és köszvény legmakacsabb alakjaiban, midőn t. i. már körtermények, kiizzadmányok jöttek szőnyegre s izmeredségeket, zsugorodásokat eredményeztek.

3. A hasüregi vérbőség s pangásos vérkeringés következményei ellen, milyenek az aranyér, rástlkór, bükör, méhkör, havadzási rendtelenségek, sárgaság, makacs váltólázak.

4. A takhártyák idült hántalmaiban, hurut, fehérfolyás és takárban.

5. A vérhiányos állapotokban, sápkórban, akár nagy vérvesztőség, akár hiányos táplálás által idéztettek elő, kétségkívül a jelenté-
lyes vastartalomnál fogva.

6. A fővenykor, hüd- és epekövecsek által előidézetti szenvedelmekben.

7. A görvély- és angolkórban.

8. Némely idegkórokban, milyenek a göresök, szélhüdesek, tagreszketés, akár kóros lerakodások, akár fémmérgezések következtében jöttek szőnyegre.

Semmi kétséget nem szenved, hogy minden azon bajokban, melyekben a kénes vizek gyógyerőt tanusítanak, sikerrel kísértethetnek meg a büdöskői gyógyvizek.

XVI. A MÁLNÁSI BUGYOGÓ NEVŰ KÉNES GYÓGYVIZ.

A Bugyogó nevezetű kénes forrás Erdélyben a Székelyföldön buzog föl majdnem egy órányira Málnás falutól az Olt folyó balpartján; egy erdővel koszorúzott domb aljában. — A forrásnak egy nagy négyszögű, gerendákkal gyámolitott meder van ásva, melyben a víz örökös zajongással s messzire hallható zörejjel buzog föl s oly sok konkéneget fojleszt ki, hogy a felette repkedő madarakat gyakran lefojtja.

A málnási Bugyogó természettani sajátosságai.

A Bugyogó vize zavaros, piszkos sárga színű, élénk konkénegszagú, savanyúsdad, majd kellemetlen édes ízű. — Hévmérséklete +15° R Aránysulya 1,0013.

A málnási Bugyogó vegytani alkatrészei.

A málnási Bugyogót Gergelyfi, Bélteki és Pataki elemezték s ez utolsó talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	—	—	—	0,80
„ mészélegből	—	—	—	3,00
„ vasélegből	—	—	—	0,60
Szikkalvagból	—	—	—	1,20
Szénsavas keserélegből	—	—	—	1,20
Tinélegből	—	—	—	1,00
Vonatanyagból	—	—	—	0,80

Összesen 8,60 szemert.

Könkénegből — — — — — 35,60 k. h. (?)

A málnási Bugyogó gyógyjavallatal.

Kitünő eredménnyel használják e gyógyvizet:

1. A csúsz és köszvényben s ezek által előidézett zsugorodásokban.
2. Az idült kutegek, névszerint ruh, sümör és recsetben.
3. Némely idegkórokban, mint görcsök s szélhűdésekben.

XVII. A LÁZÁRFALVI FORTYOGÓ NEVŰ KÉNES FORRÁS.

Úsik-Lázárfalva székelyföldi helység határán a falutól délfelé $\frac{1}{4}$ órai távolságra fakad az úgynevezett Fortyogó forrás a Budósalja nevű hegy alatt, egy erdős vidéken. A forrás hosszukás négyszögű mederbe van gerendákkal foglalva s ebben a víz szakadatlan hullámzással és távolról hallható zörejjel zajong.

A Lázárfalvi Fortyogó forrás természettani sajátágai.

A Fortyogó vize zavaros, tajtékzó, piszkos sárga színű, savanyús ízű, könkének- s gyantás szagú. A belőle roppant mennyiséggel kifejlő könkének és szénsavnál fogva, kivált reggel és estve vigyázva kell e forrásba lépni, mert az embert könnyen lefojtja, mi már nem egyszer meg is történt.

A Fortyogó vizének vegytani alkatrészei.

Pataki vegyképlete szerint van egy polgári fontban:

Kénsavas mészéleghől — — — —	4,80
Szikhalyagból — — — —	3,60
Keserhalvagból — — — —	2,00
Szénsavas vasélecsből — — — —	0,24
Vonatanyagból — — — —	2,80
	Összesen 13,44 szemert.
Szénsav és kónkéneg keverékéből —	34,40 k. h.

A Fortyogó gyógyjavallatal.

A környék lakosai bámulandó sikerrel használják a Fortyogó vizét fürdőképen:

1. Különféle idült kútegek és fekélyek ellen.
2. Csúzos és köszvényes bántalmak, izmeredségek, zsugorodások ellen.

XVIII. A TORJAI SOMBOR NEVŰ KÉNES GYÓGYVIZEK.

Ugyancsak Erdélyben a Székelyföldön Torja nevű helység határán a lüres Büdöshegy tövében lakad már messzire hallható zörejjel s roppant mennyiségű kónkéneg fejlődésével egy kénes forrás, mely a vidék lakosai által Sombor-nak neveztetik. — A forrás gerendaszékkel négyzetes mederben van foglalva.

A Sombor forrás természetani sajátosságai.

A Sombor forrás vize zavaros, piszkos sárga színű, élénk kónkénesszagú, savanyús émelyítő ízű. Hévmérséklete $+9^{\circ}$ R. Arányszála 1,00135. Ámbár alacsony hévmérsékleténél fogva a benne fürdő eleinte hidegnek találja, de nem sokára annyira felmelegszik benne a test, hogy órákig is ki lehet állni.

A Sombor forrás vegytani alkatrészei.

Patak i mennyileges vegybontás alá vetvén a Sombor forrás vizét, talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikéleghől — — — —	2,00
„ keseréleghől — — — —	1,20
„ mészéleghől — — — —	3,40
„ vasélecsből — — — —	0,40
Szikhalyagból — — — —	0,80

Mészhalvagból	— — — — —	0,90
Vonatanyagból	— — — — —	1,00

Összesen 9,70 szemert.

Könkénegből — határozatlan mennyiségel.

Gyógyjavallatai: Használják furdőképen idült kútegekben, rszozos és kőszvényes bántalmalban s ezek által előidézett zsugoro-dásokban.

XIX. A KOVÁSZNAI POKOLSÁR NEVŰ FORRÁS.

Kovászna székely helység Háromszékben az Erdélyt Mold-vától elválasztó hegylánczolat aljában fekszik. Ezen helységben két savanyú víz s egy kénes forrás fakad, mely közönségesen Pokolsá-r-nak nevezetik s furdőképen használtatik.

A Pokolsár vize zavaros, élénk könkénegszagú, először savanyús, később fanyar tinta ízű. Pataki vegybontás alá vetvén, talált egy polgári fontban:

Szikhulvagból	— — — — —	1,0000
Kénsavas szikelegből	— — — — —	2,6000
„ mészelegből	— — — — —	2,8000
„ keserelegből	— — — — —	0,9000
„ vasélecsből	— — — — —	0,8000
Vonatanyagból	— — — — —	0,5125

Összesen 8,6125 szemert.

Szénsav és könkénege keverékéből — 28, 80 k. h.

Használják furdőképen, összekötve a bodoki vagy borszéki savanyúvíz italával.

Sajnos, hogy az itt elősorolt s általában az erdélyi nagy fontos-ságú gyógyvizekről a közelebb lefolyt szinte 30 év alatt — Borszék, Zaiton, Torda F. Bajom és Vizaknát kivéve — az irodalom ulján semmi sem jutott a nyilvánosság mezejére s így még mindig a Belteki és Pataki 3 évtizedes munkálatai az egyedüli kulforrások, melyek bizony mostani igényeinket már ki nem elégíthetik.

XX. A GYÜGYI, MÉREI ÉS SZÁNTÓI KÉNES GYÜGYVIZEK.

A gyugyi langyos égvényes kénes forrásokról a hévizek rova-tában szólván, előadók, miként a gyugyi és mérei határban számos, összesen 14 ásványos forrás fakad, s ugyanott elősoroltuk természet-

lái sajátságait s vegytani alkatrészeit is. — Itt tehát isméllesek elkerülése tekintetéből elégnék tartjuk pusztá fölemlítésöket. Szükséges azonban, hogy a szántói égvényes iblányos kénes savanyú vízről tegyünk néhány szót.

Hont vármogyének Szántó helysége határán több rendbeli ásványos vizek buzognak föl, melyek közül könkéneget csak a falu keleti végén létező forrás tartalmaz. A többi (4) forrás, melyek a helységtől mintegy $\frac{1}{2}$ órányi távolságra fakadnak, a magok által képezett mészlazagdombok tetejéből a Bori helység felé vezető út mellett jobb és bal oldalról, az égvényes vasas savanyú vizek rovába tartoznak.

A könkéneget tartalmazó forrás vize tökéletesen tisztá, színtelen, könkénegszagú, kellemes savanyú ízű. Hévmérséklete $+10^{\circ}$ R. Tognio tanár ezen forrásban is fedezett fel csekély mennyiségű iblanyt.

Gyógyezélokra ezen forrás vize nem használtatik, hanem a helység lakosai közönséges ital gyanánt élnek vele.

II. ÉGVÉNYES HIDEG GYÓGYVIZEK.

E rovat alatt csak azon gyógyvizeinket tárgyalandjuk, melyek jellegző alkatrész gyanánt ugyszólván egyedül csak szénsavas szikéleget tartalmaznak, azon égvényes gyógyvizeinket pedig, melyek a szénsavas szikéleg mellett egyszersmind jelentélyes mennyiségű szabad szénsavat tünetlenek elő s ennélfogva többé kevesbé csipős savanyú ízűek, a savanyú vizek osztályában fogjuk elősorolni. — Ilyen szabad szénsav nélküli égvényes gyógyvizünk már

I. A FERTŐ TAVA.

Hazánk ezen tekintélyes s a Balaton után második nagyságú tava Sopron és Mosony megyék között fekszik s alakát tekintve némileg egy félholdhoz hasonlít, melynek domború szegélye Sopron, homorú oldala pedig Mosonmegye felé van helyezve. Területe $5\frac{1}{4}$ négy-szög mértföldet foglal el, ha pedig a vele összeköttetésben lévő úszó gyepet, az úgynevezett Hánságot is hozzá számítjuk 11 és $\frac{1}{2}$ négy-

szög mértföldet. Ezen tó vizének sajátságai, különösen pedig sós íze már régen felébresztette az orvosok figyelmét s így lőn, hogy már a 17-dik században Lover, a 18-dikban Furlani által ajánlatott gyógycéléokra. — Mind a mellett azonban csak 1840-ben jött létre először Ruszton, újabban pedig t. i. 1855-ben egy részvényes társulat által Hollingon oly fürdőintézet, melyben a Fertő tavának megmelegített vize használtatik fürdőképen.

Az irodalom a Fertő tavát mint gyógyvizet eddigelé csak kevéssé méltányolta. Első főleg gyógyászati szempontból fogalmazott leírását a Fertőnek Dr. Joachim adta 1858-ban a „Balneologische Zeitung“ VI-ik kötete 19 és 20-ik számaiban. Később Dr. Wachtel Dávid ugyancsak 1858-ban az általa szerkesztett „Zeitschrift für Natur- und Heilkunde“ 25-ik számában.

A Fertő tavának természettani sajátságai.

A Fertő vize csendes időben tiszta, átlátszó; szelek által zajongó hullámokba korbácsolva pedig zavaros, szőke színű, de edénybe merítve ismét megtisztul s pelyheket rak le. Szaga nincs, íze pedig eleinte enyhén sós, később lúgnemű. Aránysúlya 1,204. Hévmérséklete forró nyárban $+18^{\circ}$ — 20° R. fokra is fölemelkedik.

A Fertő vizének vegytani alkotásai.

A Fertő vizét először Dr. Kiss, 1830-ban Würtzler Vilmos gyógyszerész, 1835-ben pedig Dr. Sigmund K. Lajos tanár elemezték. Legújabban pedig Dr. Krzisch József Frigrik vegyészeti tanársegéd a bécsi egyetemenél vetette minőleges vegytan alá. Sigmund és Würtzler által következő alkotórészek találatnak egy polgári fontban:

	Sigmund	Würtzler szerint
Kénsavas szikélegből — — —	1,810	2,4208
Szikkalvagból — — —	1,002	1,1200
Keserhalvagból — — —	0,209	0,1350
Mészhalvagból — — —	0,090	0,0188
Szénsavas szikélegből — —	4,070	3,7227
„ keserélegből — —	1,820	1,4000
„ mészélegből — —	0,165	0,2069
Kóvasavból — — —	0,019	0,2400
Tímélegből — — —	0,120	—

Vasélecs	—	—	—	nyomai	—
Szervesanyag	—	—	—	0,225	—
Veszteség	—	—	—	—	0,3758
				Osszesen	9,530
					8,6400 szemert.

A Krzisch vegykönletének eredménye azonban a Sigmund és Wurtzler-féle elemzésektől jelentősen eltér. Ő t. i. egy orvosi fontban, tehát 24 latban, 26 szemert tűzálló alkatrészt talalt, melyben a

Szénsavas szikéleg körülbelül — 17, 5

Kénsavas szikéleg — — — — 3 —

Szikkhalvag — — — — — 1 5 szemernyi mennyiségben találtatott, s így ezen utolsó eredmény szerint a Fertő vizének jóval nagyobb gyógyerőt tulajdoníthatunk.

A Fertő vizének gyógyjavallatai.

A Fertő vizének alkatrészein alapuló gyógyhatása gyámolítva az éghajlati viszonyok s a reugeteg hullámesapás által, Joachim szerint általában abban áll, hogy erősíti és élcszti a bőrrendszert, előmozdítja a vér- és nyirkedényrendszer munkásságát, csökkenti a vértörlődásokra hajlamot s kitünőleg lehangolja a szervezet fölmagasztalt érzékenységét. Ennélfogva javallva van:

1. Az idült bőrkütegek ellen.

2. A görvélykórban, főleg ha az a légzési és ivarszervek takhartáján idéz elő hurutos bántalmakat, fehérfolyást; úgysszinte ha a mirigyekben rakja le körterményeit. Legsilányabb hatású a görvélyes csontbajokban.

3. A sápkórban s ezzel okszerű összefuggésben lévő havadzási rendtelenségekben.

4. A hasuregi vérbőségs, pangásos vérkeringés következményeiben, u. m. aranyér, rásttkór, méhkór és köszvényben.

5. A csúzos bántalmakban, melyekre nézve megjegyzendő, hogy mig egy oldalról az el- és kiválasztások szaporítása által a kórananyagot kikuszöböli, úgy más oldalról a bőrrendszer érzékenységének lehangolása s a körületi idegrendszer erősítése által a visszaesésekre való hajlamot eltörli.

6. A szélbúdesek azon fajaiban, melyek a gerinczagy bántalmaitól veszik eredetöket.

A Fertő vize eddigelé csak fürdő alakban alkalmaztatott, holott semmi sem állana ellent, e víz belső használatának sem, mi jelenté-

lyesen gyámolítaná gyógyerejét számos helegségeiben. Önkényl érte-
tik, hogy e czélra előlegesen szűrön kellene a vizet áthocsátani, mire
a víz tökéletesen megtisztul s egyáltalában nem kellemlen ízű.

II. A PALITY VAGY PALICS TAVA.

A Pality vagy Palics tava Bacsvármegyében fekszik Szabadkához
 $\frac{3}{4}$, Szegedhez pedig 4 mértföldnyi távolságra. Hazánk tavai között
nagyságra nézve 3-ik, s körülete jelenleg 3 mértföldnyi. — Ezen tó
állítólag még a mult században 1779-ben nem létezett, hanem ere-
detére egy kútásás szolgáltatott alkalmat, melyből a víz felnyomult
elannyira, hogy e vidéket elborította. Vize jelenleg, hogy a tó növe-
kedése korlátoztassék, egy 3000 ölnyi csatornán a Tiszába vezelle-
tik. Ezen tó mellett Szabadka városa, már e munka első kiadásában
1848-ban figyelmeztetvén e víz gyógyerejére, 1853-ban egy furdő-
intézetet állított, mely a vendéglőn kívül 56 lakszobával van ellátva.
A meleg furdők használatára 10 szoba van felszerelve, a hideg furdők
számára pedig a tó közepén egy fafurdőház van felállítva, mely 2
tűkörfurdőt, 36 öltöző szobácskát, 12 külön furdőhelyet s egy zuhany-
gépet foglal magába. A furdői helyiségeket egy 36 hold területű angol
park környezi. A vendégek száma e furdőintézetnél a fényes gyógy-
eredmények következtében évről évre szaporodik s két nagy város
t. i. Szabadka és Szeged közellété minden esetre biztosítják e furdő
jövendőjét.

A Pality vizének természettani sajátosságai.

A Pality vize tiszta, állászó, szintelen, szagtalan, íze lúgnemű
sós. Nyitott edényben tartatva meg nem závarodik. Körülbelül 70 C.
fokig melegítve elveszti állászsóságát, a forrponig hevítve pedig
fehér gomolyos üledéket rak le, de a mely a víz kihűllével jobbadán
ismét felolvad, s a feloldatlan maradék piszkos fehér színű. Arány-
sulya 1,006387. Ellenhatása égvényes.

A Pality vizének vegytani alkatrészei.

A Pality vizet 1856-ban Molnár János szorgalmas vegyész-
szünk elemezte s talált egy polgári fontban:

Kénsavas hamélegből	—	—	—	0,4762
szikhalvagból	—	—	—	9,5252

Szénsavas lavéleghől (Lithion)	—	0,0622
„ szikéleghől	— — —	23,9667
„ keseréleghől	— — —	2,8534
„ mészéleghől	— — —	0,2856
„ vasélecsből	— — —	0,1396
Aljas vilsavas timéleghől	— — —	0,1333
Kovasavból	— — — —	0,5713
Szerves anyagból	— — — —	1,3824
Ihiany és bórany (?)	— — —	nyomait

Összesen 39,3959 szemert.

E vegybontás után a Pality vize nagyobb konyhasó és szénsavas szikéleg tartalmánál fogva a Fertő vizét jóval túlhaladja. A Természet-tudományi Társulat Évkönyvének 3-dik kötete idéz még egy vegyelemzést, mely állítólag a birodalmi földtani intézet vegyműhelyében Ha u e r lovag által hajtattott volna végre, s útását a Jahrbuch d. k. k. geol. Reichsanstalt 1857. Nro 2. 361-dik lapjára, de biz az idézett lapon, sőt az egész kötetben sem találunk annak nyomaira.

A Pality vizének gyógyjavalhatói.

A Pality vize a fürdőintézet 5 évi fennállásától fogva legfényesebb gyógyerőt tüntetett ki a görvélyes bántalmakban. — Azonban kétségen kívül a legjobb eredménnyel vétethetik az igénybe mind azon betegségekben, melyeket a Fertő vizénél elősorolánk.

III. A KONYÁRI SÓSTÓ.

A nép nyelven úgynevezett Konyári Sóstó Biharmegye Fertő nevű pusztáján, Konyár helységhez fél, Debreczen városhoz 3 órányi távolságra a Debreczentől NVáradra vezető országút mellett fekszik. E vidéken több kisebb nagyobb kiterjedésű szikes tavak találhatnának, de közülök csak a kiválólag úgynevezett Sóstó használtatik már több évtizedektől fogva fürdőképen gyógykezelésre. — A régibb fürdőintézet a legmérsékeltebb igényeket sem kielégítő 6 lakszoba s 4 fürdőkamarából állott. Azonban 1856-ban a mostani valalkozó bérlő kezébe kerülvén 12 évre e fürdőintézet, az rögtön 30 lakszobát építtetett, a régieket kijavíttatá s a sivatag fürdői lájt diszes angolkertté varázsolta át. E helyiségek mindazáltal a fürdő naponként növekedő hírével fogva sokszor nem elégségesek a fürdővendégek bé-

fogadására; minéllogva nagyon kívánatos volna, hogy ne csak az ideiglenes hasznobérlő — kinek eddigi intézkedése is nagyszerű áldozatképpen tűnik föl — hanem a tulajdonos Tihanyi Ferencz ő excellentiaja is ismeretes nagylelkűsége és bőkezűségénél fogva ténylegesen járulna e fürdő felvirágoztatásához.

A Sóstó vizének természettani sajátosságai s vegytani alkatrészei.

A konyári Sóstó mind a mellett hogy fenekén fakadó forrásokkal is el van látva, vízmennyiségének legnagyobb részét mégis közvetlenül a légköri csapadékoktól nyeri, minélfogva tartós szárazságban megtörténik, hogy víz dolgában szukséget szenved. Így a közelebbi múlt évhen a viz szukségen az által segítették, hogy a néhány száz lépésnyi távolságra eső szomszéd tó vizét, — mely futólagos vizsgálatom szerint hatályosságát tekintve a Sóstó vizével mindenkor megmérkőzhetik, — ásott csatorna segítségével a Sóstóba vezették. Ezen körülménynél fogva a Sóstó vizének mind természettani sajátosságai, mind a vegytani alkatrészek mennyisége jelentékeny ingadozósnak van alávetve. Esőzések után a viz tiszta, állatszö, szintelen, tartós szárazság után pedig sárgás színü zavaros, ize legfoleseresztetebb állapotában is égvényes. Fürfés közben a bőrt annyira megsikositja, mintha szappannal mazollatott volna be. Egy font viznek, mely esőzések után, s így nagyon foleseresztett állapotban volt merítve, elpárolása után, nyertem 55 szemer tűzálló alkatrészt, melynek körülbelöl $\frac{4}{5}$ része székisavas szikéleg volt s ekként a Sóstó vize nagyobb mennyiségü szikót tartalmaz, mint a Fertö és Pality vize. A közelebbi nyáron végrehajtandom e viz kivittebb vegykémletét.

A Sóstó vizének gyógyjavallatai.

A Sóstó vizének gyógyhatása körül, rendes fürdőorvosi állomás nem létezvén még itten, rendszerezett tapasztalatok eddigelé nem tettek, minélfogva a gyógyjavallatok megállapításában saját észleleteimre támaszkodom, melyeket, az ezen fürdöt már a közelségnél fogva is kiválólag kedvellö debreczeni lakosokon tenni alkalman volt Ezek szerinti fényes gyógyhatásü a Sóstó vize:

1. A csüzos és köszvényes szenvedelmekben. Számos mankóra szorult s annak segítségével is bajosan eviczkelö ily nemü beteg hagyta már itt ezen segédlábakat a fürdöknek nehány heti használata után. Söt ismertem oly magas állásü egyéniséget, ki köszvényes

rohamai ellen igénybe vette már a leghíresebb honi és külföldi fürdőkét, és sehol sem talált kinos bajában annyi enyhülést, mint a Konyári Sóstón.

2. A hasüregi vérbőség, pangásos vérkeringés következményeiben, máj-, lép- és méhdaganatokban, aranyér s rásztkórban.

3. A görvélykór, főleg zsonglalan jellegű alakjaiban; a nyirkmirigyek daganatai gyorsan eloszlanak, a takhártyák hurutos bántalmái — fehérfolyás — elenyésznek, a görvélyes fekélyek megtisztulnak és begyógyulnak a sóstói fürdő használatára.

4. Végre az idült kutegek különféle alakjaiban.

IV. A NYIREGYHÁZI SÓSTÓ.

Nyiregyháza szabad kiváltságolt város Szabolcsmegyében fekszik Tokajtól 4, Nagy-Kállótól $1\frac{1}{2}$, Debreczentől 6 mértföldnyi távolságra. A várostól félóránnyira egy erdő mellett kies regényes vidéken van az úgynevezelt Sóstó, mely szinte nagymennyiségű szén-savas szikéleget tartalmaz s így helyesebben sziksós tónak kellene nevezni. Ezen tó nyugoti partján van felállítva a fürdőintézet, mely elegendő vendég- és fürdőszobákkal, táncz- és teke-termekkel kellelőleg el van látva, s ennél fogva távol vidékről is meglátogattatik mind betegek, mind mulatni kívánó vendégek által. E víz tudtommal még kivültebben nincs megvizsgálva, mind a mellett nagy hirt nevet vívott ki magának:

1. A csúzos és köszvényes bántalmak ellen.

2. A görvélykór különféle alakjaiban, s

3. Számos idült bőrbetegségeken.

Nagyobb kényelemmel lévén felszerelve, mint a konyári Sóstó, a debreczeni lakosok által is igénybe vétetik.

III. SAVANYÚ VIZEK.

(Anthrakokrenæ.)

A savanyú vizek meghatározása s osztályozása.

Savanyú vagy borvizeknek azon hideg ásványvizek neveztetnek, melyek oly nagy mennyiségű szénsavat tartalmaznak, hogy mind savanyú ízűek, mind pedig gyógyhatásuk egy részét annak köszönik. — Ezen vizek tiszták, szagtalanok, üdítő, csipős savanyú ízűek, mely is azonban a savanyú vizekben előjöni szokott egyéb alkatrészek által lényegesen módosítatik. A savanyú vizekben a szénsavon kívül mondhatni soha nem hiányzó alkatrész a szénsavas szikéleg, minélfogva némely hydrologok, — mint például Seegeu is, a múlt évben megjelent Compendiumában, — a savanyú vizeket az égvényes gyógyvizek rovata alatt tárgyalják. Azonban vannak számos savanyú vizek, melyekben a szénsavas szikéleg, miut meglátandjuk, oly alárendelt mennyiségben foglaltatik, hogy mint gyógytényező nem igen jöhet tekintetbe, minélfogva helyesebbnek látszott előttem a savanyú vizeknek külön rovatot szentelni. — A savanyú vizekben továbbá a szénsavas szikéleg után leggyakrabban jö elő a szénsavas vasélecs, és az ily tartalmú savanyú vizek, némelyek által Vetter után a c z é l v i z e k n e k (Stahlquellen, Chalybokrenæ) neveztetnek. Mi ezekre nézve is, a vasas hévizeknel lett jegyzék szerint, megtartjuk a magyar nyelvben a vasas savanyú víz nevezetet. — Gyakori s a gyógyhatást tekintve jelentélyes alkatrész még honi savanyú vizeinkben a konyhasó és kőnkéng, ritkább a glaubersós átalaban a kénsavas sók.

Az itt elősorolt jelentélyes gyógyerővel birő alkatrészek után savanyú vizeinket felosztjuk 1. Glaubersós, 2. Egyszerű vasas, 3. Egyszerű égvényes, 4. Égvényes, konyhasós, 5. Égvényes vasas, 6. Égvényes, konyhasós vasas savanyú vizekre. — A kénes savanyú vizeket már a hideg kénes vizek rovata alatt adtuk elő.

Savanyú vizekkel hazánkat a természet oly bőkezűleg látta el, hogy nagytólás nélkül elmondhatjuk, miként egész Európát képesek volnának azokkal ellátni, ha más vizet nem használna is italul az emberiség. Itt azonban csak a gyógyászati szemponttól első rangra emelkedett savanyú vizeinket tárgyalandjuk, noha semmi kétséget nem szenved, hogy még számos, eddigelé vizsgálatlan s kellőleg nem méltányolt savanyú vizeink fognak időjártával az első rangúak méltóságára folvergödni.

A savanyú vizek gyógyhatása.

A savanyú vizek jellegző alkatrésze a szénsav, élesztő, izgató hatással van az idegrendszerre s különösen a mozgidegeket érdekl, minélfogva mind az akaratnak engedelmeskedő, mind a nem engedelmeskedő izmokban élénkebb mozgásokat idéz elő; különösen érvényes ez a bélsatorna izomhártyájára nézve. De izgatólag hat a szénsav az érzidegekre is, különösen a takhártyák és kulbőr idegeire, s így különösen a kulbőr azon részleteire, melyek dűsan vannak ellátva idegekkel, mint például a borek (Scrotum). Az idegrendszerre kifejtett ezen inger következtében nagyobb mennyiségű vér toltul a szénsav által izgatott részekbe, s ennélfogva minden elválasztó szervek elválasztásai szaporodnak. Az idegrendszer körületi részére kifejtett izgató hatása továbbá a szénsavnak, elterjed az idegrendszer központjára s innen a visszahatás által a szívre; minek következtében a vérkeringés gyorsabb lesz s minden szervek munkássága fölmagasztaltatik s az anyag változás gyorsabbá tétetik. A szénsavnak végre túlérzékenységet lecsilapító hatást is tulajdonítanak.

A szénsavdűs savanyú vizek ennélfogva általában javallva vannak:

1. A gyomor és bélsatorna tétlenségénél s az ezen alapuló emésztési zavaroknál.

2. A még nagyon előre nem haladt hűdéseknel, főleg ha azok csuzos kiizzadmányok vagy gyermekágyi kőrfolyamok által jöttek létre.

3. A kulbőr csökkent működésénél s az által feltételezett csuzos bantalmaknál. Különösen hatékonyak e tekintetben a szénsavgőzfurdők, melyenek Szliácson vannak, melyek által a körületi vérkeringés gyorsítottatik s a kulbőr működése helyreállítottatik.

4. A takhártyák petyhudséggel jellegzett idült hurutainál; akár a légzési, akár a bélsatorna, akár az ivarszervek takhártyájában fészkeljenek.

III. SAVANYÚ VIZEK.

(Antrakokrenæ.)

A savanyú vizek meghatározása s osztályozása.

Savanyú vagy borvizeknek azon hideg ásványvizek nevezetnek, melyek oly nagy mennyiségű szén-savat tartalmaznak, hogy mind savanyú izöket, mind pedig gyógyhatásuk egy részét annak köszönik. — Ezen vizek tiszták, szagtalanok, üdítő, csipős savanyú izűek, mely is azonban a savanyú vizekben előjöni szokott egyéb alkatrészek által lényegesen módosítatik. A savanyú vizekben a szén-savon kívül mondhatni soha nem hiányzó alkatrész a szén-savas szikéleg, minélfogva némely hydrologok, — mint például Seegeu is, a múlt évben megjelent Compendiumában, — a savanyú vizeket az égvényes gyógyvizek rovata alatt tárgyalják. Azonban vannak számos savanyú vizek, melyekben a szén-savas szikéleg, mint meglátandjuk, oly alárendelt mennyiségben foglalatik, hogy mint gyógytényező nem igen jöhet tekintetbe, minélfogva helyesebbnek látszott előttem a savanyú vizeknek külön rovatot szentelni. — A savanyú vizekben továbbá a szén-savas szikéleg után leggyakrabban jő elő a szén-savas vasélecs, és az ily tartalmú savanyú vizek, némelyek által Vetter után a c z é l v i z e k n e k (Stahlquellen, Chalybokrenæ) nevezetnek. Mi ezekre nézve is, a vasas hévvizeknél tett jegyzék szerint, megtartjuk a magyar nyelvben a vasas savanyú víz nevezetel. — Gyakori s a gyógyhatást tekintve jelentélyes alkatrész még honi savanyú vizeinkben a konyhasó és kőnkéneg, ritkább a glaubersó s általában a kén-savas sók.

Az itt elősorolt jelentélyes gyógyerővel bíró alkatrészek után savanyú vizeinket felosztjuk 1. Glaubersós, 2. Egyszerű vasas, 3. Egyszerű égvényes, 4. Égvényes, konyhasós, 5. Égvényes vasas, 6. Égvényes, konyhasós vasas savanyú vizekre. — A kén-savanyú vizeket már a hideg kén-savanyú vizek rovata alatt adtuk elő.

Savanyú vizekkel hazánkat a természet oly bőkezűleg látta el, hogy nagyítás nélkül elmondhatjuk, miként egész Európát képesek vólnánk azokkal ellátni, ha más vizet nem használna is italul az emberiség. Ill azonban csak a gyógyászati szempontból első rangra emelkedett savanyú vizeinket tárgyalandjuk, noha semmi kétséget nem szenved, hogy még számos, eddigelé vizsgálatlan s kellőleg nem méltányolt savanyú vizeink fognak időjártával az első rangúak méltóságára fölvergődni.

A savanyú vizek gyógyhatása.

A savanyú vizek jellegző alkotórésze a szénsav, élesztő, izgató hatással van az idegrendszerre s különösen a mozgidegeket érdekli, minélfogva mind az akaratnak engedelmeskedő, mind a nem engedelmeskedő izmokban élénkebb mozgásokat idéz elő; különösen érvényes ez a bélcsatorna izomhártyájára nézve. De izgatólag hat a szénsav az érzidegekre is, különösen a takhártyák és kulbőr idegeire, s így különösen a kulbőr azon részleteire, melyek dűsan vannak ellátva idegekkel, mint például a berek (Scrotum). Az idegrendszerre kifejttet ezen inger következtében nagyobb mennyiségű vér tolu a szénsav által izgatott részekbe, s ennélfogva minden elválasztó szervek elválasztásai szaporodnak. Az idegrendszer körületi részére kifejttet izgató hatása továbbá a szénsavnak, elterjed az idegrendszer központjára s innen a visszahatas által a szívre; minek következtében a vérkeringés gyorsabbá lesz s minden szervek munkássága fölmagasztaltatik s az anyag változás gyorsabbá tétetik. A szénsavnak végre túlérzékenységet lecsilapító hatást is tulajdonítanak.

A szénsavdús savanyú vizek ennélfogva általában javallva vannak:

1. A gyomor és bélcsatorna létlenségénél s az ezen alapuló emésztési zavaroknál.

2. A még nagyon előre nem haladt hűdéseknél, főleg ha azok csuzos kiizzadmányok vagy gyermekágyi kórfolyamok által juttek létre.

3. A kulbőr csökkent működésénél s az által feltételezett csuzos bántalmaknál. Különösen hatékonyak e tekintetben a szénsavgőzfurdők, milyenek Szliácson vannak, melyek által a körületi vérkeringés gyorsítottatik s a kulbőr működése helyreállítottatik.

4. A takhártyák petyhüdséggel jellegzett idült hurutainál; akár a légzési, akár a bélcsatorna, akár az ivarszervek takhártyájában fészkeljenek.

5. Az idegrendszer központjainak élesztése, izgatása következtében némely idegkóroknál, milyenek az általános levertség, kedélyi elhangultság, rászikór, mélikór, tehetetlenség (Impotentia) stb.

6. A túlérzékenységet csilapító hatásuknál fogva, az idegzés-bakban, mélfájdalmakban, hányásra való ingerben.

A savanyú vizekben szereplő többi alkotórészek gyógyhatásáról már főlebb különkülön szólottunk.

A) GLAUBERSÓS SAVANYU VIZEK.

I. A BALATON-FÜREDI SAVANYU VIZEK.

Magányrajzok.

N. S. Kurzer Unterricht von dem Füreder Sauerling, welcher in dem Weszprimer Comitete im Königreiche Ungarn sich befindet. Wien. 1780.

J. M. Oesterreicher: Nachricht von den Bestandtheilen und Heilkräften des Füreder Sauerbrunnens. Wien. 1782.

A. Arátschy: Anmerkungen über den Füreder Sauerbrunnens. Pesth. 1787.

A. Arátschy: Beschreibung des Füreder Sauerbrunnens. Pesth. 1788.

Joh. Wurms: Anleitung zum Gebrauch der Mineralwasser und Bäder mit besonderer Hinsicht auf das Füreder Mineralwasser. Pressburg. 1807.

M. Petrovich: Eigenschaften des Füreder Mineralwassers in Ungarn. Ofen. 1814.

C. L. Sigmund: Fureds Mineralquellen u. der Plattensee. Pest. 1837.

Miskolczi Károly: Balaton-Füred, mint savanyú víz. Veszprém. 1837.

Hörváth Bálint: A füredi savanyú víz s Balaton környéke. M. Óváron. 1848.

Balaton Albuma. Füred és Balaton vidéke képekkel és magyarázó szöveggel. Pesten. 1848.

Balaton-Füred! van-e ki e nevet nem ismeri? elkérhetjük a költővel. A legkitünőbb fürdőintézeteink díszes koszorújában drága gyöngyként tündöklő balaton-füredi gyógyhely Zala vármegyében fekszik a Balaton partján, Füred helységtől $\frac{1}{2}$, a Balaton hullámain uralgó, félszigeten épült Tihanytól egy órányi, Veszprém várostól pedig 2 mérföldnyi távolságban. Ezen gyógyhely bajoló szépségű környéke, szelid éghajlata, csinos és kényelmes épületei s jeles sajátságokkal bíró, Magyarhonban mondhatni ritka ásványos vizeinél fogva méltán legkeresettebb fürdőintézeteink közé tartozik. — Bár ezen gyógyforrások Zeiler (1632), Kreckwitz (1683), Lover (1695), Bombardi (1750), Bél Mátyás (1753) irataik után már egy pár századtól fogva ismeretesek: mindazáltal csak a múlt század vége

felé jöttek itt létre a fürdőépületek, gyógyszerár, sétatér stb., miután Cranz ezen gyógyvizeket is megvizsgálá s ismeretes munkájában (Gesundbrunnen der Oesterreichischen Monarchie. 1777) leírá. Ez időtől fogva rendes fürdőorvossal is el lévén látva ez intézet, hira a legújabb időkig napról napra emelkedik s nemcsak honi, hanem külföldi nagyszámú vendégek által is látogatatik. Semmi kétséget nem szenved, hogy a fürdők fölvirágzására a kedvező helyviszonyok, s a tulajdonosok emberszerető áldozatkészsége mellett leglényegesebb befolyást gyakorlott azon körülmény, hogy állandóan tudományosan képzett, tekintélyes fürdőorvosokkal volt ellátva, kik mindenkor a kor kívánalmainak megfelelő intézkedéseket hoztak létre. — Így Dr. O e s t e r r e i c h e r indítványára 1822-ben a Balatonban hidegfürdők állítottak; később Dr. A d l e r folytonosan újított s javított; jelenleg pedig a szellemdús Dr. O r z o v e n s z k y K á r o l y, a kifáradhatlan tevékenységben minden elődeit túlszárnyalva, savó-gyógyintézetet, savó-fürdöket, balatoni iszapfürdőket, zubany- és gőzfürdőkészületeket hozatott létre s a gyógyforrásokat a nagy tudományú föltisztelendő Rimely Mihály főispát kegyes engedélyezése és áldozatkészségénél fogva a tudomány jelen színvonalának megfelelő vegyelemzés alá vettette; s ekként annyi gyógytényezőt hozott létre, hogy e tekintetben B. Füreddel alig mérkőzhetik más honi fürdőintézet.

Van pedig a B.-füredi gyógyintézetben két ivókút és egy fürdőforrás; számos jól felszerelt fürdőszobák 40 fürdőkáddal ellátva, melyekben meleg ásvány- és balatonvíz-fürdők, továbbá iszap- és savófürdők véletnek igénybe; a fürdőhely épületeiben 330 lakszoba kellőleg felbútorozva. — A balatoni hidegfürdő el van látva zuhanykészületekkel.

A balaton-füredi gyógyvizek természettani sajátosságai

A balaton-füredi három gyógyforrás természettani sajátosságai kevéssé eltérők egymástól. — Az első ivóforrás, mely legújabbán F e r e n c z J ó z s e f - f o r r á s n a k neveztetett el, oly gazdag vizű, hogy 24 óra alatti vízmennyiségét 1,600 akóra lehet becsulni. A forrásból udén merített víz erőssen gyöngyozik, jegeczliszta, szintelen, szén-savszagú, kellemes frissítő savanyú csipős ízű, mely kezdetben némileg a fémízt közelíti meg; az ivás után felbőfőzéseket eredményez. — Nyitva tartott edényekben s még inkább ha megmelegítetik elveszti említett izét és linom sargás-barna csapadekot képez, de jól beduga-

szolt edényekben megtartja fent előadott sajátságait, minélfogva az újabb időkben mind korsókban, mind palaczkokban a marienbádi gyógyvizek módjára bedugaszolva forog a kereskedésben s borral keverve is kellemes fényüzési italul szolgál. Hévmérséklete $+10^{\circ}$ R. Aránysulya pedig 1,0013.

A második ivóforrás vize, kevesbé kellemes ízű s tetszőleg túlnyomóbb benne a fémiz. Vízbősege jóval csekélyebb, mint a Ferencz József forrásé.

A fürdőforrás vize különösen két helyen számtalan buborékokkal törtet elő, még bádjjatibb ízű, mint a második forrás s több üledéket képez. — Ezen forrás oly gazdag vizű, hogy minden fürdők ellátására elégséges.

A balaton-füredi gyógyvizek vegytani alkatrészei.

A balaton-füredi gyógyvizeket legelőször Cranz elemezte (1773-ban), később Oesterreicher (1782-ben), Winterl, Kitabel, Schusztar (1803 és 1822-ben), Sigmund (1837-ben) a Balaton vizével együtt. Legújabban pedig t. i. 1855-ben Dr. Heller bécsi egyetemi tanár s talált egy polg. fontban az első ivóforrás vizében:

Kénsavas szikéleighből	— — — —	6,0365
Szikkhalvagból	— — — —	0,6989
Szénsavas szikéleighből	— — — —	0,8294
„ mészéleighből	— — — —	6,3744
„ vas- és cselélecsből	— — — —	0,0845
„ keseréleighből	— — — —	0,3149
Timföldből	— — — —	0,0230
Kovasavból	— — — —	0,1075
Szerves légenytartalmú anyagból	— — — —	2,9645
Szénsavból	— — — —	38, 5 k. h. 19,2450 szemert.

Ezen alkatrészekon kívül haméleg, könlegeg és dardany nyomait, valamint a szénsavon kívül légenyt is.

E vegybontás eredménye a Sigmundféle elemzés részleteitől lényegesen nem tér el s így mind kettőből kiviláglik, hogy főtényezők a b.-füredi gyógyvizben a szénsav és glaubersó. E jellegző alkatrészek mellett jelentélyes szerepet játszik a vastartalom, de a mely egy fél szemert sem közelítvén meg egy polgári fontban, nem ulti e gyógyvizekre az erős vasas savanyú vizek jellegét.

A balaton-füredi savanyú vizeket némelyek a spaai és pyrmonti vasas vizekhez hasonlították; de ezekben sokkal jelentélyesebb a vas-

tartalom. Mások ismét, névszerint Prandt és Winterl Bilinhez hasonlították Füredet, de Bilin ismét a vastartalom dolgában sokkal szegényebb. Legjobban megközelítik a füredi gyógyvizek az Eger-Franzensbad L u i s a forrását, noha ez ismét jóval gazdagabb glaubersó dolgában Fürednél. Ennélfogva leginkább megközelítjük az igazságot, ha azt mondjuk, hogy B.-Füred páratlan a maga nemében.

A balaton-füredi savanyú vizek gyógyjavallatai.

Az imént közlött vegybontás után félreismerhetlen a szóbani gyógyvíz erősítve, zsongítva oldozó gyógyereje, minélfogva általában javallva van azon betegségekben, melyekben főfeladatunk az erősítés, az életmunkásság fölmagasztalása, összekötve a pangások, dugulások szelid feloldozásával. — Különösen pedig fényes gyógyerőt tanusított Wurm, Petrovics, Adler, Sigmund s legújabbán Dr. Orzovenszky tapasztalatai szerint:

1. Az emésztési szervek betegségeiben, a gyomor és bélcsatorna idült hurutában; a hasüregi vérbőségekben, a máj és lép túltengéseiben.

2. A női ivarszervek bántalmaiban, névszerint fehérfolyás, havadzási rendtelenségekben.

3. A húdszervek bajjaiban, névszerint főveny és húdkö-körban, a húdhólyag hurutos és aranyeres szenvedelmeiben.

4. A légzési szervek idült hurutában, kezdődő gümőkörban.

5. A kóros vérvegyület következményeiben, sápkór és görvélyben.

6. Az idegrendszer betegségeiben, rásztkór, méhkór, gyomor-göres és idegzsábákban.

7. A köszvényben.

A BALATON TAVA.

Füred rovata alatt nem hagyhatjuk érintelenül a Balaton tavát, melynek vize Dr. Oesterreicher által már 1822-ben, iszapja pedig legközelebb Dr. Orzovenszky Károly által hatalmas gyógytényezőként vételettel igénybe Füreden. — A balatoni hidegfürdőket némelyek a tenger fürdők pótszere gyanánt ajánlották; de e víz alkatrészeinek Sigmund által történt vegyészeti kimutatása meggyőz bennünket a felől, hogy ezen fürdők távolról sem hasonlíthatók a tenger-fürdőkhez. — Annyi azonban bizonyos, hogy hol hidegfürdők javallják, ott a balatonbani fürdéseknak a jelentélyes hullámcsapás,

a tiszta derült légbeni mozgás, a nagyszerű tónak s regényes partjainak tekintete, mely a kedélyre folderítő hatást gyakorol, minden más honi hideg fürdőink felett elsőséget kölcsönöznek. A Balaton vizét először Sigmund (1837), később Orzovenszky (1855-ben), legújabbán pedig Joachim tárgyalak természettani s gyógyászati szempontból, ez utóbbi a *Balneologische Zeitung* 1857. 19-dik számában.

A Balaton vizének természettani sajátosságai.

A Balaton vize derült csendes időben kékes zöld színű s oly tiszta átlátszó, hogy némely helyeken a fenékén létező tárgyakat is meg lehet különböztetni, pohárba merítve pedig szintelen; íze felette szelíd, kissé összehúzó. — Hévmérséklete a lég hőfokánál rendszeren 4—5 fokkal alacsonyabb, minélfogva Junius és Julius hónapokban +20—22° R. fokra is fölmelegszik. Ihatóvá a Balaton vizét az által teszik e vidék lakosai, hogy egy ideig pinczében tartják. Ha a Balaton vize húzamosb ideig nyitott edényben tartatik, fölületén finom hártácska képződik s bádjadtt zöldes színű uledéket rak le a nélkül hogy megzavarodnék. — A forrpontig fölhevítve fehér porképű csapadékot képez. — Nevezetes sajátossága végre, hogy a beletett húsneműeket húzamos ideig megóvja a rothadási folyamattól.

A Balaton vizének vegytani alkatrészei.

A Balaton vize Sigmund szerint tartalmaz egy polgári fontban:

Kénsavas szikéleghől	— — —	0,49
Szikhaltvaghől	— — —	0,02
Szénsavas mészéleghől	— — —	0,47
„ vasélecsből	— — —	0,01
„ keseréleghől	— — —	nyomokat
Timéleghől	— — —	0,09
Szerves anyagokból	— — —	0,54
	Összesen	1,62 szemert.
Szénsavból	— — —	1,06 k. luvelyket.

A Balaton iszapjának természettani sajátosságai.

A Balaton iszapja ólomszürke színű, tökéletesen egyenlő tömeg, durvább fővenyszemcsék nélkül, minélfogva az ujak között a legfinomabb péptapintatú, könnyen szétdőzrsölhető s vízzel minden arányban

fólereszthető; szagtalan és ízellen, s gyengén égvényes ellenhatású. Megszáritva finom galambszürke porrá lesz s vízzel fölkeverve ismét visszanyeri eredeti állományát s vegyészai alkatrészeiből egyet sem veszít el. Minélfogva száraz por képében távolra is elszállítható s gyógycélokra használható. Górcsővel vizsgálva számtalan paizsokkal ellátott ázacsokat lehet benne megkülönböztetni. A bőrrel érintkezésbe jöve ezen iszap, vörösséget, viszketést, égetést okoz, s ismételt alkalmazás után csakhamar megjelenik a furdőkuteg, sőt némely gyöngéd egyéniségeknél a bőr le is hámlik és kisebesedik, minélfogva ilyenkor használata egy ideig félbeszakítandó.

A Balaton iszapjának vegytani alkatrészei.

A Balaton iszapjának vegybontását a gyakorlati tapintatú Dr. Orzovenszky, Heller tanár által eszközölte, ki is egy polgári fontban talált:

Kénsavas szikélegből — — — — —	25,34
„ mészélegből — — — — —	154,30
Szénsavas mészélegből — — — — —	2054,30
„ keserélegből — — — — —	1267,20
Timföldből — — — — —	11,06
Vas- és (cselelecsből) — — — — —	240,00
Kovasavból (füvény) — — — — —	2771,15
Szerves anyagokból — — — — —	950,00
Vizből — — — — —	202,30
Veszteség — — — — —	0,54 szemert.

A Balaton vizének s iszapjának gyógyjavallatai.

A Balaton vizéről jelentélyes szénsavtartalmánál fogva már a nagy tudományú Schuszer volt pesti egyetemi tanár úgy nyilatkozott, hogy az nem egyéb, mint fóleresztett savanyú víz; s ennél fogva furdőkép a bőr körületi idegeire izgatólág és élesztőlág hat, a kóros izgékonytságot és érzékenységet lehangolja, a fölszívódást előmozdítja s ekként az anyagváltozást siettetí s az egész szervezetet javítja és erősíti. Alkatrészei gyógyhatását lényegesen gyámolítja a hullámcsapás, különösen a zivatarok alkalmával, mely mondhatni a legerősebb gymnastikai gyakorlatokkal hasonló értékű. — Az eddig elé tett tapasztalatok nyomán különösen javallva vannak a balatoni furdők:

1. A görvélykór különféle árnyalataiban, névszerint a nyirkmirigyek, az emlők és herék daganatai, a laphártyák szenvedelméi, a szemek s azokat környező szervek görvélyes bántalmaiban.

2. A hasüregi vérbőség s pangásos vérkeringés következményei máj-, lép-daganatok s aranyeres tünetnyek ellen.

3. A gyomor és bélcsatorna idült hurutos bántalmaiban.

4. Az idült kútegekben, legyenek azok akár helybeli bántalmak, akár kóros nedvgyűleten alapuló tünetnyek, különösen a somór fajjai enyésznek el szépen a balatoni fürdőkre.

5. Az idült csúzos szenvedelmekben kitűnő hatású a Balaton vize mind az el-kiválasztások előmozdítása, mind a bőr érzékenységeinek lehangolása s egykorú erősítése által.

6. A légzési szervek bajaiban, különösen a gümőkóros vérvegyület s idült hurutos állapotban.

7. Végre némely idegkórokban, milyenek a rásztkór, méhkór, szélhudések s idegzsabák, különösen ha az illető idegek anyagi változásain alapulnak.

A balatoni iszapfürdők pedig kitűnő hatásúak:

1. A csúzos és köszvényes bántalmak eredményezte izmeredségek, zsugorodások ellen, holott is az iszap a szenvedő tagokra borogományképeu alkalmaztatik.

2. Némely idült kútegekben s tompa jellegű fekélyekben.

3. Atalában a lobtermények, kiizzadmányok felszivódását erőlyesen mozdítják elő a balatoni iszapfürdők.

II AZ UGODI SAVANYU VIZEK.

Magányrajz.

Dr. Cseresnyés Sándor: Az ugodi sós, vasas, gyantáros, ibolyós, hideg forrásokról. Pápán. 1841.

Az ugodi glaubersós savanyú vizek Veszprém-megyében fakadnak, az ugodi uradalom olaszfalusi pusztáján, Pápa mezővárostól másfél órányira. Az itteni három rendbeli gyógyforrások az 1801-diki árviz után fedeztettek fel egy nádas kákus tó fenekén, miután az csatornák ásása által kiszáraitatott. Minthogy pedig gyógyhatásukról csak hamar elhíresedvén divatba jöttek s vizök a szukségletekre nem volt elégséges, az uradalom 1813-ban ásátásokat rendelt el, melyek következtében nemcsak gazdagvizű források nyitáltak meg, hanem egy

kővévált kűlkävózat is felfedezettelt, mely valószínűleg még a törökök korszakában épült volt. Majd 1823-ban Boleman Lipót, akkor Pápan tartózkodó, jelenleg pedig kisújszállási (a Nagy Kunságon) jeles gyógyszerész és kitünő vegyész, mennyileges vegybontás alá vetette e gyógyvizet, melynek eredményéből még inkább kitűnven e víz hatályossága, a földesuraság költséget nem kivélve czélszerű lak- és furdőépületeket s a források körül egy kies kerttel hozza létre. 1825-ben ismét Bardió franczia iparos által léteztetett fűrásokat, s ezek következtében egy ártézi kűt nyitattott meg, melyből 10 első percz alatt két akónyi jegeczliszta, italul használt savanyú víz szokik fel. — Jelenleg az egész furdőintézet egy részvényes társaság által kibéreltetvén, az mindent elkövet, hogy mind a betegek, mind pedig a társalgás és mulatás kedvéért megjelenők igényeinek megfeleljen.

Az ugodí savanyú vizek természetani sajàtságal.

Az ugodí gyógyforrások vize jegeczliszta, szintelen, szénsavszagú s kellemes csipős savanyú, kissé fanyar összehúzó ízű. Hőmérsékletük $+10^{\circ}$ R. Aránysúlyok Meiszner szerint 1,001.

Az ugodí savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Az ugodí gyógyvizeket a jelen század elején vegyészileg Zsoldos János Veszprém-megye egykori főorvosa, továbbá Kitaibel és Schusztér tanárok vizsgálatalák. — 1823-ban Boleman Lipót, 1838-ban pedig Tognio tanár vetették vegybontás alá. — Boleman Lipót talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikéleighből	—	—	—	—	6,02
„ keseréleighből	—	—	—	—	2,12
„ mészéleighből	—	—	—	—	0,48
Szikkhalvagból	—	—	—	—	4,02
Szénsavas keseréleighből	—	—	—	—	4,00
„ mészéleighből	—	—	—	—	5,29
„ vasélecsből	—	—	—	—	0,29
Kovasavból	—	—	—	—	0,10
Földi gyantából	—	—	—	—	0,10

Összesen 22,42 szemert.

Szénsavból — — — — — 5,00 k. h.

Tognio tanár későbbi vizsgálata szerint találtatik ezen gyógyvizben határozatlan mennyiségű iblany is.

nem nagyobb fél szemernél, mely mennyiség minden esetre már vasas vízzé jellegzi a szóbani glaubersós savanyú vizet. Preyss szerint továbbá a szénsav mennyisége 38 köb hüvelyk egy polgári fontban s így több mint Jaquin szerint, végre vannak e gyógyvizben ez utolsó elemzés szerint lavany nyomai is. Wachtel igen helytelenül a gieshübelsi s a gleichenbergi Klausen forrás mellé helyezi e gyógyvizet, holott amazokban egészen hiányzik a pécenyédi savanyú víz legjellegzőbb alkotórésze a kénsavas szikéleg; míg ellenben dologtűően hasonlítja a B.-füredi savanyú vízhez, csak hogy ennél kisebb az oldozó, s nagyobb a zsongító, erősítő hatása a jelentősebb vastartalomnál fogva.

A pécenyédi savanyú víz gyógyjavallatai.

A pécenyédi savanyú víz a legújabb tapasztalatok szerint jótékony hatású:

1. A kezdődő gümőkórban.
2. A görvélyes, angolkóros és koszvényes bántalmakban.
3. A máj- és lépdagaganatok s aranyérben.
4. A vérhiányos állapotokban, sápkór, fehérfolyásban.
5. Némely ideges bántalmakban, milyenek a méhkór, mellgörcsök, ideges gyöngeség, gerinczagy bántalmak.

Megjegyzendő, hogy e gyógyviz használatával a savó gyógy-módot is igénybe lehet venni Pécenyéden.

B) EGYSZERŰ VASAS SAVANYU VIZEK.

I A BUZIÁSI VASAS SAVANYU VIZEK.

Magányrajz.

Dr. Deutz Fer. József: Buziás. A magyar orvosok és természetvizsgálók 4-dik nagygyűlésének emlékeul. Temesvárott 1842.

Temesvármegyében kebelezett Buziás helység határán buzognak fel ezen nevezetes gyógyvizek a falutól mintegy 160 ölnyi távolságra, egy hullámzó domboktól szegélyezett 150 széles s 550 öl hosszú kies völgyben. Jóllehet némelyek gyanítása szerint ezen gyógyvizek már a rómaiak idejében is ösmeretesek voltak „Centum putei“ nevezet alatt, mindazáltal a jelen század elejéig csak a szomszéd vidék lakosai

ismerék és élvezék azokat. — A jelen század elejével azonban ezen gyógyvizekre is szebb korszak derult, miután az illető földesuraság, — a királyi kincstár, — értelmes orvosok által figyelemmeljeltetve, azokat K it a i b e l által megvizsgáltatta s kedvező véleménye következtében e gyógyforrások körül czélszerű intézkedéseket, lak- és fürdőintézeteket hozta létre; minek eredménye lőn, hogy Buziás az utolsó két évtized alatt leghiresebb s legkeresettebb fürdőintézeiteink s gyógyhelyeink sorába lépett.

Van pedig a buziási völgyben 5 forrás, melynek ketteje, — az 1-ső és 2-dik számú, — itatul, a többi pedig — 3. 4. 5. számú — fürdőkép használatik, s ezenkül egy gödör, melyből roppant mennyiségű szénsavszesz toúl ki, s melynek vize eddigelé csak lábfürdő gyanánt használatott.

Buziás irodalmát vajmi szegénynek mondhatjuk. A K it a i b e l 1810-ben véghez vitt vizsgálatainak eredménye 1829-ben látott világot a „Hydrographica Hungariae“ czimű munkában. Később C s o k e r l y á n fürdőorvos tett köz é h i r d e t m é n y - s t a k ú tudósítást Buziásról. — 1841-ben S a d l e r tanár tárgyalta e gyógyvizeket tuzetesen az O r v o s i T á r b a n. 1842-ben jelent meg D e u t s c h fentidézett magányrajza. 1854-ben pedig N á g y M i h á l y a vállalkozó szellemű haszonbérllő bocsátott közre a „Temesvarer Zeitung“ April havi 95 számával egy ezen gyógyvizeket tárgyaló mellékletet.

A buziási vasas savanyú vizek természettani sajáttságai.

A buziási források vizei természettani sajátságokat valamint vegytani alkatrészeiket tekintve is nagyon hasonlítanak egymáshoz. Mindegyik forrásban számos buborékokkal törtet ki a víz, mely tökélesen tiszta, szintelen s állászó, kőolajszagú, csipős savanyú, később tinta ízű. Hévmérséklete állandóan $+10^{\circ}$ R. Aránysulya az 1-ső forrásnak 1,0058; a 2-diknek 1,0038; a 3-diknek 1,0077; a 4-diknek 1,0027; az 5-diknek 1,0030. A vizek tartók oldalaira, a vezetősatornákra sárgásbarna üledéket rak le s a fehérruhákat is ily színűekre festi. — Jól bedugaszolt edényekben eredeti tisztaságát, ízét, színét sokáig megtartja, nyitott edényben ellenben hamar megzavarosodik, s rozsdanemű üledéket rak le az edény fenekére, fölületén hártycska képződik s mind savanyú, mind tinta ízét elvesziti, sőt melegítve kőolajszaga is elillan.

A buziási savanyú vizek vegytani alkotrészei.

A buziási gyógyvizek vegytani vizsgálatával már a múlt század végén foglalkoztak Fischer József temesi főorvos és Cichini gyógyszerész, a jelen század elején pedig Pecz főorvos és Klapka gyógyszerész, majd Kitaibel, a legújabb időkben pedig Tognio és Sadler József pesti egyetemi tanárok. — Ez utolsó talált egy polgári fontban:

	I.	II.	III.	IV.	V. forrás.
Hamhalvából — —	0,043	0,040	0,023	0,033	0,223
Szikkhalvából — —	1,193	0,046	0,380	0,713	3,046
Szénsavas szikélegből	0,206	0,553	0,166	0,083	0,196
„ keserélegből	0,436	0,216	0,323	0,563	0,150
„ mészélegből	2,453	1,333	1,830	2,866	5,063
„ vasélecsből	0,900	0,913	0,150	0,220	1,210
Kovásvból — —	0,360	0,590	0,543	0,533	0,660
Veszteség — — —	0,113	0,033	0,103	0,150	0,113
Összesen	5,701	3,724	3,518	5,181	10,651 sz
Szénsavból — —	1,710	1,436	0,919	1,072	1,245
Légenyből — —	0,018	0,009	0,018	0,018	0,014

Ezen vegybontásból látni való, hogy a buziási gyógyvizeket a többi alkotrészek szegénysége mellett főleg a vas és szénsav túlnyomó mennyisége jellegzi s így azokat egyszerű vasas savanyú vizeknek lehet nevezni. Legközelebb állanak a külföld nagyhirű vasas savanyú vizei közül a spaai gyógyvizekhez, csak hogy a vastartalom dolgában a két első számú ivóforrás azokat jóval túlhaladja.

A buziási vasas savanyú vizek gyógyjavallatai.

A buziási savanyú vizek, melyeket a legerősebb vasas vizek rovatába kell az előadottak után sorolnunk, általában javallva vannak a tiszta vérhiányos állapot minden alakjaiban s annak következményeiben, főleg a legsúlyosabb vérhiányos állapottal szövetkezett idegkórokban. — Különösen jótékony hatásuaknak tapasztaltattak pedig Dr. Csokerlyán volt fürdőorvos, Dr. Deutsch Ferencz temesvári gyakorlóorvos s Dr. Nádherny Károly mostani jeles fürdőorvos által:

1. A húdkészítő s kivezető szervek hurutos bántalmaiban, hólyagtakárban, fenyő- és húdkő kórban. E tekintet-

ben Buziás valószínűleg minden más gyógyvizek felett elsőszéggel bír. A magyar orvosok és természetvizsgálók 1843-ban Temesvárott tartott nagygyűlése alkalmával, több oly kóreselek constatirozottak, melyekben a húdkökör, miután évekig tartott s műtételekkel is sikertelenül kezeltetett, a buziási vizek használatára gyökeresen elenyészett.

2. A női ivarszervek zsongtalan jellegű bajában, milyenek a rendetlen havadzás, fehérfolyás, inuen eredő magtalanság, sápkör, koraszülésrei hajlam. Az itt elősorolt bajok sikeres gyógyulása által évről évre nagyobb hírre emelkednek a buziási vizek.

3. Az általános gyöngeség és kimerültségben, legyen az előrement súlyos betegségek, vagy nemes nedvek vesztésének, kicsapongásoknak stb. következménye.

4. Az emésztési szervek, nevezetesen gyomor és bélcsatorna hurutos bántalmaiban, mely gyomorégés, emésztetlenség, émelygés, székrekedés vagy hasmenéssel nyilatkozik.

5. A hiányos táplálás s ennek következtében kifejtett kóros vérvégület által létre jött senyves betegségekben, névszerint a kősvény, görvély- és angolkőben.

6. Némely idegkórokban, milyenek a rásztkör, bukör, méhkör, görcsök, nyavalyatörés, ha ez rendetlen havadzás következtében fejlik ki.

7. A hiányos áthasonlításra alapuló idült kútegek és fekélyekben.

8. A csúzos bántalmakra való hajlamban.

II. A KABOLAPOLYÁNAI VASAS SAVANYU VIZEK.

Máramaros vármegye szigeti járásában Kabolapolyána helység-től $\frac{1}{4}$ órányira fakadnak ezen savanyú vizek a Szapurka folyó bal partján, Z s r e b e c z nevezetű hegy aljában, egy igen csinos kellemes kertben, melyben jó karban lévő furdőépületek is léteznek. Összesen 4 forrás van itt, melyek egyike, az alsó, egészen elhanyagolva hever; a hegy lejtőjén lévő kömederbe foglalt két forrás leginkább használatik s a víz belőlök csatornákon a furdőházba vezetetik; a negyedik forrás ezektől mintegy 200 lépésnyi távolságra s magasabban esik, szinte kivájolt kömederbe foglalva.

A kabolapolyánai savanyú vizek természetani sajátosságai.

A hegy lejtőjén létező két forrás igen bőven ömlesztí vizét s izromonként nagy buborékokat fejleszt ki. Mindkettő vize pohárba

merítve szintelen tiszta s az erősebb savanyú vizek, vagy a vas-sók föleresztett oldatának szagával bir; izök csipős savanyú, később tinta nemű. Nyitva tartott edényben megzavarodnak s piszkos sárgásbarna csapadékokat képeznek. Jól bezárt edényben ellenben sokáig megtartják savanyú és tintás izöket, de mind a mellett képeznek kevés sárgásbarna csapadékokat. A negyedik, legmagasb helyzetű forrás vize, kevésbé fanyar, mint a másik kettő. Hőmérséklete a két forrásnak +8, 8° R. a lég +19° R. hőfoka mellett, a negyediké pedig +10, 5° R.

A kabolapolyánai savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Ezen savanyú vizeket először Kitaibel (1796 és 1815), később (1819) Adler, (1830) Voza gyógyszerészek, legújabbban pedig 1839 és 1841-ben Tognio tanár vizsgálá meg, s ez utolsó következő alkatrészeket talált, u. m.

Nagymennyiségű szabad szénsavat,
 Szénsavas mészüleget,
 „ keserüleget,
 „ vasélecsel, nagymennyiségűt,
 „ eselélecsel,
 „ szikéleget keveset,
 Szikhalvagot szinte keveset,
 Kénsavas szikélegnek csak nyomait,
 Kovasavat s szerves anyagokat.

Ezen vegyhontás szerint főgyógytényezők a kabolapolyánai savanyú vizekben a szénsav és szénsavas vasélecs nagy mennyisége; minélfogva a tisztán vasas savanyú vizek rovataba kell azokat sorolnunk.

Gyógyjavalatai. Ezen savanyú vizek tisztán erősítő és izgató hatással birnak s kétségkívül a Buziás alatt előadott kóralakokban sikerrel használtathatnak.

III. AZ ÚJ-LUBLÓI VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Magánrajz.

Karl. Kroczkiewicz: Physische Beschreibung des Neu-Lublauer salinisch-eisenhaltigen Mineral-Sauerbrunnens. 1802.

Az új-lublói vasas savanyú vizek Szepesvármegyében Lubló várától egy, Kézmárktól három, Löcsétől pedig nyolcz órányira lakadnak egy szűk, de felette kellemes völgyben, melyet óriási sűrű

erdőkkel koszorúzott hegyek környékeznék. A százados erdők árnyékában elrejtve egészen használatlanul heverték ezen gyógyvizek, miglen 1780-ban történetesen felfedeztetvén, hirtelen oly nagy hírnévre vergődtek fel, hogy a mind inkább szaporodó kényelmes épületek sem fogadhaták be a nagy számmal ide tolongó fürdővendégeket. — Nemcsak fürdőalakban használják pedig az új-lublói savanyú vizeket, hanem italképen is s uvegekre szedve Krakkó és Varsóba is elszállítják. Van pedig itten összesen 3 forrás, kettő egymáshoz közel eső, az itt csörgedező palak partján, melyek közül az alsó használtatik inkább italképen, a 3-dik pedig kissé távolabb a hegy oldalában buzog ki s mivel fanyarabb, kellemetlenebb ízű, leginkább fürdőgyanánt használtatik.

Az új-lublói savanyú vizek természettani sajátosságai.

Ezen vizek tökéletesen tiszták, állászók, színtelenek, szaguk részint a nagymennyiségű szénsavat, részint az illatos kőolajat árulja el, izók igen kellemes csipős savanyú. Hőmérsékletök $+7, 5^{\circ}$ R. A források mind igen bőven s pezsgéssel és morajjal öntik vizeiket, melyek jól bedugaszolt edényekben sokáig megtartják jeles sajátosságukat, nyitva lévő edényekben ellenben elenyészik a kőolajszag s rozsdaszínű üledék képződik.

Az új-lublói savanyú vizek vegytani alkotrészei.

Az új-lublói savanyú vizek vegykémletével 1794-ben Dr. Engel szepesmegyei főorvos, 1802-ben Kroczkievicz lublói gyakorlóorvos, 1803-ban Kitaibel tanár foglalkoztak. Ez utolsó nagy mennyiségű szabad szénsavat, és szénsavas vasélecsét, továbbá kőolajat s egyéb szénsavas sókat fedezett fel bennök s ezen vizsgálat következtében a spaai és pyrmonti vasas vizekhez hasonlítá. — Sajnálható, hogy az újabb időkben egy tökéletesebb vegybontás nem közöltetett, mely biztosan kimutatná illetékes helyét a savanyú vizek osztályaiban.

Az új-lublói savanyú vizek gyógyhatásait.

Az új-lublói vasas savanyúvizek gyógyerejének hűsleges megvizsgálói voltak Engel Jakab János Szepesmegye egykori főorvosa és Dr. Kroczkievicz Károly lublói gyakorló orvos s kitünő sikerének tapasztalók:

1. Az epés, csorvás, gelisztás söt hagymázos jellegű lázakban, ha lobos állapottal nem voltak szövetkezve. Dr. Engel különösen egy nagy járvány alkalmával, mely a szepes-megyei pór nép között uralgott, folyamodott e gyógyvizekhez mint e vidéken legolcsóbb gyógyszerhez, s kísérleteit a legfnyesebb siker koszorúzza.

2. A lassú lefolyású súlyban (Scorbutus) még akkor is, ha már terjedelmes, szederjes foltok, vérömlenyek tanusították a vér magas fokra hígott megoszlását.

3. Az általános gyöngeségben, kimerultságban, mely előment súlyos betegségek, nemes nedvek — vér — vesztesége, szerelmi kicsapongások, önfertőzés, szoptatás, úradozó izzadások stb. által jött szönyegre.

4. A gyomor és bélcsatorna hurutos állapot által feltételezett bántalmaiban, melyek émelygés, étvágyhiány, gyomorégés, izmonkénti hányás, hasmenés és belgörcsökkel vannak szövetkezve.

5. A hasüregi zsigerekben mutatkozó pangások, dugulások, keményedések s ezek által feltételezett aranyér, sárgaság, kezdődő vízkór ellen.

6. A női ivarszervek pelyhűdséggel jellegzett bántalmaiban, melynek a havadási rendtelenségek, fehérfolyás, méhvérezések, terméketlenség; valamint a vérhiányos állapot mindennemű árnyalataiban.

7. Az idegkórok közül, a fejszaggatás, szédélges, görcsök, hűdések, rásztkór, komorkór, szívdobogás, ellen.

8. A légzési szervek idült huruta, s kezdődő gumókór ellen.

9. A görvély és angolkór ellen. Különösen a nyirkmirigyek daganatai oszlattalnak el hatályosan ezen gyógyvizek által.

10. A csúzos és köszvényes bántalmak ellen is jótékonyak e gyógyvizek furdó-alakban alkalmazva.

11. A fűvény- és húdkőkórrai hajlam várakozást fölülmúlólag megjavul e savanyú víz használatára.

12. Végre Engel nem gyözi eléggé magasztalni az új-lublói gyógyvizet a gelisztakórban, s azt állítja, hogy a geliszták legmaka-csabbika, a galandóc (Taenia) is sokszor biztosabban kiűzetek ez által, mint minden egyéb nagy hírre kapott gyógyszerek által. — A gyógyvizeink körül tett tapasztalatok szerint általában úgy látszik, hogy köolajtartalmú gyógyvizeink mind bírnak gelisztá ellenes gyógyerővel. —

IV. A PARÁDI VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Parád helységétől délszaki irányban fél órányi távolságban fekszik az Óhuta nevű kis helység, melynek délkeleti szélén egy mély és szűk katlanképű völgyben csinos kápolna-alaku tető alatt fakad egy vastartalomra nézve rendkívül gazdag savanyúvíz-forrás, mely a Meisznerféle vegyelemzésben IV-ik számmal jelöltetett. Ettől még inkább délre a bájos szépségű Ilona völgyben ismét egy másik vasas savanyú vízforrás buzog fel, vastartalomra az elsónél még gazdagabb s ez a Meisznerféle vegybontásban V-ik számmal van jelölve.

A parádi vasas savanyú vizek természettani sajátosságai.

Mind két forrás vize tiszta, színtelen, átlátszó, szagtalan, íze kellemes savanyú csipős, utólagosan tintanemű. Hévmérséklete $+ 10^{\circ}$ R. Edényben forrázva erősen pezseg, miniszinte akkor is, ha bort vagy citromlevet töltünk hozzá. Jól bedugaszolt edényekben sokáig változatlanul marad. Nyitott edényekben ellenben lassanként megzavarodik, elveszti mind savanyú mind tintanemű ízét és sárgásbarna, rozsdaképző csapadékot rak le. A belemártott fehérruha neműeket is sárgásbarnára festi. —

A parádi vasas savanyú vizek vegytani alkotrészei.

A parádi vasas savanyú vizeket, a kéneseikkel együtt, mint főlebb láttuk először 1798-ban Kitaibel 1827-ben pedig Meiszner bécsi műegyetemi tanár elemezték s ez utolsó talált egy polgári fontban

	IV.	V-ik forrásban
Szénsavas mészelegből	4,50	5,40
„ keserelegből	— 1,80	1,70
„ vaselecsből	— 4,80	5,30
„ szikélegből	— —	1,40
Kénsavas szikélegből	nyomokat	6,40
Szikkhalvagból	— — — 0,50	0,80
Kovasavból	— — — 0,80	0,79
	Összesen 12,40	21,60 szemert.

Szénsavból — — — — 36,03 38,07 k. huvelyk.

Ezen vegybontás után a parádi savanyú vizeket, minden eddigéle ismeretes vasas savanyú vizek főnöke gyanánt kell tekintenünk, melyet vastartalomra nézve egész Európa e nemű legerősebb gyógy-

vizei távolról sem közelítenek meg. De éppen ennél fogva nagy kérdés, hogy vajon kiállandják-e egy jelenkori szabatos vegykémletnek a tűzprobáját?

A parádi savanyú vizek gyógyjavallatai.

A parádi savanyú vizeket a hősies timsós vasgáliczos vizek árnyékában koránt sem méltatták annyira figyelemre, mint az itteni kénes és timsós vizeket, s mint a mennyire megérdemlenék; de mind a mellett vagyunk oly, részint Prúnyi, részint Erdelyi fürdőorvosok által észlelt körtörténetek és adatok birtokában, melyekre a gyógyjavallatok meghatározásában biztosan támaszkodhatunk. Általában annyit az alkatrészek ismerete után egyelőre is állíthatunk, hogy a vérhiányos állapot minden alakjaiban s annak következményeiben a leglényesebb sikert ígéri. A tapasztalat útján pedig jótékony hatásuaknak találtattak.

1. Az általános gyöngeségben, mely az életérő kimerítése, súlyos előrement betegségek, a szellemi és testi erők mértéklen megfelesztése, szerelmi kéjelgések, önfertőzés, nagy vérvesztések által idéztetett elő.

2. A vérhiányos állapotban, akár tökéletlen táplálás, akár vérvesztések által jött szönyegre.

3. A női ivarszervek zsongtalan jellegű bántalmaiban, a fehér-folyás, nehéz és fájdalmas havadás, terméketlenségben, sőt a kellemetlen jelenségektől, hányás, görcsök, fejfájások, lázas mozgalmaktól kísért terhes állapotban is.

4. Az idegkórok közül az ideges gyomorgörcs, rászti- és méhkórban.

5. A férfiúi tehetetlenségben.

6. A görvélykór tompa jellegű alakában Dr. Erdelyi a timsós fürdők használatával kapcsolatban kísértette meg ezen savanyú vizeket jó sikerrel.

7. Végre különösen ajánlhatók a parádi vasas savanyú vizek a váltólázias visszaesésekre való hajlam elpusztítására.

Minden esetre sajnálandó, hogy a parádi savanyú vizek mint hősifőnökei a vasas savanyú vizeknek, kellőleg nem méltányoltatnak. Miután sajátágaikat jól bedugaszolt édenyekben megtartják, egy kis vállalkozási szellemmel könnyen eljuttathatnának a kereskedés szárnyaira s oly kelendőségnek örvendenének, milyenre kitűnő sajátágaiknál fogva valóban hivatva vannak.

C) EGYSZERŰ ÉGVÉNYES SAVANYÚ VIZEK.

I. A BORSZÉKI ÉGVÉNYES SAVANYÚ VIZEK.

Magányrajzok.

M. Neustädter: Über den Gebrauch des Borszéker Sauerbrunnens. Her-
manstadt 1793.

N. N. Die Heilquelle von Borszék, nach eigenen Erfahrungen in Kürze beschrie-
ben, von einem praktischen Arzte. Pest 1825.

König: Die Mineralquellen von Borszék in Siebenbürgen. Kronstadt 1843.

Antonkurz: Borszék. Kronstadt 1844.

Székelyföldvári Szilágyi Miklós: A hidegfürdőről általánosan és
Borszékéről különösen. Pest 1856.

A két magyarhaza égvényes savanyú vizeinek királyával, a borszéki savanyú vízzel kezdjük meg gyógyvizeink ezen sorozatát. — A borszéki gyógyhely Erdély északkeleti szögletében, a moldvai határ-
szél közelében Gyergyószékben létezik egy vadregényes tájékon, Ditró helységtől 4, Szárhegytől 6 órányi, Maros-Vásárhelytől pedig 10 mérföldnyi távolságban. — A borszéki gyógyvizek nagyobb hirre s terjedelmesebb használatra csak 1775-ben jutottak az által, hogy gróf B á n f f i D é n e s egy vadászat alkalmával idekerulván, e gyógy-
vizek jeles sajátosságait folismerte s ezentúl rendes látogatásai s tekin-
télyes ajánlása által a közönség figyelmét felébresztette. — Azonban
kétséget nem szenved, hogy már 1745 előtt léteztek Borszéken fürdő-
házak, miként azt a méltóságos gróf L á z á r család levéltárában
létező oklevél bizonyítja, melyben az mondatik, hogy Gy e r g y ó -
s z é k tisztsége, ez előtt (1745) több évekkel Borszékre fürdőházakat
építettett. — Az újabb időkben gróf L á z á r L á s z l ó nagyméltósága
tunt fel borszéknek ernyedetlen áldozatkészségű pártfogója gyanánt,
ki nemcsak évenkénti megjelenése, huzditása s erkölcsi befolyásával,
hanem anyagi áldozatokkal is munkálódik Borszék fölvirágoztatásán.
Minélfogva alapos reménységet táplálunk az iránt, hogy Borszék nem
sokára eljutand azon fenyves polczra, melyre legkitünőbb gyógyvizeink
sorozatában természetszerű hívatása van.

Mi a borszéki forrásokat és fürdőintézetet illeti, jelenleg 3 for-
rás van, melynek vize italul használtatik s ezek: 1. A főkút, 2. Az
új kút vagy Boldizsár kútja és 3. A László kútja. A többi
(számszerint 5) források vize pedig fürdőképen használtatik, s ezek

1. A Lobogó-, 2. Erzsébet-, 3. Sáros-, 4. Lázár- s 5. a Szarvas fürdő. Az ivókútak közül legnevezetesebb a főkút; a fürdők közül pedig a Lobogó fürdő. — Megjegyzendő, hogy a fürdők mind hideg tükörfürdők.

A borszéki égvényes savanyú vizek természetani sajátosságai.

A főkút, melynek Borszék hírcét nevét köszönheti, a helység közepén van, egy patak partján, magla (gránit) kömederbe foglalva s farostéllal körülvéve. A víz benne minden zaj és buzgás nélkül fakad föl, úgy hogy fölülete többnyire simának látszik s csak néha néha tolnak föl nagyobb buhorékok, azonban figyelmesebben szemlélve élénk finom pezsgést és gyöngyözést lehet a vízben észrevenni. — Ezen víz tiszta, szintelen, állászó, szénsavszagú, kellemes csipős savanyú ízű, az ivás után rögtön felhőfögéseket okoz. Hévmérséklete Dr. Szilágyi szerint $7, 31^{\circ}\text{R}$. A régiebb vizsgálatok szerint $+8^{\circ}\text{R}$. Aránysulya 1,001842. Ezen forrás oly bőven adja a vizet, hogy minden órában 360 palaczkot lehet megtölteni. Az üvegre szedett borszéki víz, a legfinnyásabb érzékeknek is kellemes ízénél fogva, nagy kelendőségnek örvend, minélfogva a két magyarhaza határain kívül a szomszéd Moldva- és Oláhországba sőt Bécsbe s Triestbe is elszállítatik. Sajnálni lehet, hogy ezen szénsavdús savanyú vizet oly haszontalan, vékony falú s czélszerűtlen alakú üvegekbe töltögetik, melyeket, ha jól bedugaszoltatnak, a kifejlő szénsav könnyen elpantolja, ellenkező esetben pedig sokat veszít a víz szénsavtartalmából, erejéből és csipős ízéből.

A Boldizsár- és Lászlókút vize szinte ily sajátosságokkal bír, de oldozóbb hatású, minélfogva mindkettő vize előgyógymódképen használtatik vagy magánosan, vagy a főkút vizével vegyesen.

A Lobogóforrás Borszéknek éjszakkeleti szélén egy jókora magaslaton buzog s két tükörfürdőt táplál. Vize a folytonosan nagy mennyiséggel feltöltülő szénsavtól örökös hullámlásban van s oly tompa morajt eredményez, hogy a fürdőtől már néhány lépésnyire hallható. — Ezen víz a keleti medenczében homályos, kekes színű, a nyugoliban ellenben tiszta, de szinte kékellő; szaga fullasztó, íze kellemes csipős savanyú. Hévmérséklete $+7, 39^{\circ}\text{R}$. Aránysulya 1,000967.

A borszéki savanyú víz vegytani alkatrészei.

A borszéki savanyú vizet már a múlt században (1773) Máttyus és Fridvaldszky vizsgálatták, a jelen században pedig Béliteki

(1818) és Pataki (1820), később Sigmund s a bécsi orvosi kar.
Ez utolsó talált a főkút vizében egy polgári fontban:

Kénsavas szikéleghől	— — —	1,75
Szikkhalvagból	— — —	0,69
Szénsavas szikéleghől	— — —	18,80
„ keseréleghől	— — —	12,52
„ mészéleghől	— — —	5,26
„ vasélecsből	— — —	0,17
Timfoldből	— — —	0,87
Kovásvból	— — —	0,87

Összesen 40,89 szemert.

Szénsavból — — — — — 56,27 k. huvelyket.

E vegybontás után a híres hydrolog Vetter a borszéki vizet hüleg Vichynek nyilvánította, mi kétségkívül a legnagyobb dicsérete ezen gyógyvizeknek. — Végre Dr. Szilágyi Miklós tett közzé 1853-ban, fentidézett magányrajzában egy vegyelemzést, mely a magas kormány rendeletéből meg nem nevezett szakértők által hajtattott végre. Ezen elemzés szerint találtatik egy polgári fontban:

	A főkülban:	a Lobogóban
Hammhalvagból	— — — 0,1920	0,0768
Szikkhalvagból	— — — 0,6067	0,1229
Szénsavas szikéleghől	— 5,9750	1,4131
„ mészéleghől	11,5738	5,8675
„ keseréleghől	5,4298	2,6880
„ vasélecsből	0,0452	0,0768
Timfoldből	— — — 0,0384	0,0768
Kovásvból	— — — 0,5837	0,5606
Kénsavas haméleg	} nyomokat	} nyomokat
Légsavas haméleg		
Szerves anyagokból		

Összesen 24,5146 szemert 10,8057 szemert.

Szénsavból — — — 13,7626 szemert. 8,5939 szemert.

vagy — — — 28,6321 k. huvelyk. 17,8674 k. huvelyket.

E vegybontás után is leghatékonyabb, legjellegzőbb alkatrésze a borszéki savanyú viznek a szénsav és szénsavas szikéleg, de azon magas polczról, melyre a bécsi orvosi kar elemzése, a szénsavas szikéleg dolgában emelte, minden esetre jelentéyesen alászállott, s e tekintetben már most Vichyt még csak meg sem közelíti.

A borszéki savanyú víz gyógyjavallatai.

A borszéki savanyú víz oly nagy hírt nevet vivott ki magának gyógytekintetben, hogy a nagy közönség által szinte általános gyógyszernek — panaceának — tekintetik. — A fentidézett magányrajzok szerzője azonban s ezek között főleg Dr. Szilágyi Miklós, ki jelenleg mint szakavatott fürdőorvos működik néhány evől fogva Borszéken, kitünő hatásának tapasztalok a szóban savanyú vizet:

1. Az általános gyöngeségben, mely nemes nedvek vesztéséből vette eredetét, valamint ennek közelebbi és távolabbi következményeiben.

2. A rendetlen, fájdalmas és igen bő havadzásban, valamint az aradozó aranyeres vérzésekben. E nemű bajokban a víz italát a fürdők használatával kell összekapcsolni.

3. A hasüregi vérbőségben s verőczőrendszeri pangásokban s ennek következményeiben.

4. Az ivarszervek hurutos bántalmaiban, tehát takar és fehér-folyásban.

5. Az idegkórok közül a görcsök minden nemeiben, főleg méh-, gyomor- és mellgörcsökben, részt- és méhkőben, fejszagatás, szédülés, bélfájásban.

6. A gyomor és bélcsatorna számos bajaiban, melynek az étvágyhiány, nyálkásság, puffadság, felbőfőzés, gyomorégés, gyakori hányás, hasmenés stb.

7. A hútkészítő s kivetető szervek bántalmaiban, nevezetesen hólyaghurut, nehéz, égető vizelés, főveny- s húdkőben.

8. A légzési szervek idült hurutában, nyálkás tüdővész, fuladás, gümőkőros köhögésben.

9. A görvély és angolkőben, főleg a golyva és csecsemők aszálya ellen.

10. A csúz és köszvény különféle alakjaiban.

Kik Borszékről s vizei gyógyerejéről kivittebb, részletesebb tudomást kívánnak magoknak szereznii, azok figyelmébe a derék Dr. Szilágyi Miklós fentidézett magányrajzát a legmelegebben ajánlhatom. — Vajha Erdélyország több kitünő gyógyvizei s fürdőintéze- teinek is találkoznának ily jeles leírójii.

II. AZ ELŐPATAKI ÉGVÉNYES SAVANYÚ VIZEK.

Az előpataki gyógyhely jelenleg Erdély leglátogatottabb fürdő-intézetének egyike, Felső Fehérmegyében, Arapataktól egy, Brassótól 5 órai távolságra egy kopár hegyektől környezett völgyben fekszik, melyen az Előpatak vize foly keresztül. A hasonló helység még a múlt század végén csak néhány szétszórt vízköből állott, hanem 1790-től fogva időről időre díszesebb épületek emelkedtek, úgy hogy jelenleg már egy csinos mezővároshoz hasonlít. Mi az itteni forrásokot illeti, számszerint ötön vannak, melyek közül kettő az úgynevezett Főforrás és a Bédikút italul használtatnak, a többi 3 pedig fürdőképen. A fürdőházban 10 szoba van, 12 káddal czélszerűen felszerelve. — Egyébkint az úsványvizet magányházaknál készitendő fürdőkhez is használják.

Az előpataki savanyú vizek természettaul sajátosságai.

Az előpataki források természettaul sajátosságait tekintve nem igen különböznek egymástól. Vizek nem tökéletesen tiszta, hanem kissé szőkés, kellemes csipős savanyú, kissé összehúzó. Hévmérséklete a főforrásnak $+9^{\circ}$ R. Aránysulya 1,004.

Az előpataki savanyú víz vegytaul alkotrészei.

Az előpataki főforrás vizét Bélteki és Pataki elemezték s ez utolsó szerint van egy polgári fontban:

Szénsavas szikéleghől	—	—	—	—	9,60
„ mészéleghől	—	—	—	—	12,80
„ keseréleghől	—	—	—	—	1,60
„ vasélecsből	—	—	—	—	0,24
Kénsavas szikéleghől	—	—	—	—	1,60
Szikkhalvagból	—	—	—	—	1,00
Timföldből	—	—	—	—	0,90
Vonatanyagból	—	—	—	—	0,50
				Összesen	28,24 szemer.
Szénsavból	—	—	—	—	41,60 k. h.

Az előpataki savanyú vizek gyógyjavallatai.

Az előpataki savanyú vizek körül Dr. Marussy tett gyógytapasztalatokat, s szerinte kitünő hatásuk:

1. A légzési szervek bántalmaiban, idült hurut, mellgöres és kezdődő gumőkörban.

2. A gyomor és bélesatorna hurutos állapotában s ennek következményeiben, melyenek az emésztetlenség, gyomorgégés, felhofogés, rendetlen székelés.

3. A hasüregi zsigerek, máj, lép dugulásai, keményedései, hasüregi vérbőség, pangásos vérkeringés, aranyér stb. ellen.

4. Az ivarszervek bajaiban, különösen rendetlen havadzásban.

5. A húdutak bántalmaiban.

6. Némely idegkórokban, melyenek a rásztkór, méhkór, görcsök.

7. Idült bőrkütegekben, különösen sömör és reccetes bántalmakban.

8. A vérvegyületi betegségek közül a köszvény-, görvély- és angolkörban.

III. A LÖVETEI SAVANYU VIZEK.

Lö v e t e helység határán a Székelyföldön Udvarhelyszékben 3 ásványforrás buzog fel. Az első a helységtől egy órányira egy hegyektől és erdőségektől környezett völgyben fakad s H á m o r i f o r r á s n a k neveztetik. A második ettől egy negyed órányira a Homorod patak partján S ó s - b o r v í z nevezet alatt ismeretes. A harmadik a helységtől 4 órányira a S ó l y o m k ő nevezetű gránithegy aljában egy regényes erdős küsziklás vidéken a K i r u j vagy K e r u l y nevű patak partján s ennéllogva ezen forrás is K i r u j vagy K e r u l y forrásnak neveztetik. Ezen 3 forrás közül a P a t a k i elemzése szerint csak az utolsó tartozik az egyszerű égvényes savanyú vizek rovatába s ez 1740-ben fedeztetett fel vadászok által s nevezetessé lett főleg gróf L á z á r J á n o s országos elnök által, ki azt versekben is megénekelte „Musae Transylvano-Siculae ad fontem acidum Lövetensem ludentes Cibinii 1762.” czimű költeményében. — Ezen forrás körül 13 lakház van építve, melyek sokszor nem lévén elégségesek a vendégek befogadására, ilyenkor ideiglenes sátorok rügtönöztelnek.

A **Lövetel Kiruj-forrás természetani sajátágai.**

A **Kiruj** forrás rohamosan s iszonyú morajjal ontja jegecztiszta hullámaint oly bőséggel, hogy vízmennyisége 24 óra alatt 5040 akóra rug. Vize tiszta, szintelen, szénsavszagú s kellemes csipős, szűrő savanyú ízű. Aránysulya 1,0014.

A **Kiruj-forrás vegytani alkotórészei.**

A **Kiruj** forrás vizét **Béltéki** és **Pataki** elemezték s ez utolsó talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	—	—	—	—	0,768
Szikkhalvagból	—	—	—	—	1,032
Szénsavas szikélegből	—	—	—	—	4,000
„ mészélegből	—	—	—	—	3,328
„ keserélegből	—	—	—	—	0,468
„ vaselecsből	—	—	—	—	0,160
Kovasavból	—	—	—	—	0,664

Összesen 10,420 szemert.

Szénsavból — — — — — 34, 60 k. hüvelyk.

Gyógyjavallatai ugyanazok, melyeket Borszék és Előpatak alatt elősorolánk.

Mi a **Hámori forrás** t illeti, az fél szemernél nagyobb mennyiségű vasat tartalmazván, az égvényes vasas savanyú vizek osztályába tartozik. Ezen forrás vize is tiszta, szintelen, szénsavszagú, kellemes csipős savanyú ízű. Aránysulya 1,0016. **Pataki** szerint egy polgári fontban találtatik:

Kénsavas szikélegből	—	—	—	—	1,800
Szikkhalvagból	—	—	—	—	2,800
Szénsavas szikélegből	—	—	—	—	4,000
„ mészélegből	—	—	—	—	2,800
„ keserélegből	—	—	—	—	1,600
„ vaselecsből	—	—	—	—	0,640
Kovasavból	—	—	—	—	0,664

Összesen 14,304 szemert.

Szénsavból — — — — — 27,220 k. hüvelyk.

Ezen vegyhontás szerint a **Hámori forrás** inkább zsongító, mint a **Kiruj forrás**, mely amazt ismét oldozó erejével mulja fölül.

A Sós-Borvíz forrás végre mindkettőnél konyhasó tartalom-ban gazdagabb s innen nyerte nevezetét s a görvény, váltólázak és gelisztakór elleni gyógyerejéről híresedett el.

IV. A BODOKI SAVANYU VIZEK.

Bodok helység Erdélyben a Székelyföldön Háromszékben fekszik az Olt vize partján, Brassótól 6, Sepsz Szent-Györgytől egy pár órányi távolságra. A helységtől fél órányira keletfelé egy kellemes völgyben a Borvíz patak nevű kis folyam partján két savanyú víz forrás fakad fel, melyek, ha a Pataki vegyelemzése kiállja a próbát, minden erdélyi savanyú vizek között legnagyobb mennyiségű szén-savas szikéleget tartalmaznak, de mind a mellett sincsenek oly nagy hírbem mint a borszékiek. — A helység lakosai közönséges ivóvíz gyanánt használják.

A bodoki savanyú vizek természettani sajátosságai.

A bodoki források vize jegesztiszta, szintelen, szénsavszagú, kellemes savanyú, később égvényes ízű. — Hőmérséklete $+10^{\circ}$ R. Aránysulya 1,00333.

A bodoki savanyú víz vegytani alkotrészei.

A bodoki savanyú vizeket is Betteki és Pataki vetették vegybontás alá s az utolsó talalt egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	—	—	—	2,800
Szikkhalvaghól	—	—	—	1,000
Szénsavas szikélegből	—	—	—	29,000
„ keserelegből	—	—	—	2,200
„ mészelegből	—	—	—	4,000
„ vasélecsből	—	—	—	0,028

Összesen 39,028 szemert.

Szénsavból — — — — — 44, 80 k. hüvelyket.

Betteki a bodoki savanyú vizet a híres bilini Józsefforráshoz hasonlította s valóban el lehet mondani, hogy ahoz meglepőleg hasonlít, sőt a valamivel nagyobb szénsav és szénsavas szikéleg tartalomnál fogva azt még fölulmúlja.

Gyógyjavallatai ugyanazok, melyeket Borszék és Előpatáknál elősorolánk.

V. A KORONDI SAVANYU VIZEK.

Korond helység Erdélyben Udvarhelyszékben fekszik a Korond vize partján, Udvarhelytől 5 órányira, egy regényes szépségű völgyben. A helységtől fél órányira a Lopágy nevű hegy aljában szakad fel a leghíresebb korondi savanyú víz forrás, mely Arcsónak nevezetik. Ezen forrástól mintegy 34 lépésnyire buzog fel egy másik savanyú víz forrás, melynek vize kizárólag furdőképen használtatik. A völgy ellenkező oldalán a Korond vize jobb partján emelkedő hegyláncból pedig konyhasós és kénes források ömlenek ki nagy zörejvel s Szekke néven nevezetnek, melyek 1836-tól fogva szinte furdőkül használtatnak. — Ezen különemű hatályos források, a czél szerű és diszes furdői lakok s a vidék bájoló szépségénél fogva, Korond Erdély legjelentélyesebb furdőintézeteivé lett az újabb időkben. A Pataki korában, tehát 1820-ban, az Árcsó-forrás körül még csak néhány fából épült viskó szolgált a vendégek befogadására, de később gróf Traunné tünt föl e furdők alapítója gyanánt, s a faviskókat diszes épületek váltották föl, melyek a források körül nagy négyszöget képeznek, minélfogva már 1830-ban számos vendégtől volt e furdő látogatva. Jelenleg gróf Toldalagi s egykét közbirtokos tulajdona a korondi furdő.

A korondi Árcsó forrás természettanul sajtáságai.

Az Árcsó forrás vize kissé tejedző, íze kellemes, szelid savanyú. Hévmérséklete $+10^{\circ}$ R. Aránysulya 1,0020.

A korondi Árcsó forrás vegytani alkatrészei.

Ezen forrás vizét Pataki velette mennyileges vegyhoutás alá s talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	—	—	—	1,20
Szikkhalvagból	—	—	—	0,30
Szénsavas szikélegből	—	—	—	0,80
„ mészélegből	—	—	—	4,40
„ keserélegből	—	—	—	1,60
„ vasélecsből	—	—	—	0,20
Tímföldből	—	—	—	0,30
Kovasavból	—	—	—	0,18

Összesen 8,98 szemert,

Szénsavból — — — — — 25,60 k. hüvelyket.

E vegybontás után a korondi savanyú vizet inkább foldes, mint égvényes savanyú víznek kell tekintenünk.

Gyógyjavalatai. A korondi savanyú vizek, gyengén oldozó, erősítő, savakat lekötő, vizellelhaltó s gelisztaellenes hatással bírnak.

VI. A SZAPLONCZAI SAVANYÚ VIZEK.

A szaplonczai savanyú vizek Máramaros vármegyében buzognak fel a szigeti járásban kebelczelt Szaploncza nevű helységtől egy órányira délszaki irányban, erdőktől környezett vadregényes tájékon. — Van pedig itten két forrás, egyik inkább keletre s alsóbb helyzetű, a másik pedig ettől nyugotra 40—50 lépésnyi távolságra és magasabban fekszik, minélfogva az első alsó, a másodikat felső forrásnak nevezhetjük. Tognio tanár mind a két forrást 1839-ben itt járta alkalmával nagyon elhanyagolt állapotban találta, mind a mellett, hogy már 1783-ban Palatini főorvos „Systema aquarum mineralium Incl. Comitatus Máramarosiensis, quae occasione generalis visitationis inventae et examinatae fuerunt anno 1783.” czimű kéziratában ezt nyilvánítja ezen gyógyvizetről: „Non satis aestimandum naturae beneficium.” Tognio tanár hasonlóképen Máramaros vármegye gyógyvizeiről értekezvén az Orvosi Társas (Új Folyam. IX. kötet. 23. lap.) így nyilatkozik az alsó forrásról: Én láttam Cseh- és Némethon leg-híresebb hasonnemű forrásait, de a dolgot nem nagyítom, azt állítván, hogy az első szaplonczai forrás t. i. az alsó mindazonknál előbb való, s Magyarországon is csak a czigelkai mülja fulul; t. i. szénsavas szikéleg tartalmára nézve. — Mind ezen nyilatkozatok daczára a szaplonczai savanyú vizek, melyek más országokban ezernyi és ezernyi forint hasznót hajtának, és mi több, számos belegségeket gyógytanának meg, mind ez ideig nem emelkedtek a kereskedés szárnyaira. Fürdőképen ugyan használják a vidék lakosai, de épen oly modorban, mint az éjszakamériki rengetek őserdők vad lakosai, a hinduk, t. i. gödröket ásának a forrás körül, s azokba a gyógyvizet beleeresztvén, megtüzesített kövekkel melegítik föl s úgy fürdenek benne, sokszor pedig közvetlen a forrásba hányják a megtüzesített köveket! Ez előtt egy évtizeddel ez volt a gyakorlat, s valószínűleg most is az; legalább czélszerű fürdőintézet létrejöttéről nincs tudomásom.

A szaplonezai savanyú vizek természetfajta sajátosságai.

A szaplonezai alsó, másfél lábnyi széles, s 3 lábnyi és 4 hüvelyknyi mélységű forrásban a víz fehérlő és zavarosnak látszik, folytonosan nagy haburékot fejleszt ki, szaga nyilván a kőolajat árulja el, íze élénk savanyú és sós-égyényes. Hévmérséklete $+9^{\circ}$ R. midőn a lége $+18^{\circ}$ R volt. Aránysulya 1,020. A forrás belső falaira fehérlő réteg rakodik le. — A felső forrásban a víz szinte számos buborékokkal törtet elő, tisztább mint az alsóban, élénkebb savanyú, de kevesbé sós-égyényes ízű, s kifolyásában, valamint a forrásban is, nagymennyiségű vasrozsdás uledéket képez.

A szaplonezai savanyú vizek vegytani alkatrészei.

A szaplonezai savanyú vizeket eddigelé csak Tognio tanár s Adler gyógyszerész vetették vegykémlet alá. Tognio tanár következő alkatrészeket fedezett fel az alsó forrásban: u. m.

Szabad szénsavat, nagymennyiségű,

Ketted szénsavas szikeleget, roppant mennyiségűt, Adler szerint 75 szemér van egy polgári fontban.

Szénsavas mészeleget,

„ keseréleget,

Szikhavagot, iblant, kavasavat és kőolajat.

A felső forrásban ugyanezen alkatrészek találtak, csak hogy kisebb mennyiségben s ezeken kívül jelentéyes mennyiségű szénsavas vasélecsét tartalmaz.

E vegybontás után leghősiesebb égyényes savanyú vizeink egyike a szaplonezai alsó forrás. A mennyileges vegybontás kimutatandja, hogy a konyhasó tartalom is valjon nem jellegző alkatrésze benne? mi nagyon valószínű.

A szaplonezai savanyú vizek gyógyjavallatai.

A szaplonezai savanyú vizeket a máramarosi főorvosok, a nagy mélt. m. kir. Helytartó Tanácshoz intézett tudósításaik szerint, jótékony hatásúaknak tapasztalák:

1. A gyomor és bélcsatorna hurutos állapota, gyomorégés, rendetlen székelések ellen.

2. A hasüregi pangásos vérkeringés, máj, lépdeaganatok, keményedések, sárgaság, aranyér ellen.

3. A csúzos és loszvényes bantalmak, szaggatások, izmeredségek, zsugorodások ellen.
4. A görvény és angolkórban.
5. Idült kutegek és fekélyek ellen.
6. Számos főleg altesti rendtelenségeken alapuló idegkórok, rászikór, méhkór, hüdések ellen.
7. A takárok és bujasenyves bantalmakban.

D) ÉGVÉNYES KONYHASÓS SAVANYÚ VIZEK.

I. A CZIGELKAI ÉGVÉNYES KONYHASÓS IBLANYOS SAVANYÚ VIZ.

Magányrajz.

Sáarosy József: Czigelka ásványos vize. Természettud. s orvosi tekintetben. A magyar orvosok s természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartatott VII-dik nagygyűlése alkalmával. Eperjesen 1846.

Czigelka helység Sárosvármegyében a Gács-országi határszél közelében fekszik a Laczkova nevű hegy aljában egy vadregényes völgyben s a gáboltói uradalomhoz tartozik. — Ezen helység sovány s csak zabot és árpat termő talajából a völgyön keresztül vonuló vizmosztá árok partján számos (30-at meghaladó) ásványforrások buzognak fel messzire hallható zörejvel, de ezek közül csak a Tognio Lajos tanár emlékére Lajos forrásnak nevezettel tárgyalandjuk. A Lajos forrás a helységtől egy negyed órányira a Gács-és Magyarország határán elvonuló Buszó hegy aljában lakad, a tenger színe felett 1200 lábnyi magaslaton s az átellenben emelkedő Laczkova hegytől egy szilaj, a záporok alkalmával kiadásokat képező patak által választatik el. — Ezen nevezetes forrás mondhatni 1838-ban fedeztetett fel Dr. Sáarosy által, ki a tisztátalan pocsolját, melybe ezen forrás vize ömlött, hogy gyógyczelokra használtathassék, 1839-ben kiásatá, kitisztittatá, mikor is egy négyszeg olnyi aknára akadtak, mely tele volt gerendakkal, növényekkel, szalmával és szarvasmarha csontokkal. Ezen szemettől megtisztittatván az akna, egyszersmind egy deszkából épült falazattal kerittetett be s fedéllel láttatott el, s vize azóta kezdetben csak a Tognio által neki biztatott Dr. Sáarosy, később pedig ennek sikerdús tapasztalata folytán több orvosok által is a legfényesebb eredményekkel használtatik, s minden nevezetesebb városban igénybe vehető, miután a kereskedésben is

rendes forgalmú cikk gyanánt árultatik. Dr. S á a r o s y n kívül, ki a szóbani gyógyvizet fentidézelt magányrajzában természet- s gyógytani tekintetből először leírá, újabban Dr. J á c z A l a j o s megyei főorvos tárgyalta Czigelkát a „Zeitschrift für Natur- und Heilkunde“ című folyóirat 1858. évi 5-dik számában.

A czigelkai Lajos-forrás természetani sajátosságai

Az eléggé gazdag, nevezetesen percenkint 6 köbláb vizet adó forrásban nagy morajjal és tajtékzással buzog föl a víz. Pohárba merítve kissé tejedző, erősen gyöngyöző, szénsavszagú; íze kellemes hűsítő, szurdaló sós és szomjúságot okozó, minélfogva ivásra osztlonzi az embert. — Hőmérséklete $+9^{\circ}$ R., midőn a lége $+16^{\circ}$ R. volt. Fajsúlya 1,025. .

A czigelkai Lajos-forrás vegytani alkatrészei.

A czigelkai Lajos-forrás vizét először T o g n i o tanár, a mult évben pedig J á c z főorvos elemezték, de csak minőlegesen. — J á c z főorvos talált:

Kettedszénsavas szikéleget,
 „ mészéleget,
 „ keseréleget,
 Vasélecsnek csak nyomait,
 Szikhalvagot,
 Mészhalvagot,
 Szikiblagot s búzeny nyomait,
 Timföldet, kovasavat,
 Szabad szénsavat, roppant mennyiségűt.

Egy orvosi font, tehát 24 lat víznek az elpárolása után nyert J á c z főorvos 225 szemer tűzálló alkatrészt, melynek legtűlnyomóbb része a kettedszénsavas szikéleg és konyhasó volt; minélfogva a czigelkai gyógyviz az ismeretes világ minden hasonnemű gyógyvizeit folulmulja. Sajnálni és bámulni lehet, hogy az uradalom mind ez ideig nem létesített e forrásnál egy czélszerű furdőintézetet; miután e víz furdőképen is a legsúlyosabb bajokban volna használható s egy virágzó furdőintézet itten valószínűleg több jövedelmet hajtana, mint talán az egész gáboltói uradalom.

A czigelkai Lajos-forrás gyógyjavallatai.

A czigelkai Lajos-forrás vizének gyógyerejét Dr. Sárósy 6 évi tapasztalatai után fejtegette ki a fentidézett magányrajzban. Ez irat megjelenésétől fogva számos orvosok által igazoltattak a Sárósy észleletei s magam is valahányszor igénybe vettem e hatályos gyógyszerit, az eredményben soha sem csalatkoztam. Üdvös hatásu pedig a Lajos-forrás vize:

1. A légzési szervek bántalmaiban, nevezetesen az idült hurut, gumőkóros köhögés, vérköpés és mellvízkórban. Az oly idült köhögésben, melynél a tüdővész kifejlésétől alaposan lehet tartani, már néhány hét alatt meglepő eredményt idéz elő a czigelkai víz belső használata. Jácz főorvos is, két esetét említi föl fentidézett értekezésében a gumőkórnak, tüdővésznek, melyekben gyökeres gyógyulás eszközöltetett ezen víz segítségével.

2. A nyirkrendszer zavaraiiban, tehát a görvélyben. A görvélyes kiizzadmányi folyamat mérsékelteket, s a lerakódások gyors felszívódása eszközöltetik e gyógyvíz által, ha lázas mozgalmak nincsenek jelen.

3. A hasüregi zsigerek betegségeiben, nevezetesen pedig a gyomor szabálytalan működése, tökéletlen emésztés, túlságos savképződés, nyálkásság, rendetlen székelés, pangások, máj, lép, fodormirigyek keményedései s ezek által feltételezett aranyeres bántalmak ellen.

4. A húdszervek számos bajaiban, nevezetesen pedig idült hólyaghurut, húdtarthatlanság, húdkövek és fővenyképződés ellen. Dr. Jácz hámulattal emlékezik egy nagyon előrehaladt korú régi hólyaghurut s húdtarthatlanságban szenvedett egyénről, ki e víz belső használata által tökéletesen meggyógyult.

5. A női ivarszervek zavaraiiban, milyenek a rendetlen havadás, hőszámrekedés, méh- és petefészkek daganatai, keményedései.

6. A hasüregi idegek elhangultságán alapuló rász-, méh-, kormorkór és görcsökben.

7. A csúzos és köszvényes bántalmakban. Végre

8. A bujasenyves maradványok kiirtásában is fényes hatást tanúsít a czigelkai Lajos-forrás vize.

Megjegyzendő, hogy e gyógyvíz a gyomor túlságos érzékenységenél czélszerűen fölhogittathatik akár tejjel, akár savóval.

A ezigelkai ásványvízhez hasonló, de gyengébb gyógyvizek vannak még Sárosvármegyében Dubova és Niklova helységek határán.

II. A BIKSZÁDI KONYHASÓS ÉGVÉNYES SAVANYU VIZEK.

Szathmármegye dombokon és azok lejtőjén szerteszét épített Bikszád helysége határán buzognak föl ezen nevezetes gyógyvizek, melyek a szomszéd vidéken kellemes ízokról s némileg gyógyerejükről is híresek ugyan, de a távolabbi vidékeken, hazánk határain belől is, alig nevökről ismeretesek, mind a mellett, hogy Tognio tanár már 1841-ben az Athenaeumban, 1843-ban a „Néhányszó Magyarhon ásványvizeiről“ című riportában, én ismét e munka első kiadásában, s végre ugyancsak Tognio tanár az 1849-dik év végén az Orvosi Tár 23-dik számában kiemelők e gyógyvizek rendkívül nevezetes sajátosságait.

A bikszádi források számszerint négyen vannak s a helységtől $\frac{1}{4}$ órányira keleti irányban, egy terjedelmes lapályon a Túr nevű kis patak partján fakadnak, s közülök egy ivásra, kettő fürdésre használtatik, míg a negyedik elhanyagolva veszttegel. A fürdőépület sokkal kisebbszerű és szerényebb, mintsem hogy az ily jeles gyógyvíz irányában táplált igényeket kielégitené.

A bikszádi savanyú vizek természetani sajátosságai.

Az ivókút vagy főkút, melynek mélysége egy öl, átmérője pedig másfél láb, középszerű mennyiségben adja a vizet, melyből folytonosan kisebb nagyobb, borsó-mogyoró nagyságú buborékok fejlenek ki. Pohárba merítve ezen víz tiszta, színtelen, szagtalan, íze savanyús és erősen sós-égvényes. Ha magasról töltetik egy pohárba, sok légbuborékokat vet föl, borral erősen pezseg s még inkább a savakkal p. o. citromlével. Hőmérséklete Dr. Jelenffy szerint $+10^{\circ}$ R., midőn a légé $+21^{\circ}$ R. volt. Aránysúlya 1,034. A legmelegebb nyári napokban, bármily messzire elszállítva sem szenved változást, jól bedugaszolt edényekben.

Azon két forrás, melynek vize megmelegítve fürdőképen használtatik, az ivókúttól mintegy 5 lépésnyire esik, mindegyik alaka hosszúkás négyszög, melynek hossza másfél öl, szélessége és mélysége pedig 4 láb. — Ezen kútak vize ugyanazon sajátosságokkal bír, melyekkel az ivókúté, csak hogy kevesbé savanyú.

A bikszádi savanyú víz vegytani alkatrészei.

A bikszádi savanyú vizet először Tognio tanár 1837—39-ben, később 1846-ban vette minőleges vegybontás alá; én pedig 1847-ben kísérlettem meg mennyileges elemzését s e vegybontás szerint találtam egy polgári fouthban:

Kénsavas szikélegből	—	—	—	—	0,46
Szikkhalvagból	—	—	—	—	15,20
Szénsavas szikélegből	—	—	—	—	21,50
„ keserélegből	—	—	—	—	1,08
„ mészelegből	—	—	—	—	3,14
„ vasélecsből	—	—	—	—	0,24
Kovasavból	—	—	—	—	0,14
lblany és búzeny	—	—	—	—	nyomait.

Összesen 44,76 szemert.

Ez alkatrészeken kívül talált Tognio limföldet, gyantát és szabad szénsavat. — E vegybontásból kiviláglik, miként a bikszádi savanyú vízben a főtényezők a szénsavas szikéleg és a szikkhalvag, valamint másrésről az is, hogy annyira hasonlít ez a híres gleichenbergi Constantinforrás vizéhez, mint tojás a tojáshoz, sőt annál valamivel még hatályosabb, kissé nagyobb lévén a konyhasó és szénsavas szikéleg tartalma. — Nagyon közel áll még a seltersi, fachingeni és scsavniczai vizekhez, mely utolsót a közelebbi években kétszeres seltersi víznek nevezték. Ennélfogva azt mondja Tognio tanár az Orvosi Tár 1848. 23. sz. 356-ik lapján, hogy az egész hazában, sőt egész Európában hozzá (t. i. a bikszádihoz) hasonlók kevesen vannak. A következő lapon pedig így sohajt föl: „Vajha ezeket szívére venné tulajdonosa is, vajha ezeket emlékezetükbe tartanák Magyarország orvosai. Valóban különös, hogy midőn Pesten a lengyel scsavniczai víz árultatik, a sokkal jobb bikszádiból egy csepp sem látható.“ — Ehez pedig mi debreczeniekül még azt adhatjuk, hogy itten is, tehát ugyszólván a források közelében, ugyancsak nagy vérrel-bottal juthatunk hozzá, nem lévén még Debreczenben sem rendes raktára a bikszádi savanyú víznek.

A bikszádi savanyú vizek gyógyjavalatai.

A bikszádi savanyú vizek gyógyhatása körül Dr. Jelenffy Károly Szathmármegye érdemdús, tekintélyes főorvosa tett legdúsabb tapasztalatokat. A közelebb lefolyt évtizedben pedig magának is sokszoros alkalman volt részint oda a helyszínére útasított, részint itt helyben kezelt betegeken meggyőződni a bikszádi vizek föltűnő sikeréről. — Ezen tapasztalatok után a szóbani gyógyvizeket a legmelegebben ajánlhatom:

1. Az altesti dugulásokban, s az innen eredő aranyér, sárgaságban. Különösen az e vidéken járványos váltólázak után visszamaradó lázlepiények oszlanak el gyorsan e gyógyvizek használatára. — Megjegyzendő, hogy a bikszádi savanyú víz, a legszámosabb egyéniségeknél könnyű és bő széketételeket eredményez; másoknál ellenben pusztán a vizeletre hat.

2. A gyomor és bélcsatorna nyálkásságában, s innen eredő hiányos emésztés, naponkénti hányás s rendetlen székelésben; valamint a túlságos savképződés és epés állapotban is.

3. A légutak idült hurutában, rekedtség és kezdődő gumőkórbán.

4. A női ivarszervek némely bajaiban, rendellen havadzás, s fehérfolyásban.

5. A főveny- és húdkőkórbán.

6. A görvélyes mirigydagánatok s különösen az ezen vidéken honuló golyva ellen. — Önkenyt értetik, hogy az elősorolt bajokban a víz belső használata veendő igénybe, mit Tognio Horatiussal ekként fejez ki: „Hic est bibendum, hic pede libero pulsanda tellus.“ — Furdőképén használva pedig a bikszádi vizet, jótékony hatású:

7. A csúzos és kőszvényes szenvedelmekben s

8. Az idült bőrbetegségekben.

Nem válhatok meg Bikszádtól a nélkül, hogy azon javaslatokat, melyeket Tognio tanár a bikszádi furdő folvirágoztatása s a bikszádi víz hírének emelése, elterjesztése tekintetéből 1848-ban az Orvosi Tár II. kot. 23-dik számában indítványba hozott, föl ne melegítem, annyival is inkább, mivel az ő 12 pontból álló javaslataiból talán egyetlen egy sem léptettetett eddigelé életbe. Tognio javaslata szerint Bikszád emelésére következők vólnának szukségesek: 1. A forrásokat kifaragott kövekkel kellene körülkeríteni. 2. A kútak fölött magas,

tágas és világos, mindenfelől jól bezárható faházikót kellene építeni, hogy a források a szelek által mindenféle hulladékokkal bé ne piszkoltassanak s a betegek kedvetlen időjárás mellett is élvezhessék a gyógyforrásokat. 3. Az ügyetlen merítő helyett, mely által a víz közvetlen a kútból merítettek az üstbe s folytonosan zavartatik, le kellene a forrás vizét egy kömederbe bocsátani s ebből lehetne szivattyú által az üstbe vezetni. 4. Építeni kellene csinos, magas, eléggé tágas és léghuzamtól ment fürdőszobákat. 5. Gondoskodni kellene oly lakszobákról is, melyekben a finomabb izlésű, magasabb ranguak is, jól találhatnak magokat. 6. Létesíteni kellene az egészség sentartására szükséges mozoghatás tekintetéből árnyas sötányokat. 7. Különös gondot kellene fordítani az ételek s italokra, hogy azok a fürdői célznak megfeleljenek. 8. Egyes fürdőorvos volna előállítandó, ki a kútra és fürdésre felügyelne, a víz használatát igazgatná s évenkénti tapasztalatait a közönséggel tudatná. 9. Azon betegek számára, kiknél kénes fürdők vannak javallva, azok fürdőintézetet kellene állítani — ugyanazon orvos alá tartozókat — Túrvekonyon és Várfalván. 10. Azon betegek számára, kik a gyógy mód béfejezésére vasas vizet igényelnének, az Ávas-újfalu si úgynevezett Tolvaj borkúttról kellene jól bedugaszolt palaczkokban vizet szállítani. 11. Gondoskodni kellene friss savóról, melyet az égvényes vizekkel használó betegek sokszor szükségelnek. Végre 12. a biródalom minden nevezetesebb városaiban raktárakról s bizományosokról kellene gondoskodni, kiknél e víz mindenkor tökéletesen bedugaszolt palaczkokban volna kapható.

Ezek Tognio tanárnak Bicszád emelésére vonatkozó javaslatai, melyek közül ha csak három véletnek is fogantatja, t. i. a czélszerű és kényelmes fürdő- és laképületek létrehozatala, a fürdőorvos előállítás, s a víznek kereskedésbe juttatása — már ezen 3 tényezőnél fogva is Bicszád legkeresettebb, legvirágzóbb fürdőintézeteink egyikévé válhatnék; vize pedig szintúgy kiszoríthatná e hon határaitól a gleichenbergi Constantinforrás vizét, miként a közelebbi években a budai és ivándai keserű vizek kiszoríták a pülnei s egyéb keserű vizeket.

A bicszádi vízhez majdnem hasonló első rangú égvényes savanyú vizek vannak még Szathmármegyében Túrvekony és Újváros helységek határain, a szomszéd Kővár vidékén pedig Gorbónácson.

III A SZOLYVAI KONYHASÓS ÉGVÉNYES SAVANYÚ VIZEK.

Sz o l y v a — oroszúl Szolyava — mezőváros Bereghmegye éjszakkeleti részében, Munkácstól éjszakra 3 órányira fekszik s jelenleg gróf Schönborn birtokában van. E város határán, attól mintegy 200 olnyire, a Latorcza folyón túl a Berehi vagy Alexandrovicza hegy tövéből csillapala szikla hasadékaiból számtalan buborékokkal s már távolra hallható morajjal fakad a szóbani jeles savanyú víz, melyet kellemes ízénél fogva a közelebbi évekig csak a szomszéd vidék és megyék lakosai élveztek, hordókban szállítván azt el szukségleteikre; 1855-től fogva pedig a mostani vállalkozó bérlők új fényesebb korszakot nyitottak ezen savanyú víznek, a kereskedés szárnyaira bocsátván azt; minélfogva már most hazánk nagyobb városában Pesten, Debreczenben, Szegeden stb. rendes forgalmú czikk gyanant mindenkor kapható.

• szolyvai savanyú víz természettani sajátosságai.

A szolyvai savanyú víz tiszta, színtelen, íze kellemes csipős savanyú, utoljára kissé sós. Évegekre szedve, némely palaczkokban egy két hét múlva sajátos szagot fejt ki, mely azonban a víz összerázása után csakhamar elenyészik, a nélkül, hogy pezsgő erejéből valamit veszítene. Savanyús borral, vagy citrom-borkősavval keverve élénken pezseg, és ezen pezsgő képességét nyitva tartott edényekben sem veszíti el, s ennélfogva lehetett azt eddigelé hordókban messze vidékekre is elszállítani a nélkül, hogy pezsgő erejét elveszítette volna, mely szállításmód azonban 1856-tól fogva meg nem engedtetik. — Hévmérséklete $+9^{\circ}$ R. Aránysulya 1,00382.

• szolyvai savanyú víz vegytani alkatrészei.

A szolyvai savanyú vizet először K i t a i b e l elemelte; legújában pedig t. i. 1855-ben Dr. K a r l o v s z k y L a j o s tett közzé egy vegybontást, mely szerint egy polgári fontban találhatik:

Szénsavas szikélegből	—	—	—	18,16
„ mészélegből	—	—	—	2,30
„ keserélegből	—	—	—	0,56
Szíkhalvagból	—	—	—	12,48
Kénsavas szikélegből	—	—	—	3,84

Timföld és kovasavból — — —	1,06
Szerves anyag s vasélecs — — —	nyomai.
Összesen	38,40 szemer.

Ezen elemzésből látni való, hogy a szolyvai savanyú víz legjeleesebb vizeink egyike s a bikszádinak méltó versenytársa lehet.

A szolyvai savanyú víz gyógyjavallatai.

A szolyvai savanyú vizet Dr. Karlovszky Lajos mind saját, mind Dr. Baronyai József, — ki Bereghmegye ásványvizei vizsgálata s ismertetése körül enyészhetlen érdemeket szerzett magának — tapasztalatai után kitünő hatásúnak állítja „A szolyvai és ploszkói savanyú vizek rövid leírása, természet-, vegy- és kórtani tekintetben“ című hirdetményében.

1. A légzési szervek bántalmaiban, névszerint a kezdődő gümőkór, nyálkás tüdővész, idült hurut, rekedség s fula-dozásban.

2. A gyomor és bélcatorna hurutos állapotában, mint-szinte az emésztetlenség, gyomorégés, idült gyakori hányás és gyo-morgöresben.

3. A hasüregi zsigerek máj, lép dugulásai, daganatai s innen eredő sárgaság, vízkór, aranyér és köszvényben.

4. Az ivarszervek számos bajaiban, a nőknél fehér-folyás, rendetlen havadzás, koraszülésrei hajlam, petefészkek s méh keményedéseiben, méhkórban; férfiaknál az idült takár, dülmirigy és herék keményedéseiben.

5. A fvény- és húdkőkórban.

6. A görvélyes bántalmakban, mirigydaganatokban, s görvélyes talajon tenyésző kútegek és fekélyek ellen.

IV. A NELIPINAI ÉGVÉNYES KONYHASÓS SAVANYÚ VIZ.

Ezen savanyú víz Bereghmegyének leghíresebb s legkeresettebb gyógyvize. Nelipina helységtől keletre néhány száz lépésnyire fakad ez a Polonina nevű havas aljában, egy a természet és mesterség által kellemessé tett helyen s szomszédságában számos jó és kényel-mes épületekből álló fürdőintézet létezik, mely mivel Szolyva mező-várostól csak negyed órányira csik, közönségesen Szolyvai für-dőnek nevezetik.

A nelipinai savanyú víz természettani sajátosságai.

A nelipinai főforrás egy csilladús fővenyő hasadékaiból fakad, vize tökéletesen tiszta, szintelen, szagtalan, kellemes csipős savanyú ízű. Hévmérséklete és aránysúlya nincs meghatározva.

A nelipinai savanyú víz vegytani alkotrészei.

Ezen vizet először a múlt század végén Sebeők főorvos, azután Kitaibel legújabbban Tognio tanár elemezték minőlegesen. Ez utolsó talált: kevés szénsavas mész- és kesereleget és vasélecsot, kóvasavat s nagymennyiségű szén-savas szikéleget s kevesebb szikhalvagot. Iblanyt és búzenyt nem fedezett fel. — Minélfogva a fő gyógytényezők ezen vízben is a szénsavon kívül a szénsavas szikéleg és szikhalvag.

Gyógyja vallatai ugyanazok lesznek, melyeket Bikszád és Szolyva rovata alatt elősorolánk.

V. A SULIGULI KONYHASÓS ÉGVÉNYES SAVANYU VIZ.

Ezen, még a múlt század vége felé egészen ismeretlen, jelenleg pedig már felette elhíresedett s hírét valóban meg is érdemlő savanyú vizünk Máramaros vármegye Felső-Viszó nevű helységének határán buzog föl, s a hasonló nevű hegytől, melynek aljában fakad, nyerte nevezetét. A helységtől 5—6 órányi távolságra — lőháton — egy igen szűk, vadregényes völgyben esvén, s az út hozzá majdnem járhatlan lévén, fürdőintézet itten még nem juthata létre s nehezen is fog valaha létesülhetni. *) De ezen veszteséget a víz belső használata könnyen kipótolandja, ha azt el nem hanyagolandjuk; különben is inkább belső, mint külső használatra lévén ennek hivatása. — A melegítés alkalmával t. i. elszáll a roppant mennyiségű szénsav, s ennek következtében a szénsav által feloldva tartott nem épen jelentéktelen vasélecs is leverődik, s ekként két tényezőtől fosztatik meg az ily vízből készült fürdő.

*) A viszói erdősztiszteknek van itt egyetlen egy fürdője, melyben olykor-olykor idevetődve meg szoktak fürödni.

A suliguli savanyú víz természettani sajátágai.

A suliguli savanyú víz Müller Bernát kitűnő gyógyszerészünk szerint, — ki a forrást 1835-ben meglátogatta, — nagy zúgással és pezsgéssel s fehér habokat tujtékozva fakad egy csillapalától környezett leveleges mészköszikla két hüvelyknyi átmérőjű hasadékából. Ezen víz tökéletesen tiszta, állászó, szintelen, kissé könkéngszagú, íze savanyú csipős és csiklándó elannyira, hogy alig lehet belőle nagyobb pohárral egy húzomban kiurítani. Hőmérséklete $+10$, 25° R., midőn a lége $+15^{\circ}$ R. Aránysulya nincs meghatározva.

A suliguli savanyú víz vegytani alkatrészeit.

A suliguli savanyú víz vegytani alkatrészeit kénlelték 1815-ben Kitaibel, később Schusztar, Adler, Vozáry, 1828-ban Torosiewicz lengbergi gyógyszerész, és Tognio tanár több ízben. Torosiewicz talált egy polgári fontban:

Szikkhalvagból	—	—	6,13
Szénsavas szikelegből	—	—	12,82
„ keserélegből	—	—	5,08
„ mészélegből	—	—	8,91
„ vas- és cselélecsből	—	—	0,41
Timföldből	—	—	0,01
Kovasavból	—	—	1,27

Összesen 34,63 szemert.

Az itt elöadott alkatrészekon kívül Tognio tanár csekély mennyiségű kénsavas sókat és iblant is ledezett fel a suliguli savanyú vízben.

A Torosiewicz vegybontásából nyilván való, miként a suliguli savanyú víz legjelesebb ásványvizeink egyike, s bár eddigelé úgyszólván csak fényüzési ital gyanánt használtatott, mindazáltal gyógyczélokra is a legnagyobb sikerrel lehetne azt fordítani, főleg magánál a forrásnál, hol szállékony alkatrészből még semmi veszteséget nem szenvedett.

VI. A FERENCZVÖLGYI KONYHASÓS ÉGVÉNYES SAVANYÚ VÍZ.

Máramaros vármegyében kebelezett Técső mezőváros határán, a várostól $1\frac{1}{4}$ órányi távolságra fekszik az üveghutával bíró Ferencz-

völgye, s a hutaól negyed órányira, a völgyben csörgedező pataktól pedig 20 lépésnyire, egy gyönyörű erdővel koszorúzott hegy aljában fakad ezen nevezetes gyógyforrás, mely a máramarosiak által közönségesen ferenczvölgyi vagy huta i savanyú viznek nevezetik.

A Ferenczvölgyi savanyú víz természetani sajátágai.

A forrásban, mely gerendákkal négyszegűleg van körülkerítve s ezenfölül korláttal ellátva, a víz kissé zavaros és fehérlőnek látszik s izmonként buborékokat hány, pohárba merítve pedig szintelen, de még sem tökéletesen tisztá, valószínűleg azért, mivel lefolyása, magasan helyezett nyílásánál fogva, kissé lassú és korlátozott. Szaga nincs, íze pedig savanyú, kissé sós s élénk égvényes. Folrázva kevéssé, sav hozzáadása által erősen pezseg. Hévmérséklete $+9^{\circ}$ R., midőn a légé $+16^{\circ}$ R. volt. Aránysulya 1,044.

Az Ferenczvölgyi savanyú víz vegytani alkatrészei.

A ferenczvölgyi savanyú vizet eddigelé csak Tognio tanár elemezte 1839-ben s ennélfogva egyedül neki köszönhetjük, hogy e gyógyvíz jeles sajátágaira figyelmezteté honfiainkat. — Ő következő alkatrészeket fedezett fel u. m.

Szénsavas mészéleget,
 „ keseréleget,
 „ szikéleget igen nagy mennyiségűt,
 „ vasélecsnek csak nyomait,
 Szikhalvagot szinte nagy mennyiségűt,
 Kénsavas szikéleget igen keveset, és
 Kovasavat.

Ezen minőleges elemzésből kiviláglik, miként a ferenczvölgyi savanyú vízben fő gyógytényezők a szénsavon kívül a szénsavas szikéleg és szikhalvag.

A Ferenczvölgyi savanyú víz gyógyjavallatai.

A ferenczvölgyi savanyú víz hatékony alkatrészeinél fogva a legszelidebb oldozó és savakat közönyösítő vizek közé számítandó, s annyival inkább figyelmet érdemel e vidéken, minthogy Máramarosnak legtöbb ehhez hasonló gyógyvizei nagy, szinte túlságos mennyiségű vasat tartalmaznak. — Egyébkint jótékony hatásának tapasztaltatott eddigelé:

1. A nyirk- és mirigyrendszer görvélyes bántalmaiban.
2. Az idült sümör és recsetnemű kútegekben.
3. Az emésztési zavarokban, melyek tulságos sávképződés, gyomorégés, nyálkásság, rendetlen székelésekkel nyilvánulnak.
4. A hasüregi zsigerek, máj, lép dugulási, keményedései s ezeken alapuló aranyér, sárgaság, rásztkór ellen.
5. A csúzos és kuszvényes bántalmak, s
6. A gelisztakór ellen.

VII. A ZAIZONI KONYHASÓS ÉGVÉNYES IBLANYOS SAVANYU VIZ.

Magányrajz.

Jos. Fabricius: Die Mineralquellen zu Zaizon in Siebenbürgen naturhistorisch und medicinisch dargestellt. Kronstadt. 1845.

Zaizon helység Erdélyben Brassótól egy órányira fekszik egy hosszú és szűk völgyben, a karpáti hegyláncz délkeleti lejtőjén, a tenger szine felett 1700 lábnyi magaslathban. Az itteni fürdőintézetek évről évre czélszerűsítettnek s különösen a Brassóiak által szorgalmasan látogattnak. Az itt fakadó források közül különösen három használtatik gyógyczélokra: a Ferdinand, Ferencz és Lajos kútja, melyek Greissing és Schnell által elemeztettek s e vegybontás szerint találatott egy polgári fontban:

	Ferdinand-,	Ferencz-	és Lajos kútban.
Szikkalvagból	— — 4,69	0,61	0,17
Szikkiblagból	— — — 1,91	0,06	—
Szénsavas szikélegből	— 10,11	3,16	4,18
„ mészélegből	— 3,51	1,56	4,40
„ keserélegből	— 0,84	0,42	1,18
„ vasélecsből	— 0,11	0,58	1,19
Kénsavas szikélegből	— 0,15	0,35	0,39
„ hamélegből	— —	—	0,59
Vilsavas timélegből	— —	—	0,49
Kovasavból	— — — 0,12	0,34	0,21
Összesen	21,44	7,08	13,10 szemer.
Szénsavból	— — — 19,6	16,3	30,0 k. h.

E vegybontás után a Ferdinand forrás égvényes konyhasós savanyú viz, oly nagy iblanytartalommal, hogy ennélfogva az eddigelé ismeretes iblanytartalmú gyógyvizeket mind fölulmulja, s épen ezért

nagyon kívánatosnak látszik az iblany mennyiségnek újabb tudományos kísérletek szerinti meghatározása. Egyébkint ezen forrás vize nagyon hasonlít a luhatschovitz-i gyógyvizhez. A Ferencz forrás gyenge égvényes vasas savanyú víz s leginkább fürdő gyanánt használtatik. A Lajos forrás végre ezen elemzés szerint a legcérsebb égvényes vasas savanyú vizek rovatába tartozik.

A zaizoni savanyú vizek gyógyjavallatai.

A zaizoni gyógyvizek Fabricius szerint kitűnő fényes hatásuak:

1. A görvélykórban E tekintetbeni híre oly nagy a zaizoni gyógyvizeknek, hogy azokat leginkább görvélyes gyermekekkel használtatják a brassóiak.

2. A sápkórban, különösen ha ezzel görvélyes mirigydagánatok, úgyszinte a méh- és petekészkek daganatai szövetkezvők.

3. A sápkór által föltételezett idegkórokban.

4. A légzési szervek idült hurutában s kezdődő gümőkórban.

Az itteni gyógyvizek használatával savógyógymódot is szoktak összekötni.

VIII. A SZALATNYAI SAVANYÚ VIZEK.

Magányrajzok.

Kitaibel Pál: Rövid tudósítás a szalatnyai bor- (sós savanyú) vízről. Pesten. 1802.
Paul Kitaibel: Vorläufige Nachricht über das Szalatnyer Mineralwasser. Pesth. 1802.

A szalatnyai savanyú vizek Honth vármegyének azon kellemes völgyében buzognak föl, melyen a Selmecz folyó hullámai az Ipoly vize felé hömpölyögnek. A főforrás, melynek vizét a szomszéd falvak lakosai ital gyanánt használják s mely a közel megyékbe is elhordatik, Szalatnya helységtől $\frac{1}{4}$ órányira esik, s kevéssel távolabb Egegh, Szemeréd és Horváti helységektől. — A főforráson kívül még 3 nevezetesebb forrás s több apró létezik itten egymástól csekély távolságra, melyek mind természettani sajátásaikat, mind vegytani alkotásukat tekintve igen hasonlítanak egymáshoz.

A szalatnyai savanyú vizek természettani sajátosságai.

A főforrás vize számtalan buborékokkal fakad, minélfogva mintegy forrani látszik, tökéletesen tiszta és szintelen, szaga Kitaibel szerint olyan, mint a vassók foleresztett oldataié, ize igen kellemes

savanyú és csipős. Hőmérséklete $+11, 5^{\circ}$ R. Aránysulya 1,0034. A forrást környező fagerítésre és kövekre vörös-barna üledéket rak le.

A szalatnyai savanyú víz vegytani alkatrészei.

A szalatnyai savanyú vizet Kitaibel, Wehrle selmeczi bányászakadémiai tanár és Tognio Lajos vették vegybontás alá. Wehrle egy polgári fontban talált:

Kénsavas szikélegből	— — — —	2,984
„ mészelegből	— — — —	0,650
Szíkhalvagból	— — — —	3,720
Mészhalvagból	— — — —	0,202
Szénsavas kőnlelegből	— — — —	0,523
„ szikélegből	— — — —	0,951
„ kescrelegből	— — — —	1,264
„ mészelegből	— — — —	4,270
„ vasélecsből	— — — —	0,008
Vilsavas limeleg és cselélecsből	— — — —	0,053
Eczetsavas szikélegből (?)	— — — —	0,738
Kovasavból	— — — —	0,033
Szénenyartalmú anyagból	— — — —	0,052
	Összesen	15,448 szemert.
Szabad szénsavból	— — — —	22, 94
Légenyből	— — — —	1, 53 k. h.

Ezen vegybontás szerint a szalatnyai savanyú víz sokfelét tartalmaz, de mindenikből keveset: „Ex omnibus aliquid ex toto nihil.“ Túlnyomó alkatrészei mindazáltal a konyhasó, glaubersó és földes részek s e szerint konyhasós, glaubersós, földes savanyú víznek nevezendő.

A szalatnyai savanyú víz gyógyjavallatai.

A szalatnyai savanyú vizet a vidék orvosai jótékony hatásának tapasztalák:

1. Az idült hurut,
2. A hiányos emésztés, gyomornyálkásság, gyomorégés,
3. A hasüregi zsigerek, máj, lép dugulásai, daganatai s ezek következményei,
4. A hüdutak idült huruta, fővenykor ellen.

IX. A BACZUCHI ÉGVÉNYES KONYHASÓS SAVANYÚ VIZ.

Zólyomvármegyének Baczuch nevű helységétől negyed órányira, egy éjszakfelé vonuló völgyben buzog ki ezen jeles ásványos víz, magla- és csillapalából álló kőszirtből. — A forrás egy kivájt fával van körülkerítve s fabódéval befedve. Mindennapi italul használatik, de gyógycélokra nem igen, mit pedig megérdemlene.

A baczuchi savanyú víz természettani sajátosságai.

A bővizű forrásban csendes morajjal buzog föl ezen ásvány víz s tökéletesen tiszta, átlátszó, szintelen, szagtalan, felette kellemes csipős savanyú ízű. Hévmérséklete $+8,5^{\circ}$ R. Aránysulya 1,0030. A medrében létező kövekre csekély mennyiségű rozsdás színű üledéket rak le.

A baczuchi savanyú víz vegytani alkatrészei.

Höring (mások szerint Hering) selmeczi bányászakadémiai tanár vetelte ezen ásványvizet mennyileges vegybontás alá s talált egy polgári fontban:

Szikkalvagból	—	—	—	—	5,20
Szénsavas szikélegből	—	—	—	4,40	
„ keserélegből	—	—	—	1,30	
„ mészélegből	—	—	—	0,63	
„ vasélecsből	—	—	—	0,14	
Kovasavból	—	—	—	—	0,06

Összesen 12,06 szemert.

Szénsavból — — 100 k. h. vízben 108 k. hüvelyket.

Tognio tanár ezen alkatrészekon kívül csekély mennyiségű iblant és büzenyt is fedezett föl a baczuchi savanyú vízben.

Ily nemű említésre méltó ásványvizeink vannak még Zólyom-megyében: Vámosfalva, Kalinka és Klokocs helységek határain.

E) ÉGVÉNYES VASAS SAVANYU VIZEK.

I. A TARCSAI ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZ.

Magányrajzok.

Ign. Wetsch: Examen chemico-medicum aquae acidulae Pinkenfeldensis. Vindobonae. 1763.

J. Brehm: Vorläufiger Unterricht, den innerlichen u. äusserlichen Gebrauch des Tatzmandorfer Mineralwassers betreffend. Steinsamger. 1813.

Fr. Hoffer: Verhaltensregeln bei dem Trink- und Badegebrauche des Tatzmandorfer Mineralwassers. Güns. 1834.

Vasvármegyében a Battyányiak horostyánkői uradalmahoz tartozó Tarcsa (németül Tatzmandorf) nevű helység határán, Közseghez $3\frac{1}{2}$, Pinkafőhöz $1\frac{1}{2}$ mértföldnyire egy kellemes völgyben buzog fel a szóbani savanyú víz, mely már régi időktől fogva mind belsőleg, mind fürdőképen használtatik s némelyek által pinkafői savanyú víznek is neveztetik. Az itt létező kényelmes és mérsékelt igényeket kielégítő fürdőépületek, a regényes vidék s a hatályos ásványvíznél fogva Tarcsa első rangú gyógyhelyeink közé sorolandó.

A tarcsai savanyú víz természetstani sajátágai.

A főforrás hallható zörejjel és buzgással fakad, vize tiszta, átlátszó, erősen gyöngyöző, szénsavszagú, kellemes savanyú, égvényes, később kissé összehúzó ízű. Hőmérséklete $+10^{\circ}$ R. Arányszála 1,0028. Nyitva tartott edényekben barnás pelyheket rak le s fölületén csillámló hártýácska képződik, s nem sokára a glaubersó elbomlása következtében záptojás-szagot fejleszt ki.

A tarcsai savanyú víz vegytani alkotrészei.

A tarcsai savanyú vizet először a múlt században 1770-ben Dr. Wetsch Ignác, 1777-ben B. Cranz elemezte, 1832-ben pedig Macher Mátyás tajorországi főorvos vetette mennyileges vegybontás alá s talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikéleghől	—	—	—	3,50
Szikkhalvaghól	—	—	—	3,70
Szénsavas szikéleghől	—	—	—	10,30
„ mész- és keseréleghől	—	—	—	12,00
„ vasélecsből	—	—	—	0,60
Kovasav és vonatanyagból	—	—	—	0,40

Összesen 30,50 szemert.

Szénsavból — — — — — 14, 7 k. hüvelyket.

Ezen vegybontásból világos, miként a főtűyezők a tarcsai savanyú vízben a szénsavas szikéleg és a fel szemernél nagyobb mennyiségben jelenlévő vasélecs; nem épen jelentéktelen szerepet játszanak a glauber- és konyhasó, minélfogva a tarcsai savanyú vizet legjelesebb gyógyvizeink közé kell sorolnunk.

A tarcsai savanyú vizek gyógyjavallatai.

A tarcsai savanyú vizet Macher szerint jótékony hatásának tanúsította a tapasztalat:

1. A légutak, a bélesatorna és húdszervek taktáryájának bántalmaiban, névszerint az idült hurut, nyálkás tüdővész, gyomor és belnyálkásság s ezzel kapcsolatban lévő gelisztakör, húdhólyaghurut stb. ellen.

2. A gorpélykórban, főleg ha a nyirkmirigyekben képez lerakódásokat.

3. A hasüregi zsigerek dugulásai s keményedéseiben s ezek által feltételezett aranyer, rásztkör, sárgaság és vízkórban.

4. Az idegkórok közül különösen a gorsókben, gorscos fulladozásban.

5. A sápkórban s ezzel okszerű viszonyban lévő havadzási rendellenességekben s a vérhiányos állapot minden alakjaiban.

6. A főveny- és hudkőkórban.

7. Nemes nedvek vesztesége, kora vagy nehéz szülések következtében kifejlett alkotmányos gyongeségben.

8. Furdöképen használva pedig a csuzos és koszvénycs bántalmakban.

II. A KÁBOLDI ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Kábold (Kobersdorf) Sopronmegyében kebeleztet mezőváros az osztrak határszálen Sopronhoz 3 mértföldnyire fekszik s két rendbeli égvényes vasas savanyú víz forrása van, melyek egyike magában a városban, másik pedig a várostól mintegy fél mértföldnyire eső erdőben, egy hegy aljában fakad. Mindkét forrás vizét közönséges italul használják.

A káboldi savanyú vizek természetani sajátágai.

Mindkét forrás vize tiszta, szintelen, szagtalan, kellemes savanyú ízű; savanyús borral keverve élénkül pezseg. A városi forrás hőmérséklete $+8,5^{\circ}$ R., midőn a légé $+18^{\circ}$ R. volt; az első forrásé pedig $+9^{\circ}$ R. a lég $+17^{\circ}$ R. hőfoka mellett. Az első forrás vízének aránysulya 1,005, a másiké 1,003.

Az káboldi savanyú vizek vegytani alkotrészei.

Mind a két forrás vizét Würtzler Vilmos jeles gyógyszerész vetette 1830-ban mennyileges vegybontás alá s talált egy polgári fontban:

	a városi	erdei forrásban.
Kénsavas szikélegből	— 1,0778	—
„ mészelegből	— —	0,2400
Szikkhalvából	— — 1,1200	0,1200
Szénsavas szikélegből	— 2,7704	0,6688
„ keserélegből	— 2,6800	1,1600
„ mészelegből	— 3,0125	1,0339
„ vasélecsből	— 1,4766	1,5152
Kovasav s szerves anyagokból	0,5600	—
Kovasavból	— — —	0,1200
Veszteség	— — — 0,2627	0,1821
	Összesen 12,9600	5,0400 szemert.
Szénsavból	— — — 14,4184	29,2288 k. hüvelyket.

E vegybontás után a káboldi savanyú vizeket a nevezetes vas-tartalomnál fogva erős vasas savanyú vizeknek kell tekintenünk, melyekben az égvényes és földes részek alárendelt szerepet játszanak. Mind a mellett azonban, ha a savanyú vizek dolgában oly rendkívül gazdagok nem volnánk, kétségkívül a szóbani savanyú vizeket, nemcsak étrendi tekintetből, hanem gyógyászati szempontból is igénybe vehetnők.

III. A VISKI ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Máramaros vármegye Visk nevezetű mezővárosa nagy kiterjedésű halárán számos ásványos vizek buzognak fel. — Tognio tanár 1846-ban az Orvosi Tár III-dik F. IX-dik kötetében a derék

megyei főorvos Dr. György József közlése után 13-at ismertett meg. Ezek közül itten csak az első rangú gyógyvizeink rovatába tartozókról szólandunk s ezek: az úgynevezett várhegyi főforrás, a sajani külső és sajani belső forrás, melyek mind az égvényes vasas savanyú vizek közé számítandók.

A várhegyi főforrás Visklől keleti irányban egy órányira fakad az úgynevezett Várhegynek kellő derekán, hol fürdőintézet is létezik, mely legkeresettebb Máramaros fürdői között — A sajani források pedig a várostól napnyugotra $\frac{3}{4}$ órányira erednek egy kies és erdős völgyben.

A viski savanyú vizek természetani sajátosságai.

A várhegyi főforrás vize tökéletesen tiszta, szintelen, szaga olyan, mint a vasas savanyú vizeké, íze kellemes és élénk savanyú, utoljára tintanemű. Kifolyásánál vöröses vasrozsdat rak le. Hévmérséklete $+9^{\circ}$ R., midőn a lége $+15^{\circ}$ R. volt. Aránysulya 1,013. Jól bedugaszolt edényekben messzire elszállítható. A sajani források vize hasonló sajátosságokkal bír, de inkább sós ízű. Hévmérsékletök $+13^{\circ}$ R., a légnek $+19^{\circ}$ R. hőfoka mellett. Aránysulyok pedig 1,020.

A viski savanyú vizek vegytani alkatrészei.

A várhegyi főforrás vizét Tognio tanár vegytan alá vetvén, talált benne:

- Szénsavas szikéleget,
- „ keseréleget,
- „ mészéleget,
- „ vasesécszet nagy mennyiségűt,
- Szikkhalvagot és
- Kénsavas szikéleget keveset,
- Kovasavat s iblany nyomait.

A sajani források vizeiben ugyanczen alkatrészek találtnak, de ezekben nagyobb mennyiségű a szénsavas szikéleg és szikkhalvag, kevesebb a vas és az iblany. — Tognio ezen források mellé is gyógyhelyet indítványoz, inkább ajánlván ezen vizek belső, mint fürdőkepeni használatát.

A viski savanyú vizek gyógyjavallatai.

A viski savanyú vizek zsongítva oldozó hatásáról a Tognio vegykémlete után kételkedni nem lehet. — Igazolják ezen hatást a

gyógytapasztalati adatok is, melyeket ezen jelentéyes hírben lévő gyógyvizekről a megye főorvosai a n. mélt. magyar kir. Helytartó Tanácshoz intézett tudósításukban kifejezgetének. — Ezek szerint kitűnő sikerrel használatnak:

1. A gyomor és bélesatorna rendetlen működése, emésztetlenség, étvágyhiány, gyomorégés, felbőfögések, gyomorgöres, szélkórosság ellen.

2. A hasüregi zsigerek máj, lép dugulásai, daganatai, verőz-érrendszerbeni pangások ellen.

3. A takhártyák zsongtalan jellegű bántalmai, idült hurut, nyálkás tudóvész, fehér folyás, idült takár ellen.

4. A hiányos táplálás következtében létrejött senyvek, főleg sápkór és görvély ellen.

5. A súlyos betegségek, nemes nedvek vesztesége által előidézett gyöngeség, kimerültség ellen.

6. A vérhiányos állapottal okszerű összefüggésben lévő idegkórok, féloldali fejtájás, szédelés, vidtancz, méhkór ellen.

7. Az ivarszervek némely bajai, tehetetlenség, ondófolvás, terméketlenség stb. ellen.

IV. A BATIZAI ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Batiza helység határán ugyancsak Máramarosban három rendbeli savanyú víz forrás fakad, melyeket Huliman főorvos kozlései után szinte Fogonio tanár ismertelett meg az Orvosi Tár imént említett kötetben. Ezen források következőleg neveztetnek: a) Batizai fürészi savanyú víz, b) Pokura, c) Székuli nevű savanyú víz, mely a szomszéd hasonnevű hegytől vette nevezetét. — Mind ezen források a legjelesebb égvényes vasas savanyú vizek közé tartoznak, a Pokura nevezetű még ezen fölül jelentéyes konyhasó tartalommal. Legkitűnőbb azonban közöttök a Székuli forrás.

A batizai savanyú vizek természettani sajátosságai.

Ezen savanyú vizek tökéletesen tiszták, szintelenek, szagtalanok, kellemes savanyú, csipős égvényes ízűek, borral vegyítve erősen pezsegnek. Hévmérsékletök s aránysúlyok nincs meghatározva

A batizai Székuli forrás vegytani alkatrészeit.

Tognio tanár ezen vizet elemezvén, következő alkatrészeket talált, u. m.

- Szénsavas szikéleget, nagy mennyiségűt,
 „ keseréleget „
 „ mészéleget „
 „ vaséleccset jelentéyes mennyiségűt,
 Kénsavas szikéleget és szikhalvágot keveset,
 Tímföldet és kovasavat.

Ezen elemzés után a batizai Székuli forrás zsongitva oldozó, savakat lekotó hatásáról kételkednünk nem lehet, s gyógyjavallatai ugyanazok lesznek, melyeket V i s k alatt elősorolánk.

V. A BOCSKÓ-RAHÓI ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZ.

Máramaros vármegye szigeti járásában kebelezett Bocskó-Rahó helység határán buzog fel ezen figyelmünket teljes mértékben megérdemlő gyógyviz, melynek megismertetését szinte Tognio tanárnak s illetőleg Huli man főorvosnak köszönhetjük. Tognio tanár ezen vízben következő alkatrészeket fedezett fel:

- Szénsavas szikéleget, nagymennyiségűt,
 „ keseréleget,
 „ mészéleget,
 „ vaséleccset szinte nagy mennyiségűt,
 „ cseléleccset,

Kénsavas szikéleget és szikhalvágot csekély mennyiségűt,
 Szikiblagot, nevezetes mennyiségűt,
 Kovasavat.

E szerint ezen savanyú viz is a legjelesebb égvényes vasas s egyszerűs mind iblanytartalmú gyógyvizeink közé tartozik; s csak sajnálni lehet, hogy eddigelé úgyszólván használatlanul vesztegel.

VI. A SZENTGYÖRGYI ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZ.

Erdélyben a radnai vagy rodnai katonai kerületben Beszterce vidékén fekszik Szentgyörgy helység, Beszterce várostól 4 mértföldnyire. — A helységtől mintegy 700 lépésnyi távolságra elterülő

völgyben egy szikladomb déli oldaláról esüregedez a szóbani savanyú víz. A domb maga a vízből leverődő mészlazagból már jelentéyles nagyságra tornyosult fel.

A szentgyörgyi savanyú víz természettani sajátosságai.

Ezen víz szintelen, jegerztiszta, erősen gyöngyöző, Pataki szerint kissé könkénegszagú, kellemes savanyú csipős ízű. Hév mérséklete $+11^{\circ}$ R. Aránysulya 1,0060

A szentgyörgyi savanyú víz vegytani alkatrészei.

Pataki vegybontván a szóbani savanyú vizet, talalt egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	—	—	1,40
Szénsavas szikélegből	—	—	17,20
„ keserélegből	—	—	5,60
„ mészélegből	—	—	12,80
„ vasélecsből	—	—	0,80
Kovasavból	—	—	0,20
		Osszesen	38,00 szemert.
Szénsavból	—	—	40,96 k. huvelyket.

E vegybontásból világos, miként a szentgyörgyi forrás jelentéyles szénsavas szikéleg és vas tartalmánál fogva az égvényes vasas savanyú vizek rovatában méltó helyet foglal el.

Magasztaltatik 1. A görvényben, 2. Angolkörban, 3. Süpkörban, 4. Havadzási rendetlenségekben, 5. s általános gyöngeség és kime-rültsgben.

VII. A BORVÖLGYI SAVANYÚ VÍZ.

Ugyancsak a radnai kerületben Radnától 2 órányira egy hosszú, szük és sűrű erdőktől körnezett völgyben, mely Borvölgynek (olahul Vale Vinuluj) neveztetik, lakad a szóbani forrás, mely ámbár szikéleg tartalmát tekintve a szentgyörgyi forrás mellett háltérbe szorul, mindazáltal említésre méltó az égvényes vasas savanyú vizek között. — Ezen forrás vize szintelen, jegerztiszta, szagtalan, csipős savanyú s kissé összehúzó ízű. — Hév mérséklete $+8^{\circ}$ R. Aránysulya 1,0026.

A borvölgyi savanyú víz vegytani alkatrészei.

Ezen vizet B é l t e k i és P a t a k i vetették vegyhontás alá s az utólsó talált egy polgári fontban:

Szénsavas szikéleghől	—	—	—	6,00
„ mészéleghől	—	—	—	2,20
„ keseréleghől	—	—	—	1,60
„ vasélecsből	—	—	—	1,10
Kénsavas szikéleghől	—	—	—	1,50
Szikkhalyagból	—	—	—	0,90
Vonatanyagból	—	—	—	0,40
			Összesen	13,70 szemert.
Szénsavból	—	—	—	30,72 k. huvelyket.

A Radna vidékén fakadó számos savanyú vizek közül főlemlitendők még: a radnai forrás, mely magában a helységben van; a medvevölgyi (oláhul Vale Ursului) forrás, mely az úgynevezett medvevölgyben, az aranyosi forrás, mely az aranyosi völgyben az Aranyos folyó partján buzog föl. Mind ezek álló létrészekben szegények, de a vas mindegyikben jelentéyes mennyiségben van jelen. A Radna vidéki források hősfőnökeiről a dombházi forrásról, a következő rovatban szölandunk.

VIII. A JAKABFALVI ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VÍZ.

A jakabfalvi savanyú víz Erdélyben Háromszékben Jakabfalva helységtől körülbelül egy órányi távolságra a Borpaták nevű folyócska partján ömlik ki, messzire hallható zörejvel s majd minden 3-dik perczen megújuló erősebb rohammal, szökőkút módjára egy fővenyű hasadékából, s Erdély legjelesebb égvényes vasas savanyú vizeinek egyike.

A jakabfalvi savanyú víz természetani sajátosságai.

A jakabfalvi savanyú víz színtelen, jegeczliszta, kissé fullasztó szénsavszagú, élénk savanyú de kellemes ízű. Hőmérséklete $+9^{\circ}$ R. Aránsulya 1,0027. 24 óra alatt körülbelül 500 akó vizet ad. Nyitva tartott edényekben rozsa nemű csapadékot képez.

A jakabfalvi savanyú víz vegytani alkotrészei.

A jakabfalvi savanyú vizet is Bélieki és Pataki elemezték s az utolsó talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikéleghől	—	—	—	4,80
Szikkhalvagból	—	—	—	1,80
Szénsavas szikéleghől	—	—	—	19,20
„ keseréleghől	—	—	—	3,20
„ mészéleghől	—	—	—	6,40
„ vasélecsből	—	—	—	0,60
Kovasavból	—	—	—	0,20

Összesen 36,20 szemert.

Szénsavból — — — — — 48,00 k. hüvelyket.

E vegybontás után a jakabfalvi savanyú víz jelességéről, s az égvényes vasas vizeket megillető gyógyerejéről nem kételkedhetünk.

IX. A POLYÁNI ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Polyán helység Erdélyben a Székelyföldön fekszik Háromszékben Kézdi-Vasárhelytől éjszakkeleti irányban 2 órányi távolságra. E helység határán egy szűk völgyben, mely Zonda völgyének nevezetik, két ásvány forrás fakad egymástól 8 lépésnyi távolságra folytonos buborékolással és hatalmas morajjal, — melyek közül a felső gazdagabb vizű, elannyira hogy 24 óra alatt 630 akó vizet szolgáltat.

A polyáni savanyú vizek természetani sajátágai.

A polyáni savanyú vizek nem tökéletesen tisztak, hanem kissé tejedzők, szagtalanok, izük savanyú később tintanemű. Hőmérsékletök $+9^{\circ}$ R. Aránysúlyok 1,0033. Nyitva tartott edényekben sárgás rozsdanemű csapadékot képeznek.

A polyáni felső forrás vegytani alkotrészei.

A polyáni felső forrás vizét Bélieki és Pataki elemezték. Pataki talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikéleghől	—	—	—	2,00
Szikkhalvagból	—	—	—	1,40

Szénsavas szikélegből	—	—	—	12,80
„ mészélegből	—	—	—	6,00
„ keserélegből	—	—	—	1,60
„ vasélecsből	—	—	—	0,80
Kovasavból	—	—	—	0,20
				Összesen 24,80 szemert.

Szénsavból — — — — — 44.80 k. huvelyket

Mely vegybontás eléggé tanusítja a polyáni savanyú víz jelességét és hatályosságát.

X. A HOMORÓDI ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZEK.

A homoródi gyógyvizek és furdőtintézet Udvarhelyszékben léteznek egy fenyves bérczektől szegélyezett regényes völgyben, Udvarhely várostól négy, Oláhfaló helységtől pedig egy órányi távolságra. A völgyön a Homoród vize kigyóúdik keresztül s attól nyerték a források és furdók is nevezetökét. Az itteni furdőtintézet már a mult században 1773 körül létezett és látogatott volt, mind a mellett még maiglan is csak néhány faépületekből áll. Összesen 4 forrás fakad itten, melyek közül kettő, az úgynevezett alsó és felső forrás italul, a másik kettő pedig, az első szomszédságában lévő, furdó képen hasznaltatik.

A homoródi savanyú vizek természetani sajátosságai.

Az alsó forrás vize üdén merítve jégeztiszta, de 24 óra mulva nyitva tartott edényben megzavarodik és sargás-féher üledéket képez, folületén pedig szívárványzó hártyaecska képződik. Szaga nincs, íze kellemes savanyú. Hévmérséklete $+9^{\circ}$ R. Aránysulya 1 0022. A 24 óra alatt fakadó vízmennyiség 450 akóra rug. A felső forrás, mely az alsótól 800 lépésnyire esik szinte ily sajátosságokkal bir, hanem hévmérséklete alacsonyabb L i. 8, 5° R.

A homoródi savanyú vizek alkatrészei.

Mind a két forrás vizét Bélteki és Pataki elemzték s az utolsó talált egy polgári fontban :

	az alsó		felső forrásban	
Kénsavas szikélegből	—	—	1,20	1,60
„ mészélegből	—	—	0,64	0,40

Szíkhalvából	— — — —	1,28	1,00
Szénsavas szikélegből	— —	3,08	3,90
„ mészélegből	— —	2,81	1,60
„ keserélegből	— —	1,72	1,00
„ vasélecsből	— —	0,60	0,40
Kovásvból	— — — —	0,52	0,60
		Összesen 11,91	10,50 szemert.
Szénsavból	— — — —	32,00	27,55 k. hüvelyket.

E vegybontás szerint a gyengébb égvényes vasas savanyú vizek közé sorolandók a homoródi gyógyvizek.

A homoródi savanyú vizek gyógyjavallatai.

A homoródi vizek gyógyerejét kiemeli P a t a k i:

1. A gyomor és bélcsatorna rendetlen működéseiben.
2. A hasüregi zsigerek máj, lép dugulásai, daganataiban s innen eredő aranyér, sárgaság és rászikóiban.
3. A légzési szervek idült hurutában, nyálkás tudóvészben.
4. A sápkórban s havadzási rendellenségekben.
5. A esúzos és koszvényes bántalmakban.
6. A fővény- és hűdkőkórban.

XI. AZ ELŐPATAKI ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Az előpataki gyógyvizekről már fölebb (lásd 185 l.) az egyszerű égvényes savanyú vizek rovatában szóllottunk, hová azok a B é l t e k i és P a t a k i elemzése szerint sorolandók valának. Azonban a S e e g e n f e l e C o m p e n d i u m kételőpataki forrásnak S c h n e l l és S t e n n e r által újabban végrehajtott elemzését adja, mely források S t a m m b r u n n e n és N e u b r u n n e n néven nevezvék. Az első kétségen kivül a fő forrást, a második nagy valószínűséggel a B é l d i k ú t a t jelenti. Ezen elemzés szerint a két forrás a legerősebb vasas és égvényes savanyú vizek közé tartozik, minél fogva szükséges e vegybontás eredményét ilten fölidéznunk. Tartalmaz pedig e szerint egy polgári fontban:

		a Stannimbrunnen	Neubrunnen
Szénsavas szikélegből	— —	9,89	7,08
„ mészélegből	— —	9,03	10,62
„ keserélegből	— —	5,99	4,46
„ vasélecsből	— —	1,60	2,35

Szikkulvaghól — — — —	0,62	0,52
Hámhulvaghól — — — —	0,24	0,16
Vilsavas timélegből — — — —	0,24	0,33
Kovasavból — — — —	0,36	0,26
Összesen	27,94	25,78 szemert.
Szénsavból — — — —	33	24 k. huvelyket.

F) ÉGVÉNYES, KONYHASÓS, VASAS SAVANYÚ VIZEK.

I. A BÁRTFAI ÉGVÉNYES, KONYHASÓS, VASAS, IBLANYOS SAVANYÚ VIZEK.

Magányrajzok.

Kitaibel Pál: Előtudósítás a bártfai ásványos vizről. Kassán 1801.

Paul Kitaibel: Vorläufige Nachricht über das Bartfelder Mineralwasser. Knschau 1801.

J. Csaplovics: Beschreibung des Bartfelder Bades. Wien. 1817.

St. Ed. Köler: De aqua minerali l. r. civitatis Bartfa. Viennæ 1839.

Carl Ritter v. Hauer: Über die Mineralquellen von Bartfeld im Sároszer Comitat Ungarns. Wien. 1859.

A bártfai konyhasós, égvényes, vasas és iblanytartalmú savanyú vizek Sáros vármegyében sz. kir. Bartfa várostól fél órányira fakadnak, a Kárpátok azon részének, mely Beskid vagy Beskéd névvel neveztetik, déli lejtőjén, egy körülbelül $\frac{1}{4}$ órányi hosszúságú s 200 lépésnyi szélességű, gyönyörű fenyvesektől körbezett völgyben. A völgyet bezáró hegyek csúcsai a tenger színe felett 2000—2500 lábnyira emelkednek. — Az itt fakadó források közep pontjál képezik a körülottok létrejött gyógyhelynek, mely tekintve számos és izlésteljes épületeit, gyönyörű sétányait s egyéb intézményeit, a birodalom legelső rendű furdöntézetei között méltó helyet foglal el. — A bártfai gyógyforrások már negyedfél század óta vannak használatban, mi a város levéltárában lévő 1505-ben kelt okmányból kiviláglik, melyben az mondatik, hogy 3 forintért adtak évi haszonbérbe. Biztos adatok nyomán azonban csak 1777-ben építettek a gyógyforrások szomszédságában nagyobb szerű furdőházak és vendéglő s ez időtől fogva hirtelen elhiresedtek nemcsak hazánkban, hanem a szomszéd Lengyelországban is, mire kétségtelenül sokat lett egy elnyomorodott és összezsugorodott lengyel schlachticz Lisiczki Tamás köresete, ki a

bártfai fürdők néhány héti használata által tökéletesen helyreállott s ez által honába a bártfai gyógyvizek iránt nagy figyelmet gerjesztett. Sokat kell még e gyógyvizek folvirágzása tekintetében tulajdonítani gr. Haller egykori alispány úrnak, ki 1795-ben e gyógyvizek Ki-taibel általi tudományos vizsgálatát kieszközölte. — Ez időtől fogva egy fél századon át legvirágzóbb lurdöntézetünk egyike volt Bártfa, úgy hogy ennek következtében annyira megsaporodtak Bártfa város bőkezűsége és szabadalmúságénál fogva — ingyen engedvén át a telkeket az építeni akaróknak — mindennemű épületek, hogy a gyógyhely főleg nyáron át egy élénk kis városhoz hasonlít. — Mind a mellett a közelebb lefolyt évtized alatt a divat szeszélye Bártfával is érezteté hatalmát, a fürdővendégek száma évről évre kevesbedett, az intézet hanyatlani kezdett s hogy e méltánytalanul bekövetkezett hanyatlási korszakból a jeles gyógyintézet kiragadtassék, a derek cs. kir. helytartósági tanácsos és megyefőnök Myrbach-Rheinfeld Ferencz lovag ö nagysága karolta fel e fürdő ügyét, s kieszközlé e gyógyvizeknek a cs. kir. birodalmi földtani intézet vegyműhelyében újabb, a tudomány színvonalának megfelelő elemzését, mit a jeles vegyész Hauer Károly lovag a múlt év utolsó negyedében végre is hajtott s új világot derített e gyógyvizek eddigelé tévelyben lappangott vegyszerkezetére. — E mellett az intézet tekintélyes vállalkozó egyéneknek adatott at több évekre haszonbérbe, kiknek tevékenysége kétségkívül hatalmas lendülettel leendő Bártfa régi fénykorának elővarázsolására.

Mi a forrásokot illeti, az édes vizű forrásokon kívül, 7 ásvány-víz forrás van itten egymástól csekély távolságra, melyek közül azonban csak 4 van használatban, u. m. 1. a Főforrás, mely István kútjának is neveztetik, a völgynek csaknem kellő közepén; 2. Az Orvos forrás az elsőtől csak néhány lépésnyire; 3. A Bugyogó (Sprudel) vagy Bene kútja a völgy felső részén, a főforrástól mintegy 190 lépésnyire; 4. A Töllőforrás vagy Kéler kútja, mely a völgy kimeneteléhez legközelebb esik, — s vize leginkább szétküldözésre használtatik.

A bártfai fürdő irodalmát a gyógyhely kitünő állásához képest szegénynek mondhatjuk. A fentidézett magányrajzokon kívül létezik még egy a közelebbi évről Dietl krakkói tanártól, de a melynek birtokába eddigelé nem juthattam Ezenkül kivíttlen értekezett a bártfai fürdő és gyógyforrásokról Dr. Horváth Antal Bártfa város rendes főorvosa 1846-ban a magyar orvosok és természetvizsgálók Kassa-

Eperjesen tartott nagy gyűlésén, mely értekezés ugyanezen nagygyűlés munkálataiban (132. l.) olvasható. — Végre a múlt évben Dr. Jácz Alajos tárgyalta a bártfai gyógyvizeket a „Zeitschrift für Natur- und Heilkunde“ című folyóirat 7-dik számában.

A bártfai gyógyvizek természetani sajátosságai.

A bártfai volamennyi források vize udén merítve jeczettiszta, szintelen és szagtalan. Fölrazva számos szénsavhurokékokat fejleszt ki, savakkal elegyítve pedig élénkül pezseg, sőt főzés után is savakkal kezelve sok szénsavat fejleszt ki, minelfogva mind szabad, mind lekötött szénsavat nagy bőséggel tartalmaz. Íze udító, savanyú csipős, — az Orvosforrásé kissé túlnyomólag sós — később összehúzó, tintanemű, a vastartalomtól. Fölhevítve a víz barna-vörös színt ölt magára a kiváló s húzamosb ideig felfüggesztve maradó vasélegyüzegytől. Ellenhatása nem töményített állapotban is égvényes, s annál inkább az, ha főzés által a szénsav kiüzetett belőle. A víz mennyiség, melyet az összes források ömlesztének, tetemes, nevezetesen a 4 forrás vízbőségét 24 óra alatt 1000 akóra lehet becsulni. Az 1-ső és 3-dik forrás kömederbe, a másik kettő famederbe van foglalva s mind a 4 pavillonnal befedve.

Közép hőmérséklete:

I. A főforrásnak	10,4° C.	légmérsékletnél	=8,08° R.
II. Az Orvosforrásnak	9,5 C	„	=7, 6° R.
III. A Buzogónak	10,4 C.	„	=8,32° R.
IV. A töltőforrásnak	10,5 C.	„	=8, 4° R.

Aránysulya	I. A főforrásnak	=1,004140
	II. Az Orvosforrásnak	=1,004681
	III. A Buzogónak	=1,003060
	IV. A töltőforrásnak	=1,005268.

A bártfai gyógyvizek vegytani alkotórészei.

A bártfai gyógyvizeket vegybontás alá vetették 1791-ben Hacquet, 1795-ben és 1813-ban Kitaibel Pál, 1806-ban Schultes, 1840 táján Tognio, 1858-ban Jácz Alajos ugyanezen év végén Hauer Károly lovag. Ezen elemzések közül a Schultesféle, mint mennyileges elemzés, tartotta tévelyben több mint egy fél századig az orvosokat s valódi világot e vizek vegyszerkezelére

csak a Hauer legújabb munkálata derített. — Hauer szerint van egy polgári fontban:

	Főforrás	Orvosforr.	Buzogó	Töltőforrás.
Kénsavas hamélegből — — —	0,0699	0,0545	0,0614	0,0714
Hamhalvagból — — —	0,1001	0,7687	0,2166	0,2642
Szikkhalvagból — — —	5,9090	8,6827	3,0420	6,7607
Szikkiblagból — — —	0,0123	0,0161	0,0115	0,0107
Szénsavas szikélegből —	16,0842	24,3563	8,2522	17,6617
„ mészélegből —	2,9307	3,5627	2,4507	3,3147
„ pirélegből (Strontian)	0,0161	0,0207	0,0054	0,0161
„ keserélegből —	0,9032	1,0237	0,8141	1,0399
„ vasélecsből — —	0,6743	0,2903	0,3771	0,3087
Kovásvból — — —	0,1882	0,1689	0,1651	0,1958
Tímföldből — — —	0,0967	0,1221	0,1728	0,1789
Félig szabad szénsavból —	2,0229	2,2195	1,6489	2,1243
Szabad szénsavból — —	24,6674	23,8932	19,2660	25,3761
Minden alkatrészek összege	53,9750	65,3791	36,4838	57,3232
Szabad szénsav térime szerint	51,5	49,8	40,3	52,3 k. l.

Meg nem határozható mennyiségben pedig talált Hauer vilsavat, cselélecsot, lavéleget és szerves anyagokat.

E vegybontásból kiviláglik, miként a legfőbb tőnyezők a bártfai gyógyvizekben a szénsav, szénsavas szikéleg, szikkhalvag, az iblany, és vas, mely különösen a főforrásban fél szemernél nagyobb mennyiségben lévén jelen, azt valódi erős vasas vízzé jellegzi.

A bártfai savanyú vizek gyógyjavallatai.

A bártfai savanyú vizek rendkívüli és sokoldalú gyógyerejéről a Hauer féle elemzés eredményei után pillanatig sem kételkedhetünk. A nélkül azonban, hogy itten elméleti taglalgatásokba bocsátkoznánk — mire elég tág mező nyílnék, — hivatkozunk főleg a Dr. Horváth Antal gyógytapasztalataira, ki 14 éven át vőlt e vizek gyógyhatásának lelkiismeretes megvigyázója. Az ő tapasztalatai szerint kitünő hatásuk a bártfai gyógyvizek:

1. A légzési szervek idült hurutában, nyálkás tudóvész- és gumőkórban.

2. A gyomor és bélesatorna oly nemű bántalmaiban, melyek a takhártyák petyhüdsége, elnyálkásodás, tulságos savképződés s epétől veszik eredetüket, s étvágyhiány, felbőfűgések, gyakori hányások, rendetlen székélések s bélgörcsök stb. által nyilvánulnak.

3. A hasüregi pangásos vérkeringés, máj-, lép-daganatok által föllételezett sárgaság, aranyér, rásztkór és bükörban.

4. A vérhiányos állapot, sápkór minden alakjaiban.

5. Az ivarszervek zsongtalan jellegű bántalmaiban, melynek a nőknél a havadzási rendtelenségek, fehérfolyás, méhvézések, meddőség, koraszülésre hajlam; férfiaknál az utótakár, ondófolyás, önkénytelen magömlések s innen eredő tehetetlenség. E tekintetben híre oly nagy a bártfai gyógyvizeknek, hogy körülbelül e nemű bajokban sinylődök keresik meg azokat legnagyobb számmal.

6. A gyöngeségen alapuló vagy azzal szövethézett idegkörökben, melyek tehát vagy nevezetes vér- s más nedvvesztések, vagy tartós és kimerítő betegségek s szellemi megerőtetés következtében támadtak, melynek a görcsök, hűdések, lagreszketés, emlékező tehetőség gyöngülése stb.

7. A nyirk- és csontrendszer bántalmaiban, tehát görvélyben és angolkórban.

8. Furdó alakban használva a csúzos és koszvényes lerakások, izmeredségek, zsugorodásokban stb.

Bártfa szomszédságában Hosszúréti helység határán szinte két forrás létezik, melyek a bártfaiaktól csak egy hegyláncz által választatnak el. Ezen források mind természettani sajátásaikat, mind vegytani alkotórészeit tekintve hasonlítanak a bártfaiakhoz, de ezek szomszédságánál fogva használatuk háttérbe van szorítva.

II. A SZULINI KONYHASÓS ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZEK

A szulini savanyú vizek két egymástól alig egy ölnyire eső forrásban fakadnak szinte az ásványvizekben gazdag Sáros vármegyében, a Poprád folyó kellemes völgyében, közel a gácsországi határhoz, vadregényes erdős vidéken egy biborla kőszál hasadékából. A Poprád szomszédságánál fogva sokszor megtörténik, hogy ennek szilaj kiáradásai alkalmával a források a folyó hullámai alá temetletnek s ilyenkor hetekig használhatlanokká lesznek, mely hajjon minden esetre a Poprád medrének szabályozása által kellene segíteni. — A szulini savanyú víz, nemcsak hazánkban, de mondhatni egész Európában a legizletesebb savanyú vizek egyike, mi megtetszik onnan, hogy 1843 előtt még nevééről is alig volt ismeretes, s miután Tognio Lajos „Néhány szó Magyarhon ásványvizeiről“ című munkájában kitüntetéjelen sajátágait, büveszi gyorsasággal híresedett el s lett kelendővé,

annyira, hogy évenként több mint 200,000 palaczkot szállítanak el a birodalom minden részeibe nemcsak, hanem a kuffoldra is, sőt egész Éjszak-Amerikába. — Furdóintézet a szulini források szomszédságában nem létezik. A sárosmegyei főorvosok azonban gyógyczélokra is megkísértették ezen víz hatását, még pedig a legszebb eredménnyel.

A szulini savanyú víz természettani sajátosságai

A szulini savanyú víz mindkét forrásban, melyek oszlopokon nyugvó fedéllel vannak védve az idő viszontagságai ellen, tajtékzó buborékokat hányva és hallható morajjal buzog föl. Pohárba merítve ezen víz erősen gyöngyözik, jegecztisztá, szintelen, állászó, íze kellemes savanyú, kissé sósha vegyülő és annyira csipős, hogy alig lehet középszerű pohárral egy hajlásra kiüríteni. Borral keverve erősen pezseg, szinte fehér habzó buborékokat fejlesztve ki s igen kellemes üdítő fenyüzési italul szolgál. Hőmérséklete mind két forrásban Jácz főorvos legújabb kísérletei szerint $+6,5^{\circ}$ R., a légnék $+16^{\circ}$ R. hőfoka mellett. Aránsulya pedig 1,024, sőt neha Meiszner szerint 1,030-ig fölemelkedik.

A szulini savanyú víz vegytani alkatrészei.

A szulini savanyú víznek mennyileges elemzését Dr. Bartsch Sáros vármegye főorvosa tette közre az Orvosi Tár 1844-diki VI-dik kötetében. — Legújabban 1858-ban Jácz főorvos is elemezte ezen gyógyvizet, de csak minőlegesen. A Bartsch által közzé tett elemzés szerint találhatik egy orvosi fontban, tehát 24 latban:

Szikkhalvagból	—	—	—	—	18,00
Szénsavas szikélegből	—	—	—	—	24,00
„ keserelegből	—	—	—	—	5,00
„ mészelegből	—	—	—	—	2,00
„ vaselecsből	—	—	—	—	0,50
„ cselelecsből	—	—	—	—	0,50
Kövasvból	—	—	—	—	1,00

Összesen 51,00 szemer.

Szabad szénsavból — — — — 38,50 k. huvelyk.

Jáčz főorvos ugyanezen alkatrészekre talált s ezeken kívül még mészhavagra. Azonban el nem hallgathatjuk, hogy nagyonkívánatos volna egy új mennyileges elemzés, miután a közlött, ugyancsak közönséges mérlegre látszik mutatni s a cselelecsel okvetlenül túlbecsüli. A gyógyvizek hatályossága felől azonban ezen elemzés után sem kételkedhetünk.

A szulini savanyú vizek gyógyjavallatai.

Dr. Bartsch szerint hatályosnak tapasztaltatott a szulini savanyú víz:

1. Az alkotmányos gyöngeségben, mely súlyos betegségek, nevezetesen vérzések s nedvvesztések, hasmenés, áradozó izzadások s onófolyás által idéztetett elő.

2. A női ivarszervek bajaiban, melyeknek a rendetlen havadzás, hőszámrekedés, termékelenség, koraszülésrei hajlam.

3. A sápkór mindenféle alakjaiban.

4. A hasuregi zsigerekben létre jött pangások, dugulások, s innen eredő aranyér, rásttkórban

5. A gyomor és bélesatorna csökkent munkássága, emésztelenség, tulságos savképződés, rendellen székelés, szelkőrosság, gelsztak ellen.

6. A hűlkészítő s kivezelő szervek bajaiban, melyeknek az idült hurut, nehéz vizelés, foyenykór.

7. Az angolkór és görvélyhen, gyermekek foforaszájában.

8. Némely idegkórokban, nevezetesen méhkór, bukór, ráng-göröcsökben.

9. A petyhüdség, zsongtalansággal jellegzett idült fekélyekben.

10. Végre hasznosnak mondja Bartsch főorvos a szulni gyógyvizet a jól orvosolt hujasenyves bántalmak próbája gyanánt, melynek lappangó maradványait úgymond napfényre zaklatja.

Részemről sikerrel kísértem meg e gyógyvizet vérhiányos kalemű egyéneknél az idült hurut, gümőkóros kologés és vérkopés ellen.

III. A NAGY-SZALÓKI SAVANYÚ VIZEK.

A nagy-szalóki savanyú vizek Szepes vármegyében a Kárpát aljában egy gyönyörű vadregényes vidéken lakodnak magla- (granit) talajból, Kézmárktól 3 órányi távolságra Nagy-Szalók (Gross-Schlagendorf) helység határan s már régi időktől fogva nagy hírben vannak. Terjedelmesebb hasznalatnak azonban csak azóta orvendenek, mióta gr. Csáky István Excellentiája a múlt század végén a lurdó vendégek számára kényelmes épületeket hozott létre. Összesen 4 forrás van itt, két alsó és két felső, mely utolsók amazoktól mintegy 300 lépesnyi távolságra esnek.

A nagy-szalóki savanyú vizek természetani sajátágai.

A nagy-szalóki források csendesen, minden-hallható zörej nélkül s igen bőven ömlesztik vizeiket, melyek jegecztiszták, szintelenek, szagtalanok s felette kellemes csípős savanyú izűek. Hevmérsékletök $+7^{\circ}$ R. Aránsúlyok nincs meghatározva. Vöröses rozsdanemű üledéket képeznek.

A nagy-szalóki savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Mennyileges vegybontásban a szóbani gyógyvizek eddigelé nem reszesultek, minőlegesen azonban többen elemezték u. m. Cranz, Engel, Kitaibel, Tognio. Kitaibel következő alkatrészeket talalt u. m.

Szikkhalvagot,
Szénsavas szikéleget,
„ mészéleget,
„ vaséleget és

oly nagy mennyiségű szabad szénsavval, hogy ennél fogva legerősb savanyú vizeink közé tartozik, mely gyakran az uvegeket is, ha jól bedugaszolvák, szétpattantja. Egy nagyon olajtó mennyileges elemzés mutatandja ki, a savanyú vizek melyik osztályába legyenek helyesen sorolandók.

A nagy-szalóki savanyú vizek gyógyjavallatai.

Dr. Engel Jakab János Szepes vármegye egykori lőorvosa tanúskodik ezen ásványvizek gyógyerejéről. Szerinte idegéllesztő, nyálkametsző, vizeltető és zsongitva öldöző hatással bírnak. Különösen pedig üdvs sikerueknek tapasztalá:

1. A kezdődő gümőkóros tudóvészben. Így szól nevezetesen: *Pluribus quoque phthisicis (de phthisi incipiente loquor) ex tuberculoso pulmone laborantibus, aut alibi in renibus, mesenterio vel hepate scaturiginem purulentam habentibus, aquas has, cum et sine lactis connubio, non secus ac Seltaranas profuisse vidi.*

2. A hasuregi zsigerek dugulásai s daganataiban.

3. A rászti- és méhkórbán, akár a hasuregi zsigerek dugulásai val legyenek szövetkezve, akár pedig a nélkül.

4. A vízkórbán, kitunó vizeltető erejöknel fogva szinte nevezetes gyógyhatást tanúsítanak.

5. A húdszervek idült bajaiban.

IV. A RÁNKI ÉS HERLEINI SAVANYÚ VIZEK

Magányrajz.

S. B e n k ő : Tentamen aquae acidularis Rankensis in Incl. Comitatu Abaujvariensi sitae, theoretico-practicum Cassovia. 1778.

A ránki és herleini égvényes, konyhasós, vasas savanyú vizek Abaujvármegyében közel Sárosmegye határához, Kassától 4 órányi távolságra fakadnak a hasonló nevű helységek határain egy kellemes, erdős hegyektől környezett völgyben. A vidék regényes tekintete, egyesülve a vizek kitünő hatásával ide varázsolja évenként a szomszéd megyék lakosait, minélfogva a ránki fürdő legkeresettebb gyógyhelyeink közé sorolthatatik. Van pedig itten összesen négy, természet- és vegytani sajátosságait tekintve egymáshoz nagyon hasonló forrás, kettő Ránk, kettő pedig Herlein helység határan, melyek közönségesen ránki forrásoknak nevezetnek. — A vendégek befogadására mind a kamarának, mind magánosoknak vannak czélszerű és kényelmes épületeik. Sajnálni lehet, hogy az irodalom egyáltalában nem méltányolta e gyógyvizeket, minélfogva rólok kevesebbet tudunk, mint bár mely külföldi sokkal silányabb gyógyviziről.

A ránki savanyú vizek természetani sajátosságai.

A ránki források vize tökéletesen liszta és színtelen s csak akkor zavarodik meg kissé, midőn eső vagy zivatar közelget; szaga a szén-savon kívül a kőolajat is elárulja, de a mely nem kellemetlen. Kitünőbbé lesz ezen szag akkor, ha a vizet nyitva lévő edényben hagyjuk, mikor is a szénsav egy része elszáll, vagy pedig ha felforraljuk. Íze kellemes savanyú csípős, kissé összehúzó és kőolajnemű. Hévmérséklete $+10^{\circ}$ R. a légnek $+15^{\circ}$ R. hőfoka mellett. A légnek kitétetve sárgás-barna üledéket képez s a fehér ruhákat is ily színűre festi.

A ránki savanyú vizek vegytani alkatrészei.

A ránki gyógyvizeket eddigele csak, B e n k ő, K i t a i b e l és T o g n i o tanár elemezték minőlegesen. K i t a i b e l talált nagy mennyiségű szabad szénsavat, szénsavas sókat, halvagokat, földeket, vasat és kőolajat, de ezen elemzés után nem lehet kimutatni a savanyú vizek osztályáiban illetékes helyét, minélfogva inkább csak hozzávetőleg iktattuk egy új tökéletesebb vegybontás létrejöttéig e rovatba.

A ráunki savanyú vizek gyógyjavallatai.

A ráunki vizek gyógyhatása körül lett tapasztalatokat Kitalibei sorolja elő kassai gyakorló orvos Dr. Majer tudósítása nyomán, melyekhez némely csekély adalékokkal saját, e gyógyvizeket élvezett egyéneknek tett észleleteim után is járulhatok. Ezek szerint jelentékeny gyogyerővel bírnak a ráunki források:

1. A légzési szervek idült hurutában, rekedtség, görcsös köhögés, fuladozás, kezdődő gümőkórban. — E nemű bántalmakban nem egyszer láttam fényes sikerét a ráunki gyógyvizeknek.

2. Az ivarszervek zsongtalan jellegű bajaiiban, takárok, fehér-folyás, meddőség, havadzási rendtelenségekben, főleg a fájdalmas havadzásban.

3. A gyomor és bélsatorna rendetlen működésében, mely emésztetlenség, nyálkásság, savképződés, felbőfögések, rendetlen székelésekkel nyilvánul.

4. A sápkór és vérhiányos állapot minden alakjaiban.

5. Jeles oszlató hatást fejtenek ki a hasuregi zsigernek máj-, lép daganataiban s ennél fogva kitűnő hatásuak az aranyérben.

6. A főeny- és húdkökörban.

7. A gelisztakörban.

8. Végre az idült kütegek és fekélyek ellen.

V. A SÓSKÚTI ÉGVÉNYES, KÖNYHÁSÓS VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Magányrajz.

Fr. Mittermayer: Beschreibung des in Eisenburger Comitute zu Sulz befindlichen und chemisch untersuchten Mineralwassers. Steinamanger. 1822.

Sóskút (németül Sulz) helység Vasvármegye nyugoti részében a tajországi határ közelében lekszik Körmondhoz fél, Nemetújvárhoz egy, Szent-Gothárdhoz 3 órányi távolságra. E helység határan egy kellemes völgyben fakadnak az ezen vidéken nagy hirben lévő savanyú vizek, s létezik a fürdőintézet. Nagyon valószínű, hogy a sóskúti források már a rómaiak által is használtattak; 1832-ben ugyan is egy bétemetve volt forrást ástak ki, melyben régi római pénzeket és egy nagy nympa-szobrot találtak, mely a pesti nemzeti múzeumba küldetett bé. A fürdőintézet ezelőtt körül belől 40 évvel jött létre a helység néhai birtokosa Gróf Festetics Györgynő nagyméltósága bőkezűségéből.

Jelenlegi birtokosa pedig Talosy Károly úr legújában mindent elkövet az intézet emelésére s a fürdővendégek igényei kielégítésére, kiknek elfogadására már eddigelé is 35 czélszerűen felszerelt lakszoba van készen.

Van pedig itten összesen 3 forrás u. m. 1. a római forrás, mely a fürdőket látja el vízzel, 2. az ivókút, 3. a középforrás, mely régebben a felső fürdőt tartotta vízzel, jelenleg azonban elhanyagolva vesztel.

A fentidézett magányrajz szerzője Mittermayeren kívül kivittebben tárgyalak a gyógyvizeket Macher Mátyás „Die den Grenzen von Steiermark nahen Heilwasser“ czimű munkájában 1834-ben. Legújában pedig t. i. 1857-ben Dr. Schönheit Rubin körmondi gyakorló orvos a „Zeitschrift für Natur- und Heilkunde“ czimű folyóirat 14-ik számában.

A sóskúti savanyú vizek természetani sajáttságai.

Az ivókútban, mely kőfogtárvánnyal s domború vasrostélllyal van ellátva, a víz számos buborékokat fejlesztve fakad. — Ezen víz tiszta, átlátszó, élénkül gyöngyöző, de ha húzamosb ideig áll, kissé megzavarodik, tejedzővé lesz s barnás pelyheket rak le. Íze kellemes, uditó, csipős savanyú és sós, szaga a gyöngyözés alkalmával a szén-savat árulja el, különben észrevehetlen. A kék lakmus papírt szabad szénsavtartalmánál fogva megvörösíti. Ivás után felbőfögéseket okoz. Hévmérséklete $+9-10^{\circ}$ R. Aránysulya 1,003.

A sóskúti savanyú víz vegytani alkatrészei.

A sóskúti savanyú vizet először Mittermayer gyógyszerész, később Tognio elemezték. Mittermayer talált egy polg. fontban:

Szikkhalvagból	—	—	—	—	13,50
Keserhalvagból	—	—	—	—	1,00
Mészhalvagból	—	—	—	—	4,75
Szénsavas szikélegből	—	—	—	—	5,00
„ keserélegből	—	—	—	—	0,50
„ mészélegből	—	—	—	—	5,75
„ vasélecből	—	—	—	—	0,75
Kovasavból	—	—	—	—	0,25
Vonatanyagból	—	—	—	—	0,50

Összesen 32,00 szemert.

Szénsavból — — — — — 17,00 k. hüvelyket.

E vegybontásból kiviláglik e gyógyvizek hatályossága, mint szinte az is, hogy méltó helyet foglalhat a világhírű seltersi és gleichenbergi gyógyvizek mellett, melyeknél azonban vastartalomban jóval gazdagabb.

A sósküti savanyú víz gyógyjavallatai.

A sósküti vizek gyógyereje körül irodalom útján közzé tett gyógytapasztalatokat tettek Macher tajorországi főorvos, közölebb pedig 17 év elforgása alatt Schönheit Rubin körmöndi gyakorló orvos s ezek észleletei szerint sikerrel használhatók a sósküti vizek:

1. A légzési szervek idült hurutában, gümőkóros hajlamban.

2. A gyomor és bélcsatorna hurutos állapotában s innen eredő emésztési zavarokban. Némely egyéniségeknél a sósküti víz már néhány pohárral kiurítva könnyű és bő székeléseket idéz elő, míg másoknál kezdetben szorulást okoz, s csak a következetesen folytatott használat után nyilvánítja oldozó hatását.

3. A verőcérrendszeri pangások s akadályozott epcelválasztás következményeiben, melyenek az aranyeres torlódások, hasüregi zsigerek dugulásai, daganatai stb.

4. Az idegrendszer körében föltűnő zavarokban, névszerint ideges rász- és méhkóiban.

5. Föltűnő hatásuak a sósküti vizek a vérhiányos állapotokban, tchát sápkóiban, a vér s egyéb nedvek veszteségei után föltűnő gyöngeségben.

6. A hüd- és ivarszervek számos bajaiban, nevezetesen hólyaghurut, nehéz vizelés, hüd tarthatlanság, fehér folyás, sőt főveny- és hüd kökóiban is.

7. Különszernek nyilvánítja Schönheit a sósküti vizeket a makacs váltólázak által elcsigázott egyénekre nézve, kiknél a kórismétüléseknek biztosan elejét veszik.

8. A csúzos és köszvényes bántalmakban.

9. A görvélyes mirigydaganatokban s a görvélyes talajon tenyésző kútegekben.

VI. A JAMNICZAI KONYHASÓS ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Magányrajz.

M. Kunitsch: Der Sauerbrunnen von Jamnicza in Croatien. Agram. 1831.

A jamniczai konyhasós, égvényes vasas savanyú víz, mely a legkitünőbb e nemű gyógyvizek között méltó helyet foglal el, Zágráb vármegye Jamnicza nevű helységében buzog föl a Kulpa folyó bal partján, Zágráb várostól délre 4 órányi távolságban s mind ital, mind fürdőképen használtatik, sőt üvegekre szedve is e vidéken elég nagy mennyiségben szétküldöztetik. Annyival nagyobb jelentőségű pedig ezen savanyú víz e vidéken, mivel az egész drávántúli kerületben, tehát Horvát- és Tóthországban, több ilyen savanyú víz forrás nem létezik. Vegybontás alá vetette e gyógyvizet Augustin gyógyszerész s talált egy bécsi fél pintben:

Kénsavas szikélegből	— — — —	9,80
Szíkhalvagból	— — — —	12,00
Mészhalvagból	— — — —	3,10
Szénsavas szikélegből	— — — —	23,20
„ mészelegből	— — — —	5,00
„ vaseslecsből	— — — —	1,00
Kovasavból	— — — —	0,75
Vonatanyagból	— — — —	0,25

Összesen 55,10 szemert.

Szénsavból	— — — —	1,16 k. hüvelyket.
Aránysulya	— — — —	1,008.

Ezen vegybontásból, kivált ha egy újabb elemzés tűzpróbáját kiállandja, kiviláglik a jamniczai gyógyvíz nagy hatályossága s széles alkalmazhatási köre, s bár eddigelé tapasztalati tények és adatok birtokába nem juthatánk, annyit bizvást állithatunk, hogy mind azon kóralakokban, melyekben honunk hasonló már elősorolt gyógyvizei jó sikerrel használtatnak, a jamniczai savanyú vizek is üdvös eredményt ígérnek.

VII. A BORSAI ÉGVÉNYES, KONYHASÓS VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Máramaros vármegyének felső járásában kebelezett s történelmi szempontból is igen nevezetes Borsá helység határán négy rendbeli

ásványos forrás fakad, de melyek közül nem számíthatván a löbbieket első rangú gyógyvizeink rovatába, itten csak az úgynevezett Sándor forrást tárgyalandjuk. Ezen forrás legnevezetesebb gyógyvizeink egyike, mert szénsavas vasélecsset oly nagy mennyiségben tartalmaz, hogy e tekintetben valószínűleg minden vasas vizeinket fölülmúlja; továbbá oly alacsony hőmérsékletű (+4° R.), hogy ennél hidegebb gyógyforrást honunkban nem mutathatunk föl, és végre oly nagy mennyiségű vizet ömleszt, melyet a hideg ásványos források felette ritkán. Ezen forrás a helységtől nyugotra egy meredek bérczektől környezett völgyben létező, elhagyatott, Sándor nevezetű vasbánya torkolatától buzog fel tompa morajjal és erős bugyberékolással.

A borsai Sándor forrás természettani sajátosságai.

A borsai Sándor forrás vize tökéletesen tiszta, színtelen és szagtalan, íze eleinte kellemes savanyú, kissé sós, utoljára pedig tintanemű, erősen összehúzó érzés. Hőmérséklete +4° R., a légnek +10° R. hőfoka mellett. Aránysúlya határozatlan. Lefolyási csatornájában nagy mennyiségű rozsdás üledéket rak le s a fehér-ruhát sárgára festi.

A borsai Sándor forrás vegytani alkotrészei.

A borsai Sándor forrás vizét először Vozáry jeles gyógyszerész elemelte, utána Tognio tanár, kinek köszönhetjük a nevezetes gyógyvíz megismertetését. (Lásd Orvosi Tár III-ik Foly. IX. Köt. 45. lap.) Tognio következő alkotrészeket fedezett fel benne:

- Szénsavas szikéleget nagy mennyiségűt,
- „ keseréleget,
- „ mészéleget,
- „ vasélecsset, igen nagy mennyiségűt,
- „ cselecsset,
- Szikkhalvagot, igen nagy mennyiségűt,
- Kénsavas szikéleg és limföldnek csak nyomait,
- Iblanyt, kovasavat és
- Szabad szénsavat.

Gyanítani lehet benne még Tognio szerint: buzényt, folányt, hameleget, lavéleget és vilsavat.

A borsai Sándor forrás gyógyjavallatai.

Az imént előadottak után semmi kétséget nem szenved, hogy ezen rendkívül nevezetes ásványvizünk hatalmas izgató, erősítő, zsongítva oldozó és savakat közönyösítő erővel van felruházva. Hol tehát működésünk feladata ezen hatásokat egyetemesen kifejteni, ott biztosabban gyógyvizre nem igen fogunk találkozni. De ebből egyszersmind az is következik, hogy míg e víz orvosi alkalmazásra felette érdemes, étrendi használata éppen nem helyeslendő, mert káros következményei bizonyára el nem maradhatnak. Talán a Máramarosba vezetendő vasút fényesebb korszakot idéz elő, mind ezen, mind a többi nagy jelentőségű máramarosi gyógyvizekre nézve!

VIII. A GLOODI KONYHASÓS, ÉGVÉNYES VASAS SAVANYU VIZEK.

Máramaros vármegyének ugyancsak felső jurásában kebelezett Glood helysége határára két rendbeli gyógyforrás fakad, mindegyik félórnyira a falutól. — Az egyik kellemes ízénél fogva Gloodi Damen-Wasser nevezetel nyert, a másik pedig gloodi kereszt savanyú víznek nevezetik. Mind kettő hatályos konyhasós, égvényes, földes, vasas savanyú víz, az első kevesebb, a második pedig nagyobb mennyiségű vaséleccsel. Ezen gyógyforrásokról, úgyzinte a borküti és közép-vissóiról már a múlt században (1783) így nyilatkozott Palatini: „Tres hic acidae naturae fontes, non isthic tantum, sed in remotioribus etiam regionibus si pares, certo superiores non habent.“ — És mind e mellett is, ha Tognio tanár nem bűvarkodik a máramarosi gyógyvizek körül, a szóbaniakat nevékről sem fogják ismerni.

A gloodi savanyú vizek természettani sajátosságai.

Az első forrás vize tiszta, színtelen, szagtalan, igen kellemes ízű savanyú víz, melynél fogva azt mondja Tognio, hogy megérdemli a Damen-Wasser nevezetel. A gloodi kereszt savanyú víz hasonlóan tiszta, színtelen és szagtalan, kellemes csipős savanyú s az edény fenekére csekély mennyiségű vasrozsdát rak le, s ennél fogva egészen alkalmas a távol vidékekre szállításra is. — Hőmérsékletök s arányszulokok nincs meghatározva.

A gloodi savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Tognio tanár a gloodi savanyú vizekben következő alkatrészeket talált:

- Szénsavas szikéleget, igen nagy mennyiségűt,
- „ keseréleget,
- „ mészéleget,
- „ vaséleccset szinte nagy mennyiségűt,
- „ cseléleccset,
- Szikkhalvagot, nagy mennyiségűt,
- Kénsavas szikéleget,
- Kovasavat s iblany nyomait.

E vegybontásból eléggé kitűnik a gloodi savanyú vizek zson-
gitva-öldöző gyógyereje s általános gyógyjavallatai; a különösöket
csak teendő tapasztalatok után lehetvén meghatározni.

IX. A KÖZÉP-VISSÓI KONYHASÓS, ÉGVÉNYES, VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Máramaros vármegyének Közép-Vissó nevű helysége hatá-
rán az úgynevezett J n u l i c s völgyben kétrendbeli ásványos forrás jő
napfényre, melyek egyike S t y u b e i vagy S t o b é j, másika L a K a l -
d a r e forrásnak nevezetik. Az első már P a l a t i n i előtt ismeretes
vólt jeles sajátságairól, — mint G l o o d alatt említők — de mind a mellett
csak T o g n i o tanárnak s illetőleg H u l i m a n n főorvosnak köszön-
hetjük újabban történt megismertetését.

A közép-vissói Styubei forrás vegytani alkatrészei.

Tognio tanár a Styubei forrás vizében következő alkatrészeket talált:

- Szénsavas szikéleget, nagy mennyiségűt,
- „ vaséleccset, szinte nagy mennyiségűt,
- Szénsavas földeket t. i. mész- és keseréleget,
- Szikkhalvagot és
- Szikkblagot nevezetes mennyiségűt,
- Kénsavas szikéleget és kovasavat csekély mennyiségűt.

Ezen elemzés után kételkedni nem lehet, miként ezen savanyú
víz is legjelesebb, leghatályosabb, valóban első rangú gyógyvizeink
közé sorolandó s csak sajnálni kell, hogy eddigelé használatlanul
veszteget.

Gyógyjavallatai ugyanazok lesznek, melyeket több hasonnemű ásványvizeinknél elősorolánk.

X. A LUHYI ÉGVÉNYES, KONYHASÓS VASAS SAVANYÚ VÍZ.

Luh y nevezetű helység határan, mely Máramarosban a fehér Tisza partján fekszik, van egy H o v e r l a nevű völgy s ebben buzog fol a szóbani nevezetes savanyú víz, mely a maga nemében szinte a legjelesebb, leghatályosabbak közé sorolandó. — Ezen forrást is T o g n i o tanár emelé ki, H u l i m a n n főorvos közreműködése után a setétség homályából s vegybontás alá vetvén, következő alkatrészeket fedezett fel:

Kénsavas szikéleget, csekély mennyiségűt,
Szénsavas szikéleget,
„ keseréleget,
„ mészéleget,
„ vasélecsét, nagy mennyiségűt,
Iblanyt és kovasavat.

Minélfogva öldöző és erősítő hatása kétségel nem szenved, s azon jó tulajdonságánál fogva, hogy sajátságait jól bedugaszolt edényekben sokáig megtartja, messzire el lehet szállítani.

XI. A KVASZNI KONYHASÓS, ÉGVÉNYES, VASAS SAVANYÚ VÍZ.

Kvaszni helységnek, ugyancsak Máramarosban, M a s z l o k r u t nevezetű völgyében fakad ezen savanyú víz, mely szinte a legnevezetesebb s vassal igen bővölködő savanyú vizek közé tartozik. Alkatrészei T o g n i o tanár szerint:

Szénsavas szikéleg, nagymennyiségű,
„ vasélecs szinte nagymennyiségű,
„ mész- és keseréleg,
Szikhalvag, nevezetes mennyiségű,
Iblany és kovasav.

Gyógyjavallatai ugyanazok lesznek, melyeket a több hasonnemű forrásoknál elősorolánk.

XII. A BORKÚTI KONYHASÓS, ÉGVÉNYES VASAS SAVANYÚ VIZEK.

Máramaros vármegyének Borkút (oroszul Kvassi) nevű helysége határán, két rendheli forrás buzug fel, melyek egyike felső, másika alsó savanyú víznek nevezeték. Tognio tanár mind két forrás vizét megvizsgálta s mind kettőt igen jeles, konyhasós, égvényes, vasas iblanyos savanyú víznek találta, azon különbséggel, hogy az alsó forrásban kevesebb a szénsavas szikéleg, mint a felsőben, de több a szénsavas vasélecs és az iblany.

XIII. A PLOSZKÓI SAVANYÚ VÍZ.

A ploszkói savanyú víz Bereghmegyében, a már tárgyalt Szolyvától nyugot-éjszaki irányban két órányira, Ploszkó helységtől pedig egy negyed órányira buzug fel a Kvaszova nevű völgyben egy kis csermely mellett csillapata szikla hasadékaiból. Ezen forrásról már Kitaibel emlékezik 1803-ban, midőn Bereghmegyét meglátogatta, 1823-ban Dr. Cserszky vegyhontás alá vetette; 1835-ben egy kis fürdő intézet is keletkezett a forrás szomszédságában. 1846-Tognio tanár írta le az Oryosi Tar III-ik F. IX. k. 184-ik lapján a derék Dr. Baronyai közlései után. Legújabbán pedig t. i. 1855-ben Dr. Karlovsky Lajos ismertette a ploszkói savanyú vizet, annak kijelentésével, hogy ezen jeles víz a kereskedés szárnyaira bocsáttatott s ennél fogva honunk nevezetesebb városaiban rendes forgalmi cikk gyanánt árultatik.

A ploszkói savanyú víz természettani sajátágai.

A ploszkói forrás igen bőven ontja a vizet, mely tiszta, szintelen, szagtalan s élénk savanyú s kissé sós ízű. Borral vagy savakkal vegyítve élénkül pezseg, s különösen czúkor, borkő- vagy citromsavval keverve Karlovsky szerint oly kellemes ízű ital, hogy a leggyöngédebb női ajkak is gyönyörrel élvezhetik. Jól bedugaszolt edényekben nem szenved változást s ennélfogva messzire is elszállítható, ellenben a légnek huzamosabban kitétetve sárga üledéket képez; mind a mellett ez előtt hordókban is hordták szét, nem csak a szomszéd falvakba, hanem még Gácsországba is, mi jelenleg már meg nem engedtetik.

A ploszkói savanyú víz vegytani alkatrészei.

A ploszkói savanyú vizet először Dr. Cserszky elemezte 1823-ban igen tökéletesen; újabban pedig t. i. 1855-ben Dr. Karlovsky Lajos az ő vizsgálatai szerint ugyanazon jellegző alkatrészeket tartalmazza a ploszkói savanyúvíz, melyeket a szolvai, azon különbséggel mindazáltal, hogy a ploszkói nagyobb mennyiségű szabad szénsavat, szénsavas vasélecsét és kovasavat tartalmaz a szolvai-nál, a szénsavas szikéleg és szikhalvag kissébb mennyisége mellett; s e szerint égvényes, konyhasós, vasas savanyú víznek jelölendő.

A ploszkói savanyú víz gyógyjavalhatái.

Dr. Karlovsky szerint a ploszkói savanyú víz jó sikerrel alkalmaztatik:

1. Utó gyógymódképen a szolvai víz használata után, miután ez oldozó hatását megtette s tisztán erősítési feladat van hátra.

2. Önállólag pedig a női ivarszervek bántalmaiban, különösen a rendetlen havazás és fehérfolyás ellen.

3. A sápkórban s általában a vérhiányos állapot minden arnyalataiban.

XIV. A DOMBHÁTI ÉGVÉNYES, KONYHASÓS, VASAS SAVANYÚ VÍZ.

A radna-vidéki források hős főnöke Erdélyben az úgynevezett dombhāti-forrás Radna és Major helységek között, mindegyiktől félórányi távolságra egy meredek bércektől környezett hosszú völgyben, a Szamos folyó partjától 180 lépésnyire húzog föl egy 6 ol magas gombalakú szikladomb tetejében, mely a vízből leverődő földes részektől évezredek folytan képződött. A forrás, melyből a víz roppant morajjal 3 nyíláson lövell ki, fedett korfolyósóval van körülvéve, mely a víz élvezése közben, főleg kellemetlen időjárás alkalmával, sértányúl szolgál a fürdővendégeknek. A fürdő és lakszobák elég diszesek és kényelmesek.

A dombhāti savanyú víz természetani sajátágai.

A dombhāti savanyú víz jegecztisza, szintelen, kissé kónkéng szagú, mely szag esős időben inkább érezhető; íze kellemes csipős savanyú. Hévmérséklete minden évszakban $+10^{\circ}$ R. Aránysúlya 1,0053.

A dombháti savanyú víz vegytani alkatrészei.

A dombháti, valamint általában a radna-vidéki forrásokat már 1800-ban elemezte Nyúlás Ferencz, s munkálatai eredményét közzé tette „Az erdélyi orvosvizeknek bontásáról“ című munkájában Kolozsvárt. Később mind Bélteki (1818), mind Pataki (1820) vegybontás alá vették e gyógyvizet s Pataki talált egy polg. fontban:

Kénsavas szikélegből	— — —	2,400
Szikkhulvából	— — —	7,200
Szénsavas szikélegből	— — —	25,600
„ keserélegből	— — —	5,100
„ mészélegből	— — —	11,200
„ vasélecsből	— — —	0,900
„ cselélecsből	— — —	0,300
Kovasavból	— — —	0,100
Vonatanyagból	— — —	0,024
Összesen		52,824 szemert.

Szénsavból — — — — — 46,08 k. hüvelyket.

E vegybontás után, ha az újól is igazoltatni fog, a dombháti forrás a legerősebb, égvényes, konyhasós vasas savanyú vizek egyike, s mint olyan mindenkor diadalmasan állandja ki a versenyt a világhírű bilini, fachingeni stb. gyógyvizekkel.

A dombháti savanyú víz gyógyjavallatai.

A dombháti savanyú víz az eddigi, Bélteki által közzétett tapasztalatok szerint rendkívüli gyógyerejű:

1. A légzési szervek idült hurutos bántalmaiban.
2. A gyomor és bélesatorna számos bajaiban, milyenek az emésztetlenség, nyálkásság, epés állapot, savképződés stb.
3. A hasüregi zsigerek máj-, lép dugulásai, keményedései, vérörczérrendszeri pangások s ezek számtalan következményei ellen.
4. Az ivar- és hűdszervek hurutos szenvedelmében, fehér-folyás, takár, hólyaghurut, nehéz vizellés, havadzási rendetlenségek, sőt a fővenykorban is.
5. Az epés és úgynevezett rothasztó lázak ellen.
6. Az idegkórok közül a rásztkór, méhkór, bukór, gorcok, szélhudések ellen.
7. Az idült bőrbetegségek, főleg a reccot, somór és kosz ellen.
8. Furdőkép használva a csúzos és koszyényes bántalmak ellen.
9. Végre a görvely minden alakjaiban.

XV. A ZSÉLYI VASAS SAVANYÚ VÍZ.

Magányrajz.

A. Fesztoráczy: Kurze Abhandlung über das Zsélyer Stahlwasser. Pressburg. 1838.

Zsély helység Nógrádmegyében fekszik Balassa-Gyarmathoz félórányi távolságra. Határán 3 ásványos forrás fakad, melyek közül kettő fürdőképen, egy pedig italul használtatik. A fürdőintézet, mely a divényi Senioralis uradalomé, nagyon primitív állapotban van, mind össze 5 lakszobát tartalmaz s így a fürdővendégek kénytelenek a közel lévő szőlőhegyeken elszórva lévő lakhaló borházakat fogadni ki a fürdői évszakra. Ezen zsélyi ásványvizek e vidéken nagy hírből vannak, különösen a görvélyes bántalmakban tartják azokat panacsnak. E víz gyógyerejére a vidék lakosai néhai egyetemi tanár Dr. Böhm által figyelmeltettek, ki élte utolsó korszakában évenként meglátogatá és élvezé ezen gyógyvizeket. Sajnálom, hogy a Fesztoráczy rövid értekezését minden iparkodásom daczára sem tudtam eddigelé megkeríteni, melyből talán több tudomást szerezhettem volna a gyógyvizek minőségéről. Az értekezés cziméből annyi kiviláglik, hogy a zsélyi víz vasas savanyú víz, annyit pedig, azon kóreselekből, melyek tudomásomra jutottak, következtetni lehet, hogy oldozó sókat, talán szénsavas szikéleget és konyhasót is jelentéyes mennyiségben tartalmaz; mert könnyű és bőseges székletteleket okoz a nélkül, hogy gyöngítene. A szállongó hírek szerint iblant is tartalmaz. — Mind ezekből az világlik ki, hogy a zsélyi valószínűleg nagy jelentőségű gyógyvizeket mielőbb tökéletes vegybontás alá kellene vetni, s egy alkalmas, habár kezdetben kisszerű fürdőintézettel és lakszobákkal ellátni. Az uradalom e célra fordítandó kiadásai, kétségkívül bősegesen kamatoznának. — Uraim ne ássuk el a talentumot, és ne rejtjük véka alá a gyertyavilágot!

XVI. A KORYTNICZAI SAVANYÚ VIZEK.

Magányrajz.

Die Mineralquellen von Korytnicza. Neusohl 1857.

Legnevezetesebb savanyú vizeink elősorolása után nem hagyhatjuk meg érintetlenül a közelebbi években nagy hírré vergődött korytniczai ásványvizeket, melyek a savanyú vizek általunk fölállított ro-

vatai egyikébe sem illenek, s ennél fogva hazánkban páratlanul álló gyógyvizek gyanánt tűnnek föl, s épen ezért rendkívül nevezeteselek.

A korytniczai gyógyhely Liptó megyében fekszik s a lykavai cs. kir. kamarai uradalomhoz tartozik. — Egy évtized előtt még sivatag vadon volt e vidék, s a gyógyforrások közelében mindössze is egy nyomorú csőszház létezett. Azonban 1852-ben a Rózsahegyen (Rosenberg) lakó cs. kir. pénzügyi tanácsos Koch ö nagysága karolta fel e gyógyforrások ügyét, kieszközölé a cs. kir. pénzügyi ministerium által a gyógyvizek elemzését, — mely a bécsi orvosi kar által hajtatott végre, — s számos épületek létrehozatalát. — Mi az épületeket illeti, van már most itt egy vendéglő, ebédlő-, jatszó- és olvasóteremmel, körülbelül 40 jól bútorozott lakszoba, szétszórva épült apró 2—3 szobát tartalmazó házakban, melyek nemcsak hogy a vidéknek kellemes tekintetet kölcsönöznek, hanem azon előnnyel is bírnak, hogy a szilaj kedvű furdővendég által a többi lakók szállójai nem nyugtalanítottatnak, mi a nagy épületekben sokszor elkerülhetlen. A források, melyek számszerint hárman vannak, s Ferencz József, Zsófia és Albrecht forrásoknak nevezetnek, bé vannak foglalva s a Ferencz József és Albrecht forrás egyszersmind oszlopokon nyugvó fedéllel és csarnokkal ellátva, mely alatt a furdővendégek kedvetlen időben is sétálhatuak a gyógyviz élvezése közben. — Mind ez kezdetnek igen szép, azonban kétséget nem szenvedvén, hogy e gyógyvizeknek nagy jövődjük van, s az eddigi helyiségek már eddigelé sem fogadhatván be a nagy számmal ide zarándokoskodó vendégeket, sürgetőleg szükségeltetik még számosabb épületek létrehozatala.

Korytnicza irodalma eddigelé úgyszólván csak a fentülézt 13 lapnyi röpiratban határozódik. Azonkívül a múlt 1858-dik évben tárgyalta röviden e gyógyvizeket Liptó-Sz. Miklósi kerületi orvos Dr. Ullman Frigyes a „Zeitschrift für Natur- und Heilkunde“ című folyóirat 40-dik számában.

A korytniczai források természettani sajátságai.

A korytniczai források természettani sajátságait tekintve nem különböznek egymástól. A bécsi orvosi kar által teendő vizsgálat végzett felküldött üvegekben mind a 3 forrás vize tiszta, szagtalan, erősen csipős, később kissé összehuzó fanyar ízű volt. A szabad szénsav oly tetemes mennyiségben találtatott mindegyikben, hogy az üvegek

felnyitása alkalmával csekély pukkanás volt hallható s számos szénsavbuborékok emelkedtek fel. — Mindegyik palaczk fenekén rozsdasárga, porképző csapadékot lehetett látni. A víz ellenhatása a szénsav eltávolítása után gyengén égvényes volt. Az első vagy Ferencz József, és a 2-ik vagy Zsófia forrás vizének az aránysulya $+17^{\circ}$ R. légmérsékletnél 1,0019, a 3-dik vagy Albrecht forrásé pedig 1,0021-nek találtatott. Egy polgári font víznek az elpárolása után az első és második forrásból maradt vissza 22,106 szemer lüzálló alkatrész, a 3-dik forrás vizének elpárolása után pedig 23,094 szemer.

A korytniczai források vegytani alkatrészei.

A korytniczai források vizét, valamint azoknak üledékét is, mint említők, a bécsi orvosi kar elemezte, de fájdalom csak miuőlegesen, s talált a vízben:

- Kénsavas mészeleg- és
- „ kesereleghől tetemes mennyiséget,
- Szénsavas kesereleg- és vasélecsből csekély mennyiséget,
- „ cselélecsből,
- Szikkhalvag- és mészhaltvagból, úgyszinte
- Kovasav- és vonatanyagból nyomokat.
- Szabad szénsavból nagy mennyiséget.

Ezen alkatrészekon kívül a 2-dik és 3-dik forrásban

Szénsavas mészeleget, mint uralkodó alkatrészt.

Az üledékben pedig talált:

- Szénsavas mészeleget, mint uralkodó alkatrészt,
- Kénsavas mészeleget és vasélecszet, jelentéyes mennyiségben,
- Szénsavas cselélecszet és kesereleget, csekély mennyiségben,
- Kovasav- és vonatanyagból nyomokat.

Ezen elemzés után a korytniczai gyógyforrásokat földes, keserős savanyú víznek kell nyilvánítanunk, melyben a szénsavas és kénsavas mészeleg és a keserűs a jellegző, uralkodó alkatrész. Az ily nemű savanyú vizek rendkívül ritkák, úgy hogy a korytniczaiak párja gyanánt csak Recoaro forrásait vagyunk képesek folmutatni, melyek Lombardiában a tyroli havasok deli lejtőjén buzognak ki a föld oléből.

A korytniczai források gyógyjavallatai.

A korytniczai források gyógyerejét az érdemekben megőszult Dr. Flittner és Dr. Hoffman Liptó megyei főorvosok évek hosszú során át kitunőnek tapasztalák:

1. Az emésztési rendszer azon zavaraiiban, melyek a gyomor és bélcsatorna téllenségén, az első utak tisztatlanságán alapúlnak, milyenek: az emésztetlenség, idült hányás, szélkórosság, bélgörcs, epés állapot, hasfolyás vagy székrekedés, bélhurut stb.

2. A hasüregi pangásos vérkeringés, s a hasüregi zsigerek szabálytalan működésén alapuló bajokban, milyenek a máj és lép dugulásai, daganatai, főleg hosszadalmas váltólázak után, sargakör, köszvény és különösen az aranyér, melyben közönségesen panacea-nak tekintetik.

3. A hüd- és ivarszervek takáros bántalmaiban.

4. A sápkórban és havadzási rendtelenségekben, különösen hószámrekedés vagy fájdalmas havadásban, ha a hasüregi zsigerek vagy a méh-rendszer dugulásaival vannak szövetkezve.

5. A hasüregi vérbőség által föltételezett kedélybetegségeknél, milyenek a rásztkör, méhkör, komorkör.

A bécsi orvosi kar megkísérleendőnek tartja s jó hatásának reményli:

6. A görvélyes bántalmakban, kivált ha fekélyképződésre került a dolog.

7. Az angolkórban.

8. Az idült bőrkötegek és fekélyek ellen.

IV. HIDEG KESERŰ VIZEK. *)

(Pikrokrena.)

Még nem egészen egy évtized előtt a keserű vagy kesersós vizek dolgában oly szegények voltunk, vagy tulajdonképen szegényeknek tartottuk magunkat, hogy ebbeli szükségleteinket merőben külföldről elégítettük ki s évenként ezerekkel, sőt százezerekkel adóztunk a püllnai, szedliczi és saidschutzi keserű vizekért. Azonban a közelebbi években, részint egészen új források felfedezése és megnyitása, részint a már régibb időktől fogva tudva lévő de elhanyagolva vesztéget források vállalkozói szellemmel történt fölhasználása következtében, reánk nézve oly előnyösen fordult a kocka, hogy többé keserű vizek

*) A keserű vagy kesersós vizek meghatározását a gyógyhatásukat lásd folebb a 86-dik lapon a „kesersós hévizek” rovatu alatt.

dolgaiban nemcsak hogy nem szorulunk a kulfoldre, de sőt inkább mi láthatjuk el a kulfoldet, s valóban nem megvetendő összeg szállítatik keserű vizeinkből már eddigelé is a birodalom többi részeibe, Európa számos tartományába, sőt még Éjszak-Amerikába is. — Kell-e ennél kiáltóbb bizonyítványa annak, hogy a természeti kincsek egy kis vállalkozói szellem hozzájok járultával útát törhetnek magoknak a világ minden részeibe. Kell-e kiáltóbb bizonyítványa annak, hogy az ásványvizek államgazdasági szempontból is nagy fontosságúak? Csak előre az anyagiakkal! mert az anyagi jóléttel karöltve jár a szellemi jólét, a szellemi képzettség is.

E munka első kiadásában a magyarországi keserű vizek közül csak az esztergomiak voltak kissé kivittebben tárgyvalva; pusztán fölemlítve voltak, mint használatlanul heverők, az ivándai, kistaggyosi, nagy-harsányi, biai és csiki. — Mindezek az ivándai kivételével háttérbe szorultak az újabban felfedezett s kereskedés szárnyaira emelkedett budai és alsó-felső-alapi keserű vizek mellett, lássuk tehát először is ezen újabban kelendőségre vergődött keserű vizeinket.

I. A BUDAI KESERŰ VIZEK.

A budai jelenleg már köz használatnak és kelendőségnek orvendő keserű víz források 1853-ban fedeztettek fel a Gellért- és Sashegy déli lejtőjén az úgy nevezett Sasvölgyben, egy kútásás alkalmával, mely Schleich György budai polgár telkén talált helyet. Midőn t. i. a kútásása közben 3 ol mélységre lehaladtak, egy gazdag vizű forrásra bukkantak, melynek vize azonban keserű volt. A sors úgy akará, hogy ezen vizet a többek közt egy oda vetődött uszonyoság, ki szomjál nyári hőségben csilapítani akarta, izelje meg, ki is azt azonnal pulluai víznek nyilvánítá, s tanácsola tulajdonosának, hogy szakértőnek mutassa bé. A tulajdonos megfogadá az ígét s így került e forrás Unger Ferencz Buda városi gyógyszerész orv. vizsgálata és észszerű kezelése alá. E fölfedezést nyomban követék a többiek, úgy hogy jelenleg már 4 tulajdonosnak vannak e tájon keserű víz kútjai u. m. Hausner, Unger, Böck, és Neuwertl h utaknak.

E fölfedezésre vonatkozólag azonban meg kell jegyeznünk, hogy az egyáltalában nem új, valamint más oldalról azt is, hogy a budai keserű vizek nincsenek azon szűk térségre korlátozva, melyet azoknak

Szabó József tanár úr a természettudományi Társulat Évkönyvei III-ik kötetében „A budai keserű víz források földtani viszonyai“ című értekezésében kimutat. Azt mondja ugyan is mindjárt értekezése kezdetén, hogy „E keserű vizek Budától délre azon az amphitheatrumi térségen vannak, melyet a Gellért és Sashegy egy része, az akasztófa-hegy s a Promontór felé eső Péterhegy s Pacsirta hegy fognak körül.“ Hogy a dolog nem így áll kétséget nem szenved, mert vannak Budán keserű vizek a Gellérthegytől éjszakra eső tájakon is, nevezeten a vízi városban és az országút (Landstrasse) nevű külvárosban is. Állításaink igazolására fel kell idéznünk Kitchelt, ki már évtizedek előtt így kiáltott fel „De utilitate aquarum mineralium salsarum Hungariae“ című értekezésében, mely a „Hydrographica Hungariae“ című munkában 1829-ben megjelent: *Dolore majore cerno, plane non tractaria quas — — amaras Strigonienses, suburbii Budensis Landstrasse, inter vineas budenses et ad Buda-Eörs stb.* Az Orvosi Heti Lap 1857-diki 2-dik száma s a *Balneologische Zeitung* 1857. V-dik kötet (102. lap) pedig arról tudósít bennünket, hogy a vízi városban, nem messze a bombatértől a 424-ik sz. alatti ház udvarán is fedeztetett fel keserű víz s Vagner Dániel vegytudor által elemezett. Valamint tehát nem újdonság a keserű vizeknek Buda vidékein előjövetele, sőt már Kitchel után az évtizedektől fogva tudva lévő dolog, úgy más oldalról a keserű vizek terrenuma is sokkal terjedelmesebb a dunántúli területben. Ezen keserű víz terrenum világító pontjai eddigelé Kis-Tagyos Komárom megyében, Esztergom, Buda, Buda-Biasa Buda-Örshöz tartozó Csík puszta, Alsó és Felső Alap, Fehér megyében, és Nagy Harsány Baranyában. De lássuk már egyenként a budai keserű források természettani sajátosságait és vegytani alkatrészeit.

A.) HAUSNER KÚTJAI

Hausnernek két kútja van, egyik inkább éjszakra esik a Gellért hegy felé, a másik inkább délre Unger szomszédságában. Ezek közül a déli tartalmasabb mint az éjszaki, minéltfogva italul csak ez használtatik Hildegard forrás nevezet alatt. Az éjszaki vagy felső forrást, melynek hőmérséklete $+12^{\circ}$ R. aránysúlya pedig 1,0143, vegybontotta Búcsben 1854-ben Say Mór, Redtenbacher tanár vegyműhelyében, ki e forrásról nyilatkozata által reá utván a

Say Mór munkálatára a hitelesség bélyegét, ezen elemzés némely iratokban a Redtenbacher czéggjét viseli. Ezen Redtenbacher — Say-féle elemzés szerint találtaik a felső forrásban egy polgári fontban :

Kénsavas hameleghől	— — —	0,6597
Szikhalyagból	— — —	4,1617
Kénsavas szikeleghől	— — —	64,7846
„ mészeleghől	— —	4,3084
„ kesereleghől	— —	30,1209
Kottedszénsavas mészeleghől	—	6,6593
„ kesereleghől	—	1,9668
Timföldből vaséleg } vilsav } nyomai	— —	0,0391
Kovasavból	— — —	0,8133
Szabad szénsavból	— — —	0,4869

Összeg 114,0007 szemer.

Mi pedig az alsó vagy Hildegard forrást illeti; ennek vize tiszta, legfőlebb kissé sárgás, keveset gyöngyözd, szagtalan, íze sós-keserű, aranytulya N e n d t v i c h szerint 1,0223. Hőmérséklete $+7\ 5^{\circ}$ C. a légnök — 5° C. hőfoka mellett. Ezen forrás vizét mind Nendtvich, mind Say Mór vegyhontolták s találtaik egy polgári fontban :

	N e n d t v i c h	S a y M ó r
Kénsavas hameleghől	— 0,0123	6,8859
„ szikeleghől	— 107,5661	75,9345
„ mészeleghől	— 10,9286	10,2912
„ kesereleghől	— 41,4259	59,3065
Szénsavas mészeleghől	— 0,0545	2,9530
„ kesereleghől	— 1,7587	1,8509
„ vaséleghől	— 0,0223	
Szikhalyagból	— — —	18,8498
Keserhalyagból	— — 15,5787	
Timföldből	— — — 0,0230	0,0491
Kovasavból	— — — 0,0768	0,6436
Vilsav s szerves anyag	— nyomait	
Szabad szénsavból	— — 2,5405	3,1066

Minden alkatrészek összege 179,4845 szem. 179,8711

E vegyhontásokból, habár jelentéyesen térnek is el egymástól, kiviláglik, hogy a Hildegard forrásban a legjelentéyesebb alkatrészek s így fő gyógytényezők a kénsavas szikeleg (glaubersó) és kénsavas kesereleg (keserűső.)

B.) UNGER KÚTJA VAGY ERZSÉBET FORRÁS.

Az Erzsébet forrás a Hildegard forrás tözsomszédtségában esik, ettől kissé délre. Mint említők ez fedeztetett fel először, s a tulajdonosok Unger és Schleisz megnyervén a n. m. cs. k. Helytartótanácsától az engedélyt, azonnal ivó és fürdőtézetet állítottak. A fürdőház, melynek közepét az ivócsarnok foglalja el, két szárnyán 10 fürdő szoba van csinos kádakkal; ennek szomszédtségában pedig egy schweitzzi modorban épült vendéglő letezik.

Az Erzsébet forrás természetant. sajátsgái.

Az Erzsébet forrás vize jegeczliszta, átlátszó, szintelen, szagtalan keserű sós ízű Hévmérséklete Say Mór szerint nyáron $+7^{\circ}$ R. ősszel $+12^{\circ}$ R. Aránysulya 1,0143. Vízbősége az 1853-diki ősszel tett kísérlet szerint 24 óra alatt 400 akóra rug.

Az Erzsébet forrás vegytani alkotrészei.

Az Erzsébet forrás vizét 1853-ban Say Mór elemezte ugyan-csak Bérsben a Redtenbacher tanár vegyműhelyében; 1854-ben pedig Nendtvich tanár. Szerintök ezen forrás vize tartalmaz egy polgári fontban:

	Nendtvich	Say Mór szerint
Keltedszénsavas mészéleghől	3,14	1,805
„ keseréleghől	2,52	1,451
Szikkhalvagból — — — —	14,09	8,095
Kénsavas haméleghől — — —	1,21	0,699
„ szikéleghől — — —	108,90	62,538
„ mészéleghől — — —	9,46	5,437
„ keseréleghől — — —	61,73	35,451
Timföldből — — — —	0,62	0,361
Kovasavból — — — —	0,33	0,192
Vaséleg, vilsav, szerves anyag	nyomait	nyomait
Szabad szénsavból — — —		0,468
	Összesen 202,00	116,497 szemert.

Ezen elemzések eredményei is jelentéylesen térnek el egymástól, azonban erre vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy az alkotórészek minden ásványvíz-k között egyedül a keserű vizekben vannak legnevezetesebb ingadozásoknak alávetve.

C.) BOCK FRIGYES KÚTJA

Böck Frigyesnek két kútja van Unger és Neuwerth kútja között ugyanazon vonalban. Az egyik vizét Molnár János gyógyszerész vizsgálta meg s elemezte. Szerinte ezen víz tiszta, csak nagyobb mennyiségben alig észrevehetőleg sárgás, szagtalan, íze sóskeserű. Hőmérséklete $+10, 5^{\circ}$ C. a légnak $+18^{\circ}$ C. hőfoka mellett. Vegytani alkatrészei Molnár szerint egy polgári fontban:

Kénsavas haméleghől	— — —	0,9288
„ szikéleghől	— — —	115,2610
„ keseréleghől	— — —	79,3969
„ mészéleghől	— — —	9,7864
Szikkalvághől	— — —	12,2475
Szénsavas keseréleghől	— — —	0,9671
„ mészéleghől	— — —	1,0431
„ vasaecsből	— — —	0,2059
Kovásvból	— — —	0,1353
Szilárd részek összege		219,9720
Szabad szénsav	— — —	2,2081
Minden alkatrészek összege		222,1801 szemer.

D.) NEUWERT FERENCZ KÚTJA.

A Neuwerth kútja a Gellérthegy déli lejtőjén megnyitott források sorozatában a legdélibb helyzetű. Ezen kút vizét szinte Say Mór vetette vegybontás alá 1854-ben s talált egy polgári fontban:

Kénsavas haméleghől	— — —	6,8713
„ szikéleghől	— — —	127,8136
„ mészéleghől	— — —	11,6267
„ keseréleghől	— — —	99,3746
Konyhasóból	— — —	19,8789
Kettedszénsavas mészéleghől	—	1,7172
„ keseréleghől	—	3,1741
Kovásvból	— — —	0,8102
Timföldből	— — —	0,0614
Vilsav, vaséleg, lavéleg és szerves anyag nyomai.		
Szilárd részek összege		271,3280 szemer.
Szabad szénsav	— — —	2,7264
Minden alkatrészek összege		274,0544 szemer.

Hőmérséklete 1854. Nov. 19-én $+11^{\circ}$ C. volt, a lég $+9^{\circ}$ C. hőfoka mellett. Aránysulya 1,033.

Ezen elemzés szerint a Neuwerth kútjában a hatékony alkatrészek u. m. a glauhersó, keserűsó és konyhasó nagyobb mennyiségben vannak jelen, mint a püllnai világhírű keserű vízben, mely eddigelé közönségesen a hideg keserű vizek főnekeut tekintetett. Minélfogva a budai keserű vizek birtokában minden aggodalmaskodás nélkül lemondhatunk a kulföldi e nemű ásványvizekről.

E.) VÍZI VÁROSI KÚT.

A budai keserű vizek rovata alatt szólanunk kell még a vízi városban (Schenkengasse) 424. sz. alatti ház udvarán 1857-ben felfedezett keserű vízről, mely V a g n e r D á n i e l vegytudor által vizsgáltatott meg, s noha még eddigelé tudtommal gyógyczélokra nem alkalmaztatott, de arra minden esetre hivatva van. — Ezen kút mélysége $4^{\circ} 9''$, átmérője $3'$. Merítés után hamar megtelek a így bővizűnek tekinthető. Az udén merített víz tisztá, szintelen, egy ideig a légnek kitétetve hagyatván kissé megzavarodik, 24 óra múlva pedig egészen zavaros, homalyos tejes kave-barna színű lesz, s ugyan ily színű lősséges csapadékot képez, mely a légnek kitétetve rozsdá-barna színt ölt magára. Szaga csak a forrásnál észlelhető, fojtós szénsavnemű. Íze keserűsós és fanyar tintanemű. Hőmérséklete $+8, 8^{\circ}$ R a légnek $+2^{\circ}$ R. hőfoka mellett. Aránysulya 1,009.

A vízi városi keserű víz vegytani alkatrészei.

Dr. V a g n e r D á n i e l elemelvén a vizet, talált egy polg. fontban:

Kénsavas haméleghől	—	—	—	—	0,62
„ szikéleghől	—	—	—	—	22,50
„ mészéleghől	—	—	—	—	7,86
„ keseréleghől	—	—	—	—	31,04
Keserhalvagból	—	—	—	—	2,89
Szénsavas mészéleghől	—	—	—	—	4,07
„ keseréleghől	—	—	—	—	0,42
„ vasélecsből	—	—	—	—	0,46
„ cselélecsből	—	—	—	—	0,56
Timföldből	—	—	—	—	0,03
Kovasavból	—	—	—	—	0,32
Földszurokból	—	—	—	—	0,03
Szabad szénsavból	—	—	—	—	5,35

Osszeg 79,15 szemert.

Ezen elemzésből kitűnik, miként a szóbani keserű víz jelenté-
lyes mennyiségű, majdnem felszemer vasélecsét, és fél szemernél
szaporább cselélecsét foglal magába, s ekként va s- és cselélecs-
tartalmú keserű víz; minélfogva oldozó hatásával nevezetes
zsougító, erősítő gyógyhatást párosít.

II. AZ ALSÓ ÉS FELSŐ-ALAPI KESERŰ VIZEK.

Magányrajz.

Dr. Elemeéry Ferencz: Értekezés a keserű vizekről általában, különösen pedig az Alsó-Alapiról. Pest. 1855.

Alsó és Felső-Alap népes puszták Fehérvármegye déli részében Székes-Fehérvartól 4 mértföldnyi távolságban léteznek. Ezen pusztákon kútásás alkalmával keserű víz források fedeztettek fel és pedig Felső-Alapon 1852-ben, Alsó-Alapon pedig 1853-ban, s azonnal észszerű kezelés alá vétettek s mind belső, mind külső használatra fordítottak, a legfőnyesebb eredménnyel. A felső-alapi keserű víz vegybontása Molnár János gyógyszerész, az alsó-alapié pedig Dr. Nendtvich műegyetemi tanárra bízott. Kivitelbb jelentés csak az alsó-alapiról létegett közzé Dr. Elemeéry Ferencz által.

Az alsó-alapi keserű víz Dr. Elemeéry előadása után, udén merítve tökéletesen tisztá, szagnélküli, nem teli üvegben fölrázva erősen gyöngyöző, íze élénk sós, azután keserű. — Hévmérséklete $+10^{\circ}$ R. a lég $+16^{\circ}$ R. hőfokánál. Aránysulya 1,0322. A felső-alapi keserű víz hévmérséklete Molnár szerint szinte $+10^{\circ}$ R. Aránysulya pedig 1,010.

Az alsó és felső-alapi keserű vizek vegytani alkotászet.

Ezen keserű vizek elemzése kimutatott egy polgári fontban:

	Alsó-alapi Nendtvich	Felső-alapi forrásban: Molnár szerint
Kénsavas hamélegből	— 0,329	0,23815
„ szikélegből	— 117,050	43,86111
„ keserélegből	— 22,344	24,08891
„ mészélegből	— 4,890	14,04188
Szikkhalvagból	— — — 104,946	32,15043
Keserhalvagból	— — — 5,178	7,23568

Köseriblagból — — —	0,036	0,02210
Szénsavas keseréleghől —	1,810	1,15711
„ mészéleghől — —	—	0,72221
„ vasélecs- } —	0,060	0,16297
„ cselélecsből } —	—	0,06696
Vilsavas timéleghől — —	0,050	0,22221
Kövasavból — — —	0,008	0,33322
Lavhulvag, mészfölag, keser- büzeg és vesztéséghől 2,299	Lavhulvag	0,38045
Tözegsavas szikéleg (crenas natri) és vonatanyagból — —	—	2,45760
Köserbüzeg és Mészfölag nyomait.		

Összeg 289,000 127,14099 szemer.

E vegyhontás után az alapi keserü vizek a glauher- és keserüszó mellett nevezetes mennyiségü konyhasót s iblany-buzenyvegyületeket tartalmaznak, s gyógyjavallataik chezképest módosulnak s illetöleg szélesbülnek is. Meglepöleg hasonlitanak az alapi források a másfél évtizedtöl fogva euröpai hírvé lett Friedrichshalli ásványvizekhez, csakhogy ezeknél az alsó-alapi sokkal tartalmasabb, mert a Friedrichshalli álló alkotrészei csak 190,25 szemerre ragnak. Ki kételkedhetnék ezek után az alapi vizek gyógyerejéről, különösen a bélesatorna lomha működésénél, a hasuregi vérbőségg és pangások számtalan következményeinél, a görvélyes bántalmaknál, kútegek és fekélyeknél, valamint az ivarszervek számtalan szenvedelméinél.

III. AZ IVÁNDAI KESERÜ VIZ.

Ivánda helység Torontóvármegye déli részében fekszik Temesvártól 4, Nagy-Becskekertöl 6 órányi távolságra. — Az itt fakadó szerény keserüsös forrás már egy pár évtizedtöl fogva ismeretes az orvosok előtt, különösen a magyar orvosok és természetvizsgálók Temesvárt 1843-ban tartott nagygyölése alkalmával részesült méltányos elismerésben, s tudományos jelentöségüvé lett. Mind a mellett vidéke szük köréböl nem emelkedhetett ki mind addig, mig 1853-ban a vállalközó szellemü temesvári lüszkerkeresközö Nagy Mihály úr nem karolta fel ez ásványviz ügyét, haszonbérbe vévén ki a forrást. Azóta útat tudott törni magának e jeles keserü víz, nemcsak a birodalom minden nevezetesebb városaiba, hanem külföldre is, söt egész Éjszak-Amerikába. — Nagy Mihály kieszközlé ezen keserü víz

vegybontását 1853-ban, a cs. kir. hirodalmi földtani intézet vegy-műhelyének akkori igazgatója Dr. R a g s k y által, kieszközlé, hogy e keserű vízzel a pesti és bécsi kórodák minden osztályaiban tételtek kísérletek, melyeket mindenütt a leglényesebb siker koszorúza. Így lön hogy már 1854-ben 80,000 palaezk ivandai víz repült szét a kereskedes szárnyain. Így lön hogy az ivandai víz legkeresettebb ásvány-vizeink egyikevé lett.

Az ivandai víz tökéletesen tiszta, színtelen, szagtalan, nem kellemtelen keserű ízű. Sajátságait nyitva tartott edényekben sem változtatja.

Az ivandai keserű víz vegytani alkatrészel.

Az ivandai keserű vizet először Röthlmänner temesvári gyógyszerész elemezte, legújabbán pedig Dr. R a g s k y vetette mennyileges vegybontás alá s talált egy polgári fontban:

Kénsavas hamélegből	—	0,112
„ szikélegből	—	117,343
„ mészelegből	—	25,997
Szénsavas mészelegből	—	2,302
„ keserélegből	—	0,209
Légsavas keserélegből	—	2,864
Keserhalvagból	—	14,609
Kovásavból	—	0,184
Vilsavas vasélegből	—	0,008
Vonatanyagból	—	1,131

Összesen 164,759 szemert.

Szénsavból — — — 2, 17 szemert vagy 4,4 k. hüvelyket.

Ha az ivandai keserű víz R a g s k y által kimutatott ezen vegyszerkezetét figyelembe vesszük, s ezt a többi világhírű keserűvizek vegyalkatával összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy az ivandai páratlan a maga nemében. Az ivandai keserűvíz t. i. legfőbb, hogy ne mondjuk egyedüli, hatékony alkatrésze a glaubersó, míg a pullnai és saidschütziében a glaubersón kívül a keserű só, sőt a pullnaiban ezen fölül még a konyhasó is jelentélyes szerepet játszik, a sedlitz-i vagy seidlitz-i pedig főtnyezőként csak keserű sőt tartalmaz. Ha honi elsőrangú keserű vizeinkkel vetjük össze, szinte ezen eredményre jutunk; mert a budai források is a glaubersó mellett jelentélyes mennyiségű keserűsőt, sőt azonfelül jobbadán nem megvetendő adagú konyhasót is tartalmaznak s így egészen a pullnainak felelnek meg,

míg az alapiak a konyhasó túlnyomó mennyisége mellett a Friedrichshalli-nak. A tárgyalandó esztergomi keserű vizek pedig egyedüli tényezőképen csak keserűsőt foglalnak magokba, tehát a sedlitz-i keserű víznek felelnek meg.

Az ivándai keserű víz ezek szerint majdnem tisztán glaubersós víz lévén, a többi keserű vizek fölött azon előnnyel bír, hogy távolról sem oly kellemetlen ízű, mint a többi egyszersmind keserűsőt is tartalmazó vagy épen az egyedül keserűsővel bíró ásványvizek, és ezen körülményneél fogva gyermekeknel is észszerűen használható, kivált tejjel főleresztve. De előnyös az ivándai a többi keserű vizek felett annyiban is, hogy hatása szelidebb, nem oly rohamos mint a többi keserű vizeké s így a tartós gyógyhasználatra székszorulási hajlammál, pangásos hasüregi vérkeringésnél s ennek számtalan következményeinél sokkal alkalmasabb — Önkényt értetik, hogy a többi keserű vizek ismét más előnyökkel bírnak, minélfogva mindegyiknek meg van a maga, csak orvosi belátás által kimutatandó. hatásköre. — Az ivándai keserű vízre vonatkozólag fel kell még említenünk, hogy az rendkívül jó sikerrel használtatik a Bánság posványos vidékein honuló váltóláz ellen, s azt a kinal használata nélkül is képes legyőzni, mely tapasztalat a glaubersó váltóláz ellenes hatása mellett tanúskodik

IV. AZ ESZTERGOMI KESERŰ VIZEK.

Az eddig tárgyalt közhasználatnak örvendő keserű vizeink után szólanunk kell még a legalább helybeli használatban részesülő esztergomi keserű vizekről. Az esztergomi keserű vizek Esztergom sz. kir. város Szent-Tamás nevű külvárosában, mely a hasonló nevű hegy oldalán fekszik, szivárognak ki, az ezen hegybe ásott pinczékben, s kerekded gödröcskében gyűjtötnék össze. Ezen vizek miután Winterl, Kitaibel, Schmidt, Kramolíni stb. által megvizsgáltattak, s a külföldi keserű vizek használható pótszere gyanánt elismertettek, kereskedésbe kezdettek jőni a jelen század elején s legalább Pesten az érseki kettős keresztrel ellátott üvegekben árultattak, de minthogy nem ömlött zápor gyanánt az ezen vízzel kereskedésből a jövedelem és nyereség, az egész vállalat ismét csak hamar dugáha dőlt. 12 évvel ez előtt Sihulsky esztergomi gyógyszerész karolta fel a szóban keserű vizek ügyét, a kereskedés szárnyaira akarván azokat juttatni. —

E czéüből sajátjává tette azon Szent-Tamás hegyén létező házat, melynek pinczejében a legtöményebb keserűvíz van s már sajátos üvegeket is rendelt meg e keserű víz számára. Azonban a békövetkezett mozgalmas korszak, majd — mint hallam — a halál, megakadályozák szándoka létesítésében, s így az esztergomi keserű vizek mind a mai napig panganak, hasznaltatva csupan a városi lakosok által.

Az esztergomi keserű vizek helyrajzi viszonyai megszemlélése végett én 1846-ban tettem a helyszínére egy kirándulást és Sihulsky úr szíveségéből megtekintém a szóbani pinczét is. Ez a Sz.-Tamás hegynek éjszakra néző oldalában létezik, mintegy 10—12 ölnyi hosszaságu lehet s a leghátsó zugában létező kerekded kivájlásban gyülekezik össze lassanként a pincze agyagfalából és bőltözetéből cseppenként kiszivárgó igen tömény keserű víz, apró s minden oldalról a kivájt godór felé lejtősen futó medrecskéken oda vezetelve. A pincze falain és bőltözetén csillámlanak a kivirágzó keserű só apró jegeczei. Minthogy pedig a keserű víz ekkent történő összegyülekezése igen lassan halad, Sihulsky úr minden irányban ásásokat lételett egy gazdagabb ér felfedezése és megnyitása végett s ha bár az eddigelé nem sikerült is, mindazáltal alapos reménység lehet hozzá, ezen keserű sőt oly bőven tartalmazó hegyben, mi valóban nagyon is óhajtott volna, mert az ekkép összegyülekező keserű víz mennyiségét magok az esztergomi lakosok is elfogyasztják, sőt talán nem is elégséges szükségleteik fedezésére. Ez azon pincze, melyről a Kitáibeli Hydrographicájában az 54-dik lapon van emlékezet, hol ez mondatik. „Copiosissimum salem amarum continet aqua in cellario nominatae viduae (i. e. sutoris Ferdinandi Penka) quod in facie montis Sancti Thomae septentrionem spectante situum in solo argillaceo sudat aquam, quae in scrobem colligitur sed adeo lente, ut scrobs urnae circiter capax, vix ante bimestre repleatur.“ Most ugyan hamarább megtelik a Sihulsky által eszközlött ásások következtében. A Sihulsky keserű vizéhez hasonló töménységűt találtam még ugyan ezen kirándulásom alkalmával Heischman úr pinczejében, s ezeknél fölcresztettebbet Barbek sörmérő pinczejében, mely a Sihulsky-féle pinczétől körülbelül 100 lépésnyire esik. Ez utólsóban a keserű víz összegyülekezése sokkal szaporább, mert ha a gyűjtőmeder kimerítették, csakhamar ismét megtelik. Ezen víz mondhatni kellemes ízű s csak utoljára veszi észre az ember a keserűs ízt, úgy hogy ezt valójában a legfinnyasabb ízlésűek is undor nélkül ihatják. Lágy székelések előidézésére 3—4 poharnyi kívántatik belőle. Egyebkint többektől hallam Esztergomban,

hogy a Szent-Tamás hegyen alig van oly pincze, melyben keserű vizet nem lehetne összegyűjtögetni. — Az esztergomi keserű vizek közül eddigelé kettő van megvizsgálva vegyszéleg, mind kettő Schmidt gyógyszerész által, i. i. a Sihulskyféle és az Esztergom szomszéd-ságában lévő helység Kis-Léva keserű vize.

A Sihulsky-féle keserű víz tökéletesen tiszta, színtelen, kissé agyagszagú, élénk keserű ízű, mint a keserű só igen tömény oldala. Hőmérséklete $+9^{\circ}$ R. Aranysúlya 1,018—1,020. Üledéket nyitva tartott edényekben húzamos idő múlva sem képez.

Az esztergomi keserű vizek vegytani alkatrészelt.

Schmidt gyógyszerész elemezvén a szobani keserű vizet, talált egy polgári fontban:

a Sihulsky-féle Kis-Lévai keserű vízben		
Kénsavas keserélegből	718,0	359,00
„ mészélegből	2,0	2,00
Szénsavas keserélegből	23,0	11,50
Osszesen	743,0	372,50szemert.

Bár mily hitelt fölülmulónak tessék is ezen elemzés, s ennél-fogva bár mily kívánatos egy újabb, annyit mindazáltal lehet belőle következtetni, hogy az esztergomi keserű víz a legtöményebb keserűvizek egyike, melyből egyetlen egy pohárnyi is képes a legszámosabb egyéniségeknél székeléeket eszközölni.

Figyelemre méltó keserű vizek vannak még, mint folebb említők, Magyarországon Komárom-megyében Kis-Tagyoson; Pestben Bián s a Buda-Örshöz tartozó Csik nevezetű pusztán; Baranya-megyében pedig Nagy Harsányon.

V. A LASZINAI KESERŰ VÍZ.

A laszinai jelentéyes mennyiségű glaubersót és konyhasót tartalmazó keserű víz a horvátországi katonai első végezred kerületében létezik Károlyvártól (Carlsstadt) 5, Topuszkotól 4 órányi távolságra. Ezen keserű víz bár eddigelé érdemlett hirre nem vergődhetett, a legnagyobb figyelemre méltó, mert a világhírű marienbadi forrásoknak, különösen pedig a Kereszt- és Ferdinand forrásoknak potszereül szolgálhat. Mind a marienbadi, mind a laszinai forrásokban i. i. jellegző alkatrészek a glauber- és konyhasó, s ezenfölül a nevezetes

mennyiségű szénsav, mely a glaubersó keserűs ízét annyira ellurkolja, hogy szinte savanyú víz gyanánt tűnnek föl.

A laszinai keserű víz vegytani alkatrészei.

Ezen laszinai keserű vizet G ü r t h gyógyszerész velette mennyileges vegybontás alá s talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegről	— — —	18,51
„ keserülegről	— — —	1,81
Szikkhalmagból	— — —	10,36
Szénsavas mészelegről	— — —	5,29
„ vasélegről	— — —	0,13
Vonatanyagból	— — —	0,37

Összesen 36,77 szemert.

Szénsavból — — — — 56,88 k. hüvelyket.

Ezen vegybontás eredménye után ki kételkednek e glaubersós víz nagy hatályosságáról? Ez ásványvizet bizonyára mind azon altesti rendelleniségekből eredő számos kóralakokban, udvos hatással alkalmazhatandjuk, melyek ellen a híres marienbadi gyógyvizeket naponkint a legrészbb eredményekkel rendelni szoktuk. Dr. Hinterberger topuszkói furdőorvos sikerrel használja e gyógyvizet a váltólázás senyv ellen is, miként a bánagi orvosok az ivándait.

VI. A TŰRI KESERŰ VÍZ.

Az erdélyi keserű vizek hős főnökét, a tűri keserű vizet én ismerttettem meg először e munka első kiadásában a tudományos világgal. Erdély szorgalmas hydrologjai B é l t e k i és P a t a k i még nem ismerték e vizet; mi bizonyoságot tesz arról, hogy az ő koruknál későbbben fedeztetett fel e forrás. Valóban megfoghatatlan, hogy legjelesebb, európai hírre érdemes ásványvizeink némelyike miként maradhat oly sokáig észrevétlenül és használatlannal a mostani tudományos kincsszomjas korszakban, és még különösebb, hogy némely kitűnő ásványvizeink — milyen a szóban is — számos éveken át népszerűleg használtatnak, s mind a mellett az irodalom mezején szönyegre nem kerülnek. A tűri keserű víz létezésének tudomásához én csak történetesen jutottam.

Egy izuleti lobbán szenvedő betegemnek t. i. ürülések eszközése végett Pesten 1846-ban pullnai vizet rendeltem, mire ő megjegyzé, hogy odahaza, valahányszor szorulásban szenved, 1—2 pohár tűri vizet iszik, mely Erdélyben nagyon kapós, sőt Magyarhon Erdély-

lyel szomszéd megyéibe, nevezetesen pedig Nagy-Váradra is elég nagy mennyiségben hordatik. Ez, miután e víznek még eddig soha hírét nem hallottam, fölizgatá kíváncsiságomat és tudvágyamat, — szénelgőnökökökön a szemem — minélfogva megkértem érdeklét betegemet, lenne szíves számomra néhány üveg tŰri vizet hozatni, melyet nem sok idő múlva megkapván, örömmel és bámulattal leltem el e jeles keserű víz vizsgálatánál.

A forrás viszonyairól azonban említett betegemtől semmit sem tudhattam meg, s mindössze annyit tudott mondani, hogy TŰr az oláh püspök birtokaihoz tartozik. — Azóta azonban ide vonatkozólag Dr. Lengyel — ki erdélyi születésű s ottan több éveken át mint megyei főorvos működött — furdóizsebkönyvéből azt olvasám, hogy TŰr Alsó-Fehérmegyében fekszik Balástalva mezővárostól negyed órányira az egyesült küküllő folyók balpartján, s hogy a helységtől alig félórányira egy hegy oldalán buzog ki a keserű víz. — A forrás kövel van kirakva s nem igen bővizű s a forráshoz alkalmazott esatornán vékony sugárral folydogál ki. Közeliében egy kis hazacskában lakik az űr, ki a forrásra felügyel s a vizet szűkegelők edényeit csekély bérért megtölti.

A tŰri keserű víz természetani sajátságai.

A birtokomba jutott tŰri keserű víz kétféle volt. Azon borszéki savanyúvizes palaczkokhoz hasonlító üvegekben, melyek jól be voltak dugaszolva s melyekben a víz vegybomlást nem szenvedett, a víz tiszta, színtelen, szagtalan s élénk keserű ízű volt, s meglehetősen mennyiségű barnás, pelyhes, jegeczes uledéket képezett az edény fenekén, mely azonban a leggyöngédebb rázásra fölemelkedett. — A másik víz ellenben tiszta átlátszó, de szalmasárga színű volt, folnyítatván pedig az üveg, élénk könkénegszag tolt ki belőle, mintha csak parádi kénes savanyú vizet bontottam volna fel. A pelyhes száladék ez üvegben is szinte oly nagy mennyiségű s oly alakú volt, mint a többi üvegekben, de koromfekete színű. A legkisebb rázásra ezen pelyhek is fölemelkedtek, azonnal ismét leülepedendők. Ezen palaczkokban egy régi, penészesnek látszó parafadugó is úszkált, minélfogva kétséget nem szenved, hogy ezen szerves test által előidezett szétbomlásnak koszonni eredetét a könkéneg, a víz sárga, s az uledék fekete színe; mert köztudomású dolog, hogy a keserű s általában a kénsavas sókat tartalmazó vizek, szerves anyagok hozzájutása által könnyen szétbomlanak.

A türi keserű víz vegytani alkotrészei.

A szelbomlást nem szenvedett türi víz általam eszközlött elemzése, következő alkotrészeket mutatott ki egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	—	—	—	120,60
„ keserélegből	—	—	—	20,00
Szikkalvagból	—	—	—	10,20
Szénsavas keserélegből	—	—	—	12,40
„ mészélegből	—	—	—	1,00
Vonatanyagból	—	—	—	0,50

Összesen 164,80 szemert.

E vegybontás után egy évtized előtt a türi vált a leggazdagabb glaubersós keserű víz a két magyar hazában; azonban jelenleg a Ragsky kimutatása szerint Ivánda ragadta el e tekintetben az elsőséget

VII. A KIS-CZÉGI KESERŰ VIZ.

A kis-czégi keserű víz Erdélyben Kolosvármegyében jó napfényre Kis-Czég nevű oláh falu szomszédságában, egy dombtól környezett völgyben a Mezőség nevezetű vidéken.

Ezen víz sárgás színű, szagtalan, sós keserű ízű. Hőmérséklete +9° R. Aránsúlya 1,008

Ezen keserű vizet mind Békési mind Pataki elemezték s az utolsó talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	—	—	—	105,60
„ keserélegből	—	—	—	21,00
Szikkalvagból	—	—	—	10,80
Szénsavas keserélegből	—	—	—	2,00
„ mészélegből	—	—	—	1,20
Timföldből	—	—	—	0,80
Vonatanyagból	—	—	—	0,80

Összesen 145,20 szemert.

Szénsavból — — — — — 2,40 k. hüvelyket

E vegybontás után a kis-czégi keserű vizet ugyanazon alkotrészek jellezik, melyek a pullnait és budait t. i. a glauber-, keserű- és konyhasó így azok pótszereul szolgálhat e vidéken, ha szinte világhírű nevezetességre nem tarthat is számot.

VIII. AZ ÖLVESI KESERŰ VÍZ.

Az ölvesi keserű vizek szinte Erdélyországban Kolos vármegyében fakadnak az úgynevezett Mezőségen Ölves helységtől félórányi távolságra egy ingoványos vidéken. — Ezen víz tiszta átlátszó, sárgás színű, szagtalan, szelid keserű ízű. Hévmérséklete $+11^{\circ}$ R.

Az ölvesi keserű víz vegytani alkatrészei.

Elemzés alá ezen keserű vizet is B é l t e k i és P a t a k i vetették s ez utolsó talált egy polgári fontban:

Kénsavas keserélegből	—	—	—	104,00
Szikkalvagból	—	—	—	1,60
Szénsavas keserélegből	—	—	—	2,80
„ mészélegből	—	—	—	1,70
Timföldből	—	—	—	0,60
Vonatanyagból	—	—	—	0,40

Összesen 111,10 szemert.

E vegybontás után az ölvesi keserű vizet a híres sedlitz-i keserű víz testvére és pótszere gyanánt kell tekintenünk, minthogy mindkettő egyenlő mennyiségű (140 szemert) keserűsöt tartalmaz, a többi alkatrészek pedig mindkétben nagyon alárendelt jelentőségűek.

Keserű vizek vannak még Erdélyben, ugyancsak a Mezőségen Novajon és Moeson.

V. VASGÁLICZOS ÉS TIMSÓS VIZEK.

A vasgáliczos és timsós vizek meghatározása.

Vasgáliczos és timsós vizeknek azon ásványvizek neveztetnek, melyekben a kénsavas vasélecs (vasgálicz) és ennek kíséretében a timsó túlnyomó és jellegző alkatrész gyanánt szerepelnek. Ezen vizek szénsavas égvényeket és foldeket nem tartalmaznak s ennél fogva van a vasélecs is kénsavhoz köttelve, valamint más oldalról légképű alkatrészeket sem igen; hanem annál gyakrabban vonatanyagokat és gyepsavat (Quellsauere). Eredetöket vagy áradmányi — gyepvaslával bővölködő — képletekből veszik, vagy pedig vaskovandot s timfoldet

tartalmazó — agyaggala, timpala — közelekből. A vaskovand élegetése által t. i. a kénsavas vaséleccsen kívül szabad kénsav is képződik, mely a timéleggel egyesül, s ha a közet egyszersmind haméleget is tartalmaz, a kénsav azzal is vegyülvén, kénsavas ham-timéleg vagy timsó áll elő.

A VASGÁLICZOS ÉS TIMSÓS VIZEK GYÓGYHATÁSA.

Ezen vizek külföldön csak gyéren jönnek elő, aránylag hazánk után leggyakrabban Olaszthonban a tűzokádói képletekben, s ennél fogva természetesen gyógyczélokra is ritkán alkalmaztatnak. Ellenben hazánkban elég számosak, s gyógyászati tekintetben is a legfényesebb eredményeket tanúsították. Főhatásuk természetesen zsongító, erősítő, de a mellett sajátságosan oldozó is, és a vastartalomnál fogva a vérvegyületet javító. Úgy látszik egyébiránt, hogy a vasnak kénsavvali vegyülete lassabban vétetik föl a vértömegbe, s nem annyira erős, mint kevésbé izgékony emésztést igényel, mert ellenkező esetben kiküszöböltetik s ennél fogva természetesen hatás nélkül marad. E nemű vizeink közül legnagyobb hirnek örvendenek:

I. A PARÁDI VASGÁLICZOS TIMSÓS VIZEK.

Magányrajzok

E. M. Prunyi: Medicinisch-topographische Abhandlung des Kurortes Parád, sammt seinen Schwefel-, Eisen- und Alunwässern. Pesth. 1833.

Erdely Pál: Parád gyógyvizei Pesten. 1853.

E rovatot ismét Paráddal, mint a timsós vasgálliczos gyógyvizek hazánkbeli hősfőnökével kezdjük meg. — Parádról biztosan el lehet mondani, hogy hirét nevét legnagyobb részben a timsós vasgálliczos vizek bámulandó gyógyerejének köszönheti. Ezen vizek ugyanis már szinte 80 évtől fogva használtatnak furdő gyanánt s a legkétségbe ejtőbb, minden gyógymódokon siker nélkül átesett betegségek szerencsés orvoslása által, évről évre nagyobb számú vendégeket varázsolnak körükbe, úgy hogy a legújabbban létrehozott kényelmes és díszes épületek sem képesek mindenkor a nagyszámú furdővendégeket kebelökbe befogadni. — Ezen timsós és vasgálliczos vizek Parád helységtől keletre $\frac{1}{4}$ órányira egy bikkfa erdővel koszorúzott hegyben létező timsó-bányák aknáiban, és a hegy oldalában ásott nagy-

szerű kerekded mederben gyülekeznek össze, honnan csatornákon vezettetnek a helyén helyezett fürdőépületbe, hol részint gőzköszönökben megmelegítette, részint hidegen ömlenek a fürdőszobákba. — Szükség esetében, például rendkívül száraz éveken, megfoghatók a víz a közelebb említett aknáknak és mederben, a fürdőtől keleti irányban $\frac{1}{4}$ mérföldnyire kellemes völgyben fekvő Hagymás nevű kis telepítvény mellett tóból is, mely hagymásitónak nevezetik s szinte timsós vasgáliczos vizet tartalmaz, szállítatik víz a fürdői szükségletekre.

Mi a fürdőépületet illeti, az egy diszes, emeletes L-képzű épület, melynek földszinti részében néhány lakszobán kívül, léteznek a fürdőszobák, jelenleg számszerint 12, az emeletben pedig számos kényelmes, pompásan burorozott lakszobák, az ét- s illetőleg tánc terem s ez előtt egy létes tarsalgási csarnok. A fürdőépület hosszúkas négyszögű udvarának közepe kerek virágágygyal van díszítve, keleti szélé pedig fasorokkal beültetve sétányul szolgál — Kigyózdó sétányokkal van ellátva a fürdőház megettől erdővel koszorúzott hegy is, valamint a fürdőház előtti lejtő és völgy, mely angolkertszerűleg van kiállítva. A fürdőház előtti lejtőn 1856-ban szinte igen diszes épület emeltetett, számos szobákkal, a fürdővendégek elfogadására szolgáló, mely a fürdőháztól csak az országút által van elválasztva. A völgyön túl egy merészen emelkedő hegy tetejében, óriási magas fáktól környezve diszeleg a kastély, a nagy méltóságú tulajdonos gróf Károlyi György nyári laka, mely szinte gyakran szolgál magasb rangú vendégek elfogadására. — E kastély el van látva egy szerény kápolnával is, melybe ünnepe napokon varázshangú csöngetyű hívja meg az ájtatos fürdővendégeket az egész völgyben vízhangzó, az el nem fásult kebelben kegyeletet gerjesztő csengő ezüst szavával.

A parádi timsós vasgáliczos vizek természetani sajátosságai.

A parádi timsós víz tiszta, de nem tökéletesen állatszó, szagtalan, kellemetlen összehúzó, lanyar, utólagosan tintaizú. Főzetve barna színt ölt magára s szinte ily színű uledéket képez. A fehér ruhákat sárgasbarnára, a fa-kádakat feketére festi. — Hévmérseklete változik a lég melegségéhez, valamint aránysulya a tartós szárazság vagy esős időjáráshoz képest. A henne fürdők kezeit és ujjait néhány percz múlva redőkbe szedi.

A parádi timsós vasgáliczos vizek vegytani alkotórészei.

A parádi timsós vizek vegytani alkotórészeit Kitaibel már 1798-ban kémlelgeté. de csak minőlegesen. Legújabbban 1857-ben a fáradhatlan szorgalmú furdőorvos Dr. Erdéy Pál kieszközle mind az aknai, mind a hagymási tó vizének bécsi cs. kir. törvényszéki vegyész Kletziuszký Vincze általi vegybontását, ki is következő alkotórészeket talált egy polgári forrásban:

	a hagymási tó	a furdői akna vizében:
Kénsavas vasélecből — —	33,864	16,730
„ timélegből — —	8,601	3,456
„ mészélegből — —	2,150	2,227
„ keserélegből — —	0,384	0,230
„ hamélegből — —	2,380	1,075
Kovavasól — — —	0,230	0,076
Osszesen	47,613	25,803 szemert.

Ezenkül köolajat, s megmérhetlen mennyiségben lőr- és vil-savat, rezet és mirenyt.

E vegybontásból kitűnik, miként a parádi közönségesen úgy-nevezett timsós vizek, jogosabban nevezetethetnek vasgáliczos, mint timsós gyógyvizeknek, miután a vasgálicz mennyisége amazét jelentősen felulmúlja.

A parádi timsós vasgáliczos vizek gyógyjavallatai.

A szobani vizek körül, főleg miután Kitaibel 1799-ben figyelmezteté hazánk orvosait a parádi gyógyvizekre, számos tapasztalatok tétellek a közelebb eső nagyobb városok, Pest, Gyongyos, Eger, Miskolcz stb. gyakorló orvosai által. Azonban legnagyobb súlyt kell fektetnünk minden esetre az évek hosszú során át itt működött furdő-orvosok t. i. Prúnyis a mostani Erdéy Pál különben is nyilvánosságra jutott gyógytapasztalataikra. — Általában annyit előre kell hoésátanunk, hogy nagyon csalódnék az, ki az alkotórészek figyelembe vételével a parádi timsós vizeknek elméletileg csak zsongító, összehúzó, rothadás ellenes, izgatva erősítő, vérvegyületet javító hatást tulajdonítana. A 80 éves tapasztalat behoznyita, hogy e vizek sajátosságosan oszlató erővel is bírnak, és pedig oly nagy mérvben, hogy a legkeményebb görvélyes dagasztatok, a csúzos és köszvényes kiizzadmányok, a hasuregi zsigerek dugulásai, sokszor igen

erélyesen enyésznek el e gyógyvizek használatára. E tekintetben magam is tanuskodhatom azon kóresetek után, melyeket 1857-ben 4 heti itt mulatásom ideje alatt észlelni alkalmam volt. — Fényes sikerrel használtatnak pedig ezen vszgáliczos limsós vizek a következő kór-alakokban:

1. A k ö s z v é n y és c s ú z mindenféle árnyalataiban, s leg súlyosabb következményeiben. Kik ide vonatkozó kóresetekről kívánnak magoknak bővebb tudomást szerezni, azokat Dr. Erd e y fent idézett jeles magányrajzára útasítom.

2. Legnagyobb hirt nevet vívtak ki magoknak a szóbani gyógyvizek a női ivarszervek petyhüdségén, zsongtalanságán alapuló vérzéssek és fehérfolyásban. Ha a méhvérzés nem izgatottsági állapot vagy bővérőség vagy szerves elfajulások, hanem valódi erőhiányos állapot eredménye; s a fehérfolyás, nem fajszerű, nem bujasenyves jellegű: akkor mind két rendbeli baj mondhatni csalhatlan gyógyszerre talál a parádi limsós vizekben.

3. Az i d ű l t, meg nem határozható jellegű l á b f e k é l y e k b e n, ha azok zsongtalanok, tisztátalan, piszkos-barna színűek vagy szalonnás kuleműek s gyüladástól nem környezettek. Az ily nemű fekélyek sokszor már néhány fürdő használatára után megtisztúlnak, az éves elváltatás jó indulatú genyedésnek enged helyet, s a gyógyulás gyorsan halad előre. Volt magamnak is egy esetem, melyben a 12 évig tartó s a legkülönneműbb s leghősiesebb gyógy módoknak — Zittmanféle gyógy mód — ellenszegülő fekélyek, a szóbani vizeknek két nyáron által történt használatára következtében tökéletesen, s a szervezetre minden káros következmény nélkül elenyésztek.

4. A bőrrendszer helybeli elfajulásában gyökerező s ö m ö r ö s és i z z a g o s k ű t e g e k b e n. E nemű bajokban a parádi fürdők használatára kezdetben sokszor még szaporodnak a kiütések, de a következetesen folytatott gyógy mód mellett véglegesen elenyésznek. Megjegyzendő, hogy az ilyenén kútegeknek nem szabad bujakórral szövetkezve lenniök, mert ez esetben inkább súlyosulás mint javulás észleltetett.

5. A g ö r v é l y - és a n g o l k ö r b a n. A görvélyes lerakódások akár a nyirkmirigyekben, akár a csontképletek s izesulésekben találjanak helyet, szép sikerrel oszlattatnak el e gyógyvizek által; de természetesen ezen egyéb gyógy módoknak is makacsul ellenszegülő s csak lassan engedő bántalmak búzamosb használatát igényelik a parádi gyógykészületnek.

6. A hasüregi zsigerek dugulásai s daganataiban s ezek által fentartott váltólázakban, sokszor tapasztalt fényes eredményt Dr. Erdy, csalhatlan bizonyítványául annak, hogy a gáliczos és timsós parádi vizek, elméletileg nem következethetők, de a tapasztalat által gazdagon igazolt oszlató erővel is bírnak.

7. Jelentékeny győgyerőt lanusítanak a szóbani vizek a ficzomodások és törések után hátramaradt gyöngeség, benutság, zsugorodásokban, elanyira hogy a szenvedő tagok tökéletesen visszanyerik előbbi feszerejüket s hajlékonyságukat.

8. A régibb időkből foljegyezvük még némely kóresetek, melyekben a parádi timsós fürdők hatályosoknak mutatkoztak. Ilyenek a vizenyős lábdaganatok, a vízsérv, sőt atalános vízkór is, szélhudések, takárok, és szemlobok. A közelebbi években, mióta t. i. Dr. Erdy mint fürdőorvos működik, ily esetek részint gyérebbe fordultak meg Parádon, részint kevesebb sikerrel kezeltettek. Mind a mellett azonban lehetnek számos egyéniségek, kik ily nemű bajokban sem fognak hajótörést szenvedni a szóbani vizek használatánál.

II. A GYÖNGYÖSI TIMSÓS VASGÁLICZOS VÍZ.

A Mátra bérceiből Gyöngyös város tőszomszédságában is buznak fel timsós-vasgáliczos vizek, melyek a közelebbi években fürdőintézzettel is elláttatván, már eddigelé is jelentőségre vergődtek. A győgyforrás és kerttel környezett fürdő, mely Aloysia fürdőnek nevezetik, Gyöngyös város nyugoti szélén létezik, éjszokról és keletről szőlőkkel, délről és nyugotról pedig szántóföldekkel körüvéve, mely utóbbiak egy patak által választatnak el a fürdőkerttől. Maga a győgykút a Kalvaria hegy alatti téglagödör közepén van, s mélysége, a gödör fenekét véve földszintnek $5^{\circ} 2'$. Ezen kút oldalán több apróbb erek nyiladoznak, melyek közül különösen három gazdagban ontja a vizet, úgy hogy az tartós szárazságban sem fogyatkozik meg. Az óránként fakadó víz mennyisége nevezetesen $7 \frac{1}{2}$ akóra becsültetik. A víz hőmérséklete a kútban $+8^{\circ}$ R.

A takaros fürdőház 10 fürdőszobát foglal magába 13 káddal, melyek első és másodrangúkra osztályozvák s részint vas és horganyból, részint fából készítvük. A kádakba melegített közönséges kűtviz vezetetik vascsatornákon, a győgyviz pedig az igényelt arány szerint adatik hozzá. El van látva a fürdő vendéglővel is.

Az irodalom e gyógyvizről tudtommal eddigelé még nem szólalt meg, az ide vonatkozó adatok birtokába Dr. Hartl szivességéből jutottam.

A gyöngyösi timsós vasgáliczos vizek vegytani alkatrészei.

A szobani gyógyvíz már ez előtt 6 évvel elemeztetett, de ki által, nem tudom. Legújabbán Mólnár János kérésére, de e működésre, ki is következő alkatrészeket fedezett fel egy polgári fontban:

Kénsavas haméleghől	—	—	—	0,26657
„ mészéleghől	—	—	—	4,21255
„ keseréleghől	—	—	—	0,77652
„ timéleghől	—	—	—	2,26959
„ vasélecsből	—	—	—	0,50589
„ eselelecsből	—	—	—	0,31651
Szikkhalyagból	—	—	—	1,52632
Aljas vilsavas timéleghől	—	—	—	0,06021
Gyepsavas (Quellsaure) vasélecsből				0,09653
Televénysavból (Huminsaure)				0,07411
Kovasavból				0,16872

Összesen 11,27352 szemert.

E vegyhontásból kitűnik, miként a gyöngyösi gyógyvíz rokonmű a parádival, de annál jóval gyengébb, s így szelidebb hatású is. — Különösen kiemelendő, hogy ebben a timsó túlnyomó a vasgálicz fölött, míg Parádnál e viszony megfordítva áll.

A gyöngyösi timsós víz gyógyjavallatai.

A gyöngyösi timsós vizek néhány évi használatuk alatt Dr. Hartl tapasztalatai szerint szép sikert tanúsítottak:

1. A vérhiányos állapot különféle alakjaiban, sápkórban s ez által előidézett ideges gyomorfájásokban.

2. A női ivarszervek némely bántalmaiban, u. m. zsongtalan jellegű méhvérzés, fehérfolyás, havadzási rendetlenségek, s méhdaganatban.

3. A görvélyes izületi lobokban.

4. A köszvényben, ha szinte már izületi lerakódásokat, vagy fekélyeket eredményezett is.

5. A bélsatorna petyhüdsége által létre jött hasfolyásban.

6. Némely idült kütegekben, különösen az izzagban.

III. AZ ERDŐBÉNYEI TIMSÓS VASGÁLICZOS VÍZ.

M a g á n y r a j z.

Dr. Grósz Lipót: Az erdőbényei fürdő, hely- történetrajz és orvosi szempontból; a vele kapcsolatban lévő savó- és szőlő gyógymódok leírásával. Orvosok és betegek számára. Pest. 1858.

Erdőbénye mezőváros hazánk legkellemesebb megyéi egyikében Zemplénben fekszik a világhírű hegyalja kellő közepén, szőlős halmoktól és hegyektől környezett kellemes rónaságon, Tokajhoz 2 órányi távolságra, s Szirmay Ödön úr ő nagysága birtoka. A várostól délkelet fele félórányi távolságra fakad a timsós vasgáliczos gyógyvíz s létezik a fürdőintézet, az éjszakai szélesség 39° s a keleti hosszúság (Ferrótól számítva) $48^{\circ} 3'$ foka alatt, a tenger színe felett Beudant szerint 371 lábnyi magasságban, egy gyönyörű, bikk- és cserfa erdőkkel szegélyezett regényes völgyben. — Az itteni gyógyvíz egy elhagyatott bánya aknájából fakad, mely arany- és ezüst érczek kutatása tekintetéből az itteni darla (trachyt) képletekben régi időkben nyitattott. Az akna leásása alkalmával véletlenül felfedezett forrás vizét a vidék köznépeinek nyomorékjai és köldússai kezdték először különféle bajokban használni, s a sikerült gyógyulás jeléül, miként az másutt is történik hazánkban, ruha-darabokat, rongyokat aggattak a szomszéd cserjehokokra. Ez figyelmet gerjesztvén a birtokos uraságnál, nyomozások rendeltettek el, melyek után kisült, hogy a forrást emlékezetet túlhaladó idők óta fogva sikerrel használják számtalan nyomorékok. Ennek következtében 1828-ban az akkori birtokos méltóságos Szirmay Ádám úr emberbaráti érzelmektől indítva, megvetette alapját a mostani már virágzó fürdőintézetnek az által, hogy a forrást kitisztíttatta, s néhány szükséges épületet rögtönöztete. Azonban a fürdő híre mind inkább terjedvén, s nem csak a közel vidéktől, hanem messze földről is vendégeket varázsolván elő, halaszthatatlan szükséggé vált a czélszerűbb és fényesebb épületek létrehozatala. E magasztos hivatás a mostani birtokos Szirmay Ödön úr ő nagyságának jutott osztályrészul, ki felfogván a jelenkor ily jeles gyógyvíz irányában táplált igényeit, a fürdőintézetet a legjobban rendezett és felszerelt első rangú fürdők sorozatába állította.

A fürdőház egy csinos schweitzzi modorban készült emeletes épület s husz fürdőszobát tartalmaz, melyek mind ízletesen és kényelmesen vannak felszerelve. Ezen kívül a vendégek elfogadására

szolgálnak a legközelebb épült pesti ház, a küli-lak, a család-, mellék-, és vidámlak, mely épületek egy négyszöget képeznek, s egy gyönyörű nyílt tért fognak közre, mely fürdőternek nevezetik. Ezen tér a jelen évben angolkertté szándékolatik átvarázsoltatni, mely kellő közepében artézi kúttal lesz ellátva.

A timsós-vasgáliczos fürdőkön kívül igénybe vehetők még Erdőbényén a zuhanyfürdők, valamint a savó- és szőlőgyógymód is.

Az erdőbényei gyógyvizet a magyar irodalom mezején én hoztam először szönyegre s ismeretlem meg e munka első kiadásában, részint Tognio, részint Frivaldszky Imre magyar akadémiai rendes tag velem közlött adataik után. Legújabbán Dr. Grósz Lipót szerkesztette a fentidézett jeles magányrajzot, melyet mind azoknak, kik Erdőbényéről kivittebben akarnak olvasni, figyelmokbe ajánlom.

Az erdőbényei timsós vasgáliczos víz természettani sajátosságai.

Az erdőbényei gyógyvíz tiszta, szintelen, szaga a könköngre emlékeztet, íze pedig összehúzó, fanyar, utólagosan tinta nemű. Hőmérséklete a forrásban $+11^{\circ}$ R. Aránysúlya 1,0018. Ha a légen állani hagyjuk megzavarodik s kevés fehér üledéket képez.

Az erdőbényei gyógyvíz vegytani alkatrészei.

Az erdőbényei gyógyvizet először Kitaibel kémlelgette s Hydrographicájában e munkálatáról öt sorban emlékezik. Később Tognio tanár elemezte minőlegesen, s ő sorolta először a timsós-vasgáliczos vizek rovatába. 1853-ban Dr. Lengyel előadása szerint Würtzler Vilmos vetette először mennyileges vegybontás alá, 1856-ban pedig mind Bécsben a Redtenbacher tanár vegyműhelyében, mind pedig Pesten Mólnár János gyógyszerész által vegybontatott. Mólnár szerint találta egy polgári fontban:

Szikkhalvagból	—	—	—	—	0,0590
Kénsavas haméleghből	—	—	—	—	0,4761
„ mészéleghből	—	—	—	—	0,3797
„ keseréleghből	—	—	—	—	0,1435
„ timéleghből	—	—	—	—	1,4253
„ vasélecsből	—	—	—	—	1,6915
Alkéneccsavas vasélecsből	—	—	—	—	0,9506
Kovasavból	—	—	—	—	0,6666
Cseleny és vilsav	—	—	—	—	nyomai

Összesen 5,7923 szemer.

E vegybontás szerint az erdöbényei gyógyvizben a vasgálicz és timsós körülbelül egyenlő mennyiségben vannak jelen s e tekintetben elut ez mind a parádi, mind a gyöngyösi timsós vasgáliczos gyógyviztől.

Vegybontás alá vetette Molnár e gyógyviz iszapját is s alban következő alkatrészekre talált 100 részben:

Vasöleg	— — — —	11,5
Kénsav	— — — —	1,3
Kóvasav	— — — —	0,8
Agyag	— — — —	66,6
Elmullott darla (trachyt)	—	17,8
Kén meg nem határozható kevés.		

Az erdöbényei timsós vasgáliczos víz gyógyjavallatai.

Az erdöbényei gyógyviz szép sikert tanusított eddigelé Grósz Lipót előadása szerint:

1. Az ivarszervek zsongtalanságon alapuló bántalmaiban, u. m. méhvérzések, fehérfolyás, havadási rendetlenségek, méhdaganatok s férfui tehetetlenségben.

2. A vérhiányos állapotban, jelentélyes vérveszteségek után, sápkóiban.

3. Az idült csúzos és köszvényes szenvedelmekben s ezek eredményezte izületi lerakodások, meredségek, zsugorodásokban.

4. Az angolkór és görvény kufőféle alakjaiban.

5. Az idült bőrbetegségek közül főleg a sömör és izzagban.

6. Az idült fekélyekben.

7. A hasuregi zsigerek dugulásai s ez által feltételezett aranyér, rást-, méh- és komorkóiban.

8. Utógógymódképen az oldozó és gyöngitő ásványvizek használata után.

IV. A ZOVÁNYI TIMSÓS VASGÁLICZOS VÍZ.

Zovány helység Kraszna vármegyében fekszik, a biharmegyei Margitától 4, a krasznamegyei Somlyó várostól pedig 2 órányi távolságra. A helységtől félórányra egy kellemetes síkságot korlátozó Nagy-Bám Oldal nevű hegy déli oldalából fakad a timsós víz egy 9—10 ölnyi mélységű kútban, honnan a lentebb helyezett fürdőbe 20—30 ölnyi távolságra csatornákon vezetetik. E timsós víz már a mult században használtatott s fürdővel volt ellátva, minélfogva timsós-vasgáliczos vizeik közül legelőször fordítottott gógycélokra.

A zoványi timsós víz természettani sajátosságai.

Ezen víz az említett, könnyen 300 akól magába foglaló kúthoz oly bőséggel fakad, hogy fél óráig tartó merítés után sem csökken mennyisége. Egyébiránt tisztá, szintelen, sajátos ásványzagú, íze savanyús édesded fanyar. Aránysúlya 1,0155.

A zoványi timsós víz vegytani alkatrészei.

A zoványi timsós vizet először a múlt században 1798-ban Kítaibelemezte, s kísérleteit 1815—16-ban ismételte. Később Bélteki és Pataki is vegybontás alá vetették s Bélteki talált egy polgári fontban:

Kénsavas timélegből	—	—	—	—	71,11
„ keserélegből	—	—	—	—	9,09
„ vasélecsből	—	—	—	—	3,04
Keserhalvaghól	—	—	—	—	0,16
Szénsavas mészélegből	—	—	—	—	12,73
Vonatanyagból	—	—	—	—	0,17
Összesen					96,30 szemert.

E vegybontás után a zoványi gyógyvíz legnagyobb mennyiségű kénsavas timéleget tartalmaz minden timsós, vasgáliczos ásványvizeink között.

A zoványi timsós vasgáliczos víz gyógyjavallatai.

A zoványi timsós-vasgáliczos víz gyógyerejét kitünőnek állítják Bélteki és Pataki:

1. Az általános gyöngeségben.
2. A zsongtalan jellegű idült fekélyekben.
3. Némely idült kútegekben, főleg a rüh és sömörhen.
4. A fízamodások és csonttörések után visszamaradó gyöngeség, izmeredség, zsugorodásokban.
5. A csúzos és köszvényes bántalmakban s következményeikben.
6. A bélsatorna petyhüdségén alapuló idült hasmenésben.
7. Az idült szemlobokban.
8. A váltólázakban.

Eddig Bélteki és Pataki. Én pedig részemről több ide útasított betegemnél fényes hatását tapasztaltam a zoványi gyógyvíznek:

A női ivarszervek zsongtalan jellegű bajában, melynek a méhvérzések, méhdaganatok, fehérfolyás s innen eredő terméketlenség. — Föl kell említenem egy évekig fehérfolyásban szenvedett s ennél fogva rendkívül elcsigázott és magtalan nőt, mely e gyógyvíz 6 hetig tartott használata után bajától tökéletesen megszabadulván, 3 igen egészséges gyermeknek lön anyyává.

A sápkór különféle alakában és

Férfiúi tehetetlenségben.

Timsós-vasgáliczos vizeink vannak még, de a melyek nem véletlenek igénybe, vagy legfőlebb helyhez kötött, korlátozott használatnak örvendenek:

Esztergommegyében Mogyorós és Sári-Sápon,

Máramarosban Felső-Vissó helység határán a Szkranyevölgyben,

Nógrádban Rönyán, melyet olykor olykor a rimaszombatiak is meglátogatnak.

Vasmegyében Borostyánkőn egy elhagyott bánya torkolatában, mely oly tömény, hogy gubaesforrazattal a legjobb tintát adja.

VI. HIDEG KONYHASÓS VIZEK.

A konyhasós vizek gyógyhatását s javallatait már fölebb a 120-s következő lapokon a konyhasós hévizek rovata alatt fejtegettük, minél fogva itten általánosságban csak hazánkban földrajzi elterjedésekről szölandunk. A konyhasós gyógyforrások a két magyar hazában oly nagy számmal jönnek elő, hogy itt ismét egész biztossággal állíthatjuk, miként Európának egyetlen egy tartománya sem versenyezhet hazánkkal. Tognio tanár csak Erdélyben 125 konyhasós forrást számlált meg. — E nagy gazdagsággal, a konyhasós vizeknek gyógycéllokra alkalmazása szembeszökő ellentétben van. Ugyanis az erdélyiek közül a felső-bajomi, vizaknai és tordai, a magyarhoniak közül az alsó-sebessi vizeket kivéve, a többiek vagy éppen nem véletlenek igénybe, vagy csak igen szűkkörű, helyhez kötött használatnak örvendenek. — Ezen konyhasós vizeink középpontja gyanánt, a kimeríthetlen gazdagságú sóbányák honát, Máramaros vármegyét kell tekinteni, honnan részint éjszaknyugotra Beregh, Ung, Zemplén, Saros, Liptó s Árva megyéken át ágaznak el egész a Baba-hegyig

(Babia Gora), részint délnyugot felé a Tisza mellékén egész Torontálig s a bánági német-illyr ezredbe, hol egy nagy kiterjedésű iblany- s büzenyvegyületeket is tartalmazó s gyógyczélokra teljesen alkalmas konyhasós tó található Baranda és Opava helységek között; részint pedig Erdélyországba. — Lássuk már most legalább a főnevezetességű ily nemű vizeinket.

I. A FELSŐ-BAJOMI KONYHASÓS, IBLANYOS VIZEK.

Magányrajz.

Pet. Jos. Stenner: Die Heilquellen von Bassen. Kronstadt. 1846.

Felső-Bajom vagy közönségesen Bázna (németül Bassen) helység Erdélyben Medgyesszékben Medgyes sz. kir. várostól másfél órányira fekszik. A helységtől egy negyed órányi távolságra szőlők-, hegyek- és erdőtől környezett regényes szépségű völgyben fakadnak a konyhasós források, melyek már a 17-edik században fedeztettek föl pásztorok által, kik egy forrás mellett tüzet rakván, bámulattal látták a forrásból kifejlő gőzt lánggra lobbanni. — Később Vette György szebeni gyógyszerész ismertette meg először e vizeket a tudományos világgal. Mind a mellett, hogy már egy pár századtól fogva használatnak s divatban vannak e vizek, furdőintézete kisebbszerű, — Lengyel szerint 4 lakszobával van ellátva — minélfogva a vendégek kénytelenek a faluban szállásolni.

Mi az itteni forrásokat illeti, a használatban lévők számszerint hatan vannak, melyek közül legnevezetesebbek a Ferdinand-, Temlom-, Szikla- és Merkelforrás, melyek természetesen csak furdőképen használatnak mind melegítve, kivévn a Sziklaforrást, mely hideg furdőül vétetik igénybe.

A felső-bajomi konyhasós vizek természettani sajátágai.

Ezen források vize tiszta, szintelen, élénk sós és kissé kesernyész ízű. Hévmérsékletök $+15^{\circ}$ R. Aránysúlyok 1,040. — A Temlomfurdő különösen nevezetes azon sajátágáról, miszerint belőle ropant mennyiségű konzénecc fejlik ki, mely égő testekkel jöven érintkezésbe, meggyülad.

A felső-bajomi konyhasós vizek vegytani alkotórészei.

A felső-bajomi konyhasós vizeket régebben Bélteki és Pataki elemezték, legújabban pedig Stenner vegybontotta a Ferdinand és Merkel forrást is talált egy polgári fontban:

	a Ferdinand	Merkel forrásban:
Szikhálvagból — —	250,040	70,036
Mészhalvagból — —	31,338	—
Keserhalvagból — —	39,297	25,634
Kénsavas szikélegből —	1,957	0,974
„ keserélegből —	—	1,420
Szíkiblagból — —	0,617	0,370
Szíküzegből — —	0,280	—
Szénsavas mészélegből	4,912	6,027
„ keserélegből	2,672	7,438
„ vassélecsből —	0,050	0,101
Szerves anyagból —	0,837	—
	Összesen 332,000	112,000 szemert.

Ezenkül tartalmaznak e vizek léghépu letekből kónszénecset, melynek kifejlése következtében a víz folytonosan mintegy forrani látszik. Scheller a kónszénecs mennyiségét 100 k. hüvelyk vízben 400 k. hüvelykre határozta. Továbbá szabad szénsavat, melyből 100 kób hüvelyk vízben 14 k. hüvelyk létezik.

Ezek szerint a felső-bajomi gyógyvizek hatalmas iblany- és búzeny tartalmú tömény konyhasós vizek, melyek mind a konyhasó, mind az iblany tartalmat tekintve, messze túlszárnyalják az újabb időkben nagy hirre kapott felső Austriában létező halli gyógyvizet, mind pedig a világhírű Adelheid forrást Bajorban Heilbrunn mellett. Az európai hírv Ischl még csak meg sem közelíti.

A felső-bajomi vizek gyógyjavallatai.

A felső-bajomi vizek a Bélteki, Pataki és Stenner adataik után rendkívüli fényes hatásuk:

1. A görvélyben, névszerint a görvélyes mirigydaganatok, bőrbántalmak, fekélyekben, sőt a csontrendszer szenvedelmeiben is.

2. A bujasenyves csont- és bőrbántalmakban.

3. A csúz és koszvény eredményezte izületi lerakódások, meredőségek zsugorodásokban.

4. Az ivarszervek számos bajában, u. m. a here és duimirigy, petefészkek és méh daganataiban s innen eredő fehérfolyásban.

5. A szélhűdésekben, főleg ha azok hirtelen begyógyult fekélyek következtében jöttek szőnyegre.

II A VIZAKNAI KONYHASÓS IBLANYOS VIZEK.

Magányrajz.

Középjártai Kósa Mózes: a vizaknai kamarai iblanyos sós források Nagy-Szeben. 1847.

Vizakna mező város Erdélyben Alsó-Fehér megye déli csücsében fekszik Szebentől 2 órányi távolságra. E sóaknáiról nevezetes város határán 5 rendbeli konyhasós tó létezik, melyek állítólag már a rómaiak idejében sóaknák voltak, de víz lakadván heléjök tóvá változtak, s számuknál fogva öltözöttnak nevezetnek. Ezen tavaknak több forrásaik vannak, melyek asszony-, verestó-, kettős, s Tököl-i forrás névvel nevezetnek. Gyógyezelokra már a mult századtól fogva leginkább az asszony- s verestó nevű forrasokat használták. — Noha ezen gyógyvizek számos vendégek által látogattnak, főkép Szebenből, mindazáltal fürdőszobákkal nincsenek ellátva, hanem csak öltöző szobák vannak a tavak partjain felállítva, 4 a férfiak, 4 pedig a nők számára, s ezekből mennek be a fürödni akarók a szabad tó vizébe. Ezen források hőmérséklete nyáron át +23—26° R. fokra is felemelkedik. Aránysulya a viznek 1,065.

A vizaknai konyhasós iblanyos vizek vegytani alkatrészei.

Béltéki és Pataki még nem emlékeznek ezen vizekről, noha gyógyezelokrai használatuk már a mult században vette kezdetét, s így azt kell következtetnünk, hogy nagyobb dívatba csak az utolsó évtizedekben jöttek. Mennyileges vegybontás alá vetette újabban ezen konyhasós vizeket Binder Frigyes gyógyszerész s talált egy polg. fontban:

Szikkalvágból	— — — —	437,00
Szénsavas keseréleghől	— — —	32,50
„ mészéleghől	— — —	15,00
Kénsavas szikkéleghől	— — —	71,50
„ meszéleghől	— — —	8,50
Szikkiblagból	— — —	2,25

Összesen 566,75 szemérl.

Ezenkül szénsavas vaséleccset s búzenyt meg nem határozható mennyiségben.

E vegybontás szerint a vizaknai gyógyvizek töményebb konyhasos vizek a felső-hajomnál, iblany-tartalom tekintetében pedig minden eddigelé ismeretes iblanyos vizeket fölülmúlnának. De épen ezen hitelt fölülmúló mennyiségnél fogva nagyon ohajtandó volna, hogy új vegyközelben részesüljenek a vizaknai gyógyvizek.

A vizaknai konyhasós források gyógyjavallatai.

A fentidézett magányrajz szerzője s jelenlegi fürdő-orvos K o z é p a j t a i K ó s a M ó z e s tapasztalatai szerint fényes gyógyhatásúak a vizaknai vizek:

1. A nyirk- és mirigyrendszer bántalmaiban, tehát a górvélyben, s a golyva ellen.

2. Az angolkórbán.

3. A légzési szervek hurutos bántalmaiban, kezdődő gümőkórbán.

4. A bécsatorna lomha működése, emésztetlenség, nyálkosság, savképződés s rendetlen székelésekben.

5. A hasüregi zsigerek máj-, lép-, fodormirigyek daganatai, keményedései s ezek által föltételezett aranyér, rástkör és komorkór ellen.

6. Az ivarszervek számos bajában u. m. havadzási rendetlenségek, fehérfolyás, méhvérzés, meddőség, férfiúi tehetetlenségben.

7. A vérhiányos állapotokban, sápkórbán.

8. Az idült bőrkutegyek és fekélyekben, áradozó izzadásokrai hajlamban.

9. Nemely idegkórokban, milyenek a féloldali fejfájás, szédülés, szélhűdések, melakór.

III. A TORDAI IBLANYOS KONYHASÓS GYÓGYVIZEK.

Torda szabad kiralyi város Erdélyben a hasonnevű megyében, Kolozsvartól 3 órányira fekszik egy igen kellemes hegyektől szegélyezett völgyben az Aranyos folyó bal partján, az éjszaki szélesség $46^{\circ} 25' 0''$ s a keleti hosszúság $41^{\circ} 25' 4''$ foka alatt, a tenger színe felett 561 labnyi magosságban. — A várostól negyed órányira, egy emelkedett s apró hegyektől környezett terségén vannak a konyhasós tavak számszerint 10-15-en, melyek állítólag szinte ugy mint a viz-

aknaiak a rómaiak idejében sóaknák voltak, de az ezekbe fakadt vizek által tavakká változtak. Ezen tavak mellé 1840 táján egy részvényes társulat által fürdőintézet állíttatott, huzdító példával menvén elől akkori fejedelmi személynök cs. kir főherceg Eszter Ferdinand ö Fensége, ki e válalathoz 100 p. frttal járult. Áll pedig ezen fürdőintézet Dr. Lengyel szerint 5 férfiak s 6 nők számára rendeltetett szabad úszófürdőből, 3 gőzzel melegített, 8 üveges szobákban természetes meleg s 3 szabad ég alatti tengeri fürdők mintájára készült fürdőből. Ez intézet lelke a fáradhatlan buzgalmú Dr. Hankó József Tordamegyei főorvos volt, kinek köszönhetni legnagyobb részben ez intézet létrejövetelét, s rövid idő alatti felvirágzását.

A tordai konyhasós vizek természettani sajátosságai, s vegytani alkatrészei.

Ezen vizek medroknban tiszták, zöldecs színűek, szagtalanok, rendkívül sós ízűek. Hévmérsékletük meleg nyári napokban +20—22° R. fokra is felemelkedik. Aránysúlyok 1,050. Minőleges elemzése a tordai konyhasós vizeknek eddigelé tudtommal csak Hankó főorvos által vitétt véghez, ki is nagy mennyiségű konyhasót, kevés mészhalmagot és vasat, szerves anyagokat, végre iblany- és buzényvegyületeket fedezett fel.

A tordai konyhasós vizek gyógyjavallatai.

Gyógytapasztalatokat a tordai gyógyvizek körül legnagyobb mérvben tett Hankó főorvos, ki is szép sikerrel alkalmazá azokat:

1. A csúzos és köszvényes bántalmakban.
2. A görvély különféle alakjaiban.
3. A másodrendű hujasenyvben.
4. A hüd- és ivarszervek bajaiban.
5. Az idült bőrkutegek és fekélyekben.
6. Végre némely idegkórokban.

IV. AZ ALSÓ-SEBESI KONYHASÓS VIZEK.

Magányrajz.

L. V. Pántocsek: Aquæ minerales Alsó-Sebesienses. Pestini. 1843.

A Sáros vármegyében kebeleztett Sperjes várostól egy órányi távolságra eső Alsó-Sebes mezőváros határán fakadnak ezen konyha-

sós gyógyvizek, melyek a magyarországi ily nemű számos vizek közül ügyszólván egyedül használatnak nagyobb mérvben orvosi célokra. Az eredeti forrás, mely a többiek megnyitására is alkalmat szolgáltatott, már régi időktől fogva ismeretes volt a vidék köznepe előtt, mely azt némely bőrbántalmakban sikerrel használá, minek tudomására jutván nagyméltóságú hallerkői gr. Haller Ferencz a helység birtokosa, az említett forrás helyén egy 6 ölnyi mélységű kútát ásatott, mely csakhamar a legtisztább konyhasós vízzel telt meg, s azzal jutalmazá a nemes gróf emberszerető működéseit, hogy betegeskedő neje gyógyult meg először is e víz használatától, minek következtében ezen kút Amália forrásnak, a furdőintézet pedig Magyar Ischl-nek vagy Magyar Islának nevezetett. Minthogy pedig a gyógyvizet igénybe vett számos betegek szükségei kielégítésére egy kútnak a vize nem vala elegendő, a gróf csakhamar második sőt 3-ik és 4-ik kútát is ásatott, melyek Ferencz-, Lélesz-, és Ferdinand forrás nevezetel nyertének, s egy minden kívánatoknak megfelelő furdőintézetet költséget nem kimélve építtetett, mely 1838-ban elkészülvén s csinos sétával és angolkerttel ékesítetvén, keresettebb furdőintézeteink sorába lépett. — A vendégek elfogadására 3 elkülönözött épület szolgál, furdőszoba pedig 12 van 20 káddal.

Az alsó-sebesi konyhasós víz természettani sajátosságai.

Ezen víz pohárba merítve jegeztiszta, élénk konkéneg szagú és sós ízű. Hőmérséklete +8° R. a lőgnek +19° R. hőfoka mellett. Aránsulya 1,004.

Az alsó-sebesi konyhasós víz vegytani alkotrészeit.

Az alsó-sebesi gyógyvizeket Tognio tanár, Vagner Dániel vegytudor 1838-ban, Pántocsek 1840-ben, Jáczy főorvos pedig 1858-ben elemezték, az első és utolsó csak minőlegesen. Vagner Dániel csak a Ferdinand forrás vizét elemezte s talált egy polg. fontban:

Kovasavból	—	—	—	—	0,2803
Szénsavas mészélegből	—	—	—	—	1,9968
„ keserélegből	—	—	—	—	0,8102
Kénsavas mészélegből	—	—	—	—	4,9920
„ limélegből	—	—	—	—	0,6528
„ keserélegből	—	—	—	—	1,1750
„ szikélegből	—	—	—	—	7,8106

Vashalvagból	—	—	—	—	0,1766
Cselhalvagból	—	—	—	—	0,0537
Mészhalvagból	—	—	—	—	0,4531
Keserhalvagból	—	—	—	—	1,4438
Hamhalvagból	—	—	—	—	3,3754
Szikhavagból	—	—	—	—	90,4351
Vilsavas szikélegből	—	—	—	—	0,0937

Összesen 113,7491 szemert.

Tognio tanár három ízben kémlelvén e gyógyvizet, egyszerű iblany nyomaira is talált. Pantocsek pedig mind a 4 forrás vizét vegyontván, talált egy polgári fontban:

	Amália, Ferencz, Lélesz, Ferdinandforrásban			
Kénsavas szikélegből	12,00	34,56	79,70	24,00
Szikhavagból	—	16,00	34,56	24,00
Szénsavas keserélegből	2,24	6,24	4,32	4,16
„ mészelegből	2,12	0,88	1,66	1,14
„ vasélecsből	0,80	0,09	0,04	0,02
Kénnek	—	nyomait	nyomait	nyomait
iblanynak	—	szinte	n y o m a i t.	
Összesen	33,16	76,33	109,72	108,55 szemert.
Szénsavból	—	2,4	—	— k. hüvelyket.
Könkénegeből	—	—	0,05	0,40 k. l.

E vegyontásokból látni való, hogy e vizek csakugyan hatályos gyógyvizek, s hogy e gyógyhely megérdemli a magyar Ischl nevezetet, annival inkább minthogy mind a természet, mind a mesteresség által bőkezűleg látogatott el egy gyógy- és fürdőintézet kellekeivel.

Az alsó-sebesi konyhasós vizek gyógyjavallatai.

Az alsó-sebesi fürdőintézetnek egy lényeges, a tulajdonos úr által mielebb kipótolandó hiánya van, t. i. hogy nincs rendes fürdőorvosa, ki szakadatlan figyelemmel kísérné az itteni gyógyeredményeket s azokról koronkint a nagy közönségnek számot adna. Ezen körülménynél fogva a gyógyjavallatokat csak a hír szárnyain keringő lengeteg adatok után állapíthatjuk meg. Ezek szerint jó sikerrel használtatnak az alsó-sebesi gyógyvizek:

1. A görvényben, ha szinte az már magasabb fokra fejlődött is.
2. A csúzos és koszvényes bántalmakban.
3. A légzési szervek idült hurutában.

4. A hűl és ivarszervek zsongtalan jellegű bajaiban, méh- és hüvelykór, méhvérzés, hüvelygyag hurut, dűlmirigy keményedéseiben.
5. Az idült kútegekben, főleg sömör- és recsetben.
6. Némely idegkórokban, melynek a feloldali fejfájás, szédülés, szélhűdés, rászt-, méh- és komorkór.
7. A vízkóros daganatokban.
8. A geliszlakórhán

V. A POLHORAI KONYHASÓS VÍZ.

Árva vármegyének námesztői járásában, közel a gácsországi határhoz fekszik a Babia Gora nevezetű havas aljában egy vadregényes tájékon Polhóra helysége. Itt egy sóbányából áradoz ki egy tomeny konyhasós víz, melyet a nép mind kulsőleg, mind belsőleg jó sikerrel használ az e vidéken nagyon gyakori golyva ellen. Ezen konyhasós vizet eddigelé csak Togniu tanár elemezte s megismerteté a tudományos világgal. Ő következő alkatrészeket fedezett fel benne: u. m.

Szabad-szénsavat, keveset,
 Szénsavas mészeleget,
 „ keseréleget,
 „ vaséleget,
 Kénsavas szikeleget,
 „ mészeleget,
 Szikhalvagyot, nagyon sokat,
 Mészhalvagyot,
 Keserhalvagyot,
 Iblany-, buzényvegyületeket s kovasavat.

Noha ezen konyhasós víz tudomásunk szerint eddigelé csak a golyva ellen használtatott, azt mindazáltal biztosan állíthatjuk, hogy ily hatályos alkatrészeket tartalmazó gyógyviz, igen szűles alkalmazási kört nyerhetne s mind azon bajokban, melyeket a felső-bajomi, alsó-sehesi vizeknél elősorolánk, udvos sikerrel használtathatnék, s méltó vetélytarsa lehetne a nagyhirű ischli s kreutznachi konyhasós vizeknek.

VI. A SZLATINAI KONYHASÓS VIZEK.

Máramaros vármegyének szigeti járásában Szlatina nevű helység határán kétféle konyhasós forrás letezik, melyek vize

egyszerű tiszta vízzel föleresztve használtatik a lakosok által s számos betegségekben magasztaltatik. — Tognio tanár megvizsgálván ezen források vizeit, a konyhasón kívül nevezetes mennyiségű kén-savas sókat fedezett fel bennök, mi a máramarosi, sőt általában honi ásványvizeinkben nem épen gyakori tünetény, minélfogva ezen kén-savas sók által módosított batású konyhasós víz bizonyára nagy jelentőségű s figyelmünket a legnagyobb mértékben megérdemli. Sajnálandó, hogy a máramarosi orvosoktól ezen víz gyógyerejét kimutató s tanúsító tapasztalati adatok eddigelé nincsenek birtokunkban.

VII. A KIRÁLYMEZŐI KONYHASÓS IBLANYOS VIZ.

Ezen gyógyviz, melyről Tognio tanár az Orvosi Társban Máramaros vármegye ásványvizeiről értekezvén (IX. köt. 20. l.) azt állítja, hogy hozzá kevés van hasonló az egész világon, szinte Máramaros vármegye szigeti járásában fakad, Királymező (Königsfeld) helység határában. — Ezen vízben az említett tanár úr következő alkatrészeket fedezett fel, u. m.

Szikkhalvagot, roppant mennyiségűt, (minélfogva a víz igen élénk sós ízű.)

Mészhalvagot,

Keserhalvagot,

Szénsavas vaséleccset,

Iblanyt és búzenyt szinte nagy mennyiségűt.

Ezen alkatrészek után a szóbbani gyógyviz zsongitva oldozó hatása, a görvélyes, sömörös bántalmak, a bujasenyv maradványai s a takhartyak szenvedelmői elleni gyógyereje semmi kétséget nem szenved. — Kreutznach és Ischl háttérbe szoríthatnának ezen gyógyviz által, ha helyben czélszerű intézkedések történnének s a közlekedés e távol helyezett megyével megkönnyítenék. Ez utolsó, mint tudjuk, műbe van, talán az első is meg fog történni.

VIII. A FELSŐ-NYÉRESHÁZI KONYHASÓS VASAS VIZEK.

Felső-Nyéresháza helység, melyet közönségesen Felső-Nyeresznycze névvel neveznek, ugyancsak Máramaros vármegye szigeti járásában lekszik. Ezen helység határán a Szolones nevű völgyben két konyhasós vasas forrás fakad mintegy 100 lépésnyire egymástól, melyek szinte legnevezetesebb gyógyvizeink közé

sorolandók. Ezen források vize tiszta, színtelen, szagtalan élénk sós s kissé tintós ízű. Jellegző alkotórészeik T o g n i o tanár szerint a nagy mennyiségű szénsavas vasélecs és számos kénsavas sók. Minélfogva szinte hatályos zsongitva oldozó erővel felruházzák.

IX. A SÓVÁRI KONYHASÓS VÍZ.

Első rangú gyógyvizeink rovatából ki nem hagyhatjuk a sóvári tömény konyhasós vizet, mely Sáros vármegyében a sóvári hegyláncba ázott bányáuregekben gyülekezik össze, s melyből évenként 150.000 mázsa konyhasó főzetik. Ezen víz jegecztiszta, élénk sós ízű s az ember torkában tartós égetést okoz. Töménységénél fogva úgy a mint van, belső használatra nem alkalmazható, hanem fürdő gyanánt számos, főleg görvélyes bajokban a legkitűnőbb eredménnyel. J á c z főorvos minőleges elemzése szerint a konyhasón kívül kevés keserűhalmagot tartalmaz. Hát iblanyt, nem?

X. A BARANDAI KONYHASÓS TÓ.

Főlemlítjük végre konyhasós vizeink között a bánági nemetillyr végezed kerületében Baranda és Opava helységek között Pancsovától 2 órányira létező konyhasós tavat, mely iblany- és húzenyvegyületeket is tartalmaz s kétség kívül a legjobb sikerrel fordíthatnák gyógyezelokra, s legalább gyenge pótszerül szolgálhatna az újabb időkben annyira divatba jött tengerfürdőknek.

VII. IBLANY TARTALMŰ GYÓGYVIZEK.

Az iblany mindenkor csak alárendelt mennyiségben jöven elő az ásványvizekben, az azt tartalmazó vizek nem képeznek önálló osztályt a gyógyviztanban. Miután azonban az iblany jelenleg a gyógyászatban nagy szerepet játszik s közönségesen hősies szerül van elismerve s így annak az ásványvizekbeni hábir csekély mennyiségben előjövetele jelentőséggel bír, nem tartottam feleslegesnek az ezen munkában tárgyalt első rangú gyógyvizeink közül az iblanyt tartalmazókat egy táblázatban összeállítani, hogy azok egy futó tekintettel át lehessen látni. — E táblázatban az iblanydús vizek * jeggyel jelölveik.

Iblanyt tartalmaznak:

I. A hévvizek közül:

1. A krapinai. Hauer,
2. Mohácsi. Tognio, Ragsky,
3. Trencsin-Tepliczi. Hauer,
4. Harkányi. Tognio,
5. Magyarádi. T.
6. Gyügyi. T.
7. Lippiki * Vagner szerint.

21. Suliguli. Tognio,
22. Zaizoni. * Schnell,
23. Szalatnyai. T.
24. Baczuchi. T.
25. Tarcsmi. T.
26. Viski. T.
27. Boeskö-Rahói. * T.
28. Bártfai. * T. és Hauer,
29. Ránki és Herleini. T.
30. Sós-küti. T.

II A hideg gyógyvizek.

A. Kénes vizek közül:

7. Ajnácskői. Kis Antal,
8. Scsavnikai. Tognio,
9. Szobránczi. Bednarcsik,
10. Mérei. Tognio,
11. Szántói. Tognio szerint.

31. Borsai. T.
32. Gloodi. T.
33. Közép-Vissói. * T.
34. Lohyi. T.
35. Kvaszmi. T.
36. Borkúti. T.
37. Dombháti. Tognio szerint.

B. Égvényes vizek közül:

12. Palityi. Molnár szerint.

D. Kőszerű vizek közül:

38. Alsó s Felső-Alapi. Molnár és Neudtvich szerint.

C. Savanyú vizek közül:

13. Ugodi. Tognio,
14. Borszéki. T.
15. Előpataki. T.
16. Szaplouczai. T.
17. Czigelkai. * T.
18. Dubovai. T.
19. Niklovai. T.
20. Bikszádi. T.

E. Konyhasós vizek közül:

39. Felső-Bajomi. * T. és Stenner,
40. Vizaknai. * Binder,
41. Torjai. T.
42. Alsó-Sebesi. T. és Pántocsek,
43. Polhorai. T.
44. Királymezői. * T.
45. Barandai. T szerint.

A TRENCSIN-TEPLICZI HÉVIVIZEK LEGÚJABB VEGYBONTÁSA.

Ez utolsó sorok összeállítására perczében veszem Bécsből a bécsi cs. kir. udvari ásványgyűjtemény Igazgatója Dr. Hörnes Mór szívesége s barátságából a trencsin-tepliezi kecskai hévvizeknek a birodalmi földtani intézet vegyműhelyében Hauer Károly lovag által eszközölt új vegybontását, tehát még épen elég korán arra nézve, hogy e munkába fölvehessem. E munkálatai eredménye jelentősen tér el a Dr. Lang Emil elemzése részleteitől s még azon fölül nem megvetendő mennyiségű iblanyt is mutat ki s így nagyon örvendek rogtóni közzétételén. Vegybontás alá vette pedig Hauer lovag nemcsak az ivóforrást, hanem 3 fürdő vizét is s így e tekintetben is kiválóbb minden eddigi elemzéseinél a szobai hévvizeknek. Talált pedig Hauer lovag egy polgári fontban:

	Az ivókút,		I.	II.	III. fürdőben	
Szikkalvagból	—	—	1,287	1,280	1,286	1,377
Kénsvavas haméleghől	—	—	0,496	0,404	0,425	0,594
„ szikeleghől	—	—	0,942	0,950	0,909	0,763
„ mészeleghől	—	—	9,263	9,217	9,349	8,539
„ kesereleghől	—	—	4,244	4,471	4,133	4,318
Kettedzsénsavas mészeleghől	—	—	3,861	3,896	3,736	3,091
„ kesereleghől	—	—	0,228	0,120	0,197	0,117
„ vaséleghől	—	—	0,018	0,091	0,046	0,068
Timföldből	—	—	0,052	—	—	—
Kovásavból	—	—	0,276	0,244	0,214	0,250
Könkenegből	—	—	0,037	0,018	csekély mennyiséget	
Iblany	—	—	nyomait	nyomait	„	„
Folany	—	—	nyomait	nyomait	„	„
Szabad szénsavból	—	—	0,461	0,812	„	1,506
Minden alkatrészek összege			21,165	21,303	20,295	20,586

Az iblany mennyiségét Hauer lovag egy polgári fontban, 0,00028 szemerre becsüli. Bár mily kicsinynek tessék is ezen mennyiség, még sem megvetendő az, ha a források vízhőségét tekintetbe vesszük. A források t. i. a 3 mederben, három óra alatt 9000 k. láb vizet szolgáltatnak, s e szerint a 24 óra alatti mennyiségben mintegy 8 grammra szaporodik az iblany mennyisége.

FÜGGELÉK.

Honi ásványvizeink hiányai.

Erroris agnitio, dimidia emendatio.

A honi ásványvizeink körül csak kissé figyelmesen szemlélődő elött fölmerülő hiányok, melyeknek tulajdonithatni, hogy azok eddig-
elé kellő használatba nem jöhettek, érdemlett hirre nem vergődhettek
s a külföldiek által csaknem egészen háttérbe szorítottak, igen szá-
mosak, de nézetem szerint következőkben öszpontosíthatók:

I. Honi ásványvizeink legnagyobb része s ezek között az ismer-
etes világban legnevezetesebb, leghatályosabbaknak elismerttek is,
például a czigyelkai, szaploneczai stb. nincsenek a vegytan jelen állá-
sának megfelelőleg elemezve, megvizsgálva. Tudjuk pedig, hogy az
ásványvizek gyógyereje kikutatására legelső lépés a vegybontás, mely
nélkül az ismeretlen mezőre induló kezei között nincs biztos iránytű,
s mely nélkül ha gyógykísérleteket tenni merészkedünk, a vakon törté-
nő tapogatódzásnál fogva több kárt mint hasznot okozandunk. E bajon
segítendők a magyar orvosok és természetvizsgálók nagy gyűlései, s a
természettudományi társulat, a budapesti orvosegylet, bizottmányokat
nevezének ki ásványvizeink vizsgálatára s egyéb cz ügyben teendőkre
nézve. Azonban az ásványvizek vegybontását e bizottmányok soha sem
lesznek képesek végre hajtani, mert az csak egy, legfőlebb két ember
főadata lehet, minélfogva a bizottmány is csak úgy járhat el a vegy-
bontásban, ha azt egyik vagy másik tagjára bizza. E bizottmányok
tagjai azonban mind oly férfiak, kik hivatalos foglalatosságaik által
nagyon meg lévén terhelve, ez ügyre sok időt nem áldozhatnak, nem
kivált ügy, ha a sok időt s finom működést igénylő vegybontások
méltányosan nem díjaztatnak. Minthogy pedig az említett testületek
nem képesek telemes pénzösszegeket áldozni e magasztos célra, a bi-
zottmányoknak nem marad egyéb hátra, mint a tehetetlenség zátonyán
tespedni. Miként lehetne tehát e bajon gyökeresen segíteni? Kétség

kívül egyedül csak az által, ha néhány az ezen szaktudományos eljáráshoz szükséges kellékekkel felkészült egyéniségek vállalkoznának, kik a magas kormány vagy nagy pénzerővel rendelkezhető testület által díjaztatva, a szükséges költségekkel ellátva, egész életököt honunk ásványvizei vizsgálatának szentelnék. Ezen egyének feladata volna aztán az egész hazát beutazni, ásványvizeink helyrajzát a legpontosabban leírni, az e tekintetben gyógyviztanunkba becsúszott számos hibákat és tévelygéseket napfényre hozni, az ásványvizek helyén vagy szomszédságában gyakorló orvosok tapasztalatait személyes közlekedés útján összegyűjteni és rendszeresen összeállítani, nevezetesebb gyógyforrásainkat a jövőben történhető hibák s tévelygések eltávolítása tekintetéből elnevezni s az elnevezéseket a források szomszédságában fölállítandó névviselő oszlopokkal biztosítani s a legjelesebbeknek mutakozó források vizeit a tudomány jelen állásának megfelelő pontos vegybontás alá vetni. — Nézetem szerint csak ezen eljárásban találhatjuk föl Ariadne fonalát, mely bennünket a tömkeleg bonyodalmaiból tiszta láthatárra vezérelhetne.

Ezeket mondottuk el a közelebbi 10 év elforgása előtt; most íme a legnagyobb méltánnyal és hálával kell elismernünk, miként a magas kormány e tekintetben a cs. kir. birodalmi földtani intézet útján szakadatlan munkásságot fejt ki, minek következtében ez intézet vegyműhelyének előbbeni és mostani igazgatója Dr. Ragzsky Ferencz és Hauer Károly lovag már eddigelé is örökbecsű eredményeket hoztak napfényre, az első, a mehádiai, toplikai, ivándai, pöstényi az utolsó a stubiczai, krapinai, bártfai és trencsin-topliczi gyógyvizek elemzésével.

II. Másik lényeges hiány ásványvizeink körében, hogy csak fellelhető kevés helyen vannak kényelmes és czélszerű furdó- és másnemű szükséges épületek; igen számos helyen pedig olyanok, hogy azok a legmérsékeltőbb igényeknek sem felelnek meg s ennél fogva legkevésbé sem képesek a finomabb izlésű embereket odavarázsolni, sőt ha vetődik is oda egykor máskor valaki, az bizonyosan visszaborzad az illeten furdóhelyeken ismét leendő megjelenéstől. A legtöbb s ezek között sokszor a legnevezetesebb ásványvizeink szomszédságában pedig épen semmi lüldöntézet nem létezik s így természetesen senki által nem látogattnak és használtatnak. Hogy ez igen lényeges körülmény azok között, melyeknél fogva ásványvizeink érdemlett hírnévre nem vergődhettek s kellő használatba nem jöhettek, az semmi kétséget nem szenved. Hol út nincs, ott útas sincs, hol rossz az

út, ott kevés az útas s bizonyára csak a vasszükség által kényszerítették oda, hol pedig kényelmes az út, az útozás mint a vaspályákon, gőzhajókon, ott zajong és hullámzik az útozók sokasága.

III. Harmadik lényeges hiány a ásványvizeink s fürdőintézeteinknek az, hogy legnagyobb részök nincs fürdőorvossal ellátva. A fürdőorvos oly nélkülözhetlen főkelléke minden fürdőintézetnek, mint a kórházi orvos a kórháznak. Jól mondá Togni o tanár az Orvosi Társban, Máramaros vármegye ásványvizeiről értekezvén, hogy a fürdő, orvos nélkül olyan, mint a nyáj pásztor nélkül, vagy mint a hadsereg, hadvezér nélkül. A fürdőhelyeken számtalanszor orvosi útasítás nélkül s csak mende monda után megjelenő betegek, kitől tudhatják meg, ha nincs fürdő orvos, hogy valjon jó sikerrel használják-e, vagy pedig nyilvánságos kárral az érdeklött ásványvizet és fürdőt? s hogy mihez tartsák magokat a gyógyviz használata alatt? És ha a víz használata következtében valamely különös s talán a beteget aggasztó jelenségek s változások jönnek létre, ki nyugtathatja meg őket alaposan fürdőorvos hiányában? A nagy közönség ki által világosíthatatik föl biztosan a gyógyvizek erejéről, ha nincs szaktudományosan kiképezett egyén, ki hűségesen megvigyázza azoknak különféle betegségek elleni gyógyhatását s arról évenként vagy legalább időszakonként értesítse a közönséget! A laikusok idétlen magasztalásai, kik rendesen minden ásványvizet és fürdőt panaceának hirdetnek, csak tévútra s veszedelembe vezérlék a szenvedőt. — Sőt még a távol lakó s ennél fogva az érdeklött gyógyviz körül tapasztalatokat nem gyűjtött orvos útasítása után sem lehet, főleg a részletekre nézve elindulni, legalább nem oly biztosan, mint oly orvos tanácsa után, ki egész életét valamely ásványviznek s fürdőnek szentelte s így mindenkor annak hatása kikutatásában fáradozik. Ezeknél fogva valóban a fürdők tulajdonosainak legfontosabb s első szükségű teendői közé tartozik, ha az emberiség üdvét, fürdőjük fölvirágzását s e szerint saját hasznukat is szívukon hordják, egyes fürdőorvosról gondoskodni. A mehádiai, orvosrendőrségi tekintetben minden hasonló intézeteink között legjobban rendezett fürdőben, az orvosrendőrségi szabályok 20-dik pontja szerint minden fürdővendég oda útasítottatik, hogy a fürdő gyógycélját az intézőt orvosának kinyilatkoztassa, annak végeztével pedig a fürdők hatását bejelentsse. — Az ily intézkedés mellett aztán rövid idő elforgása alatt ki lehet fürkészeni az ásványviz gyógyerejét s annak közzététele által csakhamar méltányos hirbe hozhatni azt, s nem kell attól tartani, hogy oly betegek hasz-

nálván a gyógyvizet, kiknek az csak ártalmukra lehet, az intézet jó híre veszélyeztessék.

IV. Negyedik hiánya vólt régebben, — de ezt úgy tartom és tapasztalom már most, hogy csak vólt — fürdőintézeteinknek, melynélfogva azok hírókben tetemesen csökkentek s a vendégek tőlök elidegenítettek, hogy sok helyütt az ember nyugalma nem vólt e szentnek tartandó helyeken kellőleg biztosítva. — Miután ezen körülmény többé nem forog sen oly mérvben, mint csak egy évtized előtt is, egyszerűen csak azt jegyezzük meg, hogy a fürdőintézetek a szenvedő emberiség számára rendeltetett menhelyek lévén, száműzve kell azokból lenni a szilaj betyárságoknak, éjjeli dorbézolásoknak, s az illemt sértő mindennemű kicsapongásoknak.

V. Ötödik lényeges hiánya, különösen azon gyógyvizeinknek, melyek szétkuldetnek s hon használtatnak, abban áll, hogy ügyetlenül merítetnek, czélszerűtlen uvegekre töltetnek s ezek tökéletlenül dugaszoltatnak be. A merítést illetőleg már Tognio tanár ajánlott egy igen egyszerű uvegtöltési módot és eszközt az Orvosi Tár új folyama, 2-dik feléve 1839. 113-ik s következő lapjain, t. i. az általa módosított Meisner-féle csövet, melynel czélszerűbbet, a töltögetést szaporábban eszközlőt már képzelni is alig lehet, de mind a mellett ezen uvegtöltési mód és eszköz tudtomra csak a czigelkai forrásnál alkalmaztatik. A merítésre nézve megjegyzendő még, hogy az egyszerű és kénes savanyú vizek tavaszi és nyári hónapokban nap felkölte előtt és szép tiszta időben, nem pedig fergeleg vagy esőzés előtt, alatt vagy után azonnal töltessenek a szétkuldetendő tiszta uvegekre, mert csak így lehetünk biztosak a felől, hogy szállékony alkatrészekben veszélyeséget nem szenvedett ásványvíz birtokába jutottunk. — Mi az uvegeket illeti, melyekben honi ásványvizeink árultatnak, azokra nézve általában elmondhatjuk, hogy czélszerűtlen alakúak s rendesen gyengék, minélfogva ha tökéletesen dugaszoltatnak be, a szállítás alkalmával szétpattognak. Hogy ennek eleje vétessek, némely gyógyvizeknél, mint például a híres horszékenél azon tökéletlen eljárás van divatban, hogy a megtöltött uvegeket 24 óráig be nem dugaszolják, s így tehát csak akkor, miután már szállékony alkatrészeinek nagyobbbrésze — sava borsá — elillant Ez gyönyörű expediens! a helyett, hogy jó erős és kúpidomú — ez a legczélszerűbb alak — uvegekre áluozzanak valamicskével többet, inkább az ásványvíz jelességet áldozzák fel s ez áldozat mellett is szétpattognak a kissé jobban bedugaszolt, de papír-vékonyságú s czélszerűtlen alakú bor-

széki üvegek. Végre mi a bédugaszolást illeti, arra sem fordítottak nálunk kellő ügyelet, rendszeren rossz, lyukacsos, sőt kopott parafadugaszok is használtak, ép, tömött és ruganyos dugaszok helyett, a szurok pedig aztán közvetlen alkalmaztatik rájuk, mely sokszor csekély koczcintásra is lepattanván, út nyílik az ásványviz szállékony létrészeinek. Pedig elég módunk lett volna már a cseh szomszédoktól eltanulni a marienbadi dugaszolás-módot, mely szerint a bédugaszolt üveg még viasszal beeresztett vászondarabbal, vagy megnedvesített hólyaggal beborítottik, ez erősen lekötetik s az így ellátott üveg nyaka először a megümlesztett szurok fömegbe, azután pedig hideg vízbe dugatik. Minden nap előttünk van a jó példa s míg azt nem követjük, addig gyógyvizeink a külföldiek irányában természetesen mindig a rövidebbet fogják húzni.

VI. Végre megemlíthetjük még azon gyógyvizeink használatát korlátozó körülményt, miszerint orvosi közönségünk jó része nagyobb bizodalommal viseltetik s egész az elfogultságig ragaszkodik a külföldi orvosok által, külföldi vizek körül tett s hírlapokban kizícizomázott tapasztalatokhoz, mint saját gyógyvizeink körül enmagunk által tett észleleteinkhez. Így például hányszor kiemeltetett s tanúságos kóresetekkel bécizonyítottat jetes S a a r o s y n k által a czigelkai víz, kezdődő gumőkór s idült mellbántalmak elleni kitünő gyógyhatása, s mind a mellett bizony csak a seltersi vagy gleichenbergi ásványvizeket rendelgetik, valahányszor ilyenmő betegek kerülnek kezelés alá, noha már a czigelkai vizet is fővárosunk minden ásványvíz kereskedésben megkaphatjuk. — Elég legyen egy példa százak helyett. — Igaz ugyan, hogy e tekintetben nem orvos közönségünk rovására is jó adagot róhatunk fel, mely mint minden egyébben, úgy az ásványvizekben is inkább kapkod a külföldi után s hajlandó nagyobb gyógyerőt tulajdonítani a messziről került ásványviznek, mint annak, mely talán a szomszéd falu határán buzog fel; sőt talán némely magát igen miveltnék képzelő egyéniség nem is tartja magas személyéhez illőnek valami honi ásványvizet használni, de mind a mellett is tekintélyes orvosaink erélyes fellépése sokat kieszközölhetne e bal fogalom és vélemény irányában.

Ezek nézetem szerint azon hiányok, melyek orvoslása által honi ásványvizeink terjedelmesebb használatban részesülhetnének.

T a r t a l o m.

	<i>Lap.</i>		<i>Lap.</i>
Előszó	III	VI. <i>Vasas v. acél hévizek</i>	101
Gyógyvizek irodalma	VI	1. Sziácsi	103
ELSŐ RÉSZ.		2. Vihnyei	113
Hévvizek.		3. Lueskü	117
I. <i>Vegyileg kozonyós hévizek</i>	1	4. Rajeczi	119
1. Daruvári	3	VII. <i>Konyhasós hévizek</i>	120
2. Stubiczai	6	Mehádiai Hercules forrás	123
3. Krapinai	9	MÁSODIK RÉSZ.	
4. Szutinkai	11	I. <i>Kénés hideg gyógyvizek</i>	
5. Szmerduchi	12	1. Parádi	124
6. Topuszkói	—	2. Királyfiai	128
7. Egri	15	3. Ajnácskői	129
8. Borsod-Tapolczai	17	4. Szinye-Lipóczy	132
9. Keszthelyi	18	5. Sesavnikai	135
II. <i>Kénés hévizek</i>	19	6. Czémétei	156
1. Toplikai	21	7. Szobránczi	137
2. Mehádiai	23	8. Sibói	140
3. Harkányi	36	9. Szombatfalvi	141
4. Trencsin-Tepliczi	41	10. Disznópataki	142
5. Pöstényi	47	11. Joodi	145
6. Budai	53	12. Hosszúmezői	144
7. Nagy-Váradi	63	13. Brusznói	—
8. Alsó-Váczai	71	14. Bálfai	145
9. Lajta-Pordányi	72	15. Büdöskői	147
10. Monyházai	73	~16. Málnási Bugyogó	149
11. Magyarádi	74	~17. Lázárfalvi Fortyogó	150
12. Gyügyi	—	~18. Torjai Sombor	151
13. Bajmóczy	76	~19. Kovásznai Pokolsár	152
14. Kapláthi	—	20. Gyügyi, mérei, szántói	—
III. <i>Égényes hévizek</i>	78	II. <i>Égényes hideg gyógyvizek</i>	153
1. Lippiki	80	1. Fertő tava	—
2. Al-Gyógyi	85	2. Pality tava	156
3. Kis-Káláni	85	3. Konyári sóstó	157
IV. <i>Kesersós hévizek</i>	86	4. Nyiregyhazy sóstó	159
Háj-Stubnai	87	III. <i>Savanyú vizek</i>	160
V. <i>Messzes hévizek</i>	90	A. Glauberson savanyú vizek.	
1. Szklenói	92	1. Balaton-Füredi	162
2. Ruzsbachi	99	Balaton tava	165
3. Budai	101		

	<i>Lap.</i>		<i>Lap.</i>
2. Ugodi	168	6. Janniczai	251
3. Pecsényédi	170	7. Borsai	—
B. Egyszerű vasas savanyú vizek.			
1. Buziási	172	8. Gloodi	255
2. Kabolapolyánai	173	9. Közép-Vissói	254
3. Uj-Lublói	176	10. Luhyi	255
4. Parádi	179	11. Kvasznii	—
C. Egyszerű egvényes ásványú vizek.			
1. Borszéki	181	12. Borkúti	256
2. Előpataki	185	13. Ploszkói	—
3. Lövetei	186	14. Dombháti	257
4. Bodoki	188	15. Zsélyi	259
5. Korondi	189	16. Korytnechai	—
6. Szaplonezai	190	IV. Keserűvizek 242	
D. Egvényes konyhasos savanyú vizek.			
1. Czigelkai	192	1. Budai	245
2. Bikszádi	195	2. Alsó-Felső Alapi	249
3. Szolyvai	199	3. Ivándai	250
4. Neliunai	200	4. Esztergomi	252
5. Suliguli	201	5. Lásznai	254
6. Ferencz völgyi	202	6. Tóri	255
7. Zaizoui	204	7. Kis-Czégi	257
8. Szalatnyai	205	8. Ölvesi	258
9. Baczuchi	207	Novaji, moci —	
E. Egvényes vasas savanyú vizek.			
1. Tarcasai	208	V. Vasgáliczos timsós vizek	
2. Káboldi	209	1. Parádi	259
3. Viski	210	2. Gyöngyösi	263
4. Batizai	212	3. Erdő-Rényei	263
5. Boeskó-Rahói	215	4. Zoványi	267
6. Szentgyörgyi	—	Mogyorós, Sárissáp, Felső-vissó Rónya, Borostyánkő.	
7. Borvölgyi	214	VI. Hideg konyhasós vizek.	
8. Jakabfalvi	215	1. Felső-Bajonú	270
9. Polyáni	216	2. Vizaknai	272
10. Homoródi	217	3. Tordai	275
11. Előpataki	218	4. Alsó-Sebesi	274
F. Egvényes konyhasos vasas savanyú vizek.			
1. Bártfai	219	5. Polhorai	277
2. Szulini	223	6. Szlatinai	—
3. Nagy-Szalóki	225	7. Király mezői	278
4. Ránki és herleini	227	8. Felső-Nyéresházi	—
5. Suskúti	228	9. Sóvári	279
		10. Barandai	—
		VII. Iblány tartalmu gyógyvizek	
		1. Trensim hévizek legújabb vegybontása	281
		2. Függelek	282

BIZONYÍRAN
LAUFFER és STOLPNAL.

Ára 3 pfrt. v. 3 frt. 15 kr. o. é.

Fest. Zombory &

BALATON FÜRED.

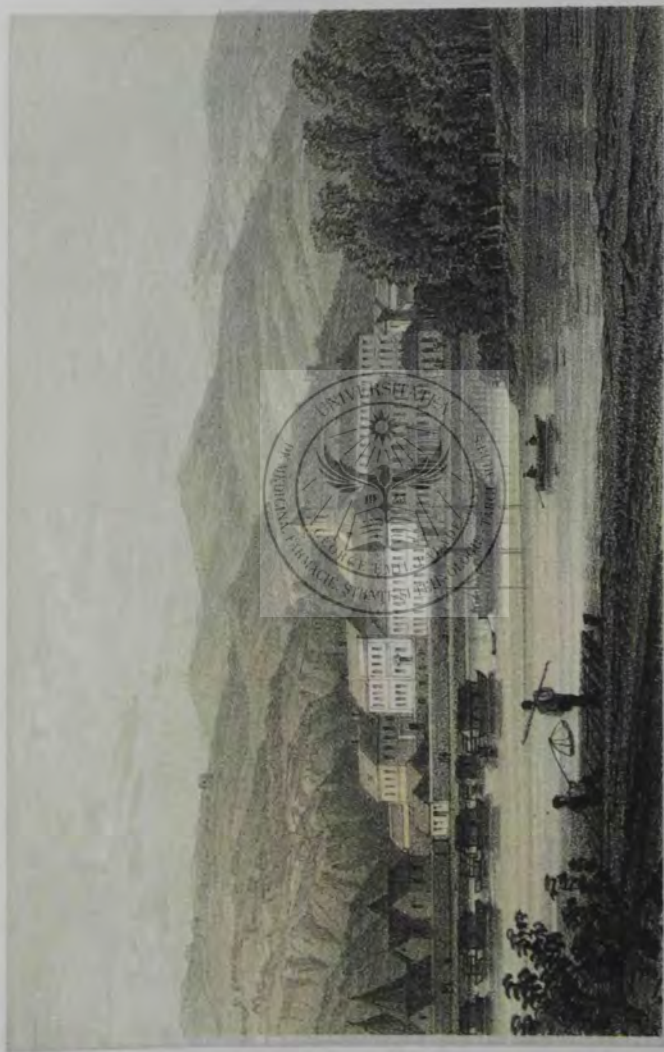
Nyomt. Földm. Pest 1859

Magyar Pártfogók és Előadó Kézirat

BÁRTFA

Dr. Csikszentmihályi István

Phot. Szeged, Szeged

Phot. Szeged, Szeged

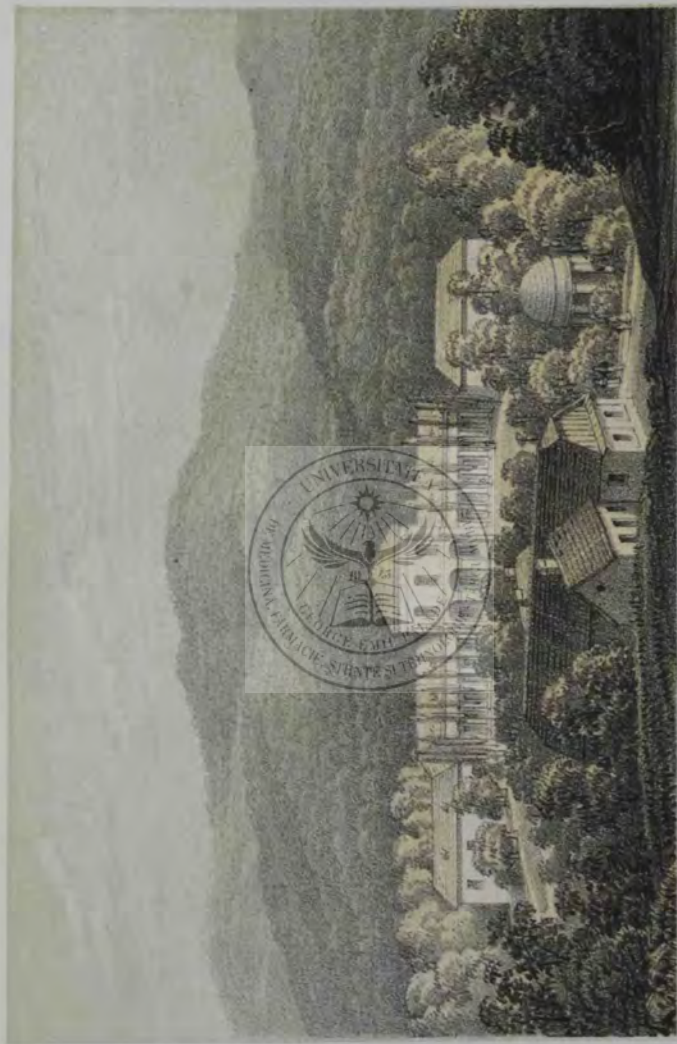
A CSÁSZÁR-FÜRDŐ BUDÁN.

Fort Zornberg O.

Nymf Rubin Fester 1869.

MEHÁDIA.

Prof. Emeritus István

Prof. Emeritus István

PARÁDI CSEVICE FÜRDŐ.

Ant. Schönborg A.

Ignacz Böckh Art. 1856.

A PARÁDI TIMOSÓS FÜRDŐ.

Art. Bonberg &

PÖSTYÉN.

Agnes Kohn, Pest (1880)

SZKLENYI

Fort Barry (C.)

SZLIACS.

By Miss Weston 1858.

• *Young John Foster 1830.*

SZOBRÁNCZ.

Prof. Hornborg G.

Alma Mater Trencsényi Esélyi Társaság

TRENCSENY

Trencsény 1809